

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE İÇİN OPTİMAL PARA ALANLARI

Hazırlayan
Ahmet KASAP

İktisat Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Danışman
Prof. Dr. Salih BARIŞIK

TOKAT - 2021

İTHAF

Akademik kariyerim boyunca benden desteklerini esirgemeyen başta Babam Hamdi KASAP (rahmetli) ve Annem Fatma KASAP'a sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim. Değerli hocam Prof. Dr. Salih BARIŞIK başta olmak üzere Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ, Prof. Dr. Tayfur BAYAT, Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK, Dr. Öğretim Üyesi Serdar BUDAK, Dr. Öğretim Üyesi Veysel YILMAZ ve Dr. Öğretim Üyesi Abdullah AKKAYA hocalarıma vermiş oldukları destek ve katkılarından dolayı müteşekkirim.

ÖZET

Nobel İktisat ödüllü iktisatçı R. Mundell 1961 yılında yayınlamış olduğu çalışmasında ülkelerin tam istihdam, ödemeler dengesi ve fiyat istikrarı hedeflerini en düşük maliyetle oluşturabilecekleri alanı optimal para sahası olarak tanımlamaktadır. Özellikle 1980 ve sonrası dönemde hızlanan küreselleşme sonucu artan uluslararası rekabet, ülkeleri bir takım uluslararası birleşmeler veya ortak pazar oluşturma mecburiyetinde bırakmıştır. Uluslararası birleşmeler sayesinde hem mal piyasasında hem de faktör piyasasında düşük maliyetle hareketlilik sağlayabilmek, tam istihdam ve ödemeler bilançosu dengesinin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Çalışmada Türkiye için hem faktör hareketliliğinin hem de mal piyasasında düşük maliyetlerle hareket edebileceği cari açık ve tam istihdam sorunlarının çözülmesinde pozitif katkı sağlayacak optimal para alanı oluşturabilecek ülkelerin araştırılması amaçlanmıştır.

Bu çalışma 1991-2019 yılları arası Reel GSYİH ve TÜFE veriler kullanılarak Yapısal Vektör Autoregresif Model SVAR yöntemiyle KEİ üyesi ülkelerin optimal para alanı oluşturup oluşturamayacaklarını incelemek amacıyla Etki-Tepki fonksiyonları oluşturulmuştur. Analiz aşamasında Ermenistan ve Ukrayna ülkelerinin eşbütünleşik çıkmadıkları için analiz dışı tutularak diğer on ülke bu çerçevede analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre halihazırda Avrupa Birliği üyesi ülkeler olan Romanya, Yunanistan ve Bulgaristan sonuçları çok dalgalı ve on dönem boyunca şokların etkisi devam etmektedir. Diğer ülkeler Arnavutluk, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Rusya, Sırbistan ve Türkiye'nin şoklara verdikleri tepkilerin volatiliteleri düşük ve şokların etkilerinin ortadan kalkma süresi 4-6 dönem arasında gerçekleşmektedir.

Birlik içerisinde Türkiye, Gürcistan ve Arnavutluk'un bir çekirdek grup oluşturduklarını, şoklara verilen tepkilerin yüksek benzerlik taşıdığını, şokların ortadan kalma süresinin on dönem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Geri kalan Azerbaycan, Rusya, Moldova ve Sırbistan'ın da ayrı bir grup oluşturduğunu, şokların ortadan kalkma süresinin yaklaşık 6 dönem olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu çerçevede KEİ ülkelerin parasal alan oluşturmalarının fayda sağlayabileceği kanaati oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler KEİ SVAR Etki-Tepki

ABSTRACT

Nobel Prize winning economist R. Mundell, in his study published in 1961, defines the area where countries can achieve full employment, balance of payments and price stability targets with the lowest costs as the optimal money area. Increasing international competition as a result of accelerated globalization, especially in the 1980s and after, forced countries to form a number of international unions, or common markets. Thanks to international unions, achieving low-cost mobility in both the goods market and the factor market is important in terms of ensuring full employment and balance of payment equilibrium. In our study, it's aimed to investigate the countries that can create an optimal currency area that will contribute positively to the solution of the current account deficit and full employment problems, where both factor mobility and low-cost in the goods market can act for Turkey.

In this study, Impulse-Response function were created in order to examine whether the BSEC member countries could create an optimal currency area with the Structural Vector Autoregressive model SVAR method using Real GDP and CPI data between the years 1991-2019. In this analysis phase, Armenia and Ukraine were excluded from the analysis because they were not cointegrated and the others ten countries were analyzed within this framework. According to the results of the analysis, the results of Romania, Greece and Bulgaria which are currently members of the European Union are very floating and the effects, of shocks continue for ten periods. Other countries Albania, Azerbaijan, Georgia, Moldova, Russia, Serbia and Turkey have low volatility in their responses to shocks and the time for the effects of shocks to disappear is between 4-6 periods.

It was concluded that Turkey, Georgia and Albania formed a core group within the union, that the reactions to shocks were highly similar, and that the time for the shocks to disappear was ten periods. It has been concluded that the rest of Azerbaijan, Russia, Moldova and Serbia also form a separate group, and the duration of the shocks is approximately 6 periods. Within this framework, it was concluded that the creation of a monetary area by the BSEC countries would be beneficial.

Keywords: BSEC SVAR Impulse-Response

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
İTHAF	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: EKONOMİK ENTEGRASYON TEORİLERİ.....	4
1.1. EKONOMİK ENTEGRASYONUN TANIMI VE TARİHÇESİ.....	4
1.2. EKONOMİK ENTEGRASYON AŞAMALARI	6
1.2.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları	6
1.2.2. Serbest Ticaret Bölgeleri.....	6
1.2.3. Gümrük Birlikleri.....	7
1.2.4. Ortak Pazar	7
1.2.5. Ekonomik ve Parasal Birlik	7
1.2.6. Siyasi Birlik.....	8
1.3. EKONOMİK ENTEGRASYON TÜRLERİ	9
1.3.1. Avrupa Birliği (EU)	9
1.3.1.1. Avrupa Birliğinin Tarihçesi ve Kurulması	9
1.3.1.2. Avrupa Birliğinin Kurumları	10
1.3.1.2.1. Avrupa Parlamentosu.....	10
1.3.1.2.2. Avrupa Komisyonu.....	11
1.3.1.2.3. Avrupa Birliği Konseyi.....	12
1.3.1.2.4. Avrupa Birliği Zirvesi.....	12
1.3.1.2.5. Avrupa Birliği Adalet Divanı	13
1.3.1.2.6. Avrupa Sayıştayı.....	13
1.3.1.2.7. Ekonomik ve Sosyal Komite	13
1.3.1.2.8. Bölgeler Komitesi	14
1.3.1.2.9. Avrupa Merkez Bankası	14
1.3.1.2.9.1. Avrupa Merkez Bankasının Kurumsal Yapısı	14
1.3.1.2.9.2. Avrupa Merkez Bankasının Görevleri	15
1.3.1.2.9.3. Avrupa Merkez Bankasının Araçları	16
1.3.1.3. Maastricht Anlaşması	16
1.3.1.4. Kopenhag Zirvesi	19
1.3.1.5. Lizbon Stratejisi.....	19
1.3.2. Dünya Ticaret Örgütü (WTO).....	20
1.3.3. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA).....	21
1.3.4. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)	22

1.3.5. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU)	23
1.3.6. Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS)	24
1.3.7. Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)	24
1.3.8. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)	25
1.3.9. Yirmiler Grubu (G-20)	26
1.3.10. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	27
1.4. TÜRKİYE’NİN İÇERİSİNDE BULUNDUĞU EKONOMİK	
ENTEGRASYONLAR	28
1.4.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)	28
1.4.2. Gelişen Sekiz Ülke (D-8)	29
1.4.3. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	30
1.4.4. İslam İşbirliği Teşkilatı	31
1.4.5. MİKTA	32
1.4.6. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)	32
1.4.7. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDİK)	34
1.4.8. Şangay İşbirliği Örgütü	35
BÖLÜM II: OPTİMUM PARASAL ALANI TEORİSİ	37
2. OPTİMUM PARA ALANI TEORİK ALTYAPISI	37
2.1. OPTİMUM PARA ALANI KRİTERLERİ	39
2.1.1. Üretim Faktörlerinin Hareketliliği	39
2.1.2. Ekonomik Açıklık	40
2.1.3. Ürün Çeşitliliği	41
2.1.4. Enflasyon Oranlarındaki Benzerlik	42
2.1.5. Finansal Piyasalarda Bütünleşme	43
2.1.6. Politik Bütünleşme	44
2.2. OPTİMUM PARA ALANINDAN BEKLENEN KAZANÇLAR	45
2.2.1. Spekülatif Sermaye Hareketlerinin Azalması	45
2.2.2. İşlem Maliyetlerinin Azalması	45
2.2.3. Ekonomik İstikrar	46
2.2.4. Belirsizliklerin Azalması ve Ticaretin Artması	46
2.3. OPTİMAL PARA ALANININ NEDEN OLACAĞI MALİYETLER	47
2.3.1. Politika Oluşturmada Bağımsızlığı Kaybetmek	47
2.3.2. Adaptasyon Maliyetleri	48
2.3.3. Senyoraj Kaybı	48
2.4. OPTİMAL PARA ALANI İÇİN YENİ YAKLAŞIMLAR	49
2.4.1. Asimetrik Şoklar	49
2.4.2. Phillips Eğrisi Etkisi	50
2.4.3. Zaman Tutarsızlığı Sorunu	50
BÖLÜM III: TÜRKİYE’NİN OPTİMAL PARA SAHASI OLASILIĞI OLAN	
ÜLKELER İLE BENZERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	52
3.1. TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİ İLE BENZERLİKLERİNİN	
KARŞILAŞTIRILMASI	54

3.1.1.Ekonomik Büyüme.....	54
3.1.2.Enflasyon.....	56
3.1.3.İşsizlik	58
3.1.4.İhracatın GSYİH'ya Oranı	59
3.1.5.İthalatın GSYİH'ya Oranı	61
3.1.6.Dış Açıklık	62
3.1.7.Net Göç	64
3.2.TÜRKİYE'NİN KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (KEİ)	
ÜLKELERİ İLE BENZERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	65
3.2.1.Ekonomik Büyüme.....	65
3.2.2.Enflasyon.....	66
3.2.3.İşsizlik	68
3.2.4.İhracatın GSYİH'ya Oranı	69
3.2.5.İthalatın GSYİH'ya Oranı	71
3.2.6.Dış Açıklık	72
3.2.7.Net Göç	73
3.3.TÜRKİYE'NİN EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (EİT) ÜLKELERİ İLE	
BENZERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	74
3.3.1.Ekonomik Büyüme.....	74
3.3.2.Enflasyon.....	75
3.3.3.İşsizlik	76
3.3.4.İhracatın GSYİH'ya Oranı	77
3.3.5.İthalatın GSYİH'ya Oranı	78
3.3.6.Dış Açıklık Oranı	79
3.3.7.Net Göç	80
3.4.TÜRKİYE'NİN D-8 ÜLKELERİ İLE BENZERLİKLERİNİN	
KARŞILAŞTIRILMASI.....	81
3.4.1.Ekonomik Büyüme.....	81
3.4.2.Enflasyon.....	82
3.4.3.İşsizlik	83
3.4.4.İhracatın GSYİH'ya Oranı	84
3.4.5.İthalatın GSYİH'ya Oranı	85
3.4.6.Dış Açıklık Oranı	86
3.4.7.Net Göç	87
3.5.TÜRKİYE'NİN TÜRKİSTAN ÜLKELERİ İLE BENZERLİKLERİNİN	
KARŞILAŞTIRILMASI.....	88
3.5.1.Ekonomik Büyüme.....	88
3.5.2.Enflasyon.....	89
3.5.3.İşsizlik	90
3.5.4.İhracatın GSYİH'ya Oranı	91
3.5.5.İthalatın GSYİH'ya Oranı	92
3.5.6.Dış Açıklık Oranı	93

3.5.7.Net Göç	94
3.6.TÜRKİYE’NİN SINIR KOMŞUSU ÜLKELER İLE BENZERLİKLERİNİN	
KARŞILAŞTIRILMASI.....	95
3.6.1.Ekonomik Büyüme.....	95
3.6.2.Enflasyon.....	96
3.6.3.İşsizlik	97
3.6.4.İhracatın GSYİH’ya Oranı	99
3.6.5.İthalatın GSYİH’ya Oranı	100
3.6.5.Dış Açıklık Oranı	101
3.6.7.Net Göç	102
BÖLÜM IV: TÜRKİYE’NİN KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ	
İLE OPTİMAL PARA ALANI ÇERÇEVESİNDE SVAR ANALİZ	
YÖNTEMİYLE TEST EDİLMESİ	103
4.1. LİTERATÜR TARAMASI	105
4.2. TEORİK ÇERÇEVE.....	111
4.3. YÖNTEM	113
4.4. YAPISAL VEKTÖR AUTOREGRESİF MODEL (SVAR).....	115
4.5. VERİ SETİ VE UYGULAMA	121
4.5.1. Birim Kök Testi.....	122
4.5.2. Optimal Gecikme Uzunlukları	129
4.5.3. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri	132
4.5.4. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testi	138
4.5.5. Eşbütünleşme Testleri	141
4.5.5.1. Johansen Eşbütünleşme Testi	142
4.5.5.2. ARDL Model.....	143
4.5.6. Büyüme ve Enflasyon Korelasyonu.....	150
4.5.7. Arz ve Talep Şok Büyüklükleri.....	152
4.5.8. Arz ve Talep Şoklarına Uyum Süreleri.....	153
4.5.9. Etki -Tepki Analizleri	155
4.5.10. Varyans Ayırıştırması	166
SONUÇ	175
KAYNAKLAR	180

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1: AB Ülkeleri Büyüme Oranları.....	56
Tablo 3.2: AB Ülkeleri Enflasyon Oranları.....	57
Tablo 3.3: AB Ülkeleri İşsizlik Oranları.....	59
Tablo 3.4: AB Ülkeleri İhracat/GSYİH Oranları.....	60
Tablo 3.5: AB Ülkeleri İthalat/GSYİH Oranları.....	62
Tablo 3.6: AB Ülkeleri Dış Açıklık Oranları.....	63
Tablo 3.7: AB Ülkeleri Net Göç Oranları.....	65
Tablo 3.8: KEİ Ekonomik Büyüme Oranları.....	66
Tablo 3.9: KEİ Enflasyon Oranları.....	67
Tablo 3.10: KEİ İşsizlik Oranları.....	69
Tablo 3.11: KEİ İhracat/GSYİH Oranları.....	70
Tablo 3.12: KEİ İthalat/GSYİH Oranları.....	71
Tablo 3.13: KEİ Dış Açıklık Oranları.....	73
Tablo 3.14: KEİ Net Göç Oranları.....	73
Tablo 3.15: EİT Ülkeleri Büyüme Oranları.....	75
Tablo 3.16: EİT Ülkeleri Enflasyon Oranları.....	76
Tablo 3.17: EİT Ülkeleri İşsizlik Oranları.....	77
Tablo 3.18: EİT Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları.....	78
Tablo 3.19: EİT Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları.....	79
Tablo 3.20: EİT Ülkeleri Dış Açıklık Oranları.....	80
Tablo 3.21: EİT Ülkeleri Net Göç Oranları.....	81
Tablo 3.22: D-8 Ülkeleri Büyüme Oranları.....	82
Tablo 3.23: D-8 Ülkeleri Enflasyon Oranları.....	83
Tablo 3.24: D-8 Ülkeleri İşsizlik Oranları.....	84
Tablo 3.25: D-8 Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları.....	85
Tablo 3.26: D-8 Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları.....	86
Tablo 3.27: D-8 Ülkeleri Dış Açıklık Oranları.....	87
Tablo 3.28: D-8 Ülkeleri Net Göç Oranları.....	87
Tablo 3.29: Türkistan Ülkeleri Büyüme Oranları.....	89
Tablo 3.30: Türkistan Ülkeleri Enflasyon Oranları.....	90
Tablo 3.31: Türkistan Ülkeleri İşsizlik Oranları.....	91
Tablo 3.32: Türkistan Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları.....	92
Tablo 3.33: Türkistan Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları.....	93
Tablo 3.34: Türkistan Ülkeleri Dış Açıklık Oranları.....	94
Tablo 3.35: Türkistan Ülkeleri Net Göç Oranları.....	95
Tablo 3.36: Sınır Komşu Ülkeleri Büyüme Oranları.....	96
Tablo 3.37: Sınır Komşu Ülkeleri Enflasyon Oranları.....	97
Tablo 3.38: Sınır Komşu Ülkeleri İşsizlik Oranları.....	98
Tablo 3.39: Sınır Komşu Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları.....	99
Tablo 3.40: Sınır Komşu Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları.....	100

Tablo 3.41: Sınır Komşu Ülkeleri Dış Açıklık Oranları	101
Tablo 3.42: Sınır Komşu Ülkeleri Net Göç Oranları	102
Tablo 4.1: Arnavutluk Birim Kök Testi Sonuçları	123
Tablo 4.2: Azerbaycan Birim Kök Testi Sonuçları	123
Tablo 4.3: Bulgaristan Birim Kök Testi Sonuçları	124
Tablo 4.4: Ermenistan Birim Kök Testi Sonuçları	124
Tablo 4.5: Gürcistan Birim Kök Testi Sonuçları	125
Tablo 4.6: Moldova Birim Kök Testi Sonuçları	125
Tablo 4.7: Romanya Birim Kök Testi Sonuçları	126
Tablo 4.8: Rusya Birim Kök Testi Sonuçları	126
Tablo 4.9: Sırbistan Birim Kök Testi Sonuçları	127
Tablo 4.10: Türkiye Birim Kök Testi Sonuçları	127
Tablo 4.11: Ukrayna Birim Kök Testi Sonuçları	128
Tablo 4.12: Yunanistan Birim Kök Testi Sonuçları	128
Tablo 4.13: Arnavutluk İçin Optimal Gecikme Uzunlukları	129
Tablo 4.14: Azerbaycan İçin Optimal Gecikme Uzunlukları	129
Tablo 4.15: Bulgaristan İçin Optimal Gecikme Uzunlukları	130
Tablo 4.16: Gürcistan İçin Optimal Gecikme Uzunlukları	130
Tablo 4.17: Moldova İçin Optimal Gecikme Uzunlukları	130
Tablo 4.18: Romanya İçin Optimal Gecikme Uzunlukları	131
Tablo 4.19: Rusya İçin Optimal Gecikme Uzunlukları	131
Tablo 4.20: Sırbistan İçin Optimal Gecikme Uzunlukları	131
Tablo 4.21: Türkiye İçin Optimal Gecikme Uzunlukları	131
Tablo 4.22: Yunanistan İçin Optimal Gecikme Uzunlukları	132
Tablo 4.23: Arnavutluk Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları	138
Tablo 4.24: Azerbaycan Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları	138
Tablo 4.25: Bulgaristan Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları	139
Tablo 4.26: Gürcistan Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları	139
Tablo 4.27: Moldova Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları	139
Tablo 4.28: Romanya Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları	140
Tablo 4.29: Rusya Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları	140
Tablo 4.30: Sırbistan Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları	140
Tablo 4.31: Türkiye Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları	141
Tablo 4.32: Yunanistan Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları	141
Tablo 4.33: Azerbaycan İçin Eşbütünleşme Test Sonuçları	142
Tablo 4.34: Romanya İçin Eşbütünleşme Test Sonuçları	143
Tablo 4.35: Sırbistan İçin Eşbütünleşme Test Sonuçları	143
Tablo 4.36: Türkiye İçin Eşbütünleşme Test Sonuçları	143
Tablo 4.37: Arnavutluk İçin Sınır Testi Sonucu	145
Tablo 4.38: Arnavutluk İçin ARDL Test Sonucu	145
Tablo 4.39: Bulgaristan İçin Sınır Testi Sonucu	145
Tablo 4.40: Bulgaristan İçin ARDL Test Sonucu	146

Tablo 4.41: Ermenistan İçin Sınır Testi Sonucu	146
Tablo 4.42: Ermenistan İçin ARDL Test Sonucu	146
Tablo 4.43: Gürcistan İçin Sınır Testi Sonucu	147
Tablo 4.44: Gürcistan İçin ARDL Test Sonucu	147
Tablo 4.45: Moldova İçin Sınır Testi Sonucu	147
Tablo 4.46: Moldova İçin ARDL Test Sonucu	148
Tablo 4.47: Rusya İçin Sınır Testi Sonucu	148
Tablo 4.48: Rusya İçin ARDL Test Sonucu	148
Tablo 4.49: Ukrayna İçin Sınır Testi Sonucu	149
Tablo 4.50: Ukrayna İçin ARDL Test Sonucu	149
Tablo 4.51: Yunanistan İçin Sınır Testi Sonucu	149
Tablo 4.52: Yunanistan İçin ARDL Test Sonucu	150
Tablo 4.53: Büyüme Korelasyonu	150
Tablo 4.54: Enflasyon Korelasyonu	151
Tablo 4.55: Arz Ve Talep Şok Büyüklükleri	152
Tablo 4.56: Çıktının Arz ve Talep Şoklarına Uyum Hızı	154
Tablo 4.57: Fiyatların Arz ve Talep Şoklarına Uyum Hızı	155
Tablo 4.58: Arnavutluk GDP ve TÜFE Varyans Ayırıştırma Sonuçları	167
Tablo 4.59: Azerbaycan GDP ve TÜFE Varyans Ayırıştırma Sonuçları	167
Tablo 4.60: Bulgaristan GDP ve TÜFE Varyans Ayırıştırma Sonuçları	168
Tablo 4.61: Gürcistan GDP ve TÜFE Varyans Ayırıştırma Sonuçları	169
Tablo 4.62: Moldova GDP ve TÜFE Varyans Ayırıştırma Sonuçları	170
Tablo 4.63: Romanya GDP ve TÜFE Varyans Ayırıştırma Sonuçları	170
Tablo 4.64: Rusya GDP ve TÜFE Varyans Ayırıştırma Sonuçları	171
Tablo 4.65: Sırbistan GDP ve TÜFE Varyans Ayırıştırma Sonuçları	172
Tablo 4.66: Türkiye GDP ve TÜFE Varyans Ayırıştırma Sonuçları	173
Tablo 4.67: Yunanistan GDP ve TÜFE Varyans Ayırıştırma Sonuçları	173

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: AB Ülkeleri Büyüme Oranları	55
Şekil 3.2: AB Ülkeleri Enflasyon Oranları	56
Şekil 3.3: AB Ülkeleri İşsizlik Oranları	58
Şekil 3.4: AB Ülkeleri İhracat/GSYİH Oranları	59
Şekil 3.5: AB Ülkeleri İthalat/GSYİH Oranları	61
Şekil 3.6: AB Ülkeleri Dış Açıklık Oranları	62
Şekil 3.7: AB Ülkeleri Net Göç Oranları	64
Şekil 3.8: KEİ Ekonomik Büyüme Oranları	66
Şekil 3.9: KEİ Enflasyon Oranları	67
Şekil 3.10: KEİ İşsizlik Oranları	68
Şekil 3.11: KEİ İhracat/GSYİH Oranları	70
Şekil 3.12: KEİ İthalat/GSYİH Oranları	71
Şekil 3.13: KEİ Dış Açıklık Oranları	72
Şekil 3.14: KEİ Net Göç Oranları	73
Şekil 3.15: EİT Ülkeleri Büyüme Oranları	74
Şekil 3.16: EİT Ülkeleri Enflasyon Oranları.....	75
Şekil 3.17: EİT Ülkeleri İşsizlik Oranları	76
Şekil 3.18: EİT Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları.....	77
Şekil 3.19: EİT Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları	78
Şekil 3.20: EİT Ülkeleri Dış Açıklık Oranları	79
Şekil 3.21: EİT Ülkeleri Net Göç Oranları.....	80
Şekil 3.22: D-8 Ülkeleri Büyüme Oranları	81
Şekil 3.23: D-8 Ülkeleri Enflasyon Oranları.....	82
Şekil 3.24: D-8 Ülkeleri İşsizlik Oranları	83
Şekil 3.25: D-8 Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları.....	84
Şekil 3.26: D-8 Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları	85
Şekil 3.27: D-8 Ülkeleri Dış Açıklık Oranları	86
Şekil 3.28: D-8 Ülkeleri Net Göç Oranları.....	87
Şekil 3.29: Türkistan Ülkeleri Büyüme Oranları	88
Şekil 3.30: Türkistan Ülkeleri Enflasyon Oranları.....	89
Şekil 3.31: Türkistan Ülkeleri İşsizlik Oranları	90
Şekil 3.32: Türkistan Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları	91
Şekil 3.33: Türkistan Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları	92
Şekil 3.34: Türkistan Ülkeleri Dış Açıklık Oranları	93
Şekil 3.35: Türkistan Ülkeleri Net Göç Oranları	94
Şekil 3.36: Sınır Komşu Ülkeleri Büyüme Oranları	96
Şekil 3.37: Sınır Komşu Ülkeleri Enflasyon Oranları.....	97
Şekil 3.38: Sınır Komşu Ülkeleri İşsizlik Oranları	98
Şekil 3.39: Sınır Komşu Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları	99
Şekil 3.40: Sınır Komşu Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları	100

Şekil 3.41: Sınır Komşu Ülkeleri Dış Açıklık Oranları	101
Şekil 3.42: Sınır Komşu Ülkeleri Net Göç Oranları	102
Şekil 4.1: Toplam Talep ve Toplam Arz Modeli	114
Şekil 4.2: Pozitif Talep Şokunun Etkisi	114
Şekil 4.3: Pozitif Arz Şokunun Etkileri.....	115
Şekil 4.4: Arnavutluk İçin AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri.....	133
Şekil 4.5: Azerbaycan İçin AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri.....	133
Şekil 4.6: Bulgaristan İçin AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri.....	134
Şekil 4.7: Gürcistan İçin AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri.....	134
Şekil 4.8: Moldova İçin AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri.....	135
Şekil 4.9: Romanya İçin AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri.....	135
Şekil 4.10: Rusya İçin AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri	136
Şekil 4.11: Sırbistan İçin AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri.....	136
Şekil 4.12: Türkiye İçin AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri	137
Şekil 4.13: Yunanistan İçin AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri.....	137
Şekil 4.14: Arnavutluk Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları.....	156
Şekil 4.15: Azerbaycan Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları.....	157
Şekil 4.16: Bulgaristan Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları.....	158
Şekil 4.17: Gürcistan Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları.....	159
Şekil 4.18: Moldova Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları.....	160
Şekil 4.19: Romanya Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları.....	161
Şekil 4.20: Rusya Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları	161
Şekil 4.21: Sırbistan Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları.....	162
Şekil 4.22: Türkiye Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları	163
Şekil 4.23: Yunanistan Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları.....	164

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AD	Toplam Talep
ADF	Genişletilmiş Dickey Fuller
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APB	Avrupa Parasal Birliği
APE	Avrupa Para Enstitüsü
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
API	Açık Piyasa İşlemi
ARDL	Autoregressive Distributed Lag
ASEAN	Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği
BDT	Bağımsız Devletler topluluğu
D-8	Gelişen Sekiz Ülke
ECB	Avrupa Merkez Bankası
ECCAS	Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
ECOTA	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ticaret Anlaşması
ECOWAS	Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
EEA	Avrupa Ekonomik Alanı
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EİT	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
EU	European Union
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
G-20	Yirmiler Grubu
GDP	Gross Domestic Product
GSYİH	Gayri Safı Yurtiçi Hasıla
İSEDAK	Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
LRAS	Uzun Dönem Toplam Arz
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi

NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NEA	Nükleer Enerji Ajansı
OECD	İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPA	Optimal Para Alanı
PP	Phillips-Perron
RGSYİH	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
SRAS	Kısa Dönem Toplam Arz
SVAR	Structural Vector Autoregressive
TDKİK	Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜRKPA	Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
TÜRKSOY	Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı
UEA	Uluslararası Enerji Ajansı
UMB	Ulusal Merkez Bankası
USMCA	Amerika Birleşik Devletleri-Kanada-Meksika Ticaret Anlaşması
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Bir ekonomik entegrasyon ülkeler arasındaki ticari engellerin kaldırılarak ekonomik büyümenin kolaylaştırılma sürecidir. Bir entegrasyonda başlangıçta işbölümü, ilerleyen aşamalarda üretim faktörlerinin ve ticari malların sınırsız hareketliliği ve son aşamasında ülkeler arasında ayırım gözetilmeksizin işlem görmesidir. Ekonomik entegrasyonlar farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Farklı ülkelerin bir bölgede birleşmesi şeklinde olabileceği gibi bir ülkenin farklı bölgelerinin bir araya gelmesi şeklinde de olabilmektedir. Uluslararası entegrasyonlar ülkelere geniş bir pazarın yanı sıra teknolojik gelişme, rekabet ve verimlilikteki artışı beraberinde getirecektir. Son yıllardaki gelişmiş ülkelerin entegrasyonları artırarak ticaretlerini geliştirmeleri, birlik dışında kalan ülkelere karşı rekabet güçlerinin artmasına ve bölgede daha güçlü ve etkin ülke olmalarına katkı sağlamıştır. Bu nedenle komşu olan ülkelerin aralarındaki sorunları çözüp birliğe dahil olma yönündeki çabalarının temel nedenini artan rekabet ve gelişen ticaret oluşturmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin içerisinde bulunmuş olduğu ekonomik entegrasyonlar; Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, D-8, İslam İşbirliği Teşkilatı, TÜRKSOY bulunmaktadır.

Optimal para alanı (OPA), işgücü hareketliliğinin yüksek, enflasyon oranlarında benzerlik, yüksek miktarda ürün çeşitliliğinin, ücret ve fiyat esnekliğinin, mali ve ticari bütünleşmenin olduğu alandır. Para alanlarının oluşturulması birlik içerisinde tam bir döviz kurlarındaki bütünleşmeyi gerektirir. Bu bütünleşme için öncelikle döviz kurlarının kalıcı bir şekilde sabitlenmesi ve bu paranın konvertibl olarak optimal para alanı içerisinde işlem görmesi gerekir. Paranın konvertibl olması ile birlikte birlik içerisinde sermayenin tam hareketli olacak ve finansal bütünleşme sağlanmış olacaktır. OPA teorisinin temeli, birlik oluşturan ülkelerin yerel paralarını belirlemiş oldukları kurlar üzerinde geri dönmeyecek şekilde sabitlemesi ya da birlik dışındaki ülke para birimlerine karşı serbest bir şekilde dalgalanmaya bırakılması şeklinde belirlenmiştir. Ülkeler sabit döviz kuru belirlemiş ise bu ülkeler arasında tam bir iktisadi bütünleşme olması gerekmektedir. Birlik ülkelerinin ekonomik yapılarının birbirine benzer ve aynı para ve maliye politikaları uygulayabiliyor olması gereklidir. Ancak böyle bir durum söz konusuysa sabit döviz kuru sistemi başarılı olabilecektir.

Mundell OPA'yı tanımlarken ortak paranın faydasının zararı aştığı bölge olarak tanımlamaktadır. Mc Kinnon para alanının optimal olabilme koşulunu tam istihdam, ödemeler dengesi ve fiyat istikrarını dengeleyen finansal ve mali politikaların uygulanabilir olmasına dayandırmaktadır. Mc Kinnon parasal birliğin oluşturulmasında Mundell'in kriterlerini benimsemek yanında ülkelerin sahip oldukları dış ticaret hacminin toplam üretimleri içerisindeki paylarının da uygulanacak döviz kuru sistemi seçiminde önemli rol oynadığını vurgulamaktadır. Kenen ise OPA'nın optimal olarak değerlendirilebilmesini bölge ülkelerinin ürün çeşitliliklerine bağlamaktadır. Birlik içerisindeki ülkelerin ürün çeşitliliği arttıkça OPA'nın başarısı artacaktır. Ülkelerin karşılaştıkları şoklar karşısında ekonomilerinin esnek hareket edebilmeleri üretim yapısındaki çeşitlilikle sağlanmaktadır.

OPA'nın başarılı olabilmesi için bazı kriterlere uyması gerekmektedir. Bu kriterler; üretim faktörlerinin hareketli olabilmesi, ekonomik açıklık, ürün çeşitliliği, enflasyon oranlarındaki benzerlik, finansal piyasaların bütünleşmesi ve politik bütünleşmeden oluşmaktadır. Belirtilen kriterlere uygunluğun sağlanması OPA'ların faydalarının maliyetlerini aştığı bölge olmasına katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede OPA oluşturma'nın sağlayacağı faydalar olacağı gibi maliyetleri de olmaktadır. OPA'dan beklenen faydalar içerisinde spekülasyon sermaye hareketliliğinin azalması, işlem maliyetlerinin azalması, ekonomide istikrarın sağlanması, belirsizliklerin azalması ve ticaretin gelişmesi yer alırken OPA'dan beklenen maliyetler ise politika oluşturmada bağımsızlığın kaybedilmesi, adaptasyon maliyetleri ve senyoraaj kaybı yer almaktadır.

OPA oluşturarak ticaretin önündeki engelleri kaldırarak ticaretin geliştirilmesi ve ekonomik verimliliğin artırılması için oluşturulacak ekonomik birliğin belirtilen kriterlere uygun olup olmadığı değerlendirmek gerekir. Bu çerçevede öncelikle birlik içerisinde olması düşünülen ülkelerin makroekonomik göstergeler açısından karşılaştırılıp benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya konulması gerekmektedir. Özellikle çıktı düzeyindeki değişim oranını temsilen büyüme hızı, enflasyon oranları benzerliği, dışa açıklık göstergesi olarak ihracat ve ithalatın toplam üretim içerisindeki payı ve faktör hareketliliği belirleyicisi olarak işsizlik oranı veya istihdam düzeyi göstergelerinin karşılaştırılması OPA için uygunluğun araştırılmasında katkı sağlayacaktır.

Bir bölgenin OPA olup olamayacağını belirlemede farklı yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemlerin en çok kullanılanı Asimetrik şokların etkisinin ölçüldüğü Bayumi ve Eichengreen (1994) yılında yapmış oldukları çalışma ülkelerin arz ve talep şoklarına verdikleri tepkilerin araştırılmasına yardımcı olan etki-tepki fonksiyonlarını gösteren yöntem iken bir diğeri farklı makroekonomik göstergelerden oluşturulan OPA endeksi yöntemidir.

OPA'nın olabilirliğinin araştırılmasında ekonomik göstergelerin haricinde coğrafi yakınlık, kültürel benzerlik, ortak küresel politikalar gibi etkenler, oluşturulan OPA'nın başarısını artıracaktır. Bu amaçla Türkiye için OPA olup olmayacağı araştırılacak ülke grubunun hem makroekonomik göstergeler açısından yakınlık hem de coğrafi ve kültürel yakınlığında göz önünde bulundurulması gereklidir. Öncelikle Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ekonomik entegrasyonların makroekonomik göstergeler açısından karşılaştırılması yapıp uygun görülen ekonomik birliklerin coğrafi ve kültürel yakınlıkları da dikkate alarak en uygun olanının asimetrik arz ve talep şoklarının etkilerinin etki-tepki fonksiyonlarına göre değerlendirilerek ekonomik yakınlıklarının belirlenmesi gerekecektir. Bu çerçevede ülkelerin reel çıktı düzeylerindeki artış oranını gösteren Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve fiyat düzeyinin tepkilerini gösteren gösterge olarak Tüketici Fiyat Endeksi'nin kullanılması objektif bir değerlendirme yapılmasını kolaylaştıracaktır.

Küreselleşmenin artması ülkelerin ticareti geliştirmek için farklı ekonomik birlikler oluşturarak ticaret engellerinin kaldırılması için ülkeler arasında rekabet hızla arttığı son dönemlerde Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ekonomik entegrasyonları inceleyip geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla bu entegrasyonları OPA açısından değerlendirmeyi uygun görmekteyiz. Bu çalışmada, içerisinde bulunduğumuz belirli ticari faaliyetlerimizi geliştirdiğimiz ekonomik entegrasyonları makroekonomik göstergelerle karşılaştırıp uygun görülen birlikleri verilere ulaşabildiğimiz en uzun döneme göre zaman içerisindeki değişimleri de görebilmek amacıyla zaman serisi yöntemiyle fiyatlar ve çıktı düzeyinin asimetrik şoklara verecekleri tepkilerin benzerliklerinin karşılaştırılması amacıyla etki-tepki fonksiyonlarının oluşturulmasının en uygun yöntem olduğuna karar verilmiştir.

BÖLÜM I: EKONOMİK ENTEGRASYON TEORİLERİ

1.1. EKONOMİK ENTEGRASYONUN TANIMI VE TARİHÇESİ

İktisatçılar tarafından ekonomik entegrasyon kavramının uluslararası literatürde tanımlanması farklı şekillerde olmuştur. Bu yüzden ekonomik entegrasyon kavramının tek bir tanımı yoktur. Kindleberger, entegrasyonu düzenleme, örgütlenme olarak kabul edip üretim faktörlerinin fiyatlarının eşitlenmesi olarak tanımlamıştır. Myrdal'da Kindleberger'e benzer bir tanım yaparak uluslararası faktör fiyatlarının bir süre sonra belirli düzeyde dengelenmesi olarak kabul etmektedir. J. Tinbergen ise uluslararası serbest ticaret yoluyla ekonomik işbirliğinin optimal düzeye çıkması olarak kabul etmektedir. Bela Balasa'ya göre entegrasyon ticaret engellerinin ortadan kaldırılarak (ticaret entegrasyonu), uluslararası faktör hareketliliğinin serbestleşmesi ile (Faktör entegrasyonu), ulusal politikaların uluslararası politikalarla uyumlu hale getirilmesi (politik entegrasyon) hedeflerinin hepsinin gerçekleşmesi durumuna ise tam entegrasyon olarak tanımlamaktadır. Lipsey ise ülkelerin ekonomik yapılarına göre farklı entegrasyon hedefleri olması üzerinde durmuştur. Sonuç olarak tanımlamalar farklı olsa da genel olarak işbölümü, mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin serbest dolaşımına dayanmaktadır (Ertürk, 2002: 158-159).

Ekonomik entegrasyon, iki veya daha fazla ülkenin ekonomik anlamda işbirliği içerisine girmeyi amaçladıkları oluşumlara denir. Küreselleşme ile önemi artmaya başlayan entegrasyonlar kavram olarak bir araya gelme birleşme anlamını taşımakla beraber yapısal olarak ekonomik, sosyal, siyasi ve askeri alanlarda bütünleşmeyi içermektedir (Ertürk, 2012:5). Bir ekonomik entegrasyon ülkeler arasındaki ticari engellerin kaldırılarak ekonomik büyümenin kolaylaştırılma sürecidir (Robertson, 1999:99).

Entegrasyon kavramının tanımı üzerinde tam bir anlaşma olmamakla beraber bir entegrasyonda başlangıçta işbölümü, ilerleyen aşamalarda üretim faktörlerinin ve ticari malların sınırsız hareketliliği ve son aşamasında ülkeler arasında ayırım gözetilmeksizin işlem görmesidir. Ekonomik entegrasyonlar farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Farklı ülkelerin bir bölgede birleşmesi şeklinde olabileceği gibi bir ülkenin farklı bölgelerinin bir araya gelmesi şeklinde de olabilmektedir (Balkır, 2010:10).

Ekonomik entegrasyonların ortaya çıkış nedenleri ise, ülkelerin üretim kapasitesinin artırılmasıyla verimlilik ve refah düzeyinde bir artış sağlamayı amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmanın yolu da ticaretin geliştirilmesi ve artırılması ile daha büyük piyasa hacmine ulaşmaktan geçmektedir. Uluslararası entegrasyonlar ülkelere geniş bir pazarın yanı sıra teknolojik gelişme, rekabet ve verimlilikteki artışı beraberinde getirecektir. Son yıllardaki gelişmiş ülkelerin entegrasyonları artırarak ticaretlerini geliştirmeleri, birlik dışında kalan ülkelere karşı rekabet güçlerinin artmasına ve bölgede daha güçlü ve etkin ülke olmalarına katkı sağlamıştır. Bu nedenle komşu olan ülkelerin aralarındaki sorunları çözüp birliğe dahil olma yönündeki çabalarının temel nedenini artan rekabet ve gelişen ticaret oluşturmaktadır (Yıldız, 2000: 89-90).

Ekonomik entegrasyonun teorik temelinde Adam Smith'in "Mutlak Üstünlükler" ve David Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler" teorilerinin serbest dış ticaret yoluyla ülkelerin uzmanlaşmalarının ve kaynak dağılımında etkinliğin artması düşüncesi vardır. Ekonomik entegrasyon kavramının tam manasıyla açıklanması 1950 yılında The Customs Union Issue isimli makalesiyle Jacob Vinner tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Vinner'in çalışması gümrük birliklerini baz alarak birliğe üye olan ülkeler arasındaki ticaretin ortaya çıkardığı kazancı ticaret yaratıcı etki, daha önce başka ülkelerle yapılan ticaretin yerini gümrük içerisindeki ülkelerle yapması sonucu ortaya çıkan etkiye de ticaret saptırıcı etki olarak tanımlamıştır. Bu etkilerin bir karşılaştırmasını yapan Vinner ticaret yaratıcı etkinin ticaret saptırıcı etkiden büyük olması durumunda dünya refahında bir artış yaşanacağını aksi durumda ise bir azalış olacağını belirtmiştir (Yıldız, 2000: 90-91).

Teoriye katkı sağlayanlar Lipsey ve Lancaster'a göre ikinci en iyi teoriye göre ticaretin önündeki engellerin tamamının kaldırılması yerine bazılarının kaldırılmasını öngörmektedir. Teoride öncelikle fiyat farklılıklarına yol açan piyasa aksaklıklarının giderilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Eğer bu aksaklıkların giderilmesi gerçekleşmemesi durumunda ikinci en iyi politikalar gündeme getirilmelidir. Kısaca serbest ticaret ve tam rekabet şartlarının sağlanamaması durumunda toplumun refahını dengeleyecek farklı politikaların uygulanması gerekmektedir görüşü üzerinde durmuştur (Seyidoğlu, 2013: 248-249).

1.2. EKONOMİK ENTEGRASYON AŞAMALARI

1.2.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Kapsamı en dar olan birleşme örneği tercihli ticaret anlaşmalarıdır. Bu anlaşmaya göre üye ülkeler tek taraflı ya da karşılıklı olarak birbirlerinin mallarına düşük gümrük vergileri uygularlar (Seyidoğlu,2013:236). Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) ikinci dünya savaşı sonrası sınırlandırmaların azaltılması ve tarifelerin düşürülmesi gibi kararlar dünya ticaretinin gelişmesine etki etmiştir. Ancak bir süre sonra kısıtlamaların kaldırılması bazı ülkeler için yetersiz kalmış dünya ticaretinden daha fazla pay almak istemişlerdir. Bu sebeplerden dolayı ikili anlaşmalar yaparak ticaretteki paylarını artırma çabaları Tercihli Ticaret Anlaşmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Gümrük vergilerinin indirilmesini veya tamamen kaldırılması şeklinde yapılan ikili veya çok taraflı bir dış ticaret anlaşması türüdür.

1.2.2. Serbest Ticaret Bölgeleri

Ekonomik birliğin ilk aşaması olan serbest ticaret bölgelerinde üye ülkeler arasında ticari faaliyetleri sınırlandıran tarifelerin ve kotaların ortadan kaldırıldığı entegrasyon türüdür. Serbest ticaret bölgelerinde belirlenen sektörler için bir anlaşma olabileceği gibi tüm ticari faaliyetleri içine alan bir anlaşma da olabilmektedir. Üye ülkeler birbirlerine karşı anlaşma çerçevesinde kısıtlamaları kaldırırken üçüncü ülkelere karşı herkes kendi gümrük tarifelerini ve kotalarını uygulamakta serbesttir (Yener, 2013:88). Serbest ticaret bölgelerine örnek olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve European Free Trade Area (EFTA) gösterilebilir.

Serbest Ticaret Bölgeleri, ülkelerin ticari ve iktisadi alandaki hukuk ve idari düzenlemelerin geçerli olmadığı veya kısmen geçerli olduğu bir kısım faaliyetler için geniş teşviklerin olduğu fiziki bakımdan ülkenin geri kalanından ayrılan yerlerdir. Ülkelerin Serbest Ticaret Bölgeleri oluşturmalarının nedenleri arasında yabancı sermayenin teşviki, ara mallarının kolay tedarik edilmesi, üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve transit taşımacılığın kolaylaştırılması olarak sayabiliriz.

1.2.3. Gümrük Birlikleri

Gümrük birliklerinde üye ülkelerin birbirlerine karşı ticarete konu olan mallar için her türlü gümrük vergileri ve kotaları kaldırdıkları gibi üçüncü ülkelere karşı da birlikte belirledikleri gümrük tarifesi uyguladıkları birleşme şekilleridir. Gümrük birliklerinde üye ülkeler arasında ticarete herhangi bir engel olmadığı için ticaret gelişirken üye olmayan ülkelere karşı ortak tedbirler aldıkları için birlik içerisinde ticaret artarken birlik dışındaki ülkelere gelecek rekabete karşı da daha korumacı olmaktadır (Küçükahmetoğlu vd, 2013:104).

Viner gümrük birliklerinin oluşumunu bazı şartlara bağlamaktadır. Bu şartlar üye ülkelerin aralarında tarifeleri kaldırması ve birliğe üye olmayan ülkelere karşı aynı gümrük tarifelerini uygulanması ve gümrük vergilerinin tek elden toplanarak üye ülkelere aralarında baştan yapılmış kıstaslara göre paylaşılması olarak belirtilmiştir (Odabaş, 2012:23).

1.2.4. Ortak Pazar

Ülkeler gümrük birliği oluşturduktan sonra üretim faktörlerinin birlik içerisinde serbest dolaşımı neticesinde ortak pazar kurulmuş olur. Ortak pazarda üretim faktörleri serbestçe dolaşırken aynı zamanda mal ve hizmetinde serbest dolaşımı sağlanarak faktör fiyatlarının eşitlenmesine ve kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasına olanak sağlanmış olur (Karluk, 2012:56). Ortak pazarda üye ülkeler arasındaki tüm kısıtlamalar kaldırılırken birlik dışında kalan ülkelere karşı ortak tarifeler uygulanmaktadır.

Ortak Pazar üye ülkeler arasında sınırların kaldırılmasıyla tek bir pazar gibi hareket ederek birlik içerisinde bir vergi uyumunu da beraberinde getirir (Güran, 1995:12). 1957 yılında imzalanan anlaşmayla Avrupa ortak pazarı Almanya, Hollanda, İtalya, Fransa, Lüksemburg ve Belçika, arasında kurulmuş 1958 yılında yürürlüğe konmuştur. 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda birliğe katılmıştır.

1.2.5. Ekonomik ve Parasal Birlik

Ekonomik birlik, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı yanı sıra üretim faktörlerinin de serbest dolaşımını içeren ortak pazarın daha genişletilmiş uygulamasıdır. Ekonomik

birlikte birlik içerisindeki ülkelerin ortak politikalar uygulayarak bölgesel kalkınma, tarım, sanayi, sosyal hizmetler, ulaşım gibi konularda uyumlu hareket etmeyi öngörmektedir. Parasal birliğin daha uyum içerisinde çalışabilmesi için ortak para birimi ve merkez bankası kurulması gerekmektedir (Karluk, 2012:214).

Ekonomik birlik de üye ülkelerin ulusal politikalarına uyumlu ortak makroekonomik politikalar geliştirmeyi hedefleyen ortak para ve maliye politikaları oluşturulur (Çak ve Çak, 2008:13). Mundell parasal birliğin oluşturulmasını döviz kurunda birlik, ortak fon, ekonomi politikalarında uyumluluk, ortak rezerv yönetimi ve tek para şeklinde aşamalara ayırmaktadır (Mundell, 1961:661).

Ekonomik entegrasyonlar ülkelerin bir taraftan dünya ticaretindeki pazar payını artırırken diğer taraftan maliyetlerini düşürmesine olanak sağlamaktadır. Seyidoğlu ekonomik entegrasyonların kazanımlarını karşılaştırmalı üstünlüklerle iş bölümü ve uzmanlaşmanın artırılarak üretimde verimliliğin artması, genişleyen pazar neticesinde ölçek ekonomilerinden yararlan artması ve teknolojik gelişme ile birlikte maliyetlerin düşerek üretimde etkinliğin artması olarak belirtmektedir (Seyidoğlu, 2013: 246).

1.2.6. Siyasi Birlik

Siyasi birlik üye ülkelerin ortak para ve maliye politikalarının tek elden yönetilmesine imkân verecek, ekonomik konularda beraber hareket edebilecekleri gibi güvenlik ve savunma alanlarında da ortak hareket etmelerine imkân verecektir. Siyasi birliği ekonomik birlikten ayıran özellik ülkelerin bağımsızlıklarını önemli derecede kaybederek tek bir ülke gibi hareket etmelerini gerekli kılmasıdır.

Siyasal birlik ekonomik entegrasyonların son aşamasıdır. Siyasal birlik oluşturabilmek ortak birçok değere sahip ülkelerin bir araya gelmesiyle mümkün olacaktır aksi durumda siyasal birliğin faaliyetlerini sürdürebilmesi pek mümkün görülmemektedir. Siyasi birlik oluşturması ortak sosyal, siyasal, kültürel, hukuksal değerlerin benimsenmesi yanı sıra ileriye dönük ortak amaçların benimsenerek bu amaçları uygulayacakları mekanizmaların oluşturulmasını da gerekli kılmaktadır (Çalışkan, 2009:53).

1.3. EKONOMİK ENTEGRASYON TÜRLERİ

1.3.1. Avrupa Birliği (EU)

1.3.1.1. Avrupa Birliğinin Tarihçesi ve Kurulması

Avrupa Birliği (AB), ikinci dünya savaşı sonrasında kalıcı bir barışın oluşturulmasını istiyordu. Jean Monnet tarafından hazırlanan tasarımı 9 Mayıs 1950’de Robert Schuman kaynak göstererek Fransa ve Batı Almanya’da kömür ve çelik üretimini denetleyecek tek bir organın oluşturulma fikri Avrupalı devletler tarafından olumlu karşılandı. Schuman bu projenin Avrupa’da barışın özellikle de Almanya ve Fransa arasındaki uzun süreli çekişmelerin son bulması için önemli olduğunu vurguladı (AB Tarihi, 2021). Schuman tarafından hazırlanan bu plana göre oluşturulacak organın kömür ve çelik üretimini gözetim altında tutacak ve diğer Avrupa devletlerinin de katılımına açık tutmak olacaktır. Hazırlanan bu plana Schuman planı denilmektedir (Güran ve Aktürk, 2001:244).

Schuman planının sonucunda Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) Federal Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg’dan tarafından 18 Nisan 1951 tarihinde Paris Anlaşması ile kurulup 25 Eylül 1952 tarihinde de faaliyete başlamıştır (Karluk, 2012:397). AKÇT ilk başkanı ise topluluğun fikir babası olan Jean Monnet oldu. AKÇT tarihte ilk kez ülkelerin kendi egemenliklerinin bir kısmını böyle bir topluluğa devretmesinin ilk adımını atmış oldu (Küçükahmetoğlu vd, 2013:293).

1957 yılında birliğe üye altı devlet mal ve hizmetlerin ülkeler arasında serbest dolaşımını öngören yeni bir ekonomik topluluk kurmak amacıyla Roma Anlaşması imzalanıp AET kurulmuş oldu. Topluluk başlangıçta mal ve hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin bölge içerisinde serbestçe hareket edebildiği bir ortak pazar, daha sonraki aşamalarda ise siyasi birliğe giden bir topluluk olarak kurulmuştur (AB Tarihi, 2021). 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girecek olan Roma Anlaşması çerçevesinde nükleer enerjinin ülkeler arasında daha barışçıl amaçlarda, güvenlik kuşkusu olmadan kullanılmasını temin etmek için Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kuruldu (Çınar, 2004:70).

1965 yılına gelindiğinde ise daha önce kurulmuş olan üç AKÇT, AET ve EURATOM tek bir çatı altında toplanarak Avrupa Toplulukları adını aldı. Topluluk serbest ticaret amacına yönelik olarak gümrük tarife ve kısıtlamalarındaki ilk gelişme 1968 yılında gümrük vergilerinin mamul mallarında kaldırılmasıyla gerçekleşmiş oldu. Böylece gümrük birliğinin ilk adımı atılmış oldu. Gümrük birliği konusundaki bu gelişmeler Danimarka, Birleşik Krallık ve İrlanda'nın topluluğa üye başvurusu yapmalarının en önemli sebeplerindendir. 1963 ve 1967 yıllarında iki defa İngiltere'nin Fransa tarafından veto edilmesine karşın 1973 tarihinde bu üç ülke birliğe dâhil oldular. 1981 yılında Yunanistan'ın katılımıyla üye sayısı 10 olurken, 1986 yılında ise İspanya ve Portekiz'inde katılımıyla üye sayısı 12'ye yükselmiştir. 1995 yılına gelindiğinde ise Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in birliğe katılımıyla topluluğa dâhil olan üye ülke sayısı 15'e yükselmiş oldu. Macaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi 2004 yılında birliğe dâhil olurken Bulgaristan ve Romanya 2007 yılında birliğe katılmış oldu. Son katılım 2013 yılında Hırvatistan ile oldu. Hırvatistan'ın da birliğe katılmasıyla birliğe üye ülke sayısı 28'e ulaşmış oldu. İngiltere 31 Ocak 2020 tarihinde Avrupa birliğinden ayrıldı (AB Tarihi, 2021).

1970'lerdeki krizler, ekonomideki durgunluklar mali konulardaki paylaşım sıkıntısı 1980'li yılların başında Avrupa'da bir karamsarlığın oluşmasına neden oldu. Ancak 1985 yılının başında yaşanan canlanma neticesinde 1993 yılına kadar tek pazar oluşturma hedefi konuldu. Şubat 1986 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedi ile topluluğun çehresinde kapsamlı bir değişme ve yenilenme olmuştur (AB Tarihi, 2021).

1.3.1.2. Avrupa Birliğinin Kurumları

1.3.1.2.1. Avrupa Parlamentosu

AB kurumları içerisinde halkoyuyla seçilen tek organ Avrupa Parlamentosu'dur. Üye ülke vatandaşları tarafından beş yılda bir seçim yapılır. Birliğe üye 27 ülkeden toplamda 704 temsilci 1 başkan son olarak 2019 yılında yapılan seçimlerle belirlenmiştir. Temsilcilerin hangi ülkeden kaç kişi olacağına üye ülkelerin nüfuslarına göre karar veriliyor (AB Parlamentosu, 2021).

Avrupa Parlamentosu vatandaşların siyasi görüşlerinin temsil edildiği demokratik bir ortam olduğu için üyelerin gruplaşma şekli ülkeye göre değil benimsedikleri siyasi düşünceye göre olmaktadır. Parlamenterler ülkelerini değil oy aldıkları vatandaşların siyasi görüşlerini temsil ederler. Avrupa Parlamentosu bünyesinde 7 siyasi parti ve herhangi bir partiye bağlı olmayan bağımsız üyeler yer almaktadır. Parlamento genel kurulunun toplanma yeri Strazburg iken siyasi gruplar ve komitelerin toplanma yeri Brüksel'dir. Parlamentoda görüşülmesi istenilen konular öncelikli olarak komitelerde görüşülür daha sonra Genel Kurula sunulur. (AB Parlamentosu, 2021).

Yasama yetkisi Konsey ile birlikte Avrupa Parlamentosunun elindedir. Parlamento dış politika alanlarında sadece görüş bildirir bu görüşler bağlayıcı değildir. Parlamento diğer birliğe dâhil kurumları denetleme yetkisine sahipken birliğin bütçesini de Konsey ile birlikte yapmaktadır. (AB Parlamentosu, 2021).

1.3.1.2.2. Avrupa Komisyonu

Avrupa Komisyonu, Avrupa birliğinin yürütme organı olup bütçeyi ve programları uygulamakla yetkili idari olarak denetleme yetkisine sahip kurumdur. Komisyon, her üye devletten bir kişi toplamda 27 kişi ve 5 yıllık görev yapmak üzere seçilir. Komiser adı verilen bu seçilen kişilerin her biri en az bir Avrupa Birliği politikasından sorumludur. Komisyonun işleyiş şekli Bakanlar Kuruluna benzemektedir. Komisyon içerisinde idari düzenlemelerin yapıldığı Genel Müdürlükler bulunur. Genel müdürlükler çalışmalarında müdürlüğün sorumluluğunu üstlenen komiserlere karşı sorunlu genel müdür tarafından yönetilirler (AB Komisyonu, 2021).

Avrupa Komisyonu Başkan üye ülke temsilcilerinin toplandığı Avrupa Birliği Zirvesi tarafından belirlenerek Avrupa Parlamentosunda onaylanır. Avrupa Komisyon başkanının seçiminde nitelikli çoğunluğun oyunu alması gerekmektedir. Komisyon üyeleri ise üye devletlerin gösterdiği adaylar arasından Komisyon başkanının seçimiyle Avrupa Parlamentosunda nitelikli çoğunluğun oyunu alarak seçilir (AB Komisyonu, 2021).

Avrupa Komisyonu her ne kadar üye devletler tarafından aday gösterilseler de çalışmalarında kendi ülke menfaatlerini değil birliğin menfaatlerini korumak için faaliyet

gösterirler. Komisyonun çalışmasında emir aldıkları bir kurum yoktur tamamen bağımsız hareket ederler. Komisyon görev süresinde üye ülke hükümetlerince görevden alınamazlar, komisyon güvensizlik oyuyla heyet halinde görevden alınırlar. Komisyon birlik üyesi devletlerden bağımsız olarak merkezi Brüksel’de olan yürütme organı konumunda görev yapmaktadır (AB Komisyonu, 2021).

1.3.1.2.3. Avrupa Birliği Konseyi

Avrupa Birliğine üye devletlerin hükümetlerinde yer alan bakanlarından oluşmaktadır. Konsey üye ülkelerin çıkarlarının korunduğu organdır. Konsey toplantıları üye ülkelerin toplantı konusuna ilişkin bakanlarının katılımıyla gerçekleşir. Konsey başkanlığı 3 üye ülke arasında oluşturulacak takımlar tarafından 6’şar aylık sürelerle el değiştirilerek toplamda 18 ay görev yapar. Konsey’in çalışmalarına yardımcı olarak birlik ülkelerinin Büyükelçilerinden oluşan komiteler ve çalışma grupları bulunmaktadır. Konseyin görev alanlarından birisi de Avrupa Parlamentosu ile birlikte Avrupa Birliğinin bütçesini onaylamaktır (AB Konseyi, 2021).

Konseyde esas oylama şekli nitelikli çoğunluk olsa da oy birliği ve oy çokluğu şeklinde de oylama yapılabilir. Güvenlik politikası ile ilgili kararlar oy birliği ile alınırken yeni üye katılımları da yine Konseyin oybirliği ile alınan bir karardır. Nitelikli çoğunluktan kastedilen ise olumlu oylardan %55’inin oyunu almanın yanı sıra, Birliğin toplam nüfusunun da en az % 65’ini oluşturması ve en az 15 farklı üye devletin oyunu taşınması gerekmektedir (AB Konseyi, 2021).

1.3.1.2.4. Avrupa Birliği Zirvesi

Avrupa Birliği Zirvesi, Birliğe üye ülkelerin başbakanları veya devlet başkanlarının yanı sıra devlet bakanlarınca belirlenmiş olan Avrupa Komisyonu Başkanı ve devlet başkanlarınca seçilen Avrupa Birliği Zirvesi Başkanından oluşur. Zirve yılda dört kez toplanarak birliğin gelişmesi ve bütünleşmesi doğrultusundaki temel politika kararlarını alır. Zirvenin yasama yetkisi olmamakla beraber temel politikaların belirlendiği önemli bir siyasi güç konumunda olmasından dolayı yönlendirme yapabilme gücü mevcuttur. Zirvede alınan kararlar genellikle uzlaşılı yoluyla olsa da bazı özel durumlarda oybirliği ya da nitelikli çoğunluk yoluyla da karar alınabilir. Zirve Başkanı

üye devletler tarafından 2,5 yıllık süre için atanır ve bu süre içerisinde herhangi bir ulusal görevi birlikte yürütemez (AB Zirvesi, 2021).

1.3.1.2.5. Avrupa Birliği Adalet Divanı

Avrupa Birliği Adalet Divanı, işleyiş bakımından Adalet Divanı ve Genel Mahkeme olarak ikili bir yapıda faaliyet gösterir. Divan'ın temel amaçları içerisinde öncelikle Avrupa Birliği hukukunun üye ülkeler arasında aynı şekilde yorumlanmasının temin edilmesidir. Divan ayrıca ulusal hukuk ile birlik hukuku arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, düzenlenmesi, denetimi, yorum ve çözüm bulma gibi işlevleri yerine getirmektedir.

Avrupa Birliği Divanı 27 yargıç ve 11 hukuk sözcüsünden oluşur. Yargıçlar üye ülkeler tarafından hükümetlerin ortak mutabakatları neticesinde 6 yıl görev yapmak üzere atanırlar ve tekrardan atama da yapılabilir. Yargıçların bağımsız karar almaları, statülerini düzenleyen bazı hükümlerle güvenceye alınmıştır. Ayrıca divan görüşmeleri gizli yapılmakta olup açıklanamaz. Alınan kararlar çoğunluğun oyuyla alınır ama kararı tüm yargıçlar imzalar. Adalet Divanı AB hukukuna göre belirli davalara bakma yetkisine sahiptir. Bu davalar genellikle ulusal mahkemelerde çözüme bağlanılmasında gerekli olması durumunda ve üye ülkelerin ve AB kurumlarının AB hukukuna uygun kararlar alınıp alınmadığının denetlenmesine yönelik davalardır (AB Adalet Divanı, 2021).

1.3.1.2.6. Avrupa Sayıştayı

Avrupa Sayıştay'ının görevi birliğin tüm gelir giderlerini inceleyerek yapılan işlemlerin hukuka ve usulüne uygun olup olmadığının denetimini yapar. Amacı birliğin mali idaresinin düzenini ve uygunluğunu sağlamaktır (AB Sayıştayı, 2021). Avrupa Sayıştayı birliğe üye her bir ülkeden birer temsilcisinin bulunduğu 27 üyeden oluşmaktadır. Üyelerin ataması Avrupa Konseyi tarafından Avrupa Parlamentosuna danışıldıktan sonra 6 yıllık görev süresini kapsayacak şekilde yapılır. Üyeler kendi ülkelerinde denetleme kurumlarında çalışmış veya çalışan, bu görevi yerine getirmek için gerekli niteliklere sahip kişiler arasından seçilmektedir (AB Sayıştayı, 2021).

1.3.1.2.7. Ekonomik ve Sosyal Komite

Ekonomik ve Sosyal Komite, kuruluş amacı olarak Avrupa parlamentosuna, konseye ve komiteye yardım etmek için oluşturulmuş danışma kurulu olarak görev yapan ve kararları bağlayıcı nitelik taşımayan organdır. Komitede işçi ve işveren temsilcileri yanı sıra toplumun belirli kesimlerinden seçilen temsilcilerden oluşur. Komitenin mevcut durumda 326 üyesi bulunmaktadır. Komite üyeleri üye devletler tarafından belirlenen adaylar arasından 5 yıllık süre için seçilirler. Komitede yer alacak üye sayıları üye ülkelerin ekonomik ve coğrafi büyüklükleri yanı sıra ekonomik ve sosyal hayat düzeninin işleyişini en uygun şekilde temsil edilmesine önem vermektedir. Komitede yer alan sosyal gruplar arasında çiftçiler, üreticiler, tüketiciler, işçiler, tüccarlar, meslek sahipleri, zanaatkârlar ve kadın dernekleri örnek olarak gösterilebilir (AB Ekonomik ve Sosyal Komite, 2021).

1.3.1.2.8. Bölgeler Komitesi

Bölgeler Komitesi birlik içerisindeki bölgesel ve yerel yönetim temsilcilerinden oluşan görüş bildiren bir komitedir. 329 üyesi bulunan komite üyeleri birlik üyesi ülkeler tarafından gösterilen adaylar arasından 5 yıllık süre için seçilirler. Bölgeler komitesi içerisinde çeşitli konularda uzmanlar yer almakta ve komite bünyesinde alt komiteler kurulabilmektedir. Belirli konulardaki görüş ve öneri taslakları bu alt komisyonlarda hazırlanmaktadır. AB'nin bölgesel politikalarıyla ilgili konular ve bölgesel kalkınma konularında komitenin görüşüne başvuru yapılması gerekmektedir (AB Bölgeler Komitesi, 2021).

1.3.1.2.9. Avrupa Merkez Bankası (ECB)

1.3.1.2.9.1. Avrupa Merkez Bankasının Kurumsal Yapısı

Avrupa Merkez Bankası para birimi olarak EURO kullanan Avrupa ülkelerinin oluşturduğu, Euro bölgesindeki fiyat istikrarını sağlamayı amaçlayan bağımsız bir Avrupa Birliği organıdır. Bu görevi yerine getirirken üye ülke merkez bankaları ile koordineli bir şekilde çalışmalarını yürütür. Avrupa Merkez Bankası, AB'nin uygulayacağı para politikasının belirlenmesi ve uygulanması, kambiyo işlemlerinin tespit edilmesi, döviz rezervlerinin yönetimi son olarak da ödeme sistemlerin belirli çerçevede işlemlerini sağlama görevlerini yürütmektedir. Ayrıca kağıt para basımı konusundaki tek

yetkili organ olan Avrupa Merkez Bankası'nın karar alma organları Merkezi Frankfurt'ta bulunan Yürütme Kurulu, Yönetim Konseyi ve Genel Kuruldan oluşmaktadır (AB Merkez Bankası, 2021).

Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Parasal Birliği kurulduğu 1 Haziran 1998 tarihinden itibaren faaliyete geçmiştir. Para birimi olarak EURO'nun bankacılık sisteminde kullanılmaya başlaması 1 Ocak 1999, tedavüle girme tarihi ise 1 Ocak 2002'dir. Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Birliği'nin para politikasını yürüterek ödemeler sisteminin doğru çalışmasını temin eder. Bankanın temel görevleri arasında üye ülkeler için fiyat istikrarı sağlamak ve faiz oranları belirlemek de bulunmaktadır. Avrupa Merkez Bankası tamamen bağımsız çalışmakta ve üye ülke hükümetleri tarafından hiçbir şekilde müdahale edilememektedir (AB Merkez Bankası, 2021).

1.3.1.2.9.2. Avrupa Merkez Bankasının Görevleri

Avrupa Merkez Bankası'nın Avrupa Birliği içerisinde birçok görevi bulunmaktadır. Bu temel görevler aşağıda sıralandığı gibi açıklanabilir.

- a- Euro'nun değerini koruyarak fiyat istikrarını sağlamak
- b- İstihdam artışını sağlamak amacıyla para politikaları uygulamak
- c- Bankaların denetimini yaparak bölge içerisinde mali güveni kurmak
- d- Finansal şoklara karşı güçlü bir para sistemi oluşturmak
- e- Banknot basımını üstlenmek
- f- Elektronik para transferlerinin güvenliğini sağlamak
- g- Kripto paralar üzerinde çalışmalar yapmak
- h- Parasal sistemin güvenliğini sağlayarak siber saldırılara karşı korumak
- j- Para politikalarının uygulanması konusunda tam bağımsız hareket etmek
- k- uygulanan para politikasında tasarruf sahiplerine ve yatırımcılara karşı sorumluluk bilincinde şeffaf olarak hareket etmek (ECB, 2021).

1.3.1.2.9.3. Avrupa Merkez Bankasının Araçları

Avrupa Merkez Bankasının uygulamış olduğu para politikası araçları Açık Piyasa İşlemleri (APİ), Munzam Karşılıklar ve Kredi Kolaylıkları olarak üç tanedir. APİ para politikasının en temel aracı olarak uygulanmaktadır. Günlük likidite ihtiyaçlarının karşılamak ve faiz oranlarına yön vermek amacıyla kullanılmaktadır. Repo, Ters repo, döviz swapı, doğrudan satış ve menkul kıymet ihracı gibi farklı tekniklerle sürdürülen APİ, genellikle iki haftalık ve üçer aylık ihaleler şeklinde yürütülmektedir.

Kredi kolaylıkları ise marjinal kredi imkanları ve mevduat imkanlarından oluşmaktadır. Merkez bankalarının isteklerine göre ticari bankalara finansman sağlamak amacıyla piyasa faiz oranlarının üzerinde kredi kullandırılmasına Marjinal Kredi İmkânları, piyasa faiz oranı civarında veya altında uygulanan finansmana ise Mevduat İmkânları denilmektedir. Her iki politikanın da temel amacı bankaların geçici süreyle ihtiyaç duyduğu likidite ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Marjinal Krediler için kullanılan faiz oranı gecelik borç verme faiz oranı için bir tavan oluşturmaktadır. Mevduat faizleri ise ticari bankalara daha önceden belirlenmiş oranlarda Ulusal Merkez Bankası (UMB) bünyesinde mevduat açma olanağı saylayarak gecelik borç verme faizine bir taban oluşturmaktadır.

Diğer bir para politikası olan zorunlu karşılıklar ise Ticari bankaların mevduat yükümlülüklerine karşılık UMB nezdinde bulundurmak zorunda oldukları rezervlerden oluşmaktadır. UMB, Avrupa Merkez Bankasının belirlediği para politikalarını uygulamak üzere finans piyasasında doğrudan alım satım yaparak, borç verme ve alma taahhütleri ve yabancı ülke para birimleri ile piyasada işlem yapan yapmaktadır (TCMB, 2021).

1.3.1.3. Maastricht Anlaşması

9-10 Aralık 1991 tarihinde Hollanda'nın Maastricht kentinde toplanan Avrupa ülkeleri, Berlin duvarının yıkılması ve Sovyetlerin dağılması ile beraber doğu Avrupa

lkelerinin demokratikleşme çabalarını da dikkate alarak aralarındaki bağları kuvvetlendirmek amacıyla toplandılar. Bu toplantıda birliğin değişen dünya koşullarında uygulayacağı politikaların belirlenmesi için görüşmeler yapıldı (Sönmezoğlu, Arıboğan ve Ayman, 200: 491). Maastricht'te toplanan ye ülkeler ilk kez Avrupa Birliği'nden bahsettiler. Daha sonraları Avrupa Birliği Anlaşması ismini alan Maastricht Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi 1 Kasım 1993 tarihinde olmuştur. Maastricht anlaşması parasal birliğe geçişin tamamlanmasından, Avrupa vatandaşlığına, adalet konularından ortak güvenlik ve i birliğine kadar birçok politikanın oluşturulmasına karar verilen anlamadır (AB Maastricht Anlaşması, 2021).

Avrupa Birliğinin siyasi ve ekonomik olarak btnlemesine yönelik adımların atıldığı en kapsamlı anlama olan Maastricht Anlaşması'ndaki önemli konulardan birisi de tek para birimi olarak Euro'nun kullanılmasına kararı verilmesidir (Ekmekiler, 2007:374). Tek bir para biriminin kullanılması için öncelikle birlik ülkelerinin tek para birimine uyumlu ekonomilerinin olmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede tek para birimine geçmeden önce birlik yesi olan ülkelerin yerine getirmesi gereken bu kriterlere "Maastricht Uyum Kriterleri" denilmektedir. Uyum kriterleri ye ülkelerinin ekonomilerini tek para birimine hazırlamak, uygulanacak para politikasına, maliye politikasına ve ortaya çıkabilecek şoklara karşı esnek bir yapı kazandırmak için belirlenmiştir (Avrupa Komisyonu,2007:6-7).

ye ülkelerin ekonomilerini birbirine yakınlılatırmak, aralarındaki farklılıkları azaltmak amacıyla bir takım makroekonomik büyüklüklerde kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler:

- 1- Birlik içerisindeki fiyat istikrarını sağlamak amacıyla birliğe ye ülkenin birlik içerisinde enflasyon oranları açısından en düşük oranlara sahip üç ülkenin ortalamasını 1,5 puanı geçmemesi gerekir.
- 2- Birliğe ye olan ülkenin bte açığı GSYH'nın % 3'n geçmeyecek düzeyde olmalıdır.
- 3- Birliğe ye ülkenin kamu dış borç oranı GSYH'nın % 60'ını amamalıdır.

4- Birliğe üye her ülke için faiz oranları enflasyon oranları açısından en iyi üç ülkenin faiz oranları ortalamasının en fazla 2 puan üzerinde olabilir (Seyidoğlu,2013:801).

Üye ülkelere belirlenen bu kriterlerden herhangi birini yerine getirememesi durumunda birtakım yaptırımlar uygulanacağı öngörülmüştür. Bu yaptırımlar kriterlere uymayan ülke için bonolarının sağlıksız olduğuna dair bildiri yayınlamak, Avrupa Yatırım Bankası tarafından ilgili ülkeye borç verilmemesi, depozito yatırma zorunluluğu ve para cezasıdır. Komisyon bu yaptırımlardan ister birisini isterse hepsini uygulayabilecektir (Töre, 1995:118).

Maastricht Anlaşması çerçevesinde parasal birliğe geçiş için uyum süreci başlamış ve bu sürecin ilk aşamasının tamamlanması 1 Ocak 1990 tarihi ile 31 Aralık 1993 tarihleri arası olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu aşamada ülkeler arasında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, kamu açıklarını finanse etmek amacıyla para politikalarının kullanılmasının engellenmesi, kamu borçlarına devlet garantisi verilmesinin engellenmesi ve Maastricht Anlaşmasının kontrolünü yapmak amacıyla para komitesi kurulmasını kararlaştırılmıştır (Tunçsiper ve Yakut, 1998:107).

Uyum sürecinin ikinci aşaması 1 Ocak 1994 tarihi ile 31 Aralık 1998 tarihleri arası olarak kabul edilmiştir. Bu aşamadaki önemli gelişmelerden birisi Avrupa Para Enstitüsü'nün (APE) kurulmasıdır. Enstitünün kuruluş amaçları içerisinde Avrupa Merkez Bankası için hazırlıkları yapmak, üye ülkelerin para politikalarının kontrolünü yapmak ve ülkeler arasındaki koordinasyonu sağlamak, üye ülkelerin merkez bankalarını EURO sistemine hazırlamaktır (Karluk ve Tonus, 1998:277).

Sürecin son aşaması ise 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren süregelen süreçtir. Bu aşamada 1 ECU=1 EURO şeklinde düzenlenmiş, EURO'yu kabul eden ülkelerin para birimleri artık geri dönmeyecek şekilde EURO olarak sabitlenmiştir. Bu aşamada artık Maastricht kriterlerinin tüm aşamalarının üye ülkeler tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir (Özpençe,2008:85).

Anlaşmanın öngördüğü şekilde ekonomik ve parasal birliğe geçiş kademeli olarak gerçekleşmiştir. Bu kademeler öncelikle ekonomik ve parasal birlik daha sonra ise Avrupa vatandaşlığı konularında projeler geliştirmektir. Birlik ayrıca ortak güvenlik

konularından dış politika ve adalet konularına kadar ortak programlar yürütmektir (Seyidoğlu, 2013: 268).

1.3.1.4. Kopenhag Zirvesi

22 Haziran 1993 tarihinde gerçekleştirilen zirvede Avrupa Birliği'nin genişleme sürecine Doğu Avrupa ülkelerinin dahil edileceği belirtilerek aday ülkelerin tam üye olmadan önce yerine getirmesi gereken kriterler açıklanmıştır. Bu kriterler içinde siyasi olarak demokratik ortamın geliştirilmesi ve hukukun üstünlüğünün korunması, insan haklarına saygılı ve azınlıkların haklarının güvence altına alan kurumların varlığını kapsarken ekonomik olarak da serbest piyasa ekonomisinin işlerliği ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalarak yükümlülüklerini yerine getirebilme kapasitesinde olmaktadır (AB Kopenhag Zirvesi, 2021).

1.3.1.5. Lizbon Stratejisi

Lizbon Stratejisi, sürdürülebilir ekonomik büyüme, daha büyük sosyal uyum çevreye saygılı ve rekabetçi bir bilgi toplumu hedefini ortaya koymaktadır. Birliğin tek hedefinin ekonomik büyüme olmadığı vurgulanarak birlik olmayı ortak hedefler doğrultusunda ilerlemeyi benimseyen ülkelerle birlikte genişlemek, üretimi ve rekabeti artırmak olarak belirtmiştir. Lizbon'da alınan en önemli karar ulusal ve bölgesel düzeydeki düzenlemelerle ekonomik gelişmenin tabandan tavana olacak şekilde sürmesi ve sosyal modelin korunması olmaktadır. Birlik yakın gelecekte ortaya çıkabilecek gelişmeleri öngörerek bir takım tedbirler almayı uygun görmüştür. Bu tedbirler içerisinde dinamik ve rekabetçi bir ekonomik yapı, insan kaynağına yatırım ve Avrupa sosyal modelini oluşturmak ve çevre sağlığını ön plana çıkartan doğal kaynakların dengeli kullanımının önemini vurgulamak olmuştur (Yazıcı, 2018:442-443).

Komisyonun üzerinde durduğu 2002 yılında işsizliğin azaltılması, cinsiyet ayrımcılığının ortadan kalkması ve vergilerin düşürülmesi konuları yapısal sorunların çözülememesinden dolayı bir düzelme görülmemiştir. Bir taraftan ekonomik gelişme sürdürülürken diğer taraftan yapısal sorunlardan dolayı işsizlik, gelir dağılımı, sosyal dışlanma ve cinsiyet eşitsizliği konularında geri kalınmamasını isteyen komisyon bu konularda gelişme kaydetmek amacıyla farklı araçlar ortaya koymuştur. Bu araçlar

içerisinde eğitim ve öğretime yatırım, çalışma ortamında performansı yükseltmeye yönelik yatırımlar, fırsat eşitsizliği ve cinsiyet ayrımcılığı kaldırmaya yönelik yatırım ve sosyal ve toplumsal uyum ortamlarının geliştirilmesine yönelik yatırım yapma kararları alınmıştır (Rodriguez vd. 2010:35-54).

1.3.2. Dünya Ticaret Örgütü WTO

WTO, Batılı devletlerin dünya ticaretinde söz sahibi olma isteği, uluslararası ticarete tarife ve engellerin azaltılması amacıyla 1947 Cenevre görüşmeleri neticesinde bir anlaşmaya varılmıştır. Başlangıçta geçici olarak yapılan bu anlaşma sonraları süreklilik kazanmış ve 1994 yılında Uruguay görüşmeleri neticesinde WTO'nun kurulmasına karar verilmiştir (Küçükahmetoğlu vd, 2013:238-239). Örgütün amacı üye ülkeler arasında ticarete ayrımcılık yapılmamasını, iç pazarda işlem yaparken yerli ve yabancı ayırım yapılmaması, koruma amacına yönelik sadece gümrük tarifelerin uygulanabilmesini ve ticaret kısıtlamalarının zamanla azaltılmasını hedeflemektedir.

WTO sürekli müzakereler yapılan dünya ticaretinin gelişmesi, genişlemesi ve ticaret engellerinin kaldırılması yönünde görüşmelerin yapıldığı bir örgütlenme şeklidir. Günümüzde WTO'nun çalışma konularının büyük kısmı 1986-94 Uruguay turu adı verilen müzakerelerden ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmaları (GATT) kapsamındaki müzakerelerden kaynaklanmaktadır (WTO, 2021).

Üye ülkelerin ticaret engelleri ile karşılaştıkları ve indirim talep ettiklerinde müzakereler yoluyla çözüme kavuşturulur. WTO sadece ticaret pazarı oluşturmak için müzakere yapmaz aynı zamanda tüketicileri korumak ve sorunların yaygınlaşmasını önlemek için de toplantılar yapar. WTO zirvesinde yapılan görüşmeler ve anlaşmalar uluslararası yasa niteliğinde olup üye ülkelerin hükümetlerini ve ticari faaliyetlerini bağlayıcıdır. Anlaşmalar hükümetler tarafından müzakere edilip imzalanmasına rağmen asıl konu üreticiler, ihracatçılar ve ithalatçıların işlemlerini yürütürken hükümetlerin sosyal ve çevresel hedefleri karşılamasına yardımcı olmaktır (WTO, 2021).

WTO'nun temel amacı ticaretin olabildiğince olağan akışı içerisinde sürdürülmesine yardımcı olmaktır. Ticareti sınırlandıran engellerin olabildiğince kalkması ekonomik büyüme ve kalkınma yanı sıra toplumsal refah için önemli bir

etkendir. WTO anlaşmaları aynı zamanda hane halkının, şirketlerin ve devletlerin dünya ticaretinin kurallarını öğrenmesini sağlamak ve onlara ani politika değişikliği olmayacağını garantisini vermektedir (WTO, 2021).

WTO devletler tarafından yönlendirilirken faaliyetlerini koordine etmek için çok sayıda personel istihdam etmektedir. Sekreteryaya müzakerelerin sorunsuz işlemesi, dünya ticaretinin kurallara göre doğru bir şekilde uygulanmasını sağlamak için üye ülkelere yardımcı olmaktadır. WTO anlaşmaları statik değildir, zaman zaman yeniden müzakere edilerek yeni anlaşmalar eklenebilir. Eğer ki anlaşmazlık olursa haklarının ihlale edildiğini düşünen ülke WTO 'ne başvuru yapar ve bağımsız uzman kişiler tarafından çözüme kavuşturulur (WTO, 2021).

WTO günümüzde 117 üye ülke ve ayrıca gümrük bölgeleri de dahil olmak üzere 164 üyesi bulunmaktadır. Kararlar genellikle oy birliği ile alınır ve her iki yılda bir bakanlar düzeyinde toplanırlar. Sekreteryası İsviçre'nin Cenevre şehrinde bulunmakta ve yıllık 180 milyon dolarlık bütçeye sahiptir. WTO'nun ana faaliyet alanları, ticaretin önündeki engellerin azaltılması veya ortadan kaldırılması için müzakere etmek ve uluslararası ticaretin yürütülmesini düzenleyen kurallar üzerinde anlaşmalar yapmak, mal ve hizmet ticareti ile ilgili fikri mülkiyet haklarının korunması, üye ülkelerin uygulayacakları uluslararası ticaret politikalarının izlenmesi ve ülkelerin birbirleriyle yapacağı anlaşmaların şeffaflığını sağlamak. Alınan kararların üye ülkeler tarafından uygulanmasını sağlamak, gelişmekte olan ülke hükümet ve yetkililerinin uluslararası ticaretteki kapasitelerine katkıda bulunmak ve faaliyet alanları ile ilgili ticaret verilerinin toplanıp yayınlanmasını sağlamaktır (WTO, 2021).

1.3.3. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)

EFTA, 20 Kasım 1959 yılında İngiltere, İsviçre, İsveç, Portekiz, Norveç, Danimarka, Avusturya tarafından Stockholm anlaşması ile kurulmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na alternatif bir model olarak kurulan EFTA'ya 1970 yılında İzlanda, 1981 yılında Lihtenştayn ve 1986 yılında da Finlandiya üye olmuşlardır. EFTA'nın temel kuruluş amacı birlik içerisindeki ekonomik faaliyetlerin geliştirilip güçlendirilmesi ve serbest ticaret ortamının hazırlanmasıdır. Bu çerçevede birlik içerisinde imalat sanayi ürünlerine uygulanan miktar kısıtlamalarını ve gümrük

vergilerini kaldırmayı öngörmektedir. AET'den temel farklı üçüncü ülkelere karşı ortak ticaret politikası bulunmaz. Ayrıca ortak gümrük tarifesi olmadığı gibi bölge içerisinde sermayenin de serbest dolaşımı gibi bir özelliğe sahip değildir. EFTA adil rekabet ortamına yönelik oluşturulan bir birliktir (Tepav, 2005:6).

İngiltere ve Danimarka 1973 AET'ye katılmak üzere EFTA'dan ayrılmış daha sonra Portekiz, Avusturya, İsveç ve Finlandiya AET' ye katılım için başvuruda bulunarak ancak 1995 yılında birliğe katılabilmişlerdir. 1992 yılında EFTA'ya üye ülkeler ile AET arasında Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) anlaşması imzalanarak 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmaya göre bölge içerisinde ticarete konu malların, hizmetlerin, uluslararası sermayenin ve üye ülke vatandaşlarının serbest dolaşımı konularında anlaşmaya varılarak EFTA'nın Avrupa iç pazarına girmesinin önü açılmış olmaktadır. Günümüzde EFTA üyesi ülkeleri İsviçre, Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn'dır. İsviçre hariç diğer üç ülke ile 25 Avrupa Birliği ülkesi EEA anlaşması kapsamında Avrupa'da eşit koşullarda iş yapabilme, serbest dolaşım ve yatırım hakkına sahiptir (Tepav, 2005:6-8).

EFTA son yıllarda Orta ve Doğu Avrupa ve Akdeniz ülkeleri ile olan ticaretini geliştirerek birçok serbest ticaret anlaşması yapmıştır ki bu anlaşmalardan birisi de Türkiye ile 1 Nisan 1992 yılında imzalanan serbest ticaret anlaşmasıdır (Tepav, 2005:8). Her ne kadar onlarca serbest ticaret anlaşmaları yapmış olsa da EFTA'nın ticaretinin % 75'i AB içerisinde gerçekleşmektedir. Son yıllardaki Asya'daki gelişmeler, bazı ekonomilerin yönünü bu bölgeye çevirmesinde etkili olmuştur. (Tepav, 2005:9).

1.3.4. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)

NAFTA'nın kurucu ülkeleri ABD, Kanada ve Meksika'dır. Bölge içerisinde karşılıklı ticareti geliştirmek amacıyla 1994 yılında kurulmuştur. Aslında daha öncesinden her üç ülke ikili müzakerelerle birçok ticaret anlaşması yapmıştır. Ticari faaliyetler açısından yüksek derecede entegrasyon içerisinde olan Kuzey Amerika ülkeleri bu anlaşma ile özellikle özel sektörün önündeki engellerin kaldırılmasına katkı olarak kabul edilebilir. Her üç ülkenin de amacı ihracatı yönelik ticaret stratejileri geliştirmektir. Avrupa Birliğinden farklı olarak ortak merkez bankası, gümrük tarifeleri

ve tarife dışı araçların ortadan kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak politika belirlemek gibi konuları kapsamamaktadır (Arı, 2004:6).

NAFTA'nın kurulması ile birlikte üye ülkeler arasındaki ticaret hızlı bir şekilde artmıştır. Kuruluşundan itibaren 10 yılda ticaret hacmi iki katına çıkmıştır. 1994 yılında 306 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 2004 yılına gelindiğinde 621 milyar dolara ulaşmıştır (Arı, 2004:3).

ABD pazarına girmek isteyen firmaların düşük işgücü ve Kanada dolarının ABD dolarından düşük olması sebebiyle Kanada'ya yatırım yaparak NAFTA aracılığı ile Kuzey Amerika piyasasında faaliyette bulunabilmektedir. NAFTA, bu şekilde iç piyasası küçük olan Kanada'nın bu dezavantajı ortadan kaldırarak girişimcilere büyük bir pazarın kapısını açmaktadır.

Amerikan başkanı Trump, NAFTA'nın Amerikan ekonomisine zarar verdiği gerekçesiyle kaldırılıp yerine daha iyi bir anlaşma yapılmasını istemiştir. 1 Temmuz 2020 tarihinde NAFTA kaldırılarak yerine Amerika Birleşik Devletleri-Kanada- Meksika Ticaret Anlaşması (USMCA) getirilmiştir.

1.3.5. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (ECOWAS)

ECOWAS, Afrika kıtasının batısındaki Nijerya, Senegal, Gine, Gana, Liberya, Mali, Benin, Nijer, Sierra Leone, Fildişi Sahili, Gambiya, Burkina Faso, Togo, Gine Bissau, Moritanya ve Yeşil Burun Adaları, tarafından 1975 yılında Nijerya'nın Lagos şehrinde kurulmuştur. Yeşil Burun Adaları 1996 yılında birliğe katılırken Moritanya 2000 yılında ayrılmıştır.

Kuruluş amacı üye ülkelerin refahını artırmak ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme kalkınma yakalamaktır. Ayrıca bölge içerisinde bütünleşmeyi sağlayarak işbirliğini geliştirmek, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamaktır. Üye ülkeler arasında tarifeleri kaldırarak üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifeleri uygulayacakları ortak para birimine sahip bir ekonomik birlik kurmaktır. Genel olarak Avrupa Birliği'ni örnek alarak benzer bir birlik oluşturma amacında olsa da faaliyetleri yavaş işlemektedir.

ECOWAS, 6,1 milyon km²'lik bir coğrafyada yaklaşık 300 milyonluk bir nüfusu temsil etmektedir. Türkiye, bu örgüte Abuja büyükelçiliği kanalıyla 2005 yılının Mayıs ayından itibaren gözlemci statüsüyle akredite olmuştur. Birlik, bölgedeki askeri ve siyasi gelişmelerden dolayı ekonomik hedeflerinin gerisinde kalmıştır. Son yıllardaki gelişmeler ECOWAS'ın önemi artırmış bölgesel krizler çözüm bulma yönünde önemli sonuçlar elde edilerek ekonomik faaliyetlerinde belirgin bir iyileşme görülmüştür (TCDB Uluslararası Kuruluşlar WAEMU, 2021).

1.3.6. Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS)

ECCAS, temelinde ekonomik faaliyetlerin ortak yürütülmesini amaçlamış olsa da öncelikli olarak barış, güvenlik ve istikrarı sürdürmeyi amaçlayan bir topluluktur. Bölge içerisindeki ülkelerle ekonomik faaliyetleri artırarak ekonomik ve sosyal kalkınmayı artırmak, ticareti geliştirmek amacıyla 18 Ekim 1983 yılında kurulmuştur.

ECCAS, ekonomik faaliyetlerini geliştirirken aynı zamanda parasal bir birliğe gidecek yapı oluşturmayı hedeflemektedir. Bu amaçla özerk bir finansman mekanizması planlamaktadır. Üye ülkeler sık sık toplantılar düzenleyerek hem bölgesel sorunların çözümü için karar alırken hem de ekonomik faaliyetlerini artırmaktadır. Birliğin kurucu ülkeleri Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Gabon, Kongo Cumhuriyeti ve Sao Tome ve Principe'dir. 1999 yılında Angola birliğe katılırken, Ruanda 2007 yılında katılıp 2016 yılında ayrılmıştır (ECFR, 2021).

1.3.7. Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)

ASEAN, 8 Ağustos 1967 yılında Bangkok'ta Malezya, Endonezya, Tayland, Filipinler ve Singapur tarafından kurulmuş olan entegrasyon şeklidir. Daha sonraları 1984'te Bruney Darussalam, 1995'te Vietnam, 1997'de Lao PDR ve Myanmar ve 1999 yılında da Kamboçya birliğe dahil olmuşlardır. ASEAN bölgesi 650 milyon nüfuslu ve 4,5 milyon km² alana yayılan bir bölgedir. Birliğin kurulma amacı birlik içerisinde öncelikli olarak ekonomik faaliyetlerin ilerlemesi, kültürel ve toplumsal bütünleşmenin yanı sıra barış ve istikrarında korunması ve sürdürülmesi yer almaktadır. 2003 yılında ASEAN üç ana konu üzerinde bütünleşmenin artırılması amacıyla ASEAN Ekonomik

Topluluğu, ASEAN Güvenlik Topluluğu, ASEAN Toplum ve Kültür Topluluğu olarak faaliyetlerini sürdürdü. ASEAN ayrıca tarım ve ormancılık, yoksullukla mücadele, çevre, sağlık, enerji, kırsal gelişim, ulaştırma, turizm, işgücü ve iletişim alanlarındaki faaliyetlerini görüştükleri toplantılar düzenlemektedir (TCDB Uluslararası Kuruluşlar ASEAN, 2021).

Faaliyetlerini geliştirmek koordinasyonu artırmak amacıyla Pekin, Brüksel, Cenova, Berlin, Moskova, Londra, Paris, Tokyo, Washington, New York, Canberra, İslamabad, Yeni Delhi, Ottawa, Riyad, Seul ve Wellington'da temsilcilikleri bulunmaktadır. Türkiye'nin ASEAN ile işbirliği Temmuz 2010 tarihinde imzalanan anlaşmayla başlamıştır. ASEAN'ın amacı bütün üye ülkelerini kapsayacak şekilde bir yasa oluşturmak değildir. Ekonomik faaliyetlerde gümrük birliklerinin kaldırılması işgücü ve sermayenin bölge içerisinde rahat hareket etmesi ve yabancı sermayeyi bölgeye çekebilmek amacıyla kurulmuştur. Günümüzde dünyanın beşinci büyük ekonomisi durumunda olan ASEAN'ın en önemli hedefleri Avrupa Birliği tarzı tek Pazar oluşturabilmektir (TCDB Uluslararası Kuruluşlar ASEAN, 2021).

ASEAN bölgesi yıllık ortalama yüzde altı büyüme gösteren dünyanın en dinamik bölgelerinden birisi olmasından dolayı Avrupa ülkeleri tarafından da yakından takip edilmektedir. AB'nin ticaret yaptığı üçüncü büyük bölge konumunda olmasına karşın Avrupa Birliği, ASEAN için ikinci büyük partner konumunda yer almaktadır. Çin, 2010 yılında imzaladığı serbest ticaret anlaşmasıyla ticaretini yüzde elli oranında artırarak ASEAN için en büyük ticaret ortağı durumundadır

1.3.8. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)

APEC fikir olarak ilk kez 1 Ocak 1989 tarihinde kamuoyuna açıklandı ve on ay sonra 12 pasifik ülkesinin Avustralya'nın Canberra şehrinde bir araya gelmesiyle kuruldu. Kurucu ülkeleri Avusturya, Brunei, Darussalam, Kanada, Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Yeni Zelanda, Filipinler, Singapur, Tayland ve ABD'dir. 1991 yılında Çin ve Hong Kong, 1993 yılında Meksika ve Papua Yeni Gine, 1994'te Şili ve 1998'de Peru, Rusya ve Vietnam katılarak üye sayısı 21'e yükselmiş oldu. 1989 ve 1992 arasında bakanlık düzeyinde toplanan APEC 1993 yılından itibaren bölgedeki işbirliği ve daha

büyük stratejik vizyon sağlamak için yılda bir ekonomik liderler toplantısı ismiyle toplanılması kararlaştırıldı (TCDB Uluslararası Kuruluşlar APEC, 2021).

APEC, çok yönlü ekonomik ve ticari faaliyet gösteren, üye ülkeleri yasal olarak bağlayıcı yükümlülöklere girmesini gerektirmeyen, ticari faaliyet ve yatırımların önündeki engelleri azaltmayı amaçlayan bir birliktir. Temel hedefi olarak bölgesel olarak ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olması ve ekonomik büyümenin sağlanması olarak gösterilir. Bu amaç doğrultusunda serbest ticaret ve yatırımların artırılması, üye ülkeler arasındaki koordinasyonun güçlendirilerek işbirliklerinin geliştirilmesi yönünde faaliyetlerini sürdürmektedir (TCDB Uluslararası Kuruluşlar APEC, 2021).

Her yıl APEC üyesi ekonomilerinden birisinin ev sahipliğinde ve liderliğinde toplanarak hizmet veren APEC, dünya nüfusunun yaklaşık % 40'ını, dünya ticaretinin % 45'ini gerçekleştiren ve dünya ekonomisinin %55'ini oluşturan dört kıtaya yayılmış önemli bir entegrasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. APEC ticareti ve yatırımları geliştirme, enerji, ulaştırma, turizm ve balıkçılık faaliyetlerinin ilerletilmesi amacıyla bakanlıklar düzeyinde toplantılar düzenleyerek liderlerin katılımıyla zirvelerle gelişmeleri yönlendirmektedir.

APEC temel hedef olarak üye ülkeler arasındaki gümrük vergilerinin azaltılarak ticaret engellerinin kaldırılması yoluyla bölgesel bazda verimli ekonomiler oluşturulmasıdır. 1994 yılı Endonezya liderler zirvesinde 2010 yılı sanayileşmiş ülkeler için 2020 yılı da gelişmekte olan ülkeler için hedef yıl olarak belirlenmiştir. Belirlenen temel hedef Asya-Pasifik bölgesinin serbest ticaret bölgesi olmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için sanayileşmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere katkıda bulunması, uluslararası ticaret ve yatırımların artırılmasına önem verilmiştir (TCDB Uluslararası Kuruluşlar APEC, 2021).

1.3.9. Yirmiler Grubu (G-20)

G20 1997 Asya ve 1998 Rusya krizlerinden sonra gelişmiş ülkelerin küresel sistem içerisinde ağırlığının artması ve karar alma süreçlerinde etkin rol üstlenmesi amacıyla 1999 yılında Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları seviyesinde oluşturulan topluluktur. G20 ekonomik krizlere çözüm bulmak amacıyla kurulan ve

gittikçe küresel ekonominin kalkınma, güvenlik, enerji, iklim değişimi, yoksullukla mücadele, istihdam ve yolsuzluk alanlarında da çalışmalar yapan kuruluş durumundadır (TCDB Uluslararası Kuruluşlar G-20, 2021).

1999 yılında kurulan G20 ülkeleri ABD, Birleşik Krallık, Rusya, Almanya, Japonya, Fransa, İtalya, Türkiye, Avustralya, Kanada, Güney Afrika, Brezilya, Arjantin, Endonezya, Meksika, Hindistan, Güney Kore, Çin, Suudi Arabistan ve Avrupa Birliği daimi üye iken İspanya da misafir katılımcı olarak zirveye davet ediliyor. Bazı uluslararası kuruluşlar G20 zirvesine katılarak zirvenin daha geniş tabana yayılmasına katkı sağlamaktadır (TCDB Uluslararası Kuruluşlar G-20, 2021).

G20, dünyanın en büyük ekonomilerini bir araya getiren uluslararası formdur. G20 üyeleri dünya GSYH'sinin % 80'inden fazlasını, küresel ticaretin % 75'ini ve nüfusun % 60'ını oluşturmaktadır. Forum 1999 yılından itibaren her yıl toplanırken 2008 yılından itibaren de Devlet ve hükümet başkanlarını nezdinde zirve toplanmaktadır. Zirve haricinde yıl boyunca bakanlık toplantıları, liderler arasında müzakereler, fikir alışverişleri yapılmaktadır (TCDB Uluslararası Kuruluşlar G-20, 2021).

1.3.10. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)

BDT, eski SSCB'den ayrılan 12 devletin oluşturmuş olduğu topluluk 1991 yılında Alma-Ata'da Azerbaycan, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Gürcistan, Ukrayna, Moldova, Belarus, Ermenistan ve Rusya Federasyonu'nun katılımıyla kurulmuştur (Hüseynov, 2003: 388). 2005 yılında Türkmenistan ve 2008 yılında Gürcistan üyelikten ayrılmıştır (Eren, 2012: 45). Dünya doğal kaynaklarının yaklaşık % 25'i ve sanayi potansiyelinin de % 10'un yer aldığı bölge yakın gelecekte büyük devletlerin ticaret ve yatırım amaçlı dikkatleri üzerine çekmesi beklenmektedir.

Kuruluş amacı temelde bölge içerisindeki ülkelerin eşit haklara sahip, iç işlerinde özgür, uluslararası hukukun egemen olduğu, iyi komşuluk ve karşılıklı yararlı ilişkilerin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir (Hüseynov, 2003:390). Topluluğun diğer hedefleri bölge içerisinde ekonomik, insani ve kültürel işbirliği, karşılıklı çıkarların korunacağı serbest ticaret bölgesi oluşturmak, uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması,

terörizmle ortak mücadele ve üyeler arasında çıkabilecek anlaşmazlıklara barışçıl yollarla çözüm bulmak olarak belirlenmiştir (Eren, 2012: 45-46).

Kuruluşundan sonra topluluk içerisinde farklı birleşmelerde söz konusudur. 1994 yılında Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında kurulan Orta Asya Ekonomik Topluluğu kurulmuş bu topluluk 2002 yılında Alma-ata anlaşmasıyla Orta Asya İşbirliği Örgütüne dönüşmüştür. 1995 yılında Kazakistan, Beyaz Rusya, Kırgızistan ve Rusya arasında gümrük birliği oluşturulmuş, 2000 yılında Tacikistan'ın da katılımıyla üye sayısı beşe çıkarken ismi de Avrasya Ekonomik Topluluğu olmuştur. Avrasya ekonomik topluluğu kuruluşunda belirlemiş olduğu hedef birlik içerisinde gümrük birliklerini geliştirerek sınır engellerinin kaldırılıp tek ekonomik alan oluşturmak olarak belirlenmiştir (Eren, 2012: 45-46).

1.4. TÜRKİYE’NİN İÇERİSİNDE BULUNDUĞU EKONOMİK ENTEGRASYONLAR

1.4.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) 1980’li yıllarda Sovyetler Birliğinin temel gıda ihtiyaçlarını, Türkiye’nin ise enerji ihtiyacını karşılamak fikri ile ortaya çıkmıştır. Bu fikre sonraki yıllarda Bulgaristan ve Romanya da ortak olarak önceleri bölgesel bir serbest ticaret bölgesi fikri sonraki yıllarda ekonomik işbirliği örgütü kurulması konusunda kararlaştırılmıştır.

19 Aralık 1990 tarihinde Türkiye’nin ev sahipliğinde Ankara’da ilk toplantı yapılmıştır. Toplantıda Sovyetler Birliği heyeti yanı sıra, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan, Azerbaycan, Moldova ve Ermenistan temsilcileri de katılmıştır. Toplantı neticesinde KEİ’nin kurulması konusunda anlaşmaya varıldığı ilan edilmiştir. Daha sonra birkaç kez daha toplanılmış ve nihayetinde İstanbul’da 25 Haziran 1992 ‘de yapılan zirve sonucunda Türkiye, Gürcistan, Romanya, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Ermenistan, Moldova, Bulgaristan, Ukrayna, Yunanistan ve Arnavutluk kurucu üye olarak “İstanbul Zirvesi Bildirisi” ile resmen kurulmuştur. 2004 yılında Sırbistan’ın katılımıyla üye ülke sayısı 12 olmuştur. Kuzey Makedonya’nın da başvuru işlemleri devam etmektedir

KEİ başlangıçta Balkanlar ve Kafkasya arasında bir köprü vazifesi kurarak bölgesel kalkınmaya öncelik vermiş olsa da sonraki yıllarda uluslararası arenada ilgiyi üzerine çekerek yakın gelecek de ticaret merkezi olma yolunda hızla ilerlemektedir. Hırvatistan, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Almanya, Mısır, Fransa, Belarus, İtalya, İsrail, Polonya, Tunus, Slovakya, ABD, AB Komisyonu, Uluslararası Karadeniz Kulübü ve Karadeniz Komisyonu KEİ toplantılarına gözlemci statüsünde katılmaktadırlar. Japonya, İran, Karadağ, Kore ve Slovenya ise Sektörel Diyalog Ortağı olarak toplantılarda yer almaktadır (TCDB Uluslararası Kuruluşlar KEİ, 2021).

KEİ temel amacını açıklarken üye ülkeler arsında dostluk iyi ilişkiler kurma karşılıklı saygı ve güven içerisinde işbirliği yapma yanı sıra, ikili ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi için gerekli ortamın hazırlanması, yatırımların teşvik edilmesi için ortak hareket etmeyi belirlemiştir (BSEC KEİ, 2021). KEİ'ne üye ülkelerin ekonomik anlamda uyumları gelecek de ekonomik faaliyetlerini daha da geliştirerek belki de bir parasal birlik oluşturma hedefine yönelecektir. Bu bakımdan KEİ ülkelerini temel makroekonomik göstergelerinin ne kadar birbirleriyle uyumlu hareket ettiklerini incelenmesi gerekmektedir.

1.4.2. Gelişen Sekiz Ülke (D-8)

Türkiye'nin önderliğinde Nijerya, Endonezya, Pakistan, Malezya, Bangladeş, Mısır ve İran'ın oluşturduğu sekiz ülkeyi ifade etmektedir. 15 Ekim 1997 tarihinde İstanbul'da düzenlenen devlet başkanları zirvesinde D-8 resmi olarak kurulmuştur. Sekretaryasının Endonezya'da Genel sekreterliği İran'da Direktörlüğünü de Türkiye'nin yaptığı Bakanlar düzeyinde toplantılar yapan konsey niteliğinde görev yapmaktadır.

D-8 kuruluş amacı olarak öncelikle ekonomik işbirliği içerisinde olmak birlik içerisinde ticareti artırmak, ortak projeler geliştirerek dünya ekonomisinde söz sahibi olan birlik oluşturmaktır (Özay, 2009:20). D-8 2000 yılında İstanbul Zirvesinde bazı projeleri konseyin hedefleri olarak açıklamıştır. Buna göre: yoksullukla mücadele, uluslararası ticareti artıracak şirketlerin kurulması, teknolojik ve sınai ağının geliştirilmesi, İslami bankacılık modelinin geliştirilmesi, balıkçılığı geliştirmeye yönelik ortak faaliyetlerde bulunmak ve tarım alanında kullanılmak üzere uçak üretimini gerçekleştirmek (DPT, 200: 93-94).

D-8 ülkeleri yüksek nüfusları ve ekonomik potansiyeline rağmen ekonomik güç olamamıştır ancak bağlarından dolayı bir kültürel güç konumundadır. Gelişmekte olan ülkelere açık bir şekilde faaliyet yürüten D-8 çalışmalarını üye ülkeler arasında paylaştırarak projeler yürütmektedir. Bu projelerin üye ülkelere dağılıma göre Türkiye Sağlık, Sanayi ve Çevre, Mısır Ticaret, Pakistan Tarım, İran Teknoloji ve Telekomünikasyon, Bangladeş kırsal kalkınma, Endonezya İnsan kaynağı geliştirme, Malezya Finans ve Bankacılık son olarak da Nijerya Enerji çalışma grupları oluşturmaktadır (DPT, 2000:93-94).

1.4.3. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)

1985 yılında Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Afganistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan Pakistan, İran ve K.K.T.C. arasında oluşturulan ticareti ve ekonomik işbirliğini geliştirmeye yönelik faaliyet gösteren bölgesel bir teşkilattır. EİT'nin temel amacı serbest ticaret yoluyla ekonomik entegrasyonun geliştirilip bölge içi ticaretin artırılarak kademeli olarak ticaret engellerinin kaldırılmasıdır. Bu sayede bölge ülkelerinin dünya ekonomisinden aldığı payların artırılmasını ve uluslararası organizasyonlarda bölgesel ve ulusal kalkınmaya destek olunması amaçlanmaktadır. Bölge içerisinde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması altyapı ve telekomünikasyonun güçlendirilmesiyle birlikte tarım ve sanayi potansiyelinin daha etkin olarak kullanılmasını amaçlamaktadırlar (Ticaret Bakanlığı, 2021).

EİT'nin organları, Devlet Başkanları Zirvesi, Bakanlık Konseyi, Daimi Temsilci Konseyi, Bölgesel Planlama Konseyi'nden oluşmaktadır. 1992 yılından itibaren her iki yılda bir devlet başkanları zirvesi yapılırken bakanlık konseyi her yıl yapılmaktadır.

17 Temmuz 2003 tarihinde Türkiye, Pakistan, Afganistan, Tacikistan ve İran arasında Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ticaret Anlaşması (ECOTA) imzalanmıştır. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi 2008 yılını bulmuş olsa da taraflar arasındaki liste anlaşmazlığı yüzünden fiilen henüz uygulanamamıştır (Ticaret Bakanlığı, 2021).

1.4.4. İslam İşbirliği Teşkilatı

25 Eylül 1969 tarihinde kurulmuş olan İslam İşbirliği Teşkilatının 57 üye ülkesi bulunmaktadır. Birliğe üye ülkeler Azerbaycan, Arnavutluk, Afganistan, Bangladeş, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Benin, Burkina Faso, Brunei Darüsselam, Cibuti, Cezayir, Çad, Endonezya, Filistin, fildişi Sahili, Fas, Gambiya, Gabon, Gine Bissau, Gine, Guyana, Irak, İran, Katar, Kazakistan, Kamerun, Kırgızistan, Kuveyt, Komorlar, Lübnan, Libya, Mali, Malezya, Mısır, Mozambik, Maldivler, Moritanya, Nijerya, Nijer, Özbekistan, Pakistan, Somali, Senegal, Sudan, Suudi Arabistan, Sierra Leone, Surinam, Suriye, Türkiye, Türkmenistan, Tacikistan, Tunus, Togo, Umman, Uganda, Ürdün ve Yemen'dir. Suriye'nin üyeliği 2012 yılında askıya alınmıştır. Ayrıca Bosna Hersek, Rusya, K.K.T.C., Tayland, Orta Afrika Cumhuriyeti ise gözlemci ülke konumundadır. Kuruluş amacı üye devletle arasındaki dayanışmayı güçlendirmek ve İslam ülkelerinin haklarını korumak olan İslam Konferansı Örgütü ismini 2011 yılında Astana toplantısında İslam İşbirliği Teşkilatı olarak güncellenmiştir (KTB Uluslararası Örgütler, 2021).

Örgütün kuruluş amaçları, İslam ülkelerinin çıkarlarını korumak, kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmek, üye ülkelerin egemenlik haklarına sahip çıkarak kişisel haklarına sahip çıkmak, uluslararası hukuku tesis etmek, İslam ülkeleri ortak pazarının kurulabilmesini sağlayacak ekonomik bütünleşmeyi sağlamak, sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik refahın üst düzeye çıkarılması, azınlık haklarının korunması ve doğal afet gibi durumlarda işbirliği yapmak olarak belirtilmiştir. İİT'nin organları İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konseyi, İcra Komitesi, Daimi Komiteler, Uluslararası İslami Adalet Divanı, Daimi Temsilciler Komitesi, Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu, Uzmanlık Kuruluşları, Genel Sekreterlik, İlgili Kuruluşlar Teşkilatı ve Alt Organlardan oluşmaktadır (KTB Uluslararası Örgütler, 2021).

Teşkilatın zirvesi her üç yılda bir düzenlenmekte olup üyeler devlet ve hükümet başkanları seviyesinde zirveye katılmaktadırlar. Teşkilatın bünyesinde görev yapan Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), turizm, ticaret, ulaştırma, tarım, kırsal kalkınma, yoksulluğun azaltılması ve özel sektörler iş birliği alanlarında faaliyetlerini sürdürmektedir (KTB Uluslararası Örgütler, 2021).

1.4.5. MIKTA

Meksika, Endonezya, Kore Cumhuriyeti, Türkiye ve Avustralya arasında 25 Eylül 2013 tarihinde kurulan resmi olmayan bir dayanışma platformudur. Yılda üç kez dışişleri Bakanları nezdinde toplantılar yapmaktadır. Yüksek büyüme oranları, önemli ekonomik güce sahip olmaları ve çevreleriyle güçlü bağlantıları olan stratejik şekilde konumlanmış ülkelerden oluşmaktadır. Global konularda benzer düşüncelere sahip olmaları ortak siyaset yapabilme güçlerini artırmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı küresel meselelerde uluslararası kuruluşlarda nüfus kazanmak için iş birliği içerisinde olmayı hedeflemektedirler.

MIKTA, her yıl dönüşümlü olarak başkanlık değiştirmektedir. MIKTA'ya başkanlıkları dışişleri Bakanları yapmaktadır. Platformun temel hedefi sürdürülebilir kalkınma, barış ve güvenlik, çok taraflılık ve dayanışma olarak gösterilmektedir. MIKTA ayrıca şu yedi önceliği kendisine hedef koymuştur.

- a- Uluslararası enerji reformu ve erişimin teşviki
- b- Terörle mücadele etmek ve güvenliği sağlamak
- c- Küresel Barışın korunmasına katkı vermek
- d- Uluslararası ticaretin geliştirilmesi ve ekonomik büyüme
- e- Cinsiyet ayrımcılığına karşı mücadele
- f- Demokrasi ve insan haklarına saygılı hukuk düzeni
- g- Sürdürülebilir kalkınma ve doğal çevreyi koruma alanlarında faaliyette bulunmak amacıyla kurulmuştur (TCDB Uluslararası Kuruluşlar MIKTA, 2021).

1.4.6. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

1947-60 yıllarında faaliyette bulunan Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OEEC)'nin işlevini tamamlaması üzerine yerine kurulan uluslararası kuruluştur. Örgütün kurulmasındaki en önemli faktörlerin başında İkinci dünya savaşında ekonomik olarak yıkıma uğrayan Avrupa devletlerine ekonomik destek vermek amacıyla Marshall

Planına uygun olarak yardımların dağıtılmasına ve Avrupa devletleri arasındaki ticareti geliştirmek amacıyla kurulan OEEC zamanla işlerliğini yitirmiştir. 1960'lı yıllara doğru ekonomilerini toparlayan Avrupa ülkeleri 14 Aralık 1960'da imzalanan Paris Sözleşmesi ile yeni bir ekonomik birleşme olan, 30 Eylül 1961 yılında faaliyete geçecek OECD'yi kurmuşlardır. OECD'nin kurucu ülkeleri Türkiye, Kanada, ABD, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, İngiltere, Danimarka, Hollanda, Belçika, Portekiz, İsviçre, İsveç, Norveç, İzlanda, Lüksemburg, İrlanda, Avusturya ve Yunanistan iken daha sonradan Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda ve Finlandiya kuruluşu katılmıştır. Meksika 1994 yılında, Çek Cumhuriyeti 1995 yılında Polonya ve Macaristan, Güney Kore 1996 yılında ve son olarak da 2000 yılında Slovakya'nın katılımıyla örgüte üye ülke sayısı 30'a yükselmiştir (OECD, 2021).

OECD'nin 30 üyesi olmasına karşılık işbirliği içerisinde olduğu 70'in üzerinde ülke bulunmaktadır. OECD içerisinde "Üye Olmayan Ülkelerle İşbirliği Merkezi" üye olmayan birçok ülke ve bölgeyle çalışmalar yapmakta projeler programlar yürütmektedir. Bu kapsamda dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ile de görüşmeler yapmaktadır. OECD'ye başta Avrupa birliğine aday birçok ülkenin yanı sıra Arjantin, Şili, Hırvatistan, Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, İsrail, Romanya, Slovenya, Ukrayna, Rusya, San Marino ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi üyelik için resmi başvuruda bulunmuşlardır. OECD'ye kabul edilmek için ülkelerde aranan şartlar demokratik, insan haklarına saygılı ve serbest piyasa ekonomisi ilkelerine sahip olmasıdır (TCDB Akbulut, 2002).

Dünya ekonomisinin yaklaşık % 75'ine sahip olan OECD, dünya ekonomisinin gidişatıyla ilgili değerlendirmeler yaparak tavsiyelerle bulunan uluslararası bir kuruluştur. Bu kuruluşun başlıca çalışma alanları arasında Enerji, Çevre, Sağlık, Sürdürülebilir kalkınma, Gıda Güvenliği, Biyoteknoloji, Uluslararası Göç, İşsizlik ve İşgücü, Sanayi, Tarım ve Balıkçılık, Ekonomik Büyüme, İletişim, İyi yönetim, Ticaret, Rekabet ve Düzenleyici Reformlar, Kara Para Aklama ile Mücadele, Ulaştırma, Rüşvetle Mücadele, Vergi, Sigortacılık, İstatistiki Veriler bulunmaktadır (OECD, 2021).

OECD bütçesinin yaklaşık yarısını ABD ve Japonya karşılamaktadır. Türkiye'nin OECD bütçesine katkısı binde 7 oranındadır. Örgüt bu bütçesi ile yılda 200 den fazla

komite ve çalışma grubu ile 40.000 civarında hükümet temsilcileriyle görüşmeler yapıp politikalar belirlemektedir (OECD, 2021).

OECD bünyesinde bulunan Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) 1974 yılında kurulmuş olup temel amacı petrol piyasasında olabilecek krizlere hazırlıklı olup üye ülkeler arasındaki dayanışmayı ve güveni sağlamaktır. Diğer bir kuruluş olan Nükleer Enerji Ajansı (NEA) ise üye ülkelerin barışçıl yollarla nükleer enerji üretimi çalışmalarının geliştirilmesidir (TCDB Akbulut, 2002).

1.4.7. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDKİK)

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDKİK) diğer ismiyle Türk Konseyi, 3 Ekim 2009 tarihinde Nahcivan Anlaşmasıyla kurulmuştur. Konseye üye ülkeler Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan ve gözlemci olarak da Macaristan bulunmaktadır. Sonraki aşamada Özbekistan konseyden ayrılmıştır. Temel kuruluş amacı Türkçe konuşan ülkelerin kültürel bağlarından yararlanarak yardımlaşma ve dayanışmanın artırılması için çeşitli konularda işbirliği yapmaktır. Ayrıca Türk dünyasında güven ortamı ve barış ortamını güçlendirmek, ekonomik ve ticari faaliyetlerde işbirliği içinde olabilmektir (TCDB Uluslararası Kuruluşlar TDİK, 2021).

Konseyin içerisinde Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Sekreteryadan oluşmaktadır. 1992 yılında İstanbul zirvesinde kuruluş süreci başlatılan Konsey 15-16 Eylül 2010'da ikinci kez yine aynı yerde İstanbul'da gerçekleşen zirve ile resmen faaliyete geçmiştir (TCDB Uluslararası Kuruluşlar TDİK, 2021).

Türk Konseyinin ilişkili olduğu alt kurumlar arasında Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSOY) eğitim, kültür ve sanat alanlarında işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulurken, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) üye ülke parlamentoları arası işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Türk İş Konseyi, ekonomik faaliyetleri geliştirmek amacıyla kurulmuşken Türk Akademisi, Türk dili, tarihi, kültürü ve edebiyatı alanında yapılacak çalışmaları desteklemek amacıyla oluşturulmuştur. Türk Kültür ve Miras Vakfı, Türk kültür ve mirası hakkında gerçekleştirecek projeleri desteklemek amacıyla iken Türk Konseyi Ortak Ticaret ve

Sanayi Odası, Türk dünyası içerisindeki ticari faaliyetleri artırmaya yönelik işbirliği amacıyla kurulmuşlardır. Son olarak belirtmek gerekir ki Türk Konseyi kuruluş hedeflerinin henüz çok uzağındadır (TCDB Uluslararası Kuruluşlar TDİK, 2021).

1.4.8. Şangay İşbirliği Örgütü

2001 yılında kurulan Şanghay işbirliği örgütü başlangıçta güvenlik amaçlı iken daha sonraları ekonomik işbirliğine de girerek coğrafi olarak Asya kıtasının dört bir yanına yayılmış örgütüdür. Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'nün (NATO) doğu Avrupa ülkelerine yayılması, ABD'nin Asya kıtasındaki faaliyetleri neticesinde Rusya ve Çin arasındaki ilişkileri daha da artırarak bölgedeki güvenliğin ve entegrasyonun sağlanması amacıyla kurulmuştur (Altundağ, 2016:104). Örgütün kuruluş nedenleri temelde Rusya ve Çin arasındaki sınır güvenliği, Rusya'nın Türk cumhuriyetleriyle olan sınır sorunları ve Rusya ve Çin'in ekonomik çıkarlarının korunmasıdır (Çolakoğlu, 2004:174).

Sovyetlerin dağılmasından sonra ortaya çıkan Türk cumhuriyetlerinin bir taraftan özgürlüklerini sürdürebilmek diğer taraftan da bölgede stratejik bir yer edinebilmek amacıyla arayış içerisine girmişlerdir. Bir taraflarında Rusya diğer taraflarında Çin olan Türk cumhuriyetleri her iki ülkeyi de dengeleyici bir siyaset güderek varlıklarını sürdürmek istemektedirler (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012:164). Bunun sonucunda Pekin hükümetinin öncülüğünde bölgedeki coğrafi sınır sorunlarını barışçıl yollarla çözmek, komşuluk ilişkilerini ilerletmek amacıyla Rusya Federasyonu, Çin, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan arasında bir oluşum ortaya çıktı. Temelleri Çin'in Şanghay kentinde atılmasından dolayı Şanghay beşlisi olarak adlandırıldı. 1996 yılında Şanghay'da imzalanan "Sınır Bölgelerinde Askeri Alanda Güven Artırılmasına Dair Anlaşma" ve 1997 yılında Moskova'da imzalanan "Sınır Bölgelerinde Karşılıklı Silahsızlanmaya Dair Anlaşma" ile örgütün hukuki temelleri atılmış oldu (Temur, 2015:20). Üçüncü zirve toplantısı 3 Temmuz 1998'de Kazakistan'ın Alma-ata şehrinde gerçekleşirken zirve konusu sınır güvenliklerinin haricinde ekonomik işbirliği içerisinde olmak, karşılıklı ticareti geliştirmek olmuştur. Zirvede ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışmamaya karşılıklı barış ve güven ortamının sürdürülmesine gayret etmeye, ekonomik ilişkileri ilerletmeye kadar geniş bir yelpazede kararlar alınmıştır. 25 Ağustos 1999'da dördüncü zirve toplantısı Kırgızistan'ın başkentinde düzenlenmiştir. Zirve

önceki zirvelerin tekrarı niteliğinde olup ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesi kararı alınmıştır. 5 Temmuz 2000’de Tacikistan’ın başkenti Duşanbe’de yapılan zirvede güvenlik, dış politika ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi konularında yeni kararlar alınmıştır (Özdaşlı, 2012: 113).

16 Ağustos 2007 tarihinde Bişkek’te yapılan zirvede “Üyeler Arasındaki Uzun Dönemli Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır. 2002 yılından itibaren yapılan görüşmelere imzalanan bu anlaşmayla resmi bir nitelik kazandırılmıştır (Çomak ve Gökalp, 2008: 19).

Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütünün üyesi olmamakla birlikte 2012 Pekin zirvesinde diyalog ortaklığı kurarken Afganistan gözlemci üye olmuştur. 2017 yılında ise Hindistan ve Pakistan’a daimi üyelik verilmiştir (Özdaşlı, 2012:9).

BÖLÜM II: OPTİMAL PARASAL ALANI TEORİSİ

2.1. OPTİMAL PARA ALANI TEORİK ALTYAPISI

Optimal para alanı (OPA), işgücü hareketliliğinin yüksek, enflasyon oranlarında benzerlik, yüksek miktarda ürün çeşitliliğinin, ücret ve fiyat esnekliğinin, mali ve ticari bütünleşmenin olduğu alandır. OPA teorisi ile ilgili ilk çalışma 1960'lı yıllarda Mundell'in "A Theory of Optimum Currency Areas" isimli çalışmasıyla başlamış sonrasında Mc Kinnon (1963) Ekonomik Açıklık, Kenen (1969) Ürün Çeşitliliği, Ingram (1969) Finansal Piyasaların Bütünleşmesi, Haberler (1970) ve Fleming (1971) Enflasyon Oranlarındaki Benzerlik konularında teorisinin gelişmesine katkı sağlamışlardır.

Mundell'in çalışması parasal birlik içerisine dahil olan ülkelerin kendi aralarında sabit döviz kuru, birlik dışında kalan ülkelere karşı esnek döviz kuru uygulamanın fayda ve zararlarını incelemektedir. Parasal birlik içerisinde ülkeler paralarını birbirine bağlarlar ve üçüncü ülkelere karşı tek para olarak hareket ederler. Böyle bir tek para kullanımı ülkeler arasında malların ve sermayenin serbestçe dolaşmasına olanak sağlar (Jovanoviç, 1997:42).

Para alanlarının oluşturulması birlik içerisinde döviz kurlarındaki tam bir bütünleşmeyi gerektirir. Bu bütünleşme için öncelikle döviz kurlarının kalıcı bir şekilde sabitlenmesi ve bu paranın konvertibl olarak optimal para alanı içerisinde işlem görmesi gerekir. Paranın konvertibl olması ile birlikte birlik içerisinde sermaye tam hareketli olacak ve finansal bütünleşme sağlanmış olacaktır (Corden, 1972:2).

OPA teorisinin temeli, birlik oluşturan ülkelerin yerel paralarını belirlemiş oldukları kurlar üzerinde geri dönmeyecek şekilde sabitlemesi ya da birlik dışındaki ülke para birimlerine karşı serbest bir şekilde dalgalanmaya bırakılması şeklinde belirlenmiştir. Ülkeler sabit döviz kuru belirlemiş ise bu ülkeler arasında tam bir iktisadi bütünleşme olması gerekmektedir. Birlik ülkelerinin ekonomik yapılarının birbirine benzer ve aynı para ve maliye politikaları uygulayabiliyor olması gereklidir. Ancak böyle bir durum söz konusuysa sabit döviz kuru sistemi başarılı olabilecektir (Mundell, 1961:657-659).

OPA sisteminde birlik oluşturmanın avantaj mı dezavantaj mı getireceğini test etmek oldukça güçtür. Bundan dolayı parasal birliğe geçiş için ekonomik faktörlerin yanı sıra siyasi faktörleri ve nedenleri de doğru tespit etmek gerekmektedir. Mundell OPA'yı tanımlarken ortak paranın faydasının zararı aştığı bölge olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden parasal birlikte bulunmanın pozitif etkilerinin maksimum negatif etkilerinin ise minimum olduğu bölge OPA bölgesi olarak tanımlanmaktadır (Mundell, 1961:657).

Parasal birliğin tamamlanması için ortak para kullanımı finansal bütünleşme yetmemektedir. Bu konuda parasal birliği tamamlanmış ve tamamlanmamış olarak ikiye ayırmak gerekir. Tamamlanmış bir parasal birlikte politik bütünleşme tek merkez bankasının yanında tek bir bütçenin olması gerekir. Ülkelerin farklı btçelerinin olması durumunda bu tamamlanmamış bir parasal birliktir (De Grauwe, 2012:105).

Mc Kinnon para alanının optimal olabilme koşulunu tam istihdam, demeler dengesi ve fiyat istikrarını dengeleyen finansal ve mali politikaların uygulanabilir olmasına dayandırmaktadır. Mc Kinnon parasal birliğin oluşturulmasında Mundell'in kriterlerini benimsemek yanında ülkelerin sahip oldukları dış ticaret hacminin toplam üretimleri içerisindeki paylarının da uygulanacak döviz kuru sistemi seçiminde önemli rol oynadığını vurgulamaktadır. Ekonomik açıklık olarak tanımlanan dış ticarete konu olan malların toplam Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'daki payı düşük olan ülkelerin sabit döviz kuru sistemi uygulamalarının maliyetleri yüksek olduğunu belirtirken, ekonomik açıklık arttıa sabit döviz kuru kullanmak daha avantajlı olacaktır (Mc Kinnon, 1963:717-725).

Kenen ise OPA'nın optimal olarak değerlendirilebilmesini bölge ülkelerinin ürün çeşitliliklerine bağlamaktadır. Birlik içerindeki ülkelerin ürün çeşitliliği arttıa OPA'nın başarısı artacaktır. Ülkelerin karşılaştıkları şoklar karşısında ekonomilerinin esnek hareket edebilmeleri üretim yapısındaki çeşitlilikle sağlanmaktadır. Herhangi bir malın arz ya da talep şokuyla karşılaşması durumunda o malın toplam üretim hacmindeki çeşitlilikten dolayı payı düşük olacağı için ekonomideki olumsuz etkisi de düşük kalacaktır. rn eşitliliği düşük olan ülkeler böyle bir durumda mal çeşitlendirmesine gidemeyeceği için şokların maliyeti de yüksek olacaktır (Kenen, 1969:41-60).

2.2. OPTİMAL PARA ALANI KRİTERLERİ

2.2.1. Üretim Faktörlerinin Hareketliliği

OPA teorisinin kurucusu olan Mundell para alanı başarısı için öncelikli şartın üretim faktörlerindeki hareketlilik olduğunu belirtir. Bu faktörler içerisinde öncelikli olarak iş gücü hareketliliği üzerinde durmaktadır. OPA'nın başarısı birlik içerisindeki ülkelerin üretim faktörlerinde tam bir hareketlilik olması OPA için büyük öneme sahiptir. Mundell faktör hareketliliği birlik içerisindeki ülkelerin karşılaşacakları asimetrik şokların etkisinin önemli oranda azalacağını savunmaktadır (Mundell, 1961:657).

Parasal birlik içerisinde uygulanan döviz kuru sistemi bölgenin herhangi bir yerinde işsizliğe neden olurken başka bir yerinde enflasyonist baskı oluşturuyorsa bölge OPA bölgesi olarak kabul edilmez. Mundell'in OPA için önerisi bölge içerisindeki ülkelerin sabit döviz kuru sistemini tercih etmeleri, birlik dışında kalan ülkelere karşı ise esnek döviz kuru sisteminin uygulanmasını önermektedir. Mundell esnek döviz kuru sisteminin uygulanması durumunda ülkelerin ödemeler dengesine pozitif etki yapacağını ancak ülkenin bölgeleri arasında dengesizlikleri giderme konusunda işe yaramayacağını belirterek bölgesel para birimlerinin oluşturulmasıyla bu dış dengenin sağlanabileceğini belirtmiştir (Mundell, 1961:657-666).

Mundell ayrıca sabit kur sisteminin tam istihdam ve fiyat istikrarıyla birlikte uygulanabilmesini ülkeler arasındaki üretim faktörlerinin yüksek hareketliliğine bağlamıştır. Parasal birlik içerisindeki ülkelerin temel hedefi iç dengeyi sağlamaksa para alanları sayısının artması bu hedefe ulaşmayı kolaylaştıracaktır (Mundell, 1961:662). Esnek döviz kuru sistemlerinde ise para alanlarının sayısının artmasıyla para birimi sayıları da artacak ve paranın değişim aracı olma işlevi azalıp değişim maliyetleri artacaktır (Ishiyama, 1975:348).

Para alanlarının sayısı ve büyüklüğü ayrıca spekülasyon faaliyetleri de etkilemektedir. Şöyle ki küçük para alanları dış etkilere daha duyarlı olacak ve spekülasyona açık olurken daha büyük para alanlarının dış etkilere daha az duyarlı olacağından spekülasyonlara daha az açık olacaktır. Ancak para alanının ne kadar

büyükölükte olacağı fayda ve maliyet analizi yapıldıktan sonra karar verilmesi gereklidir (Mundell,1961:663).

Mc Kinnon faktör hareketliliği konusunda Mundell'e katılmakla beraber faktör hareketliliği coğrafi faktör hareketliliği ve endüstriler arası faktör hareketliliği olarak ikiye ayırtmıştır. Coğrafi faktör hareketliliği yüksek olmayan birliklerde asimetrik şok durumunda esnek kur sistemi uygulamak gerekir. Para ve maliye politikalarını da bölge içerisindeki ekonomik istikrarı sürdürmek amacıyla kullanabilecektir (Demirel, 2011:100-101).

2.2.2. Ekonomik Açıklık

Parasal birliğin optimal olmasını sağlayacak kriterlerden birisini de birlik içerisindeki ölkelerin ekonomilerinin dışa açıklığıdır. Bu kriterin önemine vurgu yapan McKinnon'a göre açıklık, uluslararası ticarete konu olan malların miktarıyla ölçölür. Dışa açıklık, uluslararası ticareti yapılan malların oranının uluslararası ticareti yapılmayan mallara oranı olarak ölçölmektedir (Mc Kinnon, 1963:717-725).

Mc Kinnon'a göre birlik içerisindeki ölkelerin ekonomilerinin büyüklükleri ve dışa açıklıklarının artması durumunda sabit döviz kuru tercih etmelerini gerektirecektir. Dışa açıklığın artması sabit döviz kurlarını gerekli kılarken kapalı ekonomiler için esnek döviz kuru tercih etmek daha avantajlı olacaktır (Mumcu, 2007:61). Genellikle ekonomisi büyük olan ölkeler özel durum haricinde döviz kurlarını politika aracı olarak kullanmayı tercih etmezler. Fiyat ve faizlerin esnek olması sermaye hareketliliğinde yüksek getiri ve dış dengenin sağlanmasında etkin rol oynayacaktır. Buna karşılık küçük ekonomiler döviz kurlarını politika aracı olarak kullanarak ihracat geliri elde etmeyi amaçlarlar (Tonus, 2000:15).

Para birliğine dahil olan ölkelerin ekonomileri ne kadar büyük olursa döviz kurlarındaki değişmelerin üretime etkileri de o derece küçük olacaktır. Parasını büyük bir ekonomiye sahip ölkenin parasına bağlamak ya da sabit kurdan ticaret ortakları ile birlikte tek para kullanmak, birlik ile ne kadar hızlı bütünleşme sağlanırsa ödemeler dengesinin ve fiyat istikrarının sağlanması o derece daha hızlı olacaktır (Ishiyama, 1975:350).

2.2.3. Ürün Çeşitliliği

Kenen, Optimal para alanları için ürün çeşitliliğinin üzerinde durarak, esnek kur sabit kur tartışmalarını üye ülkelerin ekonomilerindeki ürün çeşitliliği faktörüyle açıklamaya çalışmaktadır. Kenen'e göre ürün çeşitliliğine sahip olan ekonomiler daha güçlüdür ve karşılaşılabilecekleri şoklar veya dengesizlik durumlarında kolay etkilenebilirler. Kenen'in üzerinde durduğu ürün çeşitliliğini sadece ihraç edilen ürünlerin çeşitliliğine dayandırmayıp aynı zamanda ithal edilen ürünlerin ikamesi konumunda olan sektörlerinde çeşitliliğini içermektedir. Ürün çeşitliliğine sahip olan ekonomiler dış ticarete konu olan malların ihracatında meydana gelebilecek değişikliklere daha az hassasiyet göstermekte ve ekonomiler daha az etkilenebilmektedir. Asimetrik şoklara karşı ürün çeşitliliği olan ekonomiler daha dayanıklı olurken çeşitliliğin az olduğu ekonomiler asimetrik şoklardan daha fazla etkilenebilecektir (Kenen, 1969: 41-60).

Kenen, MC Kinnon'dan farklı olarak ekonomik açıklığı yüksek olan ülkelerin istikrarsızlık durumlarında esnek kur sisteminin daha avantajlı olacağını belirtmiştir. Ürün çeşitliliği fazla olan ülkeler döviz kuru tercihlerinde sabit kuru tercih etmelerini ürün çeşitliliği düşük olan ülkelerin ise esnek kur sistemini tercih etmelerinin daha doğru olacağını ifade etmiştir (Kenen, 1969: 41-60).

Ürün çeşitliliği fazla olan ekonomiler ticarete konu olan ürünlerinin birinde bir talep daralması ile karşılaştıkları durumda toplam ticaret içerisindeki payı düşük olduğu için bu talep daralması dış ticaret hacminde çok ciddi bir sorun yaratmayacaktır. Ürün çeşitliliği düşük olan bir ekonomide ise böyle bir talep daralması dış ticareti etkileyecek ve şokun etkisini gidermek talebi yeniden canlandırmak için devalüasyona ihtiyaç duyacaktır. Parasal birlik içerisinde bir ülke için farklı bir politika uygulanamayacağı için düşük ürün çeşitliliğine sahip olan ülke bu şokların maliyetini kendisi karşılayacaktır. Bunun için düşük ürün çeşitliliğine sahip ülkeler için esnek kur sistemi uygun olurken yüksek ürün çeşitliliğine sahip ülkeler için sabit kur sistemi uygun görülmektedir (Çondur ve Evlimoğlu, 2007:207).

Ürün çeşitliliğinin istihdam üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Ürün çeşitliliği düşük olan bir ekonomide bir malın talebinde bir daralma olursa bu malın toplam ekonomideki payına paralel olarak işsizliğin artmasına yol açacaktır. Ürün çeşitliliği

yüksek olan ekonomilerde böyle bir durumda talebi daralan ürünün üretiminde yer alan işgücü faktör hareketliliği ile farklı bir ürünün üretiminde istihdama katılması daha kolay olacaktır. Ürün çeşitliliğinin yüksek olması durumunda emek faktör hareketliliği daha yüksek olurken ürün çeşitliliğinin düşük olması durumunda emek faktörünün hareketliliği daha düşük kalmakta ve şoklarda işsizliğin artmasıyla sonuçlanmaktadır.

2.2.4. Enflasyon Oranlarındaki Benzerlik

OPA teorisinin bir diğer kriteri de birliğe katılacak ülkelerin enflasyon oranlarında benzerlik olmasıdır. Bu kriter Haberler (1970) ve Fleming (1971) tarafından ileri sürülerek OPA'nın mikro ekonomik boyuttan makro ekonomik boyuta kaymasına neden olmuştur. Enflasyon oranlarının benzer olmasından kasıt ortak para politikası uygulanabilecek esnekliğe sahip enflasyon oranıdır.

Parasal birlik içerisinde üye ülkelerin ortak hareket edebilmeleri ortak politikalar benimseyip uygulayabilmeleriyle mümkün olacaktır. Üye ülkelerin ekonomilerinin farklı yapılar da olması uygulanacak politikaların da farklılık arz etmesini gerektirecektir. Farklı ekonomik politikalar da beraberinde farklı enflasyon oranlarını getirecektir ve ortak politika uygulanmasını engelleyecektir. Farklı enflasyon oranları farklı satın alma gücüne neden olarak nominal döviz kurlarının değişmesini beraberinde getirecektir. Enflasyon oranlarının benzerliğinden kastedilen mutlak olarak aynı enflasyon oranına sahip olmak değil ortak ekonomi politikaları uygulamayı engellemeyecek derecede birbirlerine yakın olmaları kastedilmektedir. Enflasyon oranlarındaki farklılıkları ülkelerin satın alma gücü farklılıklarına yol açacak ve bu farklılık nominal döviz kurlarının değişmesini zorunlu kılacaktır. Böyle bir durumda enflasyon oranlarındaki küçük değişiklikler bile sabit döviz kuru uygulayan parasal birliklerin politikalarını sürdürülemez kılacaktır (Şimşek, 2005:56).

Enflasyon oranı benzerliğinden kastedilen ülkelerin sahip oldukları farklı Phillips eğrileri ve bu eğriyi belirleyen farklı enflasyon ve işsizlik oranların uygulanacak para politikalarında da farklılıklar göstermesini gerektirecek olmasıdır. Benzer enflasyon oranları benzer Phillips eğrisine sahip olmayı ve ortak para politikası uygulamaya elverişli olduğunu gösterecektir. Birlik içerisinde tek bir merkez bankası ve tek bir para birimi kullanılacağını göre uygulanacak olan para politikaları da tek olacaktır. Bu

politikaların bir ülkeye pozitif değerine negatif yansımaması için birlik içerisindeki ülkelerin sahip oldukları Phillips eğrileri dolayısıyla hem enflasyon hem de işsizlik oranlarının benzer yapıda olması gerekmektedir aksi takdirde ortak bir para politikası uygulanamayacaktır (Aktan, 1983:43).

İşsizlik ve enflasyon arasındaki dengesizliklerin süreleri de uygulanacak para politikasını ve dolayısıyla da kur düzenlemelerini etkilemektedir. Statik nitelikteki dengesizliklerde bir defaya mahsus yapılacak düzenleme dengesizliği gidermede etkili olabilirken dinamik dengesizliklerde sürekli bir kur düzenlemesini gerektirecektir. Böyle dinamik bir dengesizlik durumunda parasal alan içerisinde tek para ve sabit kur sisteminin uygulanmasını zora sokmaktadır.

Ülkelerin farklı enflasyon oranlarına sahip olmaları durumunda uygulayacakları politikalar da farklılık göstermektedir. Enflasyon oranları benzerlik göstermiyorsa ülkelerin sabit kur yerine esnek kur sistemi uygulamaları işsizlik, enflasyon, dış açık gibi makro ekonomik sorunların çözülmesinde kendilerine farklı imkanlar sunacaktır. Esnek döviz kuru sisteminde ülkenin ihtiyacına göre farklı para politikası uygulayabilmek birlik içerisinde pek mümkün olmamaktadır. Birlik içerisinde kalmak dış açıkların artmış olduğu durumlarda işsizlik oranlarındaki artışla, dış fazla verilmesi durumunda ise yüksek enflasyonla karşılaşması kaçınılmaz olacaktır (Visser ve Smits, 2000:137). Bu yüzden birliğe dahil olacak ülkelerin birliğin kendisine sağlayacağı faydaları ve maliyetleri iyi analiz etmesi gerekmektedir. Enflasyon oranlarında benzerlik olmayan, farklı para politikaları uygulamak durumunda kalacak ülkelerin aynı parasal birliğe dahil olmaları faydadan çok zarara yol açabilecektir.

Enflasyon oranlarındaki benzerliğin zorunlu bir şart olarak görmek de yanlış olabilir. Ülkenin sahip olmuş olduğu yüksek enflasyon oranı geçici bir durum olabilir. Birlik içerisindeki bütünleşmenin artmasıyla beraber enflasyon oranlarındaki bu farklılık da zamanla ortadan kalkabilir (Demirel, 2011:108-109).

2.2.5. Finansal Piyasalarda Bütünleşme

Ingram, finansal piyasalardaki entegrasyonu yüksek olan bölgelerin parasal birlik kurmalarının önemine değinmiştir. Finansal piyasalardaki bütünleşme durumunda düşük

miktardaki faiz oranları dalgalanmalarında birlik içerisinde sermaye hareketlerini hızlandıracak ve döviz kurlarında herhangi bir değişiklik yapmaya gerek kalmaksızın ödemeler dengesinde düzelme sağlanacaktır. Parasal birlik oluşturan ülkeler finansal piyasalardaki bütünleşmeden sonra makroekonomik politikaların daha etkin ve uyum içerisinde işleyişini sağlamak amacıyla piyasaları sınırlandıran engelleri kaldırarak birlik içerisindeki finansal hareketliliği maksimuma çıkartmalı böylece birlik içerisinde oluşabilecek dengesizlikler kısa sürede ortadan kaldırılmış olacaktır (Visser ve Smits, 2000:136).

Finansal piyasalardaki dalgalanmaların bir kısmı spekülasyon amaçlı yapılan yatırımlardan kaynaklanmaktadır. Parasal alanlarda entegrasyonun derecesi arttıkça spekülasyon amaçlı yatırımlarda azalacaktır. Bu yüzden finansal piyasalar ne kadar hızla bir entegrasyona girerse finansal piyasalardaki spekülasyon yatırımları ve dolayısıyla da finansal dalgalanmalar o kadar hızlı azalacaktır (Ertürk, 1993:127).

Parasal birliğin oluşturulmasından sonra finansal piyasalardaki entegrasyonun da hızlıca artması, piyasalar önündeki engellerinde kaldırılması gerekmektedir. Finansal piyasaların bütünleşmesi parasal alan içerisindeki ülkelerde ekonomilerinin kısa sürede dengelenmesine dolayısıyla da ortak para politikaları uygulamalarına zemin hazırlamaktadır (Çondur ve Evlimoğlu, 2007:207).

2.2.6. Politik Bütünleşme

OPA kriteri olarak politik ve siyasi bütünleşme birlik içerisindeki ülkelerin uyum içerisinde hareket etmelerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Politik bütünleşme beraberinde ekonomik bütünleşmeyi de getirecektir. Ekonomik birleşme politik birleşme olmadan tek başına uyumlu politikalar yapmak için yetersiz kalabilecektir. Politik bütünleşmenin olmadığı parasal birleşmelerde politika çatışmalarına neden olarak ortak para alanının geleceğini tehlikeye atabilecektir (Horvarth, 2003:18). İktisadi birleşmelerin devamlılığını sağlayan tek etken ekonomik nedenler değil aynı zamanda politik olarak da bir bütünleşmenin olması gerekir. İç ve dış aleme karşı birlikte düşünmek ortak hareket etmek ve motive edici politikaların varlığı parasal alanların devamlılığını sağlayacaktır (Ertürk, 1993:124).

2.3. OPTİMUM PARA ALANINDAN BEKLENEN KAZANÇLAR

2.3.1. Spekülatif Sermaye Hareketlerinin Azalması

Parasal birliğe katılmayla birlikte uygulanacak olan sabit kur sistemi spekülatif sermaye hareketleri önleyecektir (Ishiyama, 1975:368). Sabit kur sistemi hükümetlerin ayrı birer para politikası uygulamasının önüne geçecektir. Para politikası uygulamalarında bazen öngörülemez olumsuzluklar çıkabilmektedir. Hükümetlerin ayrı birer para politika uygulamalarından ortaya çıkacak olumsuzlukların önlenmesi aynı zamanda sermaye hareketlerinin daha gerçekçi olmasına neden olurken spekülatif amaçlı akımlarında önüne geçecektir (Ertürk, 1993:130).

Döviz kurlarındaki yüksek dalgalanmalar yüksek kar amacı güden yatırımcıların spekülatif amaçla yatırım yapmalarına neden olmaktadır. Spekülatif yatırımlar kaynak dağılımında ve yatırımlardaki etkinliği azaltır. Ortak para alanları sabit kur sistemleri uyguladıklarında bu dalgalanmalar olmayacağından spekülatif amaçlı yatırımlarda azalacak kaynak dağılımı daha etkin ve verimli olacaktır (Horvath ve Komarek, 2003:14).

2.3.2. İşlem Maliyetlerinin Azalması

Malların fiyatlarının farklı para birimlerinde farklı fiyatlarda olması hesaplamalarda zorluklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Fayda maksimizasyonunu benimsemiş üretici ve tüketiciler bu farklılıklardan kaynaklanan hesaplamalardan doğan maliyetlerden korunmak ister. Farklı para birimleri ile ticaret yapmak takas maliyetlerini de beraberinde getirecektir (Tavlas, 2004:93). Uluslararası ticarete konu olan malların ekonomilerde büyük yer kapladığını düşünürsek takas maliyetlerinin çok daha fazla artacak ancak tek para birimi kullanıldığında bu takas maliyetleri ortadan kalkacaktır (Frankel ve Rose, 1997:15).

Tek para birimi kullanılmasından dolayı para birimlerinin takas maliyetlerinde kalıcı tasarruf edilecek olması birlik ülkelerini aynı zamanda üçüncü ülkelerle yapacakları ticarete de tasarruf sağlamalarına neden olacaktır. Artan tasarruflar yatırımların ve verimliliğin artmasına neden olacaktır (Robson, 1998:195). Tek para biriminin kullanılması durumunda birlik içerisinde ticaret artıkça paraların birbiriyle değiştirme

maliyetlerinden elde edilecek olan tasarruf miktarı da artacaktır. Tasarrufların artması ise daha fazla ticaret, daha fazla yatırım ve daha fazla kaynak demektir (Özer, 2007:44).

Ortak para alanındaki ülkelerin birbirleriyle olan entegrasyon dereceleri ne kadar yüksek olursa uygulanan tek para sisteminin faydaları da o kadar artacaktır. Entegrasyon derecesinin artmasıyla birliğe dahil olmaktan dolayı katlanmak zorunda oldukları maliyetler o kadar azalacaktır (Vergil, 2007:85-86). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki birlik içerisinde sabit kur uygulanıp işlem maliyetlerinin düşürülmesi parasal birliklerin sayısı arttıkça işlem maliyetlerinin artmasına neden olacaktır. Her bir parasal birliğin kendi parasının olması ve parasal birliklerin sayısının artması birliklerin birbiri arasında yapacakları işlemlerde maliyetlerin artmasına neden olacaktır. Özellikle ithalatın toplam tüketim içindeki payının yüksek olduğu küçük ekonomilerde bu maliyet çok daha fazla olacaktır. Böyle bir durumda maliyetleri düşürmek için parasal birliklerin sayısının az birliğe dahil olan ülke sayısının çok olmasıdır (Demirel, 2011:98-99).

2.3.3. Ekonomik İstikrar

Esnek döviz kuru sistemlerinde karşılaşılabilecek dış şokların uluslararası ticarete konu olan malların fiyatlarını etkileyecektir. Özellikle dışa açıklık derecesi yüksek olan ülkeler bu şoklardan çok daha fazla etkilenecektir. Sabit döviz kuru sistemi ülkeleri bu dış şokların etkisinden koruyarak istikrarın sağlanmasına katkıda bulunacaktır (Grubel, 1970).

Ortak para alanları tek bir para birimi kullanılmasından dolayı enflasyon ve kur risklerini azaltacaktır. Risklerin azalması yatırımları ve ticareti canlandıracaktır. Azalan maliyetler ve artan yatırımlar bir taraftan ekonomik istikrarın sağlanmasına katkı sunarken diğer taraftan verimlilikte bir artışa yol açacaktır (Ricci, 1997:9).

2.3.4. Belirsizliklerin Azalması ve Ticaretin Artması

Ekonomideki belirsizlikler yatırımları olumsuz etkilemektedir. Dalgalı kur sistemi veya farklı para birimlerinin kullanılması durumunda muhakkak ki geleceğe yönelik belirsizlikler olacaktır. Ortak para birimi kullanmak döviz kurlarındaki belirsizliği ortadan kaldıracığı için ticaret ve yatırımlar üzerinde olumlu etki yapacaktır (Frankel ve Rose,1997:15).

Ortak paranın kullanılması ülkeler arasında karşılıklı olarak elde ettikleri faydayı artıracak fayda artışı ise beraberinde ticareti artıracaktır (Krugman, 2012:440). Ulusal sınırların dışarısında çok daha büyük bir pazarda ticaret yapmak özellikle küçük ülkeler için ticaret hacmini ve dolayısıyla da elde edilecek karlılığı artıracaktır (Alesina, Barro ve Tenreyro, 2002:6).

Dalgalı döviz kurları ulusal fiyatlarda oynaklığa neden olarak yatırım ve uluslararası ticaret üzerinde caydırıcı etki yapacaktır. Sabit döviz kuru ise fiyatlar üzerindeki dalgalanmayı kırarak ve birlik içerisinde ticareti ve yatırımları artıracaktır (Eichengreen, 1990:93). Döviz kurlarındaki belirsizliklerin ortadan kalması doğrudan yabancı yatırımları ve uluslararası ticareti daha az maliyetli yapacağı için yatırımlar ve ticaret artacaktır (Weimann, 2003:7).

2.4. OPTİMAL PARA ALANININ NEDEN OLACAĞI MALİYETLER

2.4.1. Politika Oluşturmada Bağımsızlığı Kaybetmek

İmkansız üçleme olarak tabir edilen ve parasal üç özelliğin aynı anda gerçekleşmesinin mümkün olmadığını belirten hipoteze göre hem para politikasının bağımsızlığı, hem sabit döviz kuru hem de sermaye hareketlerinin serbest olmasının aynı anda gerçekleşmesinin mümkün değildir. Böyle bir durumda parasal birlik içerisinde sabit döviz kuru ve finansal hareketlerin serbest olmasından vazgeçilemeyeceği için para politikasındaki bağımsızlıktan vazgeçilecektir (Fukuda, 2002:11).

Parasal alanlarda sabit kur sisteminde tek para birimi kullanmak daha önceleri istedikleri gibi para politikası uygulayan ülkelerin para politikalarındaki bağımsızlığını kaybetmesine neden olur (Mkenda, 2001:4). Para politikalarında bağımsızlığı kaybetmek ise ortaya çıkabilecek ekonomik sorunlara karşı para politikasıyla çözüm bulma ihtimalini ortadan kaldıracaktır (Kar, 2003:186). Özellikle de ekonomilerin genişleme ve daralma durumlarında gerekli para politikasını önemli bir araç olduğu düşünüldüğünde bağımsız bir politika uygulayamamak ülkeleri zor durumda bırakacaktır (Eichengreen, 1990:96).

2.4.2. Adaptasyon Maliyetleri

Parasal birliğe dahil olduktan sonra ülkeler ulusal paralarını kullanmayı terk edip ortak bir para kullanmaya başlayacaklarından yeni fiyat düzenlemeleri, yeni anlaşmaları da beraberinde getirecektir. Birliğe dahil olan ülkeler yeni para birimine alışması ona göre fiyatları belirlemesi biraz zaman alacaktır. Ülkelerin yeni sisteme adapte olması adaptasyon maliyetlerini de artacaktır. (Apel, 1998).

Ülkelerin büyüklükleri ve ekonomilerinin dışa açıklık dereceleri maliyetleri etkileyen önemli faktörlerdendir. Büyük ve dışa açıklık derecesi düşük olan ekonomiler daha fazla para politikasına ihtiyaç duyacaklarından maliyet artışlarından daha fazla etkilenecektir (Aktan, 1983:55).

Ayrıca tek para sistemiyle beraber sabit döviz kurunun kullanılacak olması döviz kurlarının ayarlama mekanizması olarak kullanılamamasına neden olacaktır. Piyasaların ve hükümetlerin bu yeni ekonomik düzene uyumları için belirli bir süre geçmesi gerekecektir. Döviz kurlarının ekonomide dengeleri sağlamak amacıyla ayarlama mekanizması olarak kullanılamaması ücret ve fiyatların esnekliğine bağlı olarak etkisini farklı ölçülerde gösterecektir (Maes, 1992:147).

2.4.3. Senyoraj Kaybı

Senyoraj, ülkelerin para basma yetkisinden kaynaklanan gelirdir. Basılan paranın maliyeti ile paranın değeri arasındaki fark olarak da tanımlanabilir. Ulusal paraya sahip olan ülkelerin önemli bir gelir kaynağı olan senyoraj, parasal birlikle beraber tek para sistemi ve ulusal paranın artık kullanılamayacak olması ülkeyi önemli bir gelirden eksik bırakmaktadır. Ortak para alanına geçmeyle birlikte ülkeler artık tek para birimi kullanacak ulusal paralarını terk edecektir. Tek para sisteminin kullanılması para otoritelerinin para basmaktan kaynaklanan Senyoraj gelirlerini kaybetmelerine neden olacaktır (Eichengreen, 1990:96).

Para basma yetkisi merkez bankalarına aittir. Parasal birlikle beraber ortak bir merkez bankası olması para basma yetkisinin ortak merkez bankasında olmasını gerektirecektir. Ulusal paranın tedavülden kalkmasıyla beraber ulusal merkez bankalarının para basma yetkisi olmayacaktır. Senyoraj gelirlerini kaybeden ülkeler para

ve para benzerlerini kullanmaktan kaynaklanan faydalarını sürdüremeyecek dolayısıyla diğer vergileri daha fazla oranda kullanma mecburiyetinde kalacaktır. Diğer vergilerdeki artış ise üretimde ve verimlilikte kayıplar ortaya çıkmasına neden olacaktır (Hansen ve Nielsen, 1997:128).

2.5. OPTİMAL PARA ALANI İÇİN YENİ YAKLAŞIMLAR

2.5.1. Asimetrik Şoklar

1990'lı yılların başından itibaren parasal birlik içerisinde yer alacak ülkelerin şokların benzerliklerine dikkat etmesi gerektiği ve bu şokların maliyetlerine katlanıp katlanamayacakları konusundaki tartışmalar artmıştır (Mongelli, 2002:24). Parasal birlik içerisinde asimetrik şoklar karşısında ülkelerin bağımsız bir politika uygulama esnekliği olmadığından dolayı karşılaşılabilecek maliyet yüksek olacaktır (Krugman, 2012:440). Birliğin para politikası tek olacağı için ülkenin farklı bir para politikası uygulama şansı olmayacak böyle bir durumda asimetrik şok karşısında ülkenin katlanacağı maliyetler çok daha fazla artacaktır (Corden, 1994:134).

Parasal birlik içerisindeki ülkelerin karşılaştıkları şokların benzer olmaları durumunda dahi fiyat ve ücret esnekliklerinin farklı olması, başlangıç noktalarındaki farklılıklar, vergi politikalarındaki farklılıklardan dolayı şoklara verecekleri tepkileri de farklı olacaktır. Ayrıca birlik içerisinde üretim yapısındaki kaymalar bazı bölgelerde üretimde uzmanlaşma gibi bölgesel farklılıkların oluşması durumlarında asimetrik şokların etkisi de farklı olacaktır. Birlik içerisinde bölgesel farklılıklar kırılganlıkları artıracak ve şokların etkisinin daha belirgin olmasına neden olacaktır. Bu gibi durumlar için bağımsız para politikası uygulayabilme gücü gerekmektedir (Tavlas, 1993:672).

Asimetrik şoklar karşısında ülkelerin üretim politikalarının da etkisi büyüktür. Ülkenin sahip olduğu üretim yapısı ne kadar farklı ürün barındırıyorsa şoklardan etkilenmesi o kadar az olacaktır. Ürün çeşitliliği yüksek olan ekonomiler asimetrik şoklara karşı daha dayanıklı iken çeşitliliğin az olduğu ekonomilerin şoklardan etkilenmesi çok daha fazla olacaktır. (Kenen, 1969: 41-60).

2.5.2. Phillips Eğrisi Etkisi

1980 öncesi dönemde esnek döviz kuru sistemlerinde ülkelerin para politikası uygulamalarında bağımsız hareket edebilmeleri Phillips eğrisi üzerinde de optimal noktayı belirleyebildikleri kabul edilmiştir. Parasal birliğin oluşturulmasıyla birlikte ülkelerin bağımsız para politikası yürütememeleri bir takım dezavantajları beraberinde getirecektir. Bağımsız para politikası uygulamamanın getirdiği bir diğer dezavantaj Phillips Eğrisi üzerinde olacaktır. Ülkeler kendileri için optimal enflasyon ve işsizlik oranlarını belirledikten sonra döviz kuru sistemindeki değişiklik bazı ülkelerin optimal enflasyon-işsizlik oranlarının bozulmasına neden olacaktır (Baimbridge ve Whyman, 2003:23). İşsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkinin bozulması durumunda enflasyonu belirli bir oranda tutmak için işsizliğin bir miktar artmasına izin verilmesi gerekecek. İşsizlik oranındaki bu artış tüm birlik içerisinde enflasyonunda bir miktar artmasına neden olacaktır (Ishiyama, 1975:367).

Ayrıca para aldanmasının geçerli olduğu durumlarda enflasyon ile işsizlik arasında değiş tokuş varlığı, rasyonel beklentilerin geçerli olması durumunda Phillips Eğrisinin kısa dönemde dahi geçerli olması beklenmeyecek enflasyon ile işsizlik arasındaki değiş tokuşun ortadan kalkacaktır. Böyle bir durumda başlangıçta Phillips Eğrisi üzerinde hangi noktada bulunduğu bir anlamı olmayacaktır (Demirel, 2011:108-109).

2.5.3. Zaman Tutarsızlığı Sorunu

Ekonomi politikası yöneticileri ve karar vericilerin verdiklerin söylemlerinin geleceğe yönelik olarak pozisyon alacak kişiler açısından tutarlı olması gerekmektedir. Uygulamalarda ve açıklamalarda tutarsızlık olursa yatırım yapacak kişiler bu açıklamalara göre hareket etmeyeceklerdir. Yüksek enflasyon geçmişi olan bir ülkede düşük enflasyon hedefi koymuş olsa da tüketiciler ve yatırımcılar düşük enflasyon politikasından sapma olacağı yönünde beklenti içerisinde olacaktır. Politika yapıcılar düşük enflasyon politikasını yatırımcılara kabul ettirene kadar zaman tutarsızlığı sorunu yaşayacaklardır (Barro ve Gordon, 1983:120).

Verilen sözlerin zamanında yerine getirilmemesi zaman tutarsızlığı sorununu beraberinde getirerek yöneticilere ve ülke parasına güveni azaltıp daha güvenli olduğu düşünülen paralara yatırım yapılmaktadır. Ortak para alanının olması ve tek para biriminin kullanılması belirsizlikleri azaltıp politikalara güveni artıracığı için uygulanan politikaların başarısını artıracaktır (Tavlas, 2004:94).

BÖLÜM III: TÜRKİYE’NİN OPTİMAL PARA SAHASI OLASILIĞI OLAN ÜLKELER İLE BENZERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Optimal para alanları, ortak politikalar yürütmek için ekonomilerinin yapısı itibariyle birbirine benzer olmaları gerekmektedir. Benzerlikleri olmayan ekonomilerin ortak politikalar yürütmesi durumunda karşılaşılabilecek maliyetler artacaktır. Bu yüzden ortak politika yürütmeye uygun ekonomik yapı optimal para alanlarında olması gereken ilk kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik benzerliğin yanı sıra ülkelerin coğrafi olarak yakınlıkları, siyasi yakınlık, ticari yakınlık da OPA’ların işlerlik kazanmasını artıracak etkenlerdir.

Ülkelerin ekonomilerindeki benzerlikleri karşılaştırırken OPA kriterlerini göz önünde bulundurarak bazı makroekonomik göstergeleri belirlenmiştir. Öncelikle Mundell OPA’yı tarif ederken işgücü hareketliliğinin olduğu bölge olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden ülkelerin işsizlik oranlarını ve net göç rakamlarını gösterge olarak alınmıştır. Bir ülkenin yüksek işsizlik durumunda uygulaması gereken politikalar ile yüksek enflasyon durumunda uygulaması gereken politikalar birbirinden farklıdır. Yüksek işsizlik oranlarına sahip bir ülkenin ihtiyaç duyduğu politikalar diğer ülkeler için uygun politikalar olmayabilir. Farklı bir politika uygulama seçeneği olmayan OPA’lar bu ülkeler için faydadan çok zarar getirebilir.

Birlik içerisinde işgünün tam hareketli olması durumunda işsizlik oranının yüksek olduğu ülkelere düşük olan ülkelere doğru bir işgücü hareketi olacaktır. Bir süre sonra birlik içerisinde işsizlik oranlarında bir dengeye gelecektir. İşgücünün hareketliliğini değerlendirirken ülkelerin net göç rakamları incelenmiştir. Göçlerin temel nedeni ekonomik olmakla beraber savaşlar, doğal afetlerde göç olgusuna etki etmektedir. Göç edilen bölgeler genellikle insanların daha iyi imkanlarda yaşayabileceklerini düşündükleri bölgelerdir. Daha iyi yaşam sürmedeki beklenti iş imkanlarının yüksek olması, gelecek kuşaklarını iyi şartlar içerisinde yetiştirebilme fırsatı, kültürel benzerlikler ve az da olsa dinsel faktörlerin etki ettiği bilinmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki her ne kadar ekonomik sebepler insanları göç etmeye daha iyi fırsatlar

yakalama arzusu peşinde koşmaya yönlendirse de her kültürel yapıda insanlar çok rahatlıkla göç edememekte, ata topraklarını bırakıp başka coğrafyada yaşamayı kabul etmeleri engelleyen duygusal bağların olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Bu çerçevede içerisinde düşünürsek Mundell'in de bahsettiği faktör hareketliliği işsizlik oranının düşük olduğu, yeterli ekonomik ve sosyal imkanların olmadığı ülkelerden iş imkanı bulabilecekleri ve uyum sağlayabileceklerini düşündükleri bölgelere hareketliliği değerlendirebiliriz. Ancak birlik içerisinde bir veya birkaç ülkede işsizlik oranı çok yüksek olursa buradaki işsiz kişiler diğer bölgelere yoğun miktarda bir faktör hareketliliğine neden olacak ki bu durumda diğer ülkelerin ekonomileri bu açıdan olumsuz etkilenecektir. Bu yüzden Mundell'in belirttiği faktör hareketliliği kriterini ülkelerin işsizlik oranları rakamlarıyla karşılaştırırken ülkelerin göç etmeye yatkınlıklarının da bu kriter çerçevesinde Net Göç oranlarıyla birlikte değerlendirilmiştir.

Mc Kinnon OPA'yı değerlendirirken ülkelerin sahip oldukları dış ticaret hacminin toplam üretim içerisindeki paylarının uygulanacak döviz kuru sistemi üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Ekonomilerin dışa açıklık oranı ise dış ticarete konu olan malların toplam GSYİH içerisindeki payı olarak tanımlanmaktadır. Dışa açıklıkları düşük olan ülkelerin sabit kur sistemi içerisinde yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalacaklarını, dışa açıklık derecelerinin artmasıyla birlikte sabit kur sistemini kullanmanın faydalarını artıracığı üzerinde durmuştur. Bu çerçevede ülkelerin dışa açıklıklarını ihracat ve ithalatın toplam GSYİH içerisindeki paylarını karşılaştırılmıştır.

Para birliğine dahil olan ülkelerin ekonomileri ne kadar büyük olursa döviz kurlarındaki değişimlerin üretime etkileri de o derece küçük olacaktır. Parasını büyük bir ekonomiye sahip ülkenin parasına bağlamak ya da sabit kurdan ticaret ortakları ile birlikte tek para kullanmak, birlik ile ne kadar hızlı bütünleşme sağlanırsa ödemeler dengesinin ve fiyat istikrarının sağlanması o derece daha hızlı olacaktır. Buna göre ülkelerin büyüklükleri ve büyüme trendleri önem kazanmaktadır. Benzer büyüme trendine sahip ülkeler içerisinde politika birlikteliği olacak ve bağımsız politika yapamamanın maliyetleri azalacaktır. Ayrıca ülkelerin karşılaşılabilecekleri arz şokları ve talep şokları durumunda çıktı ve fiyat düzeylerinin verecekleri tepkilerinde benzer olması birlikte

hareket etmeyi kolaylaştıracak etkenlerdir. Bu kriterlere göre ülkelerin büyüme ve Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) rakamlar gösterge olarak belirleyip değerlendirilmiştir.

Bu bölümde OPA kriterleri çerçevesinde değerlendirme yapabilmek amacıyla makroekonomik gösterge olarak Büyüme, TÜFE, İhracat/GSYİH, İthalat/GSYİH, İşsizlik Oranı ve Net Göç rakamları olarak belirlenmiştir. Türkiye için OPA' olabilirlikleri incelerken belirlenen ülke grupları aynı ekonomik entegrasyon içerisinde bulunan ülkelerden oluşmaktadır. Öncelikle Türkiye'yi adaylık sürecinin devam ettiği halihazırda bir OPA olan Avrupa Birliği ile birlikte değerlendirilmiştir. Daha sonra Türkiye'nin ekonomik entegrasyona dahil olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, D-8, Türkistan ülkeleri ve coğrafi sınır komşusu olan ülkelerden oluşan altı farklı gruplama yapılarak altı farklı makroekonomik göstergelerle değerlendirilmiştir. Analizde 2004-2019 arası verileri kullanarak son 15 yıl içerisindeki trendi yorumlanmıştır. Ayrıca farklı hesaplamalardan dolayı farklı sonuçlar çıkmaması için sadece dünya bankası veri tabanında bulunan göstergelerden yararlanılmıştır.

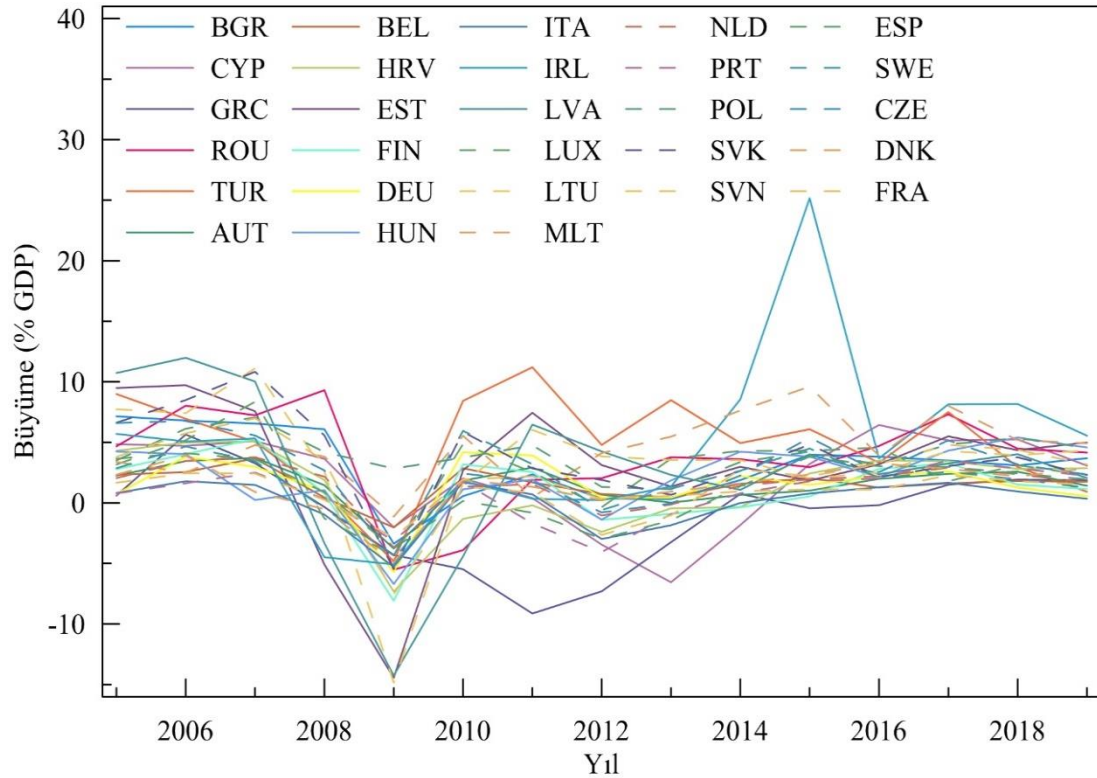
3.1.TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ (AB) ÜLKELERİ İLE BENZERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Türkiye'nin optimal para alanı oluşturup oluşturamayacağını öncelikle halihazırda para alanı olan AB üyesi ülkelerle makro ekonomik göstergelere göre karşılaştırıp Türkiye'nin Avrupa Parasal Birliği (APB) benzerliklerini açıklanmıştır. Bu çerçevede Büyüme Oranları, Enflasyon Oranları, İşsizlik Oranları, İhracat/GSYİH, İthalat/GSYİH, Dış Açıklık ve Net Göç Oranları karşılaştırılacaktır.

3.1.1.Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme göstergesi ülkelerin büyüme hızlarının karşılaştırılması amacıyla kullanılmaktadır. Ülkelerin büyüme gereksinimleri veya karşılaşılabilecekleri arz ve talep şokları karşısında çıktı düzeyinin vereceği tepki önem arz etmektedir. Farklı büyüme rakamları farklı politikaları beraberinde getirecektir bu yüzden büyüme oranlarında benzerlikler olması ortak politika uygulamanın maliyetlerini azaltıcı etken olacaktır. AB üyesi ülkeleri büyüme oranları açısından karşılaştırılan Tablo 3.1'de İrlanda, Romanya, Litvanya ve Türkiye'nin ortalamasının üzerinde bir büyüme oranına

sahip olduğunu Malta'nın ise 2015 sonrası yüksek bir ortalama tutturduğunu görülmektedir.

Şekil 3.1: AB Ülkeleri Büyüme Oranları

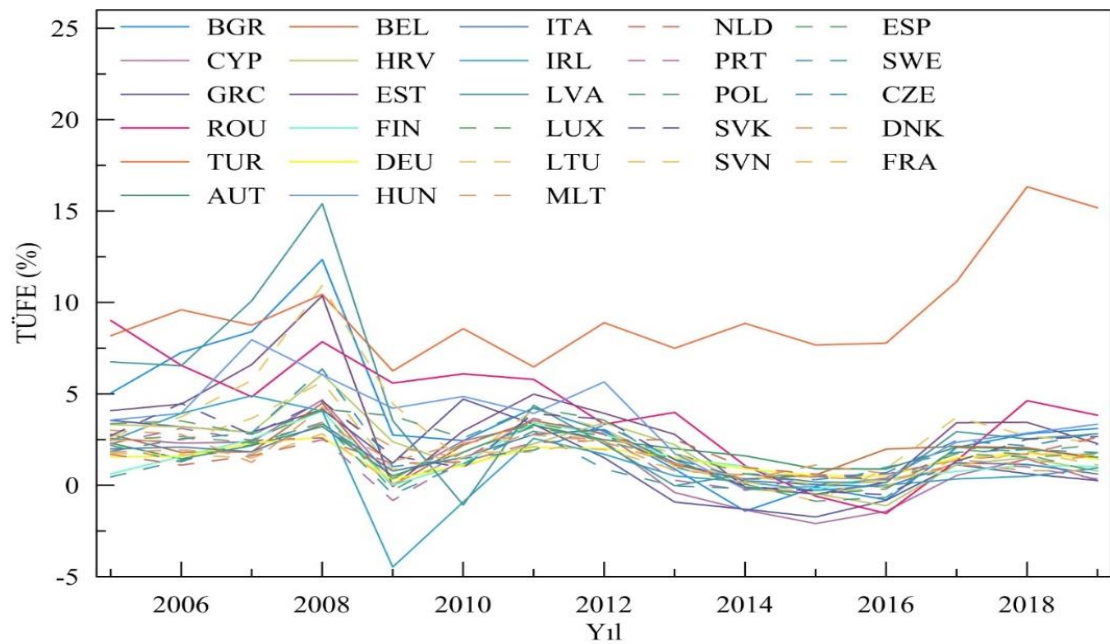
Birlik içerisinde İrlanda, Estonya, Finlandiya ve Lüksemburg volatilitesi en yüksek ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgaristan 2008 küresel krize kadar ortalamanın üzerinde ancak krizden sonra yüksek büyüme oranı tutturamasa da bir istikrarlı büyüme sürdürmeye başladığı söylenebilir. Polonya'nın en istikrarlı ülke olduğunu söylerken Litvanya'nın da 2011 sonrası için istikrarlı bir büyüme trendine ulaştığını söyleyebiliriz. Birlik içerisinde en düşük büyüme ortalamasına sahip ülkeleri Yunanistan, İtalya, Avusturya, Belçika, Fransa ve Portekiz olduğu görülmektedir. Birlik içerisinde çok yüksek büyüme rakamlarına ulaşan ülke sayısı çok sınırlı kalmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinde büyüme ve oynaklık Batı Avrupa ülkelerine göre daha belirgin ortaya çıkmaktadır. 2009 yılında tüm ülkelerin büyüme oranları düşerken 2011 yılında Yunanistan, 2013 yılında Kıbrıs'ın yüksek orandaki küçülmesi dikkat çekicidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde genel olarak AB ülkeleri içerisinde büyüme oranları açısından birkaç ülke haricinde birliktelik olduğu, ortalamadan sapmanın İrlanda,

Romanya, Litvanya, Slovakya, Yunanistan ve Kıbrıs haricinde çok düşük oranlarda kaldığını söyleyebiliriz.

Tablo 3.1: AB Ülkeleri Büyüme Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AUT	2,2	3,5	3,7	1,5	-3,8	1,8	2,9	0,7	0,0	0,7	1,0	2,0	2,4	2,6	1,4
BEL	2,3	2,6	3,7	0,4	-2,0	2,9	1,7	0,7	0,5	1,6	2,0	1,3	1,6	1,8	1,7
BGR	7,2	6,8	6,6	6,1	-3,4	0,6	2,4	0,4	0,3	1,9	4,0	3,8	3,5	3,1	3,7
CYP	4,9	4,7	5,1	3,6	-2,0	2,0	0,4	-3,4	-6,6	-1,8	3,2	6,4	5,2	5,2	3,1
CZE	6,6	6,8	5,6	2,7	-4,7	2,4	1,8	-0,8	0,0	2,3	5,4	2,5	5,2	3,2	2,3
DEU	0,7	3,8	3,0	1,0	-5,7	4,2	3,9	0,4	0,4	2,2	1,5	2,2	2,6	1,3	0,6
DNK	2,3	3,9	0,9	-0,5	-4,9	1,9	1,3	0,2	0,9	1,6	2,3	3,2	2,8	2,2	2,8
ESP	3,7	4,1	3,6	0,9	-3,8	0,2	-0,8	-3,0	-1,4	1,4	3,8	3,0	3,0	2,4	2,0
EST	9,5	9,7	7,6	-5,1	-14	2,7	7,4	3,1	1,3	3,0	1,8	3,2	5,5	4,4	5,0
FIN	2,8	4,0	5,3	0,8	-8,1	3,2	2,5	-1,4	-0,9	-0,4	0,5	2,8	3,3	1,5	1,1
FRA	1,7	2,4	2,4	0,3	-2,9	1,9	2,2	0,3	0,6	1,0	1,1	1,1	2,3	1,8	1,5
GRC	0,6	5,7	3,3	-0,3	-4,3	-5,5	-9,1	-7,3	-3,2	0,7	-0,4	-0,2	1,5	1,9	1,9
HRV	4,3	5,0	5,1	1,9	-7,3	-1,3	-0,2	-2,4	-0,4	-0,3	2,4	3,5	3,4	2,8	2,9
HUN	4,2	4,0	0,2	1,1	-6,7	1,1	1,9	-1,4	1,9	4,2	3,8	2,1	4,3	5,4	4,6
IRL	5,7	5,1	5,3	-4,5	-5,1	1,8	0,3	0,2	1,4	8,6	25,2	3,7	8,1	8,2	5,5
ITA	0,8	1,8	1,5	-1,0	-5,3	1,7	0,7	-3,0	-1,8	0,0	0,8	1,3	1,7	0,9	0,3
LTU	7,7	7,4	11,1	2,6	-15	1,7	6,0	3,8	3,6	3,5	2,0	2,5	4,3	3,9	4,3
LUX	3,2	5,2	8,4	-1,3	-4,4	4,9	2,5	-0,4	3,7	4,3	4,3	4,6	1,8	3,1	2,3
LVA	10,7	12	10	-3,3	-14	-4,4	6,5	4,3	2,3	1,1	4,0	2,4	3,3	4,0	2,1
MLT	3,4	2,5	4,8	3,8	-1,1	5,5	0,5	4,1	5,5	7,6	9,6	3,9	8,0	5,2	4,9
NLD	2,1	3,5	3,8	2,2	-3,7	1,3	1,6	-1,0	-0,1	1,4	2,0	2,2	2,9	2,4	1,7
POL	3,5	6,1	7,1	4,2	2,8	3,7	4,8	1,3	1,1	3,4	4,2	3,1	4,8	5,4	4,5
PRT	0,8	1,6	2,5	0,3	-3,1	1,7	-1,7	-4,1	-0,9	0,8	1,8	2,0	3,5	2,8	2,2
ROU	4,7	8,0	7,2	9,3	-5,5	-3,9	1,9	2,0	3,8	3,6	3,0	4,7	7,3	4,5	4,2
SVK	6,6	8,5	10,8	5,6	-5,5	5,9	2,8	1,9	0,7	2,6	4,8	2,1	3,0	3,8	2,3
SVN	3,8	5,7	7,0	3,5	-7,5	1,3	0,9	-2,6	-1,0	2,8	2,2	3,2	4,8	4,4	3,2
SWE	2,9	4,7	3,4	-0,5	-4,3	6,0	3,2	-0,6	1,2	2,7	4,5	2,1	2,6	2,0	1,3
TUR	9,0	6,9	5,0	0,8	-4,8	8,4	11,2	4,8	8,5	4,9	6,1	3,3	7,5	3,0	0,9
ORT	4,2	5,2	5,1	1,3	-5,4	1,9	2,1	-0,1	0,7	2,3	3,8	2,8	3,9	3,3	2,7

3.1.2.Enflasyon

Şekil 3.2: AB Ülkeleri Enflasyon Oranları

Enflasyon oranı benzerlikleri OPA kriterleri içerisinde değerlendirilmektedir. Fiyat değişimlerine karşı ülkelerin verecekleri tepkiler ve uygulanan politikalar farklılık taşıyabilmektedir. Bu amaçla Türkiye ile AB üyesi ülkelerin enflasyon oranı benzerlikleri karşılaştırılmıştır.

AB enflasyon oranlarına Tablo 3.2'ye göre değerlendirildiğinde son 15 yılın ortalaması % 2 civarındadır. Birlik içerisinde yüksek enflasyonla mücadele eden ülkeler 2013 yılına kadar Macaristan, Romanya ve Bulgaristan olarak görülmektedir. Türkiye'yi enflasyon oranları açısından AB üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında sürekli birliğin en yüksek enflasyonuna sahip ülkesi konumundadır. Türkiye gruptan negatif anlamda ayrılarak sürekli yüksek enflasyon oranına sahip olmak açısından istikrarlı bir trend sürdürürken son yıllarda ciddi bir sıçrama gerçekleştirerek % 16 seviyesinin üzerine çıkmıştır. 2008 krizinde enflasyon oranlarında bir artış görülen Litvanya, Letonya ve Estonya kısa süre içerisinde tekrar düşük düzeylerde bir enflasyonu yakalamışlardır.

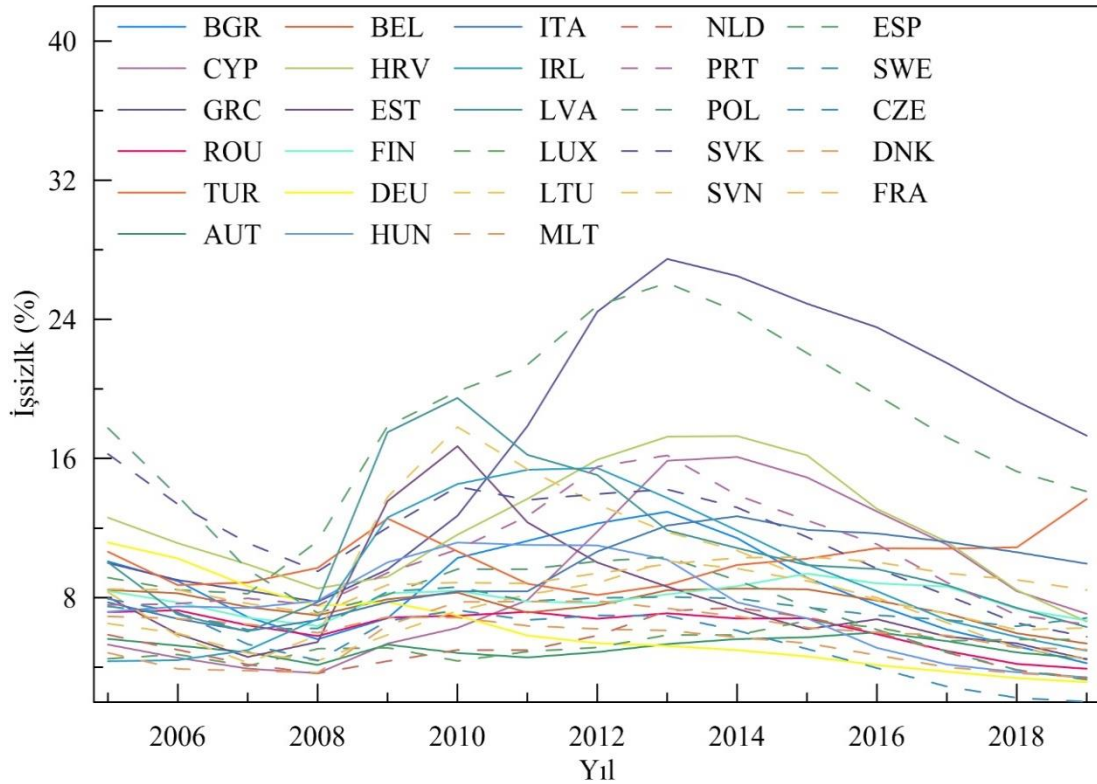
Tablo 3.2: AB Ülkeleri Enflasyon Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AUT	2,3	1,4	2,2	3,2	0,5	1,8	3,3	2,5	2,0	1,6	0,9	0,9	2,1	2,0	1,5
BEL	2,8	1,8	1,8	4,5	-0,1	2,2	3,5	2,8	1,1	0,3	0,6	2,0	2,1	2,1	1,4
BGR	5,0	7,3	8,4	12,3	2,8	2,4	4,2	3,0	0,9	-1,4	-0,1	-0,8	2,1	2,8	3,1
CYP	2,6	2,3	2,4	4,7	0,3	2,4	3,3	2,4	-0,4	-1,4	-2,1	-1,4	0,5	1,4	0,3
CZE	1,9	2,5	2,9	6,4	1,0	1,5	1,9	3,3	1,4	0,3	0,3	0,7	2,5	2,1	2,8
DEU	1,5	1,6	2,3	2,6	0,3	1,1	2,1	2,0	1,5	0,9	0,5	0,5	1,5	1,7	1,4
DNK	1,8	1,9	1,7	3,4	1,3	2,3	2,8	2,4	0,8	0,6	0,5	0,2	1,1	0,8	0,8
ESP	3,4	3,5	2,8	4,1	-0,3	1,8	3,2	2,4	1,4	-0,2	-0,5	-0,2	2,0	1,7	0,7
EST	4,1	4,4	6,6	10,4	-0,1	3,0	5,0	3,9	2,8	-0,1	-0,5	0,1	3,4	3,4	2,3
FIN	0,6	1,6	2,5	4,1	0,0	1,2	3,4	2,8	1,5	1,0	-0,2	0,4	0,8	1,1	1,0
FRA	1,7	1,7	1,5	2,8	0,1	1,5	2,1	2,0	0,9	0,5	0,0	0,2	1,0	1,9	1,1
GRC	3,5	3,2	2,9	4,2	1,2	4,7	3,3	1,5	-0,9	-1,3	-1,7	-0,8	1,1	0,6	0,3
HRV	3,3	3,2	2,9	6,1	2,4	1,0	2,3	3,4	2,2	-0,2	-0,5	-1,1	1,1	1,5	0,8
HUN	3,6	3,9	8,0	6,0	4,2	4,9	3,9	5,7	1,7	-0,2	-0,1	0,4	2,3	2,9	3,3
IRL	2,4	3,9	4,9	4,1	-4,5	-0,9	2,6	1,7	0,5	0,2	-0,3	0,0	0,3	0,5	0,9
ITA	2,0	2,1	1,8	3,3	0,8	1,5	2,8	3,0	1,2	0,2	0,0	-0,1	1,2	1,1	0,6
LTU	2,7	3,7	5,7	10,9	4,5	1,3	4,1	3,1	1,0	0,1	-0,9	0,9	3,7	2,7	2,3
LUX	2,5	2,7	2,3	3,4	0,4	2,3	3,4	2,7	1,7	0,6	0,5	0,3	1,7	1,5	1,7
LVA	6,7	6,5	10,1	15,4	3,5	-1,1	4,4	2,3	0,0	0,6	0,2	0,1	2,9	2,5	2,8
MLT	3,0	2,8	1,2	4,3	2,1	1,5	3,0	2,4	1,2	0,3	1,1	0,6	1,4	1,2	1,6
NLD	1,7	1,1	1,6	2,5	1,2	1,3	2,3	2,5	2,5	1,0	0,6	0,3	1,4	1,7	2,6
POL	2,2	1,3	2,5	4,2	3,8	2,6	4,2	3,6	1,0	0,1	-0,9	-0,7	2,1	1,8	2,2
PRT	2,3	3,1	2,5	2,6	-0,8	1,4	3,7	2,8	0,3	-0,3	0,5	0,6	1,4	1,0	0,3
ROU	9,0	6,6	4,8	7,9	5,6	6,1	5,8	3,3	4,0	1,1	-0,6	-1,5	1,3	4,6	3,8
SVK	2,7	4,5	2,8	4,6	1,6	1,0	3,9	3,6	1,4	-0,1	-0,3	-0,5	1,3	2,5	2,7
SVN	2,5	2,5	3,7	5,6	0,8	1,8	1,8	2,6	1,8	0,2	-0,5	-0,1	1,4	1,7	1,6
SWE	0,5	1,4	2,2	3,4	-0,5	1,2	3,0	0,9	0,0	-0,2	0,0	1,0	1,8	2,0	1,8
TUR	8,2	9,6	8,8	10,4	6,3	8,6	6,5	8,9	7,5	8,9	7,7	7,8	11,1	16,3	15,2
ORT	3,1	3,3	3,7	5,6	1,4	2,2	3,4	3,0	1,5	0,5	0,1	0,3	2,0	2,4	2,2

Birlik içerisinde Türkiye hariç enflasyon oranları açısından bir birlik olduğu görülmektedir. En azından düşük enflasyon konusunda istikrarlı bir şekilde ilerlediklerini söylenebilir. Bu açıdan mevcut enflasyon düzeyimizle % 15 AB ortalaması olan %

2,2'nin çok uzağında olduğunu APB içerisinde diğer ülkelerle benzer politikalar yürütmenin Türkiye ekonomisi için uygun olmayacağını belirtmek gerekir.

3.1.3.İşsizlik

Şekil 3.3: AB Ülkeleri İşsizlik Oranları

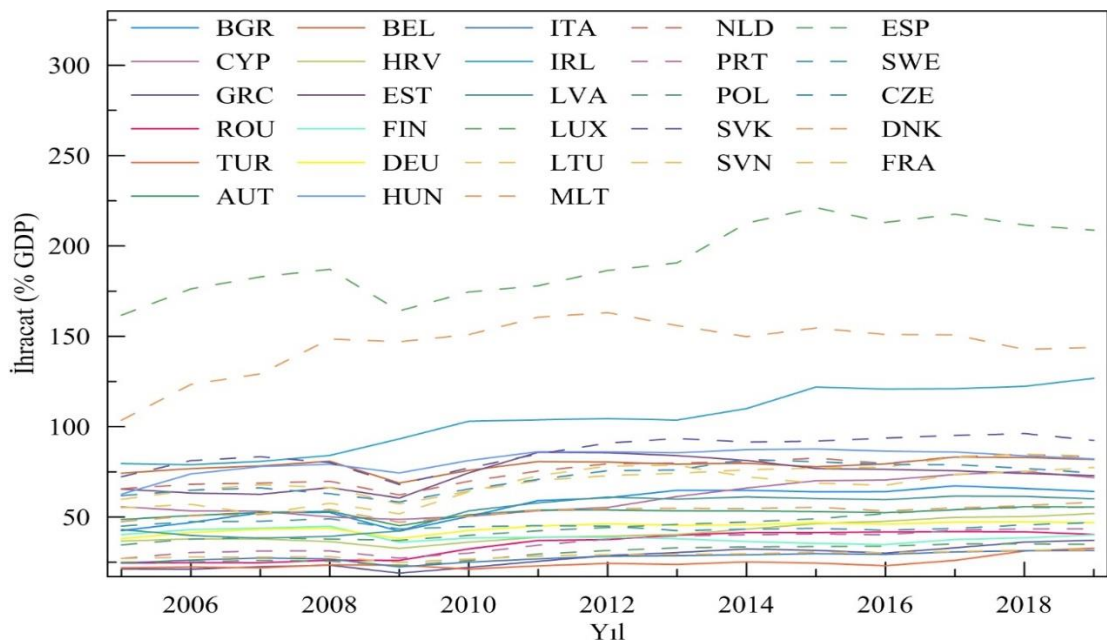
AB üyesi ülkelerin işsizlik oranlarına Tablo 3.3'e göre incelendiğinde İspanyanın 2008 krizi ile birlikte yüksek bir işsizlik oranına çıktığını, Yunanistan, Portekiz, Hırvatistan ile birlikte birliğin en yüksek işsizlik oranlarına sahip ülkesi olduklarını görülmektedir. İtalya'nın son dönemlerde artış trendi içerisinde olduğunu, Kıbrıs'ın 2008-2014 arası artan oranda olduğunu belirtmek gerekir. Genellikle trendin 2008-2015 arası yüksek, 2015 den sonra düşüşte olduğu görülmektedir. İşsizlik oranları açısından birlik içerisinde bir simetri söz konusu değildir. İsveç, Slovenya, Romanya, Hollanda, Malta, Belçika, Danimarka, Lüksemburg, Avusturya ve Çek cumhuriyetinin düşük oranlarda ve istikrarlı bir seyir izlediğini belirtmek gerekir. Türkiye işsizlik oranlarına göre 2011 yılına kadar AB ortalaması üzerinde iken 2011-2014 arası dönemde AB ortalaması altında, 2014 yılından sonrada tekrar AB ortalamasının üzerinde bir orana sahiptir. Ancak ortalama % 10 civarında olan AB işsizlik ortalaması Türkiye için de geçerli bir ortalama değildir.

Tablo 3.3: AB Ülkeleri İşsizlik Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AUT	5,6	5,2	4,9	4,1	5,3	4,8	4,6	4,9	5,3	5,6	5,7	6	5,5	4,8	4,5
BEL	8,4	8,3	7,5	7	7,9	8,3	7,1	7,5	8,4	8,5	8,5	7,8	7,1	5,9	5,4
BGR	10,1	8,9	6,9	5,6	6,8	10,3	11,3	12,3	12,9	11,4	9,1	7,6	6,2	5,2	4,2
CYP	5,3	4,5	3,9	3,7	5,4	6,3	7,9	11,8	15,9	16,1	14,9	12,9	11,1	8,4	7,1
CZE	7,9	7,2	5,3	4,4	6,7	7,3	6,7	7	6,9	6,1	5,1	4	2,9	2,2	2
DEU	11,2	10,3	8,7	7,5	7,7	7,0	5,8	5,4	5,2	5	4,6	4,1	3,8	3,4	3,1
DNK	4,8	3,9	3,8	3,7	6,4	7,8	7,8	7,8	7,4	6,9	6,3	6	5,8	5,1	5
ESP	9,1	8,4	8,2	11,3	17,9	19,9	21,4	24,8	26,1	24,4	22,1	19,6	17,2	15,3	14,1
EST	8	5,9	4,6	5,4	13,6	16,7	12,3	10	8,6	7,3	6,2	6,8	5,8	5,4	4,4
FIN	8,4	7,7	6,8	6,4	8,3	8,4	7,8	7,7	8,2	8,7	9,4	8,8	8,6	7,4	6,7
FRA	8,5	8,4	7,7	7,1	8,7	8,9	8,8	9,4	9,9	10,3	10,4	10	9,4	9	8,4
GRC	10	9	8,4	7,8	9,6	12,7	17,9	24,4	27,5	26,5	24,9	23,5	21,5	19,3	17,3
HRV	12,6	11,1	9,9	8,5	9,2	11,6	13,7	15,9	17,3	17,3	16,2	13,1	11,2	8,4	6,6
HUN	7,2	7,5	7,4	7,8	10	11,2	11	11	10,2	7,7	6,8	5,1	4,2	3,7	3,4
IRL	4,3	4,4	5	6,8	12,6	14,5	15,4	15,4	13,7	11,9	9,9	8,4	6,7	5,7	4,9
ITA	7,7	6,8	6,1	6,7	7,8	8,4	8,4	10,6	12,1	12,7	11,9	11,7	11,2	10,6	9,9
LTU	8,3	5,8	4,3	5,8	13,8	17,8	15,4	13,4	11,8	10,7	9,1	7,9	7,1	6,2	6,3
LUX	4,5	4,7	4,1	5,1	5,1	4,4	4,9	5,1	5,8	5,8	6,7	6,3	5,5	5,6	5,6
LVA	10	7	6,1	7,7	17,5	19,5	16,2	15,1	11,9	10,9	9,9	9,6	8,7	7,4	6,3
MLT	6,9	6,8	6,5	6	6,9	6,8	6,4	6,2	6,1	5,7	5,4	4,7	4	3,7	3,4
NLD	5,9	5	4,2	3,7	4,3	5	5	5,8	7,2	7,4	6,9	6	4,8	3,8	3,4
POL	17,8	13,8	9,6	7,1	8,2	9,6	9,6	10,1	10,3	9,0	7,5	6,2	4,9	3,8	3,3
PRT	7,6	7,7	8	7,6	9,4	10,8	12,7	15,5	16,2	13,9	12,4	11,1	8,9	7	6,5
ROU	7,2	7,3	6,4	5,8	6,9	7,0	7,2	6,8	7,1	6,8	6,8	5,9	4,9	4,2	3,9
SVK	16,3	13,4	11,1	9,5	12	14,4	13,6	14	14,2	13,2	11,5	9,7	8,1	6,5	5,8
SVN	6,5	5,9	4,8	4,4	5,9	7,2	8,2	8,8	10,1	9,7	9	8	6,6	5,1	4,4
SWE	7,5	7,1	6,2	6,2	8,4	8,6	7,8	8	8,1	7,9	7,4	7	6,7	6,4	6,8
TUR	10,6	8,7	8,9	9,7	12,6	10,7	8,8	8,1	8,7	9,9	10,2	10,8	10,8	10,9	13,7
ORT	8,5	7,5	6,6	6,5	9,1	10,2	10,1	10,8	11,2	10,6	9,8	8,9	7,8	6,8	6,3

Türkiye'nin işsizlik trendinde dalgalanma olsa da dalga boyları kısa kalmış ortalamadan fazla sapmamıştır. AB açısından işsizlik oranları arasında farklılıklar ve farklı trendler görülmektedir.

3.1.4.İhracatın GSYİH'ya Oranı

Şekil 3.4: AB Ülkeleri İhracat/GSYİH Oranları

İhracatın GSYİH'ya oranlarının gösterildiği Tablo 3.4'e göre AB içerisinde dikkat çeken ülke Malta olurken onu İrlanda, Macaristan, Slovakya, Belçika, Çek Cumhuriyeti ve Estonya izlemektedir. Ortalaması % 60-65 düzeylerinde olan orana göre İspanya, Yunanistan, Portekiz, İtalya, Almanya, Finlandiya, Hırvatistan, Romanya ve İsveç ortalamanın büyük ölçüde altında kaldıkları görülmektedir. Türkiye ise AB ortalamasının çok altında % 23 düzeylerinde yatay bir trend izlemektedir. Genel olarak ülkelerin trendleri dalgalı olmayıp yatay bir seyir izlediği görülmektedir.

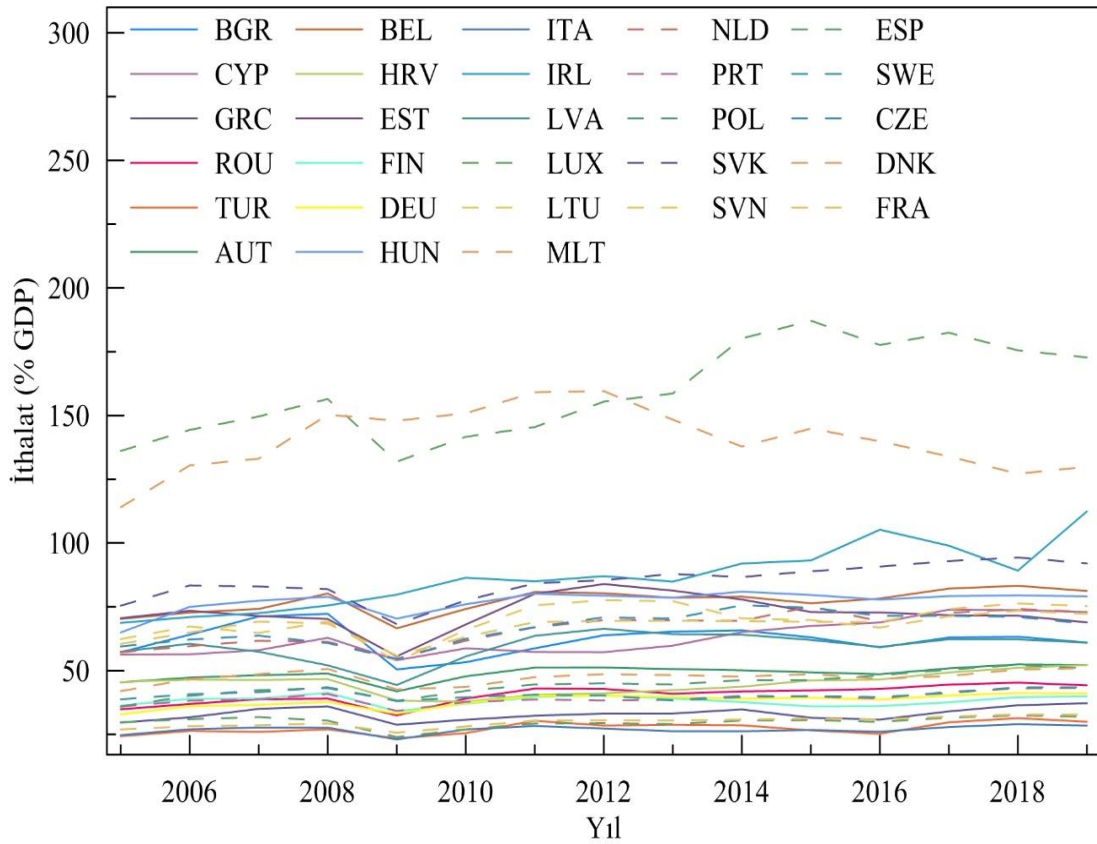
Tablo 3.4: AB Ülkeleri İhracat/GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AUT	48,6	50,8	52,6	53,2	45,2	51,3	53,9	54,0	53,4	53,4	53,1	52,4	54,1	55,7	55,6
BEL	74,3	76,8	78,3	80,9	68,8	75,9	80,7	80,4	79,3	79,8	77,8	79,4	83,2	83,0	81,8
BGR	42,5	47,0	52,4	52,5	42,2	50,4	59,1	60,7	64,8	64,8	64,0	64,0	67,3	65,8	64,2
CYP	55,7	53,4	53,3	50,1	48,7	50,4	53,5	55,3	61,4	66,0	70,1	70,5	73,5	75,2	71,9
CZE	61,8	64,9	66,1	63,0	58,3	65,5	70,8	75,6	76,1	82,0	80,6	79,1	79,0	77,0	74,4
DEU	38,1	41,4	43,3	43,8	38,1	42,6	45,1	46,3	45,4	45,6	46,9	46,1	47,2	47,4	46,9
DNK	47,5	50,7	51,5	54,2	47,1	50,5	53,8	54,6	54,8	54,6	55,4	53,4	55,1	56,3	58,3
ESP	25,0	25,2	26,0	25,6	23,1	26,0	29,5	31,5	33,0	33,5	33,6	33,9	35,1	35,1	34,9
EST	65,5	63,3	62,6	66,3	60,5	74,4	85,8	85,6	84,0	81,3	76,9	76,4	75,6	74,1	72,9
FIN	40,3	43,1	43,8	44,9	36,1	38,4	38,9	38,8	38,0	36,5	35,4	34,8	37,6	38,5	40,2
FRA	27,0	27,9	27,9	28,1	24,8	26,8	28,4	29,2	29,4	29,7	30,6	30,2	30,9	31,7	31,8
GRC	21,3	21,2	22,5	23,4	19,0	22,1	25,5	28,7	30,4	32,4	31,6	30,1	33,0	36,1	37,2
HRV	36,7	37,9	37,9	36,4	32,7	36,1	38,8	39,5	40,3	43,3	46,4	47,6	49,9	50,2	52,0
HUN	62,6	73,9	77,9	79,3	74,4	81,3	86,2	86,1	85,6	87,3	87,6	86,5	86,0	83,9	82,2
IRL	79,6	79,0	80,8	84,1	93,2	103	104	105	104	110	122	121	121	122	127
ITA	24,6	26,2	27,4	26,9	22,4	25,1	26,9	28,4	28,6	29,1	29,7	29,3	30,7	31,4	31,5
LTU	55,1	57,0	51,6	57,6	51,8	63,9	72,9	78,2	78,7	72,3	68,8	67,6	73,6	75,2	77,5
LUX	162	176	183	187	164	175	178	186	191	213	221	213	218	212	209
LVA	43,1	39,8	38,3	39,4	42,4	53,5	57,9	61,1	59,9	61,2	60,3	59,6	61,6	61,4	60,1
MLT	104	123	129	149	147	151	161	163	156	150	155	151	151	143	144
NLD	65,6	68,2	68,8	69,8	62,2	69,8	75,5	79,5	79,9	80,6	82,7	79,5	83,4	84,7	83,3
POL	34,6	37,8	38,5	37,8	37,1	39,9	42,4	44,3	46,0	47,2	49,1	51,9	54,2	55,2	55,5
PRT	27,1	30,4	31,2	31,3	27,3	30,1	34,5	37,8	39,6	40,2	40,6	40,2	42,7	43,4	43,5
ROU	24,5	24,8	24,7	26,2	26,0	32,4	37,1	37,5	40,0	41,4	41,4	41,8	42,0	41,9	40,4
SVK	72,3	81,2	83,4	80,1	68,0	77,2	84,9	90,9	93,5	91,5	92,0	93,7	95,2	96,2	92,4
SVN	59,8	64,9	67,9	66,3	57,3	64,3	70,2	72,9	74,2	76,2	77,1	77,6	83,1	84,8	83,7
SWE	45,0	47,5	47,6	49,1	43,5	44,7	45,3	45,0	42,5	43,3	43,8	42,7	43,7	45,7	47,0
TUR	21,9	22,4	21,9	23,6	23,4	21,2	23,0	24,4	23,8	25,2	24,5	23,1	26,0	31,2	32,7
ORT	52,3	55,6	56,8	58,2	53,0	58,6	63,0	65,0	65,5	66,8	67,8	67,0	69,0	69,2	69,0

AB içerisinde en yüksek ortalamaya sahip Malta'nın en fazla dalgalanan ülke olması ve İrlanda'nın istikrarlı bir şekilde 2009 yılı dahil ihracatındaki artış dikkat çeken bir diğer unsurdur. AB'nin 15 yıllık ortalamasını değerlendirdiğimizde % 52,3'den % 69 düzeyine ilerlediğini ancak Türkiye'nin ortalamasının % 21,9'dan 32,7 seviyesine gelebildiğini, böylelikle birliğin ne kadar uzağında olduğunu daha belirgin olarak görmemize yardımcı olmaktadır.

3.1.5.İthalatın GSYİH'ya Oranı

İthalatın GSYİH'ya oranlarını kıyasladığımız Tablo 3.5'e göre Lüksemburg ve Malta'nın ön plana çıktıklarını, İrlanda, Belçika, Macaristan, Slovakya, Estonya, Hollanda ve Slovenya'nın ortalama üzerinde seyrettiği görülmektedir. Almanya, İspanya, Fransa, Yunanistan, Hırvatistan, İtalya ve Portekiz'in ortalamanın çok altında kaldığını görmekteyiz.

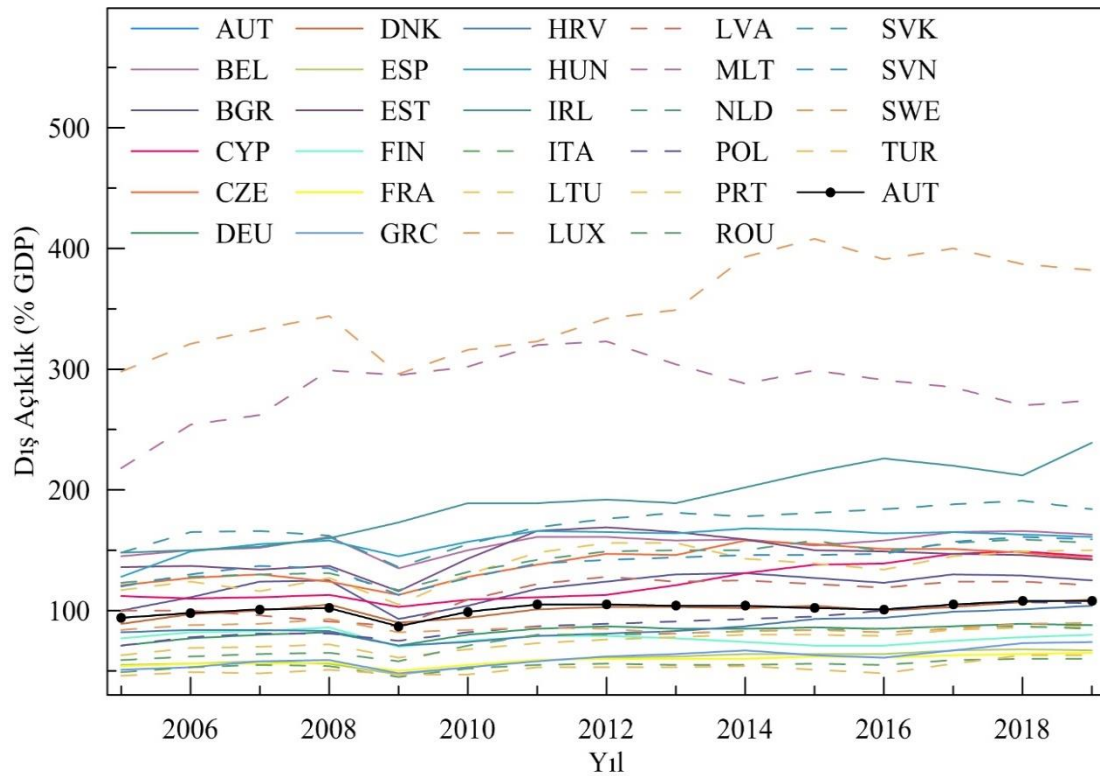

Şekil 3.5: AB Ülkeleri İthalat/GSYİH Oranları

Türkiye ise AB ülke ortalamasının altında kalan bir diğer ülke konumundadır. Genellikle gelişmiş AB üyesi ülkelerin ve 2008 krizinden önemli derecede etkilenen ülkelerin ithalat/GSYİH oranları düşük çıkarken Doğu Avrupa ülkeleri ve yüzölçümü olarak küçük ülkelerin oranları yüksek çıkmıştır. Genel olarak AB ülkelerinin ithalat/GSYİH oranları on beş yıllık süreçte düşük oranda ancak artan trend göstermektedir. Artış hızlarının yüksek olduğu ülkeler daha çok gelişmekte olan ülkelere dönüşmektedir.

Tablo 3.5: AB Ülkeleri İthalat/GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AUT	45,4	47,2	48,2	48,8	41,9	47,8	51,2	51,2	50,6	50,1	49,3	48,6	50,9	52,4	52,2
BEL	70,2	72,8	74,2	80,2	66,6	74,1	80,8	80,3	78,5	79,0	76,4	78,2	82,2	83,3	81,2
BGR	57,2	64,1	71,2	72,3	50,5	53,3	58,7	63,8	65,3	65,8	63,0	59,1	62,9	63,3	61,0
CYP	56,2	56,4	58,0	62,8	54,1	58,7	57,3	57,2	59,8	65,1	67,5	68,8	73,9	73,7	72,9
CZE	59,5	62,2	63,7	60,8	54,5	62,5	67,0	70,9	70,4	75,6	74,6	71,5	71,5	71,0	68,4
DEU	32,9	36,0	36,6	37,7	33,1	37,3	40,1	40,2	39,7	39,0	39,3	38,7	40,2	41,2	41,1
DNK	41,9	46,6	48,6	50,7	42,6	43,6	47,4	48,6	48,2	47,7	48,6	46,7	47,9	50,4	51,0
ESP	29,8	30,9	31,8	30,4	23,9	27,0	29,3	29,4	29,0	30,4	30,6	29,9	31,5	32,4	31,9
EST	70,5	73,4	71,4	70,2	55,6	68,1	80,1	83,9	81,4	77,9	73,0	72,8	71,7	71,5	68,9
FIN	36,3	38,9	39,0	41,3	34,0	37,1	39,7	40,4	39,1	37,6	36,0	36,1	37,6	39,6	39,9
FRA	26,9	28,2	28,6	29,3	25,6	28,1	30,4	30,5	30,4	30,8	31,2	30,9	32,0	32,8	32,8
GRC	29,6	31,7	35,0	36,0	28,8	30,7	32,3	33,1	33,2	34,8	31,5	30,8	34,0	36,4	37,2
HRV	45,5	46,5	46,3	46,7	38,3	37,8	40,5	41,1	42,4	43,7	46,2	46,5	49,3	51,0	52,2
HUN	65,0	75,0	77,4	78,9	70,4	76,0	80,1	79,3	78,6	81,0	79,6	77,8	79,2	79,5	79,1
IRL	68,7	71,0	72,5	75,5	79,8	86,4	85,0	87,0	84,9	92,0	93,2	105	99,0	89,2	112
ITA	24,7	27,0	27,7	27,6	23,0	26,9	28,3	27,3	26,2	26,2	26,7	26,0	27,9	29,0	28,5
LTU	62,4	67,3	64,7	69,2	53,5	65,9	75,6	77,6	77,2	70,5	69,8	66,9	71,3	73,4	72,2
LUX	136	144	150	156	132	142	146	155	159	180	187	178	183	176	173
LVA	57,4	60,5	57,4	52,1	44,4	55,5	63,6	66,4	64,3	64,1	62,0	59,3	62,3	62,2	61,0
MLT	114	130	133	150	148	151	159	160	148	138	145	140	134	127	130
NLD	57,2	59,6	61,7	61,3	54,7	61,7	67,0	69,8	69,7	69,5	75,2	69,3	72,6	74,1	72,9
POL	35,9	40,1	42,3	43,1	38,1	42,1	44,6	45,0	44,6	46,3	46,3	48,2	50,4	52,2	50,8
PRT	35,9	38,2	38,8	40,8	34,2	37,7	38,6	38,3	38,5	40,1	39,9	39,1	41,7	43,0	43,3
ROU	34,8	36,9	38,8	39,0	32,4	39,0	42,9	42,8	40,9	41,8	42,2	42,8	44,5	45,3	44,2
SVK	75,4	83,4	82,9	81,9	68,2	77,5	84,2	85,4	87,9	86,7	88,9	90,8	92,9	94,3	92,0
SVN	60,5	64,9	69,2	68,4	55,9	63,2	69,0	69,5	69,5	69,4	69,1	69,1	74,2	76,3	75,3
SWE	38,7	40,7	41,6	43,5	38,1	39,6	40,5	40,3	38,3	39,7	40,0	39,6	41,2	43,4	43,5
TUR	24,3	26,4	26,0	27,0	23,4	25,5	30,3	28,5	28,7	28,6	26,6	25,2	29,7	31,3	29,9
ORT	53,3	57,2	58,4	60,1	51,6	57,0	61,0	62,2	61,6	62,5	62,8	62,0	63,9	64,1	64,2

3.1.6.Dış Açıklık**Şekil 3.6: AB Ülkeleri Dış Açıklık Oranları**

Dış açıklık oranı Mc Kinnon tarafından OPA için belirtilen kriterdir. Bu açıdan ülkelerin dış açıklık oranlarının artması daha fazla dış ticarete konu olan ürüne sahip olmanın sabit kur sistemi veya ortak para kullanımı maliyetlerini azaltacağını belirtmiştir. Bu çerçevede Tablo 3.6'da AB ülkelerinin dış açıklıklarının gösterildiği tabloya göre dış açıklığı en yüksek ülke Lüksemburg olurken onu Malta, Belçika, Litvanya, Estonya, Slovenya, Slovakya ve Hollanda izlemektedir. Birliğin dış açıklık oranı en düşük ülkeleri ise İtalya, Fransa, Yunanistan, Almanya, Portekiz, Hırvatistan ve Romanya olarak görülmektedir. Türkiye ise dış açıklık oranı açısından AB ülkelerinin çok uzağında kalmıştır. Ortalama % 125 olan dış açıklık oranı Türkiye'de ortalama % 50 civarında gerçekleşmiştir.

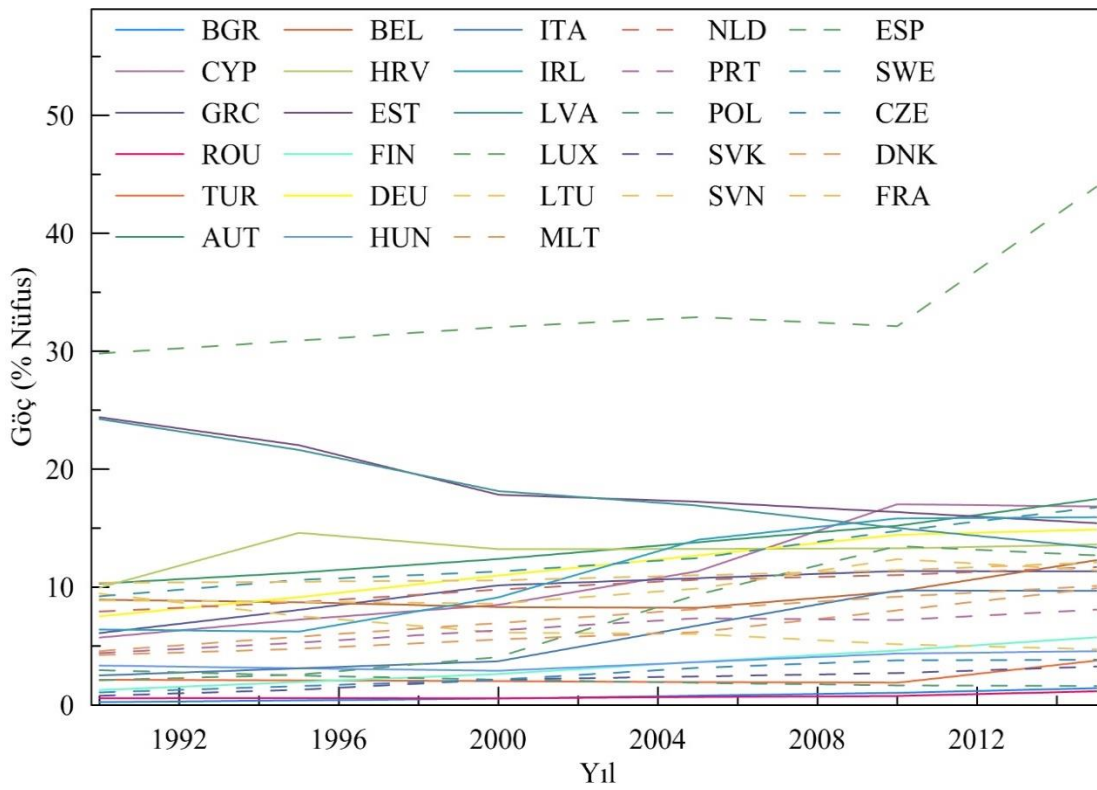
Tablo 3.6: AB Ülkeleri Dış Açıklık Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AUT	94	98	101	102	87	99	105	105	104	104	102	101	105	108	108
BEL	145	150	152	161	135	150	161	161	158	159	154	158	165	166	163
BGR	100	111	124	125	93	104	118	124	130	131	127	123	130	129	125
CYP	112	110	111	113	103	109	111	113	121	131	138	139	147	149	145
CZE	121	127	130	124	113	128	138	147	146	158	155	151	151	148	143
DEU	71	77	80	82	71	80	85	87	85	85	86	85	87	89	88
DNK	89	97	100	105	90	94	101	103	103	102	104	100	103	107	109
ESP	55	56	58	56	47	53	59	61	62	64	64	64	67	68	67
EST	136	137	134	137	116	143	166	169	165	159	150	149	147	146	142
FIN	77	82	83	86	70	75	79	79	77	74	71	71	75	78	80
FRA	54	56	56	57	50	55	59	60	60	60	62	61	63	64	65
GRC	51	53	58	59	48	53	58	62	64	67	63	61	67	73	74
HRV	82	84	84	83	71	74	79	81	83	87	93	94	99	101	104
HUN	128	149	155	158	145	157	166	165	164	168	167	164	165	163	161
IRL	148	150	153	160	173	189	189	192	189	202	215	226	220	212	239
ITA	49	53	55	54	45	52	55	56	55	55	56	55	59	60	60
LTU	117	124	116	127	105	130	148	156	156	143	139	134	145	149	150
LUX	298	321	333	344	296	316	323	342	349	393	408	391	400	387	382
LVA	100	100	96	91	87	109	122	128	124	125	122	119	124	124	121
MLT	218	254	262	299	295	302	320	323	304	288	299	291	285	270	274
NLD	123	128	130	131	117	132	142	149	150	150	158	149	156	159	156
POL	71	78	81	81	75	82	87	89	91	93	95	100	105	107	106
PRT	63	69	70	72	61	68	73	76	78	80	80	79	84	86	87
ROU	59	62	64	65	58	71	80	80	81	83	84	85	87	87	85
SVK	148	165	166	162	136	155	169	176	181	178	181	184	188	191	184
SVN	120	130	137	135	113	127	139	142	144	146	146	147	157	161	159
SWE	84	88	89	93	82	84	86	85	81	83	84	82	85	89	90
TUR	46	49	48	51	47	47	53	53	53	54	51	48	56	63	63
ORT	107	114	116	120	103	114	122	124	123	125	126	124	128	128	129

Birlik içerisinde dış açıklık oranları açısından bir benzerlik bulunmamaktadır. Birlik bu açıdan yüksek orta ve düşük olarak üç farklı grup olarak ayrılabilir. Bir tarafta % 400'leri bulan dış açıklık oranı diğer tarafta % 50-60 civarında olan ülkeler bir benzerlik göstermemektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki 15 yıllık dönemde ülkeler genel olarak dış açıklık oranları açısından oynaklık düşük kalarak istikrarlı bir seyir izlemişlerdir.

3.1.7. Net Göç

Tablo 3.7'ye göre AB ülkelerini Net göç oranlarına göre iki farklı gruba ayırmak mümkündür. Bir grupta uzun dönemdir göç oranının yüksek olduğu Estonya, Hırvatistan, Lüksemburg, Letonya, İsveç, Avusturya diğer tarafta düşük göç oranına sahip Slovakya, Romanya, Polonya, Finlandiya, Bulgaristan ve Çek Cumhuriyetinden oluşan bir grup olarak belirleyebiliriz. Diğer ülkeler orta düzeyde göç oranına sahip ülkelerdir. Bu arada son yıllarda Belçika, Kıbrıs, Slovenya, Almanya, İspanya ve İrlanda, göç oranları açısından ciddi artış göstermişlerdir.

Şekil 3.7: AB Ülkeleri Net Göç Oranları

25 yıllık süre içerisinde ülkelerin Net Göç/ Nüfus oranlarının arttığını, ortalamanın yıllar itibariyle yükseldiğini görmekteyiz. Türkiye göç oranlarında Avrupa Birliği ortalamasının çok altında bir düzeydedir. Türkiye, son dönemde Net Göç oranı artmış olsa da AB ülkeleriyle kıyaslanamayacak kadar düşük seviyededir.

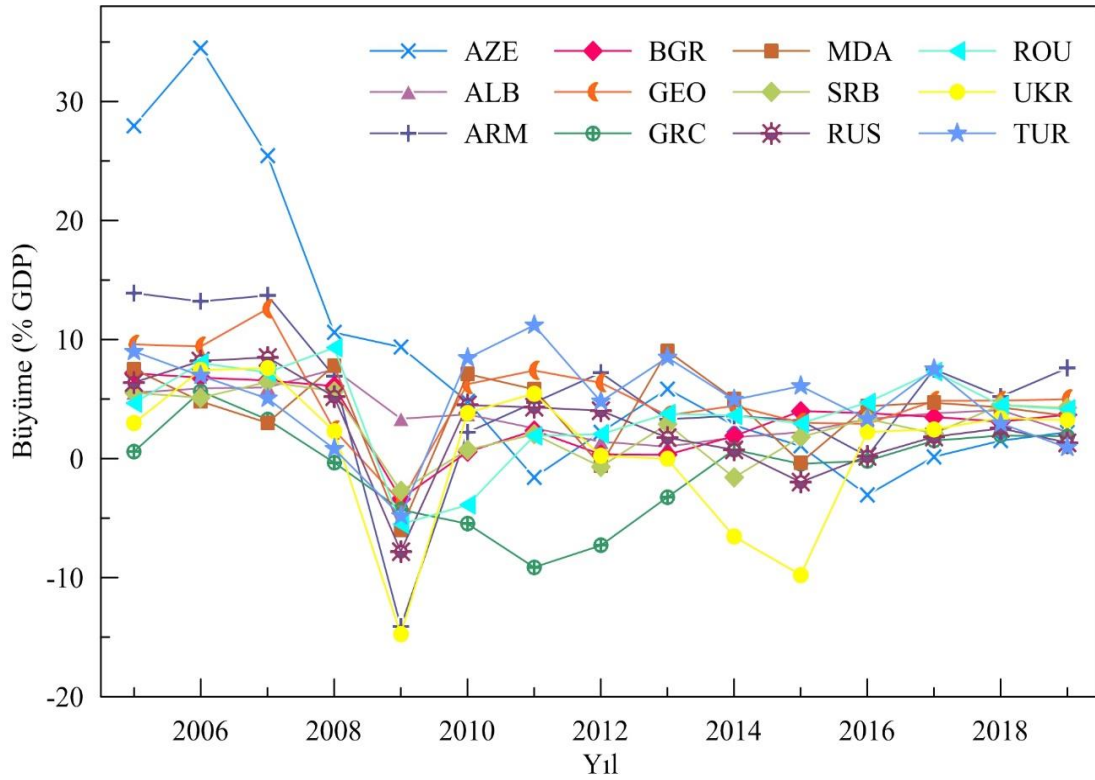
Tablo 3.7: AB Ülkeleri Net Göç Oranları

ÜLKE/YIL	1990	1995	2000	2005	2010	2015
AUT	10,3	11,2	12,4	13,8	15,2	17,5
BEL	8,9	8,7	8,3	8,2	9,6	12,3
BGR	0,2	0,4	0,5	0,8	1,0	1,4
CYP	5,7	7,2	8,5	11,3	17,0	16,8
CZE	1,1	1,6	2,2	3,2	3,8	3,8
DEU	7,5	9,1	11,0	12,7	14,4	14,9
DNK	4,6	5,8	7,0	8,1	9,2	10,1
ESP	2,1	2,6	4,1	9,4	13,5	12,7
EST	24,4	22,0	17,8	17,2	16,4	15,4
FIN	1,3	2,0	2,6	3,7	4,6	5,7
FRA	10,4	10,5	10,6	11,0	11,4	12,1
GRC	6,1	8,1	10,1	10,8	11,4	11,3
HRV	10,0	14,6	13,2	13,2	13,3	13,6
HUN	3,3	3,1	2,9	3,6	4,4	4,6
IRL	6,4	6,2	9,1	14,0	15,8	15,9
ITA	2,5	3,1	3,7	6,7	9,7	9,7
LTU	9,4	7,5	6,1	6,0	5,1	4,7
LUX	29,8	30,9	32,0	32,9	32,1	44,0
LVA	24,2	21,6	18,1	16,9	15,0	13,4
MLT	4,2	4,8	5,6	6,2	8,0	9,9
NLD	7,9	8,7	9,8	10,6	11,0	11,7
POL	3,0	2,5	2,1	1,9	1,7	1,6
PRT	4,4	5,3	6,3	7,4	7,2	8,1
ROU	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	1,2
SVK	0,8	1,3	2,2	2,4	2,7	3,3
SVN	8,9	8,8	8,6	9,9	12,4	11,4
SWE	9,2	10,6	11,3	12,5	14,8	16,8
TUR	2,2	2,1	2,0	1,9	1,9	3,8
ORT	7,5	7,9	8,2	9,2	10,1	11,0

3.2.TÜRKİYE’NİN KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (KEİ) ÜLKELERİ İLE BENZERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.2.1.Ekonomik Büyüme

KEİ’nin büyüme rakamlarını Tablo 3.8’de karşılaştırıldığında birlik içerisinde Azerbaycan’ın 2006 yılında % 34,5’lik çok yüksek büyüme rakamlarına ulaştığını Ermenistan ile birlikte 2008 krizi öncesi birlik ortalaması üzerinde olduğunu söyleyebiliriz. 2009 krizinden en çok etkilenen ülke Ukrayna olurken Ukrayna’ya Ermenistan eşlik etmekte ve birlik içerisinde Azerbaycan ve Arnavutluk dışında büyüyen ekonomi olmadığı görülmektedir. 2010 sonrası dönem için Yunanistan ve Ukrayna gruptan farklı hareket ederken grubun diğer ülkelerindeki büyüme oranları ve oynaklıklarının birbirine benzer oldukları görülmektedir. Türkiye, Ermenistan ve Moldova’nın kısa dönemli yüksek büyüme gösterdikleri ve genel trendin ortalamasının yaklaşık % 2-4 bandında olduğunu söylenebilir.

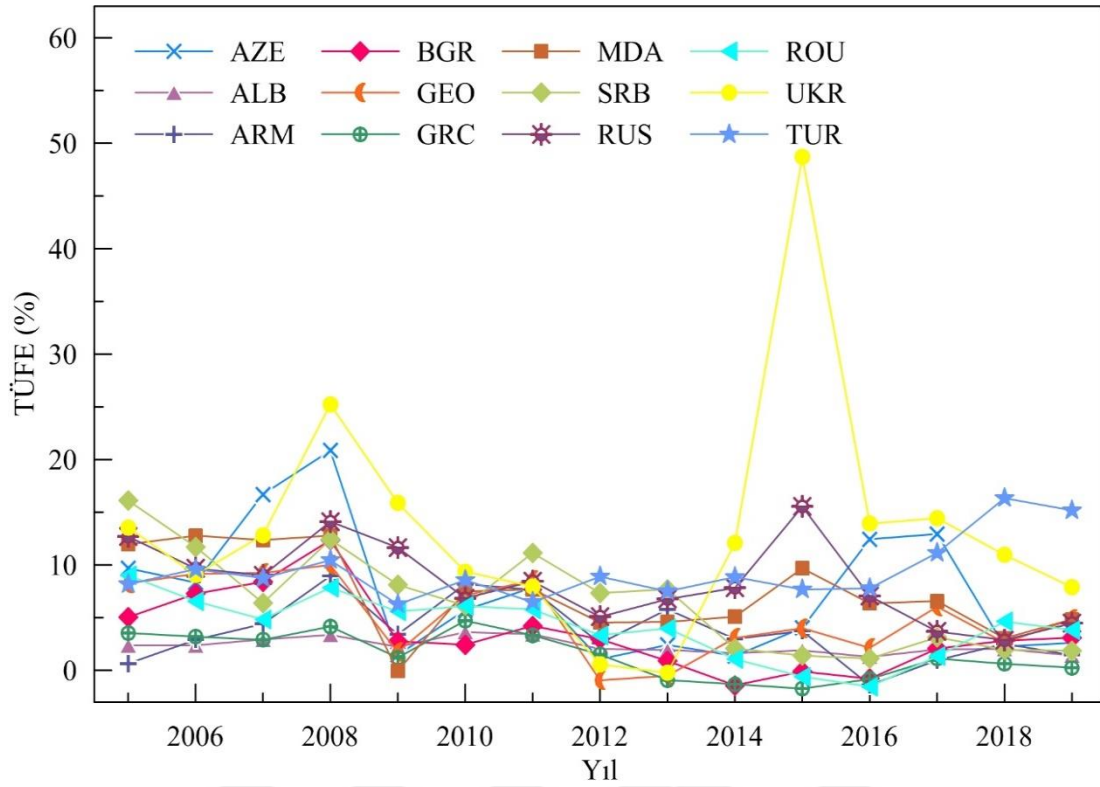
Şekil 3.8: KEİ Ekonomik Büyüme Oranları

Tablo 3.8: KEİ Ekonomik Büyüme Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ALB	5,5	5,9	6,0	7,5	3,4	3,7	2,5	1,4	1,0	1,8	2,2	3,3	3,8	4,1	2,2
ARM	13,9	13,2	13,7	6,9	-14	2,2	4,7	7,2	3,3	3,6	3,2	0,2	7,5	5,2	7,6
AZE	28,0	34,5	25,5	10,6	9,4	4,8	-1,6	2,2	5,8	2,8	1,0	-3,1	0,2	1,5	2,2
BGR	7,2	6,8	6,6	6,1	-3,4	0,6	2,4	0,4	0,3	1,9	4,0	3,8	3,5	3,1	3,7
GEO	9,6	9,4	12,6	2,4	-3,7	6,2	7,4	6,4	3,6	4,4	3,0	2,9	4,8	4,9	5,0
GRC	0,6	5,7	3,3	-0,3	-4,3	-5,5	-9,1	-7,3	-3,2	0,7	-0,4	-0,2	1,5	1,9	1,9
MDA	7,5	4,8	3,0	7,8	-6,0	7,1	5,8	-0,6	9,0	5,0	-0,3	4,4	4,7	4,3	3,6
ROU	4,7	8,0	7,2	9,3	-5,5	-3,9	1,9	2,0	3,8	3,6	3,0	4,7	7,3	4,5	4,2
RUS	6,4	8,2	8,5	5,2	-7,8	4,5	4,3	4,0	1,8	0,7	-2,0	0,2	1,8	2,5	1,3
SRB	5,5	5,1	6,4	5,7	-2,7	0,7	2,0	-0,7	2,9	-1,6	1,8	3,3	2,1	4,5	4,2
TUR	9,0	6,9	5,0	0,8	-4,8	8,4	11,2	4,8	8,5	4,9	6,1	3,3	7,5	3,0	0,9
UKR	3,0	7,4	7,6	2,3	-18	3,8	5,5	0,2	0,0	-6,6	-9,8	2,2	2,5	3,4	3,2
ORT	8,4	9,7	8,8	5,4	-4,5	2,7	3,1	1,7	3,1	1,8	1,0	2,1	3,9	3,6	3,3

3.2.2.Enflasyon

Tablo 3.9’da enflasyon oranları açısından KEİ değerlendirildiğinde 2008 yılında Ukrayna (% 25,2) ve Azerbaycan’ın (% 16,7) birlik içerisinde negatif ayrıştığı görülmektedir. 2015 yılında ise Ukrayna birliğin çok üzerinde bir enflasyonla (%48,7) yüz yüze kaldığı ancak kısa sürede toparlandığını belirtmek gerekir. Ukrayna’nın enflasyonu geçici gibi görünse de 15 yıllık dönem içerisinde volatilitenin yüksek olduğu görülmektedir.

Şekil 3.9: KEİ Enflasyon Oranları

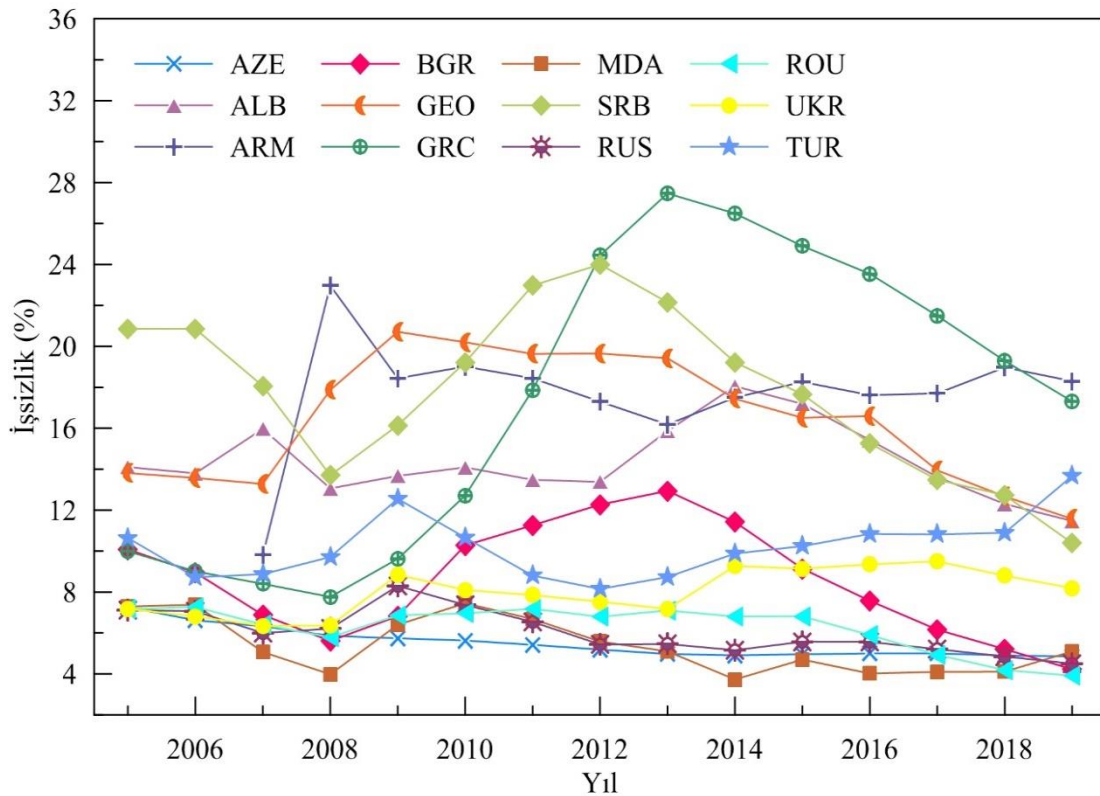
Ayrıca 2016 yılından itibaren Türkiye için de enflasyon oranının çok yüksek olduğunu hatta 15 yılın genelinde Türkiye'nin enflasyon seyrinin birlik ortalamasının üzerinde seyrettiğini ve enflasyonun Türkiye için kalıcı bir problem gibi görüldüğünü belirtmek gerekir. Birliğe üye diğer ülkelerde çok ciddi enflasyon problemi olan veya volatilitesi yüksek ülke görülmemiştir.

Tablo 3.9: KEİ Enflasyon Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ALB	2,4	2,4	2,9	3,4	2,2	3,6	3,4	2,0	1,9	1,6	1,9	1,3	2,0	2,0	1,4
ARM	0,6	2,9	4,4	8,9	3,4	8,2	7,7	2,6	5,8	3,0	3,7	-1,4	1,0	2,5	1,4
AZE	9,7	8,3	16,7	20,8	1,5	5,7	7,9	1,1	2,4	1,4	4,0	12,4	12,9	2,3	2,6
BGR	5,0	7,3	8,4	12,3	2,8	2,4	4,2	3,0	0,9	-1,4	-0,1	-0,8	2,1	2,8	3,1
GEO	8,2	9,2	9,2	10,0	1,7	7,1	8,5	-0,9	-0,5	3,1	4,0	2,1	6,0	2,6	4,9
GRC	3,5	3,2	2,9	4,2	1,2	4,7	3,3	1,5	-0,9	-1,3	-1,7	-0,8	1,1	0,6	0,3
MDA	12,0	12,8	12,4	12,8	-0,1	7,5	7,7	4,5	4,6	5,1	9,7	6,4	6,6	3,0	4,8
ROU	9,0	6,6	4,8	7,9	5,6	6,1	5,8	3,3	4,0	1,1	-0,6	-1,5	1,3	4,6	3,8
RUS	12,7	9,7	9,0	14,1	11,6	6,8	8,4	5,1	6,8	7,8	15,5	7,0	3,7	2,9	4,5
SRB	16,1	11,7	6,4	12,4	8,1	6,1	11,1	7,3	7,7	2,1	1,4	1,1	3,1	2,0	1,8
TUR	8,2	9,6	8,8	10,4	6,3	8,6	6,5	8,9	7,5	8,9	7,7	7,8	11,1	16,3	15,2
UKR	13,6	9,1	12,8	25,2	15,9	9,4	8,0	0,6	-0,2	12,1	48,7	13,9	14,4	11,0	7,9
ORT	8,4	7,7	8,2	11,9	5,0	6,4	6,9	3,2	3,3	3,6	7,8	4,0	5,5	4,4	4,3

3.2.3.İşsizlik

KEİ'nü işsizlik oranları açısından Tablo 3.10'a göre değerlendirildiğinde genel itibariyle işsizliğin yoğun olduğunu ve özellikle 2008 küresel krizinden sonra istikrarsızlığın arttığını söylenebilir. Sırbistan 2008 krizine kadar % 21 den % 14 seviyesine düşürdüğü işsizlik oranı krizden sonra tekrar artarak 2012 yılında zirve yapmış (% 24) sonra tekrar düşün trendine girerek birlik ortalamasını ulaşmıştır.

Şekil 3.10: KEİ İşsizlik Oranları

2005 krizinden en fazla etkilenen ülke Yunanistan olmuştur. 2008 yılında % 7,8 olan işsizlik oranı 2009 yılından itibaren hızla artarak 2013 yılında % 27,5 düzeyine ulaşmıştır. Yunanistan 2013 yılından sonra düşme eğilime girmiş olsa da 2019 yılı itibariyle birlik içerisinde en yüksek işsizlik oranına sahip ikinci ülke konumundadır. 2008 yılında işsizlik oranında hızlı bir artış gösteren bir diğer ülke olan Ermenistan daha sonraki yıllarda bu oranı düşürme konusunda başarısız kalmış ve 2019 yılına kadar ortalama % 18 civarında bir işsizlik oranını sürdürmektedir. Birlik ortalamasının üzerinde bir orana sahip olan Gürcistan 2009 yılından itibaren düşüş trendine girmiş 2016 yılına kadar yavaş azalan 2016 yılından itibaren de hızla düşen bir işsizlik oranına sahiptir.

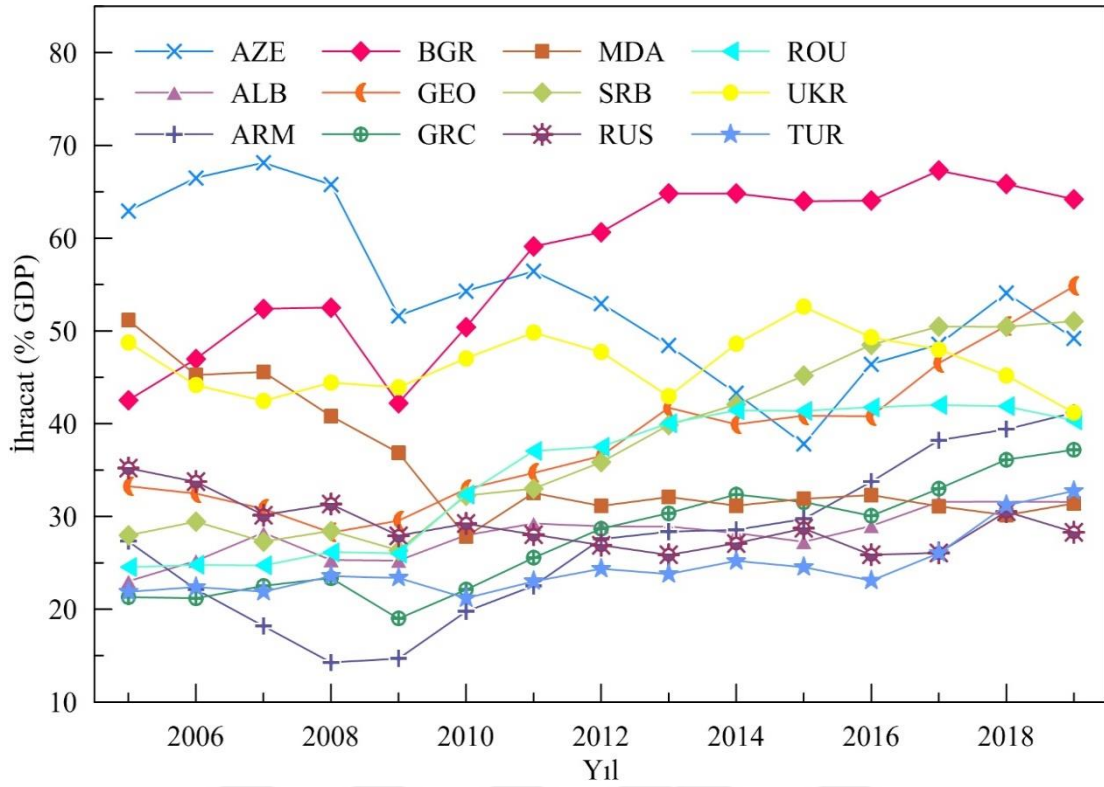
Dalgalı seyir gösteren Bulgaristan ise 2013 yılından itibaren düşüş trendinin sürdürerek makul seviyelere (% 4,2) kadar düşürebilmiştir. Türkiye ise 2012 yılında son 15 yılın en düşük (% 8,1 9 işsizlik oranına sahip olduktan sonra 2016 yılına kadar azalarak artan, 2016 yılından itibaren ise artarak artan bir trend izlemiştir. 2019 yılı itibariyle % 13,7 işsizlik oranıyla birliğin üçüncü en yüksek işsizlik oranına sahip ülkesi konumundadır. Birliğin içerisinde istikrarlı bir şekilde düşük işsizlik oranlarında kalabilen tek ülkesi Azerbaycan 2019 yılında da % 4,8 ile en düşük işsizlik oranına sahip üçüncü ülke konumundadır. Diğer ülkelerde işsizlik oranları ortalama seyir izlemekte volatiliteleri düşük, dalga boyları da kısa kalarak birlik ortalaması seviyelerinde kalmışlardır.

Tablo 3.10: KEİ İşsizlik Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ALB	14,1	13,8	16,0	13,1	13,7	14,1	13,5	13,4	15,9	18,0	17,2	15,4	13,6	12,3	11,5
ARM	..	..	9,8	23,0	18,4	19,0	18,4	17,3	16,2	17,5	18,3	17,6	17,7	19,0	18,3
AZE	7,3	6,6	6,3	5,9	5,7	5,6	5,4	5,2	5,0	4,9	5,0	5,0	5,0	4,9	4,8
BGR	10,1	8,9	6,9	5,6	6,8	10,3	11,3	12,3	12,9	11,4	9,1	7,6	6,2	5,2	4,2
GEO	13,8	13,6	13,3	17,9	20,7	20,2	19,6	19,6	19,4	17,4	16,5	16,6	13,9	12,7	11,6
GRC	10,0	9,0	8,4	7,8	9,6	12,7	17,9	24,4	27,5	26,5	24,9	23,5	21,5	19,3	17,3
MDA	7,3	7,4	5,1	4,0	6,4	7,4	6,7	5,6	5,1	3,7	4,7	4,0	4,1	4,1	5,1
ROU	7,2	7,3	6,4	5,8	6,9	7,0	7,2	6,8	7,1	6,8	6,8	5,9	4,9	4,2	3,9
RUS	7,1	7,1	6,0	6,2	8,3	7,4	6,5	5,4	5,5	5,2	5,6	5,6	5,2	4,8	4,5
SRB	20,9	20,9	18,1	13,7	16,1	19,2	23,0	24,0	22,1	19,2	17,7	15,3	13,5	12,7	10,4
TUR	10,6	8,7	8,9	9,7	12,6	10,7	8,8	8,1	8,7	9,9	10,2	10,8	10,8	10,9	13,7
UKR	7,2	6,8	6,3	6,4	8,8	8,1	7,8	7,5	7,2	9,3	9,1	9,4	9,5	8,8	8,2
ORT	10,5	10,0	9,3	9,9	11,2	11,8	12,2	12,5	12,7	12,5	12,1	11,4	10,5	9,9	9,5

3.2.4.İhracatın GSYİH'ya Oranı

Dışa açıklık göstergesi olarak toplam dış ticarete konu olan malların toplam üretime oranı yani ihracat+ithalat/GSYİH oranları açısından Tablo 3.11'e göre KEİ'nü incelendiğinde ihracat açısından Bulgaristan'ın 2009 yılı hariç artan bir trend izlediğini ve 2011 yılından itibaren de ihracatın GSYİH'ya oranı açısından birliğin en yüksek orana sahip ülkesi konumundadır. Yüksek ortalamalı bir diğer ülke olan Azerbaycan, 2007 yılından itibaren düşüş trendinde olsa da birlik ortalamasının üzerinde seyir izlemektedir. Birlik ortalamasının üzerinde olan bir diğer ülke olan Ukrayna'da ise seyir istikrarsız ancak dalga boylarının kısa gerçekleşmektedir. Moldova'da 2010 yılına kadar negatif ve bu yıldan itibaren yatay bir seyir izlerken, Sırbistan ve Romanya istikrarlı ve artarak devam eden ülkelerdendir. Gürcistan 2009 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde hızla artarak 2019 yılında birliğin en yüksek ikinci değerine sahip ülke konumundadır.

Şekil 3.11: KEİ İhracat/GSYİH Oranları

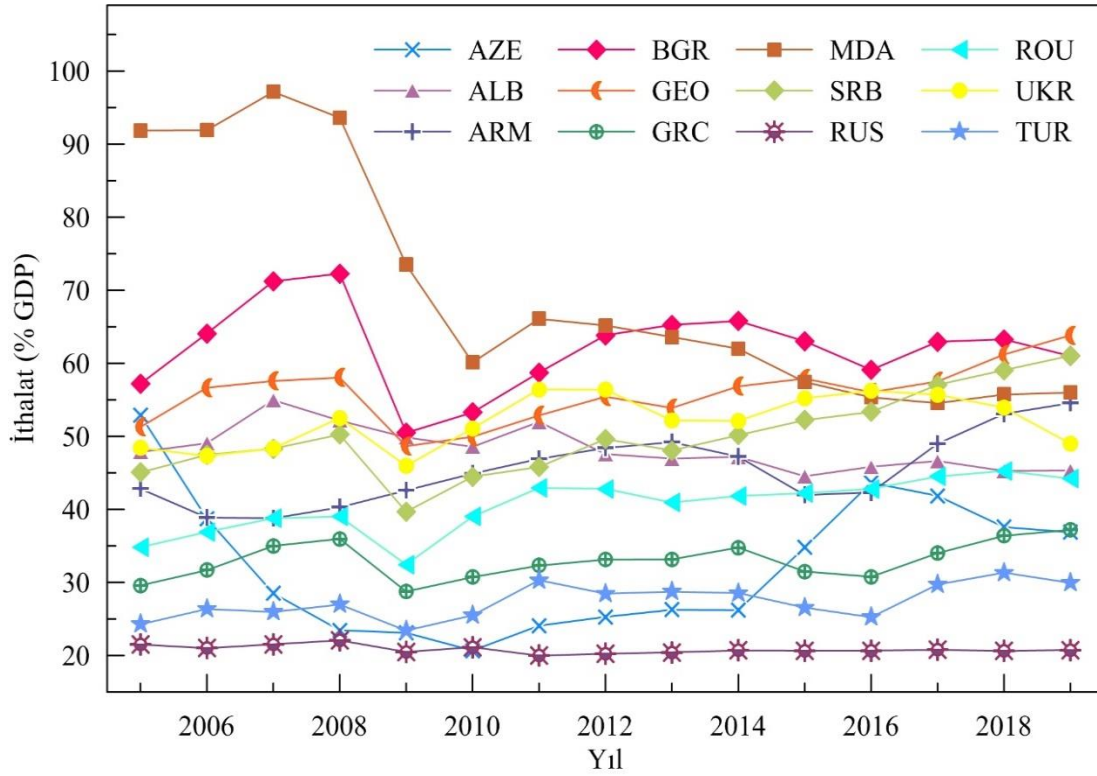
Türkiye ise ihracatın GSYİH oranı açısından birliğin en düşük oranına sahip ülkelerindendir. 2016 yılına kadar yatay ve bu yıldan itibaren artış eğilimine girmiş olsa da 2019 yılı itibariyle birliğin çok gerisinde bir orana sahip olduğu görülmektedir. Diğer ülkeler ortalama bir değere sahip olarak düşük oynaklıkta devam etmektedirler.

Tablo 3.11: KEİ İhracat/GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ALB	23,0	25,2	28,2	25,3	25,2	28,0	29,2	28,9	28,9	28,2	27,3	29,0	31,6	31,6	31,6
ARM	27,3	22,1	18,2	14,3	14,7	19,7	22,5	27,6	28,4	28,6	29,7	33,7	38,2	39,4	41,2
AZE	62,9	66,5	68,1	65,8	51,6	54,3	56,4	53,0	48,4	43,3	37,8	46,4	48,5	54,1	49,2
BGR	42,5	47,0	52,4	52,5	42,2	50,4	59,1	60,7	64,8	64,8	64,0	64,0	67,3	65,8	64,2
GEO	33,3	32,5	30,8	28,3	29,5	33,0	34,7	36,5	41,7	39,9	40,9	40,8	46,5	50,6	54,8
GRC	21,3	21,2	22,5	23,4	19,0	22,1	25,5	28,7	30,4	32,4	31,6	30,1	33,0	36,1	37,2
MDA	51,2	45,3	45,6	40,8	36,9	27,8	32,5	31,1	32,1	31,2	31,9	32,3	31,1	30,1	31,4
ROU	24,5	24,8	24,7	26,2	26,0	32,4	37,1	37,5	40,0	41,4	41,4	41,8	42,0	41,9	40,4
RUS	35,2	33,7	30,2	31,3	27,9	29,2	28,1	26,9	25,8	27,1	28,7	25,9	26,1	30,5	28,3
SRB	28,0	29,4	27,3	28,4	26,3	32,3	33,0	35,8	39,9	42,1	45,2	48,5	50,5	50,4	51,0
TUR	21,9	22,4	21,9	23,6	23,4	21,2	23,0	24,4	23,8	25,2	24,5	23,1	26,0	31,2	32,7
UKR	48,7	44,1	42,5	44,4	43,9	47,1	49,8	47,7	43,0	48,6	52,6	49,3	48,0	45,2	41,2
ORT	35,0	34,5	34,4	33,7	30,6	33,1	35,9	36,6	37,3	37,7	38,0	38,7	40,7	42,2	41,9

3.2.5.İthalatın GSYİH'ya Oranı

İthalatın/GSYİH oranını gösteren Tablo 3.12'ye göre Bulgaristan, Moldova, Sırbistan, Azerbaycan ve Ukrayna'nın ortalamanın üzerinde olduklarını görmekteyiz.

Şekil 3.12: KEİ İthalat/GSYİH Oranları

Genel olarak 2010 yılından itibaren istikrarlı bir trend izleyen birlik de Azerbaycan'ın 2008 yılına kadar düşen, 2014 yılına kadar yatay ve 2014 yılından itibaren artan bir seyir izlediğini, diğer ülkelerde oynaklığın düşük kaldığını söyleyebiliriz.

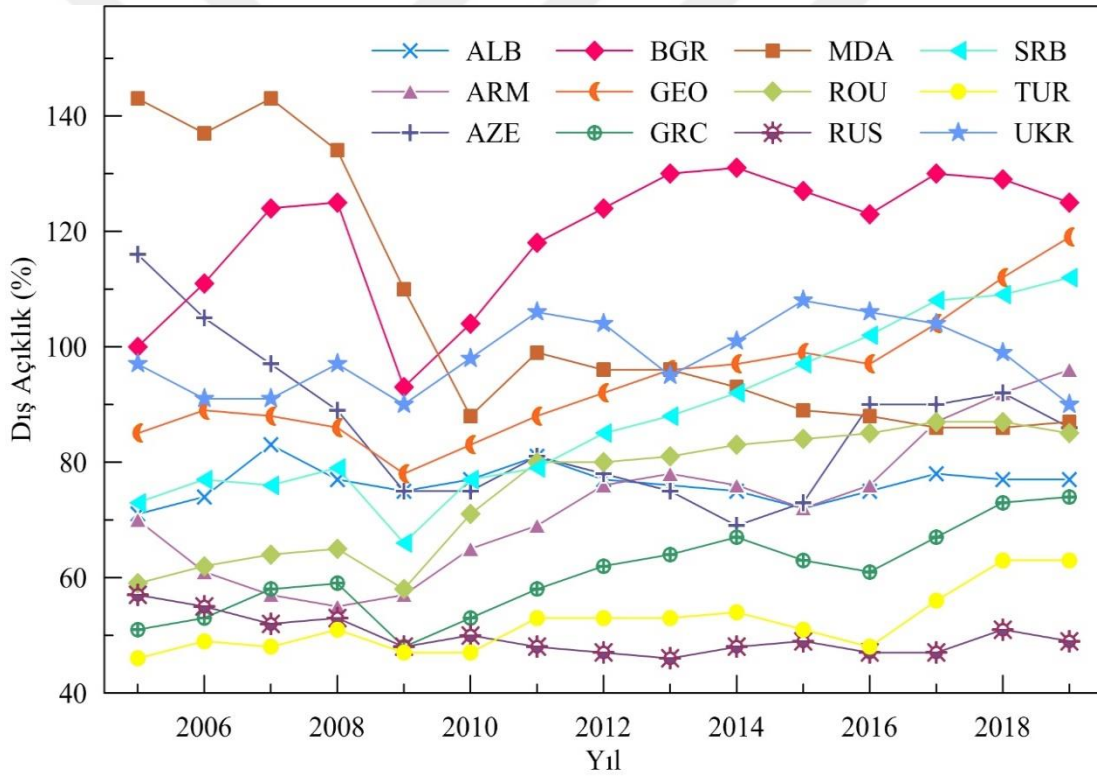
Tablo 3.12: KEİ İthalat/GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ALB	47,9	49,1	55,0	52,1	49,9	48,6	52,0	47,6	47,0	47,2	44,5	45,8	46,6	45,3	45,3
ARM	42,8	38,9	38,8	40,3	42,6	44,9	46,9	48,4	49,2	47,2	42,0	42,3	49,0	53,1	54,5
AZE	52,9	38,8	28,5	23,5	23,1	20,7	24,1	25,3	26,3	26,2	34,8	43,6	41,9	37,6	36,9
BGR	57,2	64,1	71,2	72,3	50,5	53,3	58,7	63,8	65,3	65,8	63,0	59,1	62,9	63,3	61,0
GEO	51,3	56,7	57,6	58,0	48,6	49,9	52,9	55,4	53,9	56,8	57,9	56,0	57,5	61,2	63,8
GRC	29,6	31,7	35,0	36,0	28,8	30,7	32,3	33,1	33,2	34,8	31,5	30,8	34,0	36,4	37,2
MDA	91,9	91,9	97,1	93,6	73,5	60,1	66,1	65,2	63,6	62,0	57,4	55,3	54,5	55,7	56,0
ROU	34,8	36,9	38,8	39,0	32,4	39,0	42,9	42,8	40,9	41,8	42,2	42,8	44,5	45,3	44,2
RUS	21,5	21,0	21,5	22,1	20,5	21,1	20,0	20,2	20,4	20,7	20,7	20,7	20,8	20,6	20,8
SRB	45,1	47,5	48,3	50,2	39,7	44,5	45,8	49,6	48,1	50,2	52,2	53,3	57,1	59,1	61,0
TUR	24,3	26,4	26,0	27,0	23,4	25,5	30,3	28,5	28,7	28,6	26,6	25,2	29,7	31,3	29,9
UKR	48,4	47,3	48,4	52,5	46,0	51,1	56,4	56,4	52,2	52,1	55,2	56,2	55,7	53,9	49,0
ORT	45,6	45,8	47,2	47,2	39,9	40,8	44,0	44,7	44,1	44,4	44,0	44,3	46,2	46,9	46,6

Türkiye'nin 15 yıl boyunca düşük seviyelerde gerçekleşen ithalat/GSYİH oranı ihracata benzer şekilde 2016 yılından itibaren biraz arttığını ancak yine de birliğe göre düşük düzeylerde kaldığını belirtmek gerekir.

3.2.6.Dış Açıklık

Dış açıklık oranını değerlendirildiğinde Tablo 3.13'e göre KEİ içerisinde ortalama değer % 90-95 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bulgaristan, Sırbistan, Ukrayna, Gürcistan, birlik içerisinde dış açıklığı yüksek ülkeler konumunda iken Rusya, Türkiye, Yunanistan ve Arnavutluk birlik ortalamasının altında kaldığını yani dış açıklık oranının düşük olduğunu söyleyebiliriz.

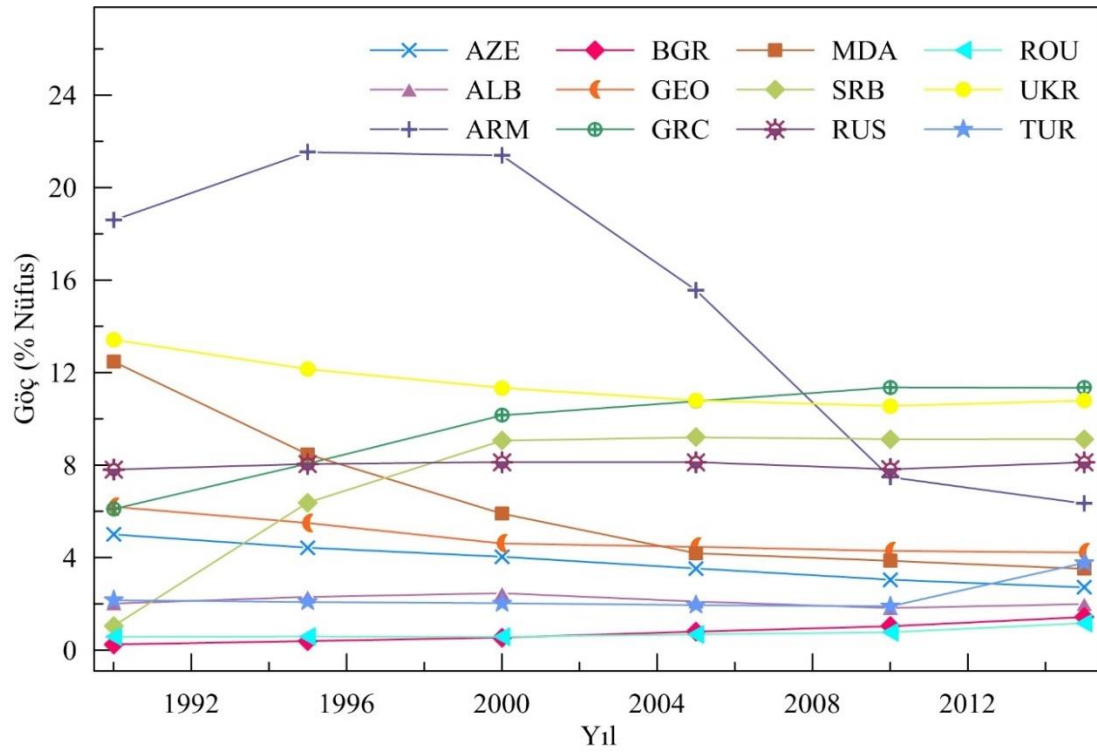

Şekil 3.13: KEİ Dış Açıklık Oranları

Bulgaristan, Arnavutluk, Moldova, Ukrayna ve Ermenistan'ın dış açıklık oranlarında volatilitenin çok yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca dış açıklık oranları açısından yüksek ve düşük oranlı ülkeler arasında önemli derecede farklılıklar olduğunu belirtmemiz gerekir.

Tablo 3.13: KEİ İthalat/GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ALB	71	74	83	77	75	77	81	77	76	75	72	75	78	77	77
ARM	70	61	57	55	57	65	69	76	78	76	72	76	87	92	96
AZE	116	105	97	89	75	75	81	78	75	69	73	90	90	92	86
BGR	100	111	124	125	93	104	118	124	130	131	127	123	130	129	125
GEO	85	89	88	86	78	83	88	92	96	97	99	97	104	112	119
GRC	51	53	58	59	48	53	58	62	64	67	63	61	67	73	74
MDA	143	137	143	134	110	88	99	96	96	93	89	88	86	86	87
ROU	59	62	64	65	58	71	80	80	81	83	84	85	87	87	85
RUS	57	55	52	53	48	50	48	47	46	48	49	47	47	51	49
SRB	73	77	76	79	66	77	79	85	88	92	97	102	108	109	112
TUR	46	49	48	51	47	47	53	53	53	54	51	48	56	63	63
UKR	97	91	91	97	90	98	106	104	95	101	108	106	104	99	90
ORT	91	92	96	96	81	83	90	91	90	90	89	89	93	95	94

3.2.7.Net Göç**Şekil 3.14: KEİ Net Göç Oranları****Tablo 3.14: KEİ Net Göç Oranları**

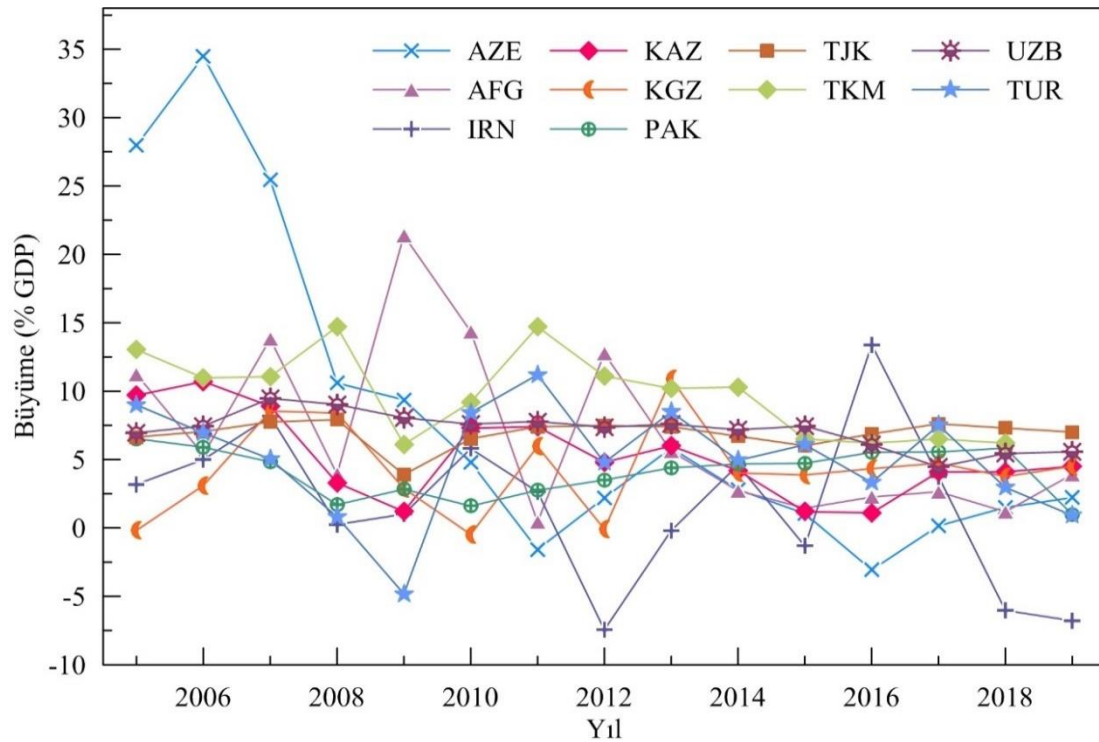
ÜLKE/YIL	1990	1995	2000	2005	2010	2015
ALB	2,0	2,3	2,5	2,1	1,8	2,0
ARM	18,6	21,5	21,4	15,6	7,5	6,3
AZE	5,0	4,4	4,0	3,5	3,0	2,7
BGR	0,2	0,4	0,5	0,8	1,0	1,4
GEO	6,2	5,5	4,6	4,5	4,3	4,2
GRC	6,1	8,1	10,1	10,8	11,4	11,3
MDA	12,5	8,5	5,9	4,2	3,9	3,5
ROU	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	1,2
RUS	7,8	8,0	8,1	8,1	7,8	8,1
SRB	1,0	6,4	9,1	9,2	9,1	9,1
TUR	2,2	2,1	2,0	1,9	1,9	3,8
UKR	13,4	12,1	11,3	10,8	10,6	10,8
ORT	6,3	6,7	6,7	6,0	5,3	5,4

Tablo 3.14’de verilen Net göç oranlarına göre ortalama değer % 5,5- 6,5 arası değiştiğini, Yunanistan’ın göç rakamlarının ortalamanın çok üzerinde olduğunu, Ermenistan’da ise yüksek olan rakamların 2000 yılından itibaren düşerek 2015 yılında ortalama değere yaklaştığını görmekteyiz. Ukrayna’da istikrarlı bir şekilde yüksek seyreden bu oran Sırbistan’da 2000 yılında zirve yaparak 2015 yılına kadar yüksek ve yatay seyrini sürdürmüştür. Rusya’da % 8 seviyelerinde istikrarlı süren göç rakamları Türkiye’de 2015 yılında bir artış olsa da ortalamanın çok altında kalmaktadır.

3.3.TÜRKİYE’NİN EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (EİT) ÜLKELERİ İLE BENZERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.3.1.Ekonomik Büyüme

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı büyüme oranlarını Tablo 3.15’de incelendiğinde genel olarak istikrarsız ve volatilitenin çok yüksek olduğunu görmekteyiz. 2009 küresel krizinden etkilenmeyen Özbekistan ve istikrarlı bir büyüme gösteren Tacikistan harici ülkelerin dalgalı seyir izlediği özellikle Azerbaycan, İran ve Afganistan’ın dalga boylarının çok yüksek olduğunu görülmektedir.

Şekil 3.15: EİT Ülkeleri Büyüme Oranları

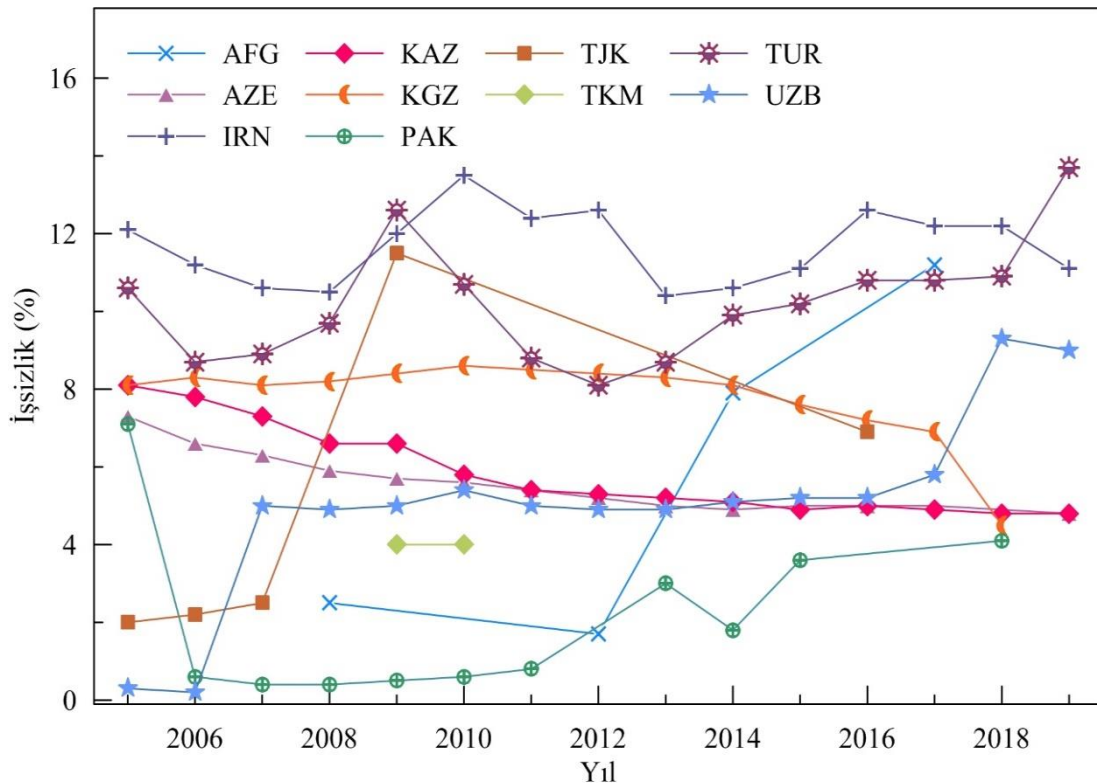
Türkiye genelde birlik ortalamalarında seyir izlese de 2014 yılından itibaren ortalamanın üzerine çıkarak 2019 yılına göre birliğin ikinci en yüksek enflasyon oranına sahip ülkesi konumundadır. 2008 yılında birliğin ortalamasının % 21,2 düzeyine çıktığını bu yıl Türkiye'deki enflasyon oranının da % 10,4 olduğunu belirtmek gerekir.

Tablo 3.16: EİT Ülkeleri Enflasyon Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AFG	12,7	6,8	8,7	26,4	-6,8	2,2	11,8	6,4	7,4	4,7	-0,7	4,4	5,0	0,6	2,3
AZE	9,7	8,3	16,7	20,8	1,5	5,7	7,9	1,1	2,4	1,4	4,0	12,4	12,9	2,3	2,6
IRN	13,4	10,0	17,3	25,4	13,6	10,1	26,3	27,3	36,6	16,6	12,5	7,2	8,0	18,0	39,9
KAZ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
KGZ	4,3	5,6	10,2	24,5	6,8	8,0	16,6	2,8	6,6	7,5	6,5	0,4	3,2	1,5	1,1
PAK	9,1	7,9	7,6	20,3	13,6	12,9	11,9	9,7	7,7	7,2	2,5	3,8	4,1	5,1	10,6
TJK	7,1	10,0	13,1	20,5	6,4	6,4	12,4	5,8	5,0	6,1	5,7	6,0	..	..	..
TKM	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
TUR	8,2	9,6	8,8	10,4	6,3	8,6	6,5	8,9	7,5	8,9	7,7	7,8	11,1	16,3	15,2
UZB	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
ORT	9,2	8,3	11,8	21,2	5,9	7,7	13,3	8,8	10,5	7,5	5,5	6,0	7,4	7,3	12,0

3.3.3.İşsizlik

Tablo 3.17'de İşsizlik oranları incelendiğinde EİT ortalaması 15 yıl boyunca yaklaşık %7 civarındadır. Bu ortalamanın üzerinde işsizliğe sahip ülkeler Türkiye, İran ve Kırgızistan olarak görülmektedir.

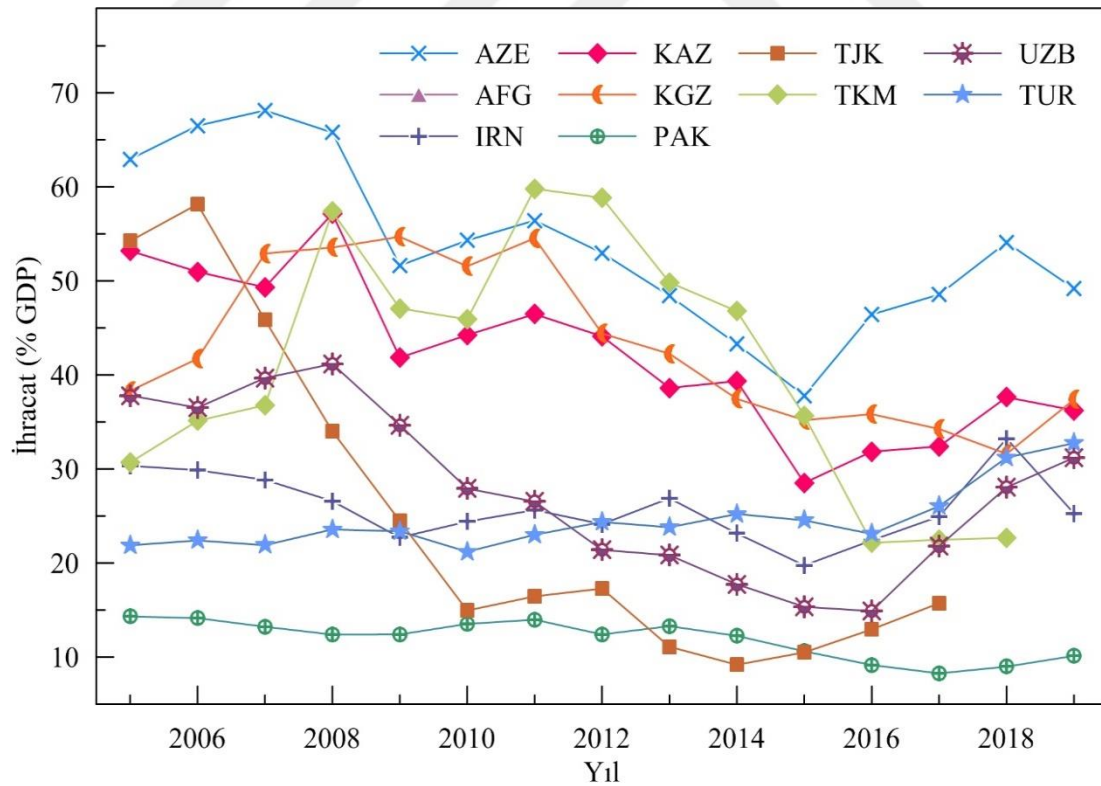
Şekil 3.17: EİT Ülkeleri İşsizlik Oranları

Diğer ülkelerin işsizlik oranlarında çok fazla oynaklık olmadığını ve tek haneli rakamlarda seyrettiğini, Afganistan'ın son dönemlerde işsizlik oranında ciddi artışlar olduğunu ancak verilerinde eksiklikler olduğundan dolayı tam bir değerlendirme yapılamadığını belirtmemiz gerekir. Ayrıca Tacikistan ve Türkmenistan'ın da dünya bankası veri tabanında bazı dönemler için verilerinde eksiklikler bulunmaktadır. Bu yüzden değerlendirmeyi mevcut verilere göre yapılmaktadır.

Tablo 3.17: EİT Ülkeleri İşsizlik Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AFG	..	..	..	2,5	..	..	..	1,7	..	7,9	..	..	11,2	..	..
AZE	7,3	6,6	6,3	5,9	5,7	5,6	5,4	5,2	5,0	4,9	5,0	5,0	5,0	4,9	4,8
IRN	12,1	11,2	10,6	10,5	12,0	13,5	12,4	12,6	10,4	10,6	11,1	12,6	12,2	12,2	11,1
KAZ	8,1	7,8	7,3	6,6	6,6	5,8	5,4	5,3	5,2	5,1	4,9	5,0	4,9	4,8	4,8
KGZ	8,1	8,3	8,1	8,2	8,4	8,6	8,5	8,4	8,3	8,1	7,6	7,2	6,9	4,5	..
PAK	7,1	0,6	0,4	0,4	0,5	0,6	0,8	..	3,0	1,8	3,6	..	..	4,1	..
TJK	2,0	2,2	2,5	..	11,5	..	..	..	..	..	..	6,9	..	..	..
TKM	..	..	..	..	4,0	4,0	..	..	..	..	..	..	..	..	..
TUR	10,6	8,7	8,9	9,7	12,6	10,7	8,8	8,1	8,7	9,9	10,2	10,8	10,8	10,9	13,7
UZB	0,3	0,2	5,0	4,9	5,0	5,4	5,0	4,9	4,9	5,1	5,2	5,2	5,8	9,3	9,0
ORT	6,9	5,7	6,1	6,1	7,4	6,8	6,6	6,6	6,5	6,7	6,8	7,5	8,1	7,3	8,7

3.3.4.İhracatın GSYİH'ya Oranı

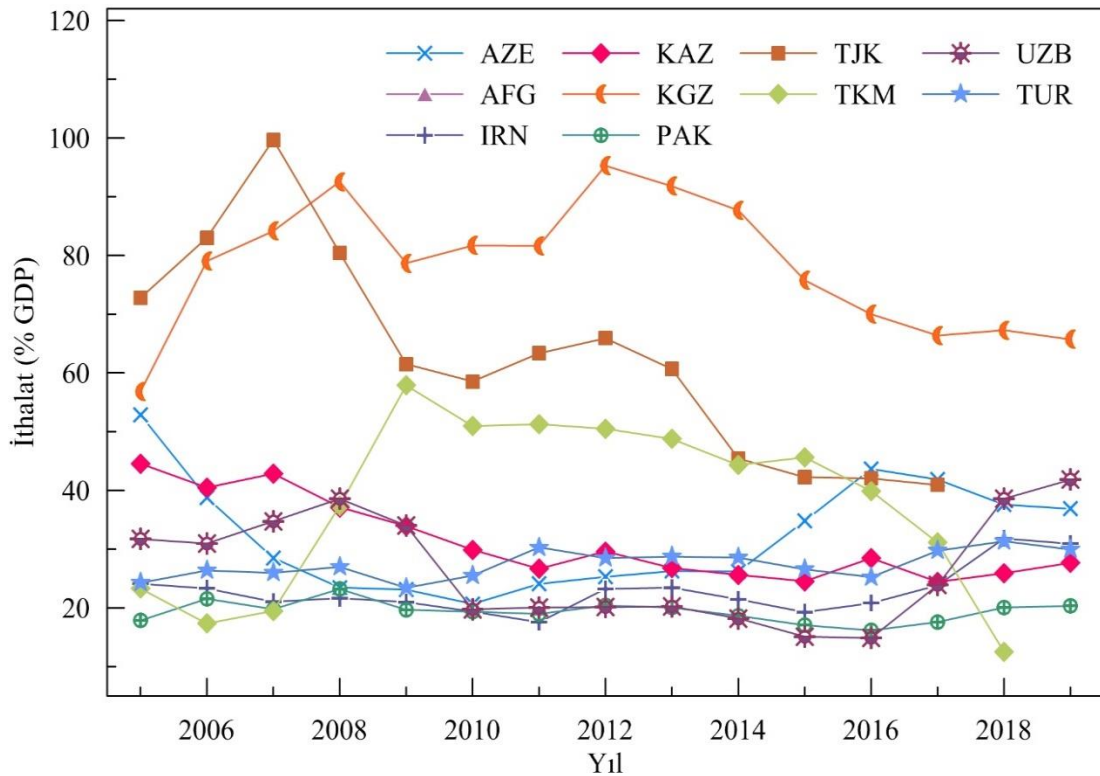
Şekil 3.18: EİT Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları

İhracat/GSYİH gösterildiği Tablo 3.18'e göre EİT içerisinde sadece Pakistan'ın istikrarlı ancak düşük seyir izlediğini, Türkiye ve İran'ın da son dönemlere kadar istikrarlı ve ortalamanın altında olduğunu belirtmek gerekir. Diğer ülkelerin trendleri çok dalgalı ve istikrarsız sürerken aralarında bir ahenk de olmadığı görülmektedir. Azerbaycan sürekli yüksek ihracat rakamlarına ulaşırken Türkmenistan'ın da 2008-2014 yıllarında üst sıralarda yer aldığını ancak son dönemler birlik ortalamasının altına düşmüştür. Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın birlikten pozitif ayrıştığı, Pakistan'ın ise düşük düzeylerde ve istikrarlı bir şekilde birlik ortalamasının çok altında kalmıştır.

Tablo 3.18: EİT Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AFG	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
AZE	62,9	66,5	68,1	65,8	51,6	54,3	56,4	53,0	48,4	43,3	37,8	46,4	48,5	54,1	49,2
IRN	30,3	29,9	28,8	26,6	22,7	24,4	25,6	24,1	26,9	23,1	19,7	22,4	24,9	33,2	25,3
KAZ	53,2	51,0	49,3	57,1	41,8	44,2	46,5	44,1	38,6	39,3	28,5	31,8	32,4	37,6	36,2
KGZ	38,3	41,7	52,9	53,5	54,7	51,6	54,5	44,4	42,3	37,4	35,2	35,8	34,3	31,6	37,4
PAK	14,3	14,1	13,2	12,4	12,4	13,5	14,0	12,4	13,3	12,2	10,6	9,1	8,3	9,0	10,1
TJK	54,2	58,2	45,9	34,0	24,5	14,9	16,4	17,3	11,1	9,2	10,5	12,9	15,7	..	..
TKM	30,7	35,1	36,8	57,4	47,1	45,9	59,8	58,8	49,8	46,8	35,7	22,1	22,5	22,7	..
TUR	21,9	22,4	21,9	23,6	23,4	21,2	23,0	24,4	23,8	25,2	24,5	23,1	26,0	31,2	32,7
UZB	37,8	36,5	39,7	41,2	34,7	27,9	26,5	21,4	20,8	17,7	15,3	14,9	21,8	28,0	31,2
ORT	38,2	39,5	39,6	41,3	34,8	33,1	35,9	33,3	30,6	28,3	24,2	24,3	26,0	30,9	31,7

3.3.5.İthalatın GSYİH'ya Oranı

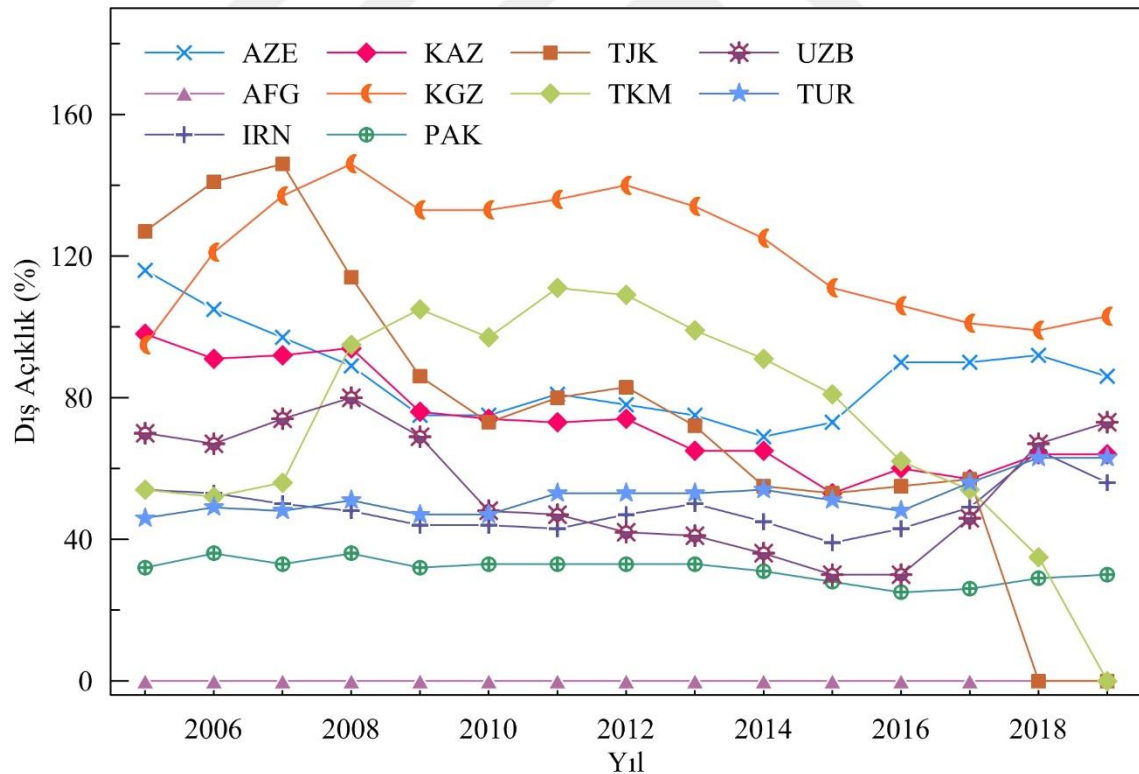
Şekil 3.19: EİT Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları

İthalatın GSYİH'ya oranının gösterildiği Tablo 3.19'da Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın yüksek ve istikrarsız bir trend izlemektedir. Azerbaycan ve Özbekistan son dönemlerde bir artış trendine girerken diğer ülkelerin ise % 20-40 aralığında stabil bir seyir izlediği görülmektedir. Türkiye ise 15 dönem boyunca istikrarlı ve düşük bir İthalat/GSYİH oranına sahiptir.

Tablo 3.19: EİT Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AFG	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
AZE	52,9	38,8	28,5	23,5	23,1	20,7	24,1	25,3	26,3	26,2	34,8	43,6	41,9	37,6	36,9
IRN	24,1	23,3	21,0	21,7	21,0	19,4	17,6	23,2	23,4	21,5	19,3	20,8	23,8	31,8	30,9
KAZ	44,6	40,5	42,8	37,1	33,9	29,9	26,7	29,6	26,8	25,6	24,5	28,5	24,4	25,9	27,7
KGZ	56,8	79,0	84,1	92,6	78,7	81,7	81,6	95,3	91,8	87,7	75,8	70,0	66,4	67,3	65,7
PAK	17,8	21,5	19,8	23,2	19,7	19,4	19,0	20,4	20,1	18,7	17,1	16,2	17,6	20,1	20,3
TJK	72,8	83,0	99,7	80,5	61,5	58,6	63,3	65,9	60,7	45,4	42,2	42,0	40,9	..	..
TKM	23,3	17,3	19,5	37,3	57,9	51,0	51,3	50,5	48,8	44,3	45,6	39,9	31,1	12,5	..
TUR	24,3	26,4	26,0	27,0	23,4	25,5	30,3	28,5	28,7	28,6	26,6	25,2	29,7	31,3	29,9
UZB	31,7	31,0	34,7	38,6	34,0	19,7	20,1	20,1	20,2	18,2	15,1	14,9	23,9	38,6	41,8
ORT	38,7	40,1	41,8	42,4	39,2	36,2	37,1	39,9	38,5	35,1	33,4	33,5	33,3	33,1	36,2

3.3.4.Dış Açıklık Oranı

Şekil 3.20: EİT Ülkeleri Dış Açıklık Oranları

EİT ülkelerini dış açıklık oranları açısından Tablo 3.20 değerlendirildiğinde ortalama GSYİH'nın % 70-80 civarında gerçekleştiğini, Kırgızistan, Tacikistan ve Azerbaycan'ın ortalamanın üzerinde kalmaktadır. Tacikistan'ın 2012 yılından itibaren

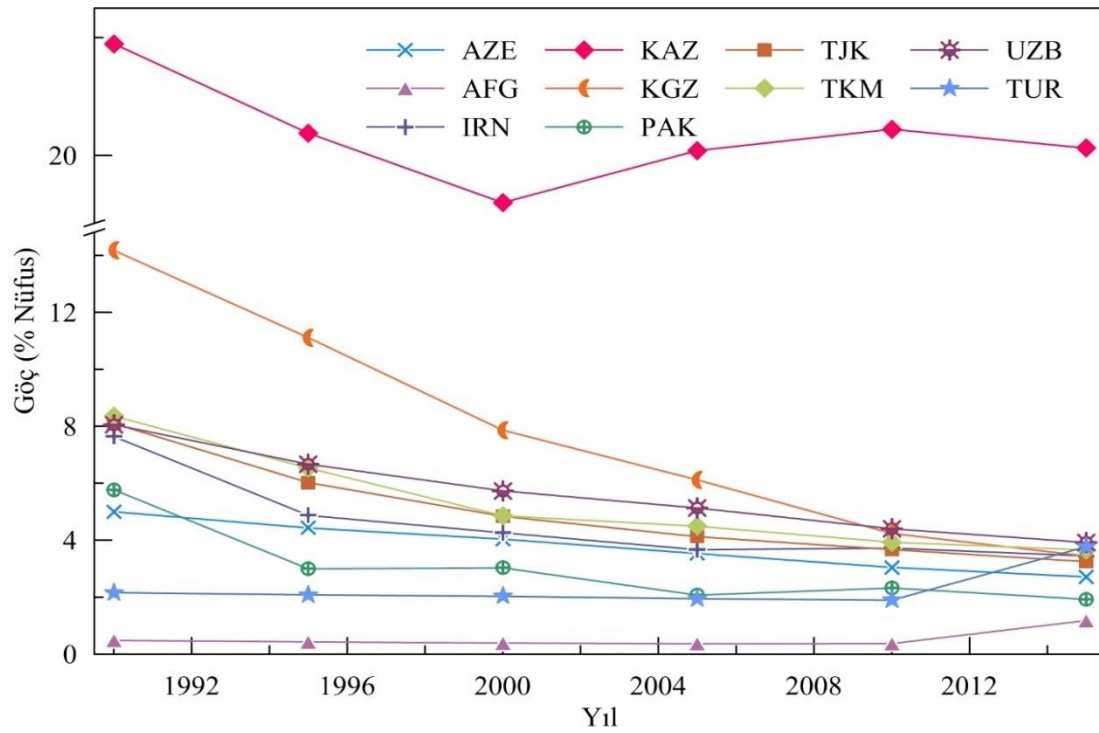
düşüş trendine girdiğini ve son iki dönem verisine ulaşamadığını belirtmek gerekir. Kırgızistan birlik içerisinde en yüksek dış açıklığa sahip ülke olurken, Türkiye, Pakistan, İran ve Özbekistan düşük dış açıklığa sahip olan ülkelerdir.

Tablo 3.20: EİT Ülkeleri Dış Açıklık Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AZE	116	105	97	89	75	75	81	78	75	69	73	90	90	92	86
AFG	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
IRN	54	53	50	48	44	44	43	47	50	45	39	43	49	65	56
KAZ	98	91	92	94	76	74	73	74	65	65	53	60	57	64	64
KGZ	95	121	137	146	133	133	136	140	134	125	111	106	101	99	103
PAK	32	36	33	36	32	33	33	33	31	28	25	25	26	29	30
TJK	127	141	146	114	86	73	80	83	72	55	53	55	57	0	0
TKM	54	52	56	95	105	97	111	109	99	91	81	62	54	35	0
UZB	70	67	74	80	69	48	47	42	41	36	30	30	46	67	73
TUR	46	49	48	51	47	47	53	53	53	54	51	48	56	63	63
ORT	76	80	85	87	80	74	76	81	78	71	67	66	66	66	72

3.3.7.Net Göç

Tablo 3.21’de verilen EİT ülkelerinin net göç oranlarına göre Kazakistan yüksek göç oranıyla birlikten ayrılırken Kırgızistan 1990’lı yıllardaki yüksek göç oranını son dönemlerde birlikteki diğer ülkeler düzeyine çekmiştir. Türkiye’nin göç oranı 1990 yılından itibaren stabil giderken 2015 yılında artış göstermiştir.

Şekil 3.21: EİT Ülkeleri Net Göç Oranları

Birlik içerisinde Afganistan en düşük göç oranıyla dikkat çekerken Pakistan'ın göç ortalaması son dönemlerde ortalamanın altında kalmıştır. Son döneme bakarsak Kazakistan haricindeki ülkelerin yakın oranlara sahip olduğunu söylenebilir.

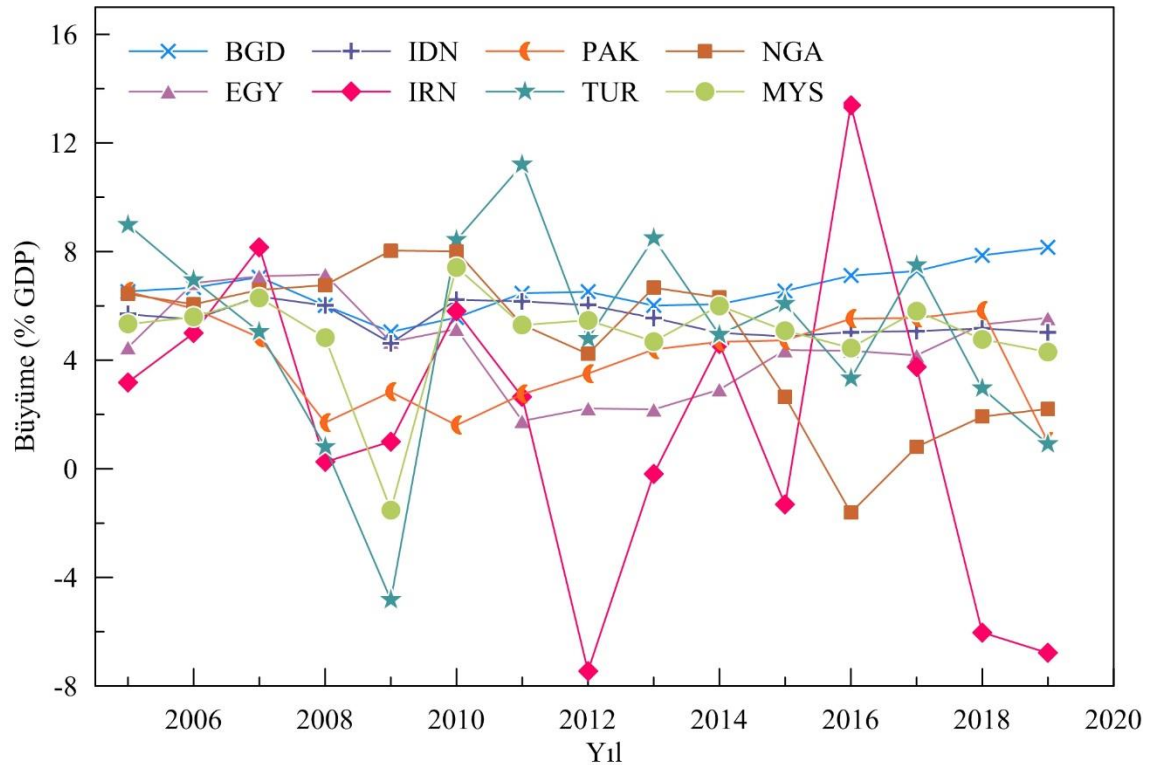
Tablo 3.21: EİT Ülkeleri Net Göç Oranları

ÜLKE/YIL	1990	1995	2000	2005	2010	2015
AFG	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	1,2
AZE	5,0	4,4	4,0	3,5	3,0	2,7
IRN	7,6	4,9	4,3	3,7	3,7	3,4
KAZ	21,9	20,4	19,2	20,1	20,4	20,1
KGZ	14,2	11,1	7,9	6,1	4,2	3,4
PAK	5,8	3,0	3,0	2,1	2,3	1,9
TJK	8,1	6,0	4,8	4,1	3,7	3,2
TKM	8,4	6,5	4,9	4,5	3,9	3,7
TUR	2,2	2,1	2,0	1,9	1,9	3,8
UZB	8,1	6,7	5,7	5,1	4,4	3,9
ORT	8,5	6,8	5,8	5,3	5,0	5,0

3.4. TÜRKİYE'NİN D-8 ÜLKELERİ İLE BENZERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.4.1.Ekonomik Büyüme

Tablo 3.22'de D-8 ülkelerinin büyüme oranları incelendiğinde en istikrarlı ülke Bangladeş olurken diğer bir istikrarlı ülke ise Hindistan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3.22: D-8 Ülkeleri Büyüme Oranları

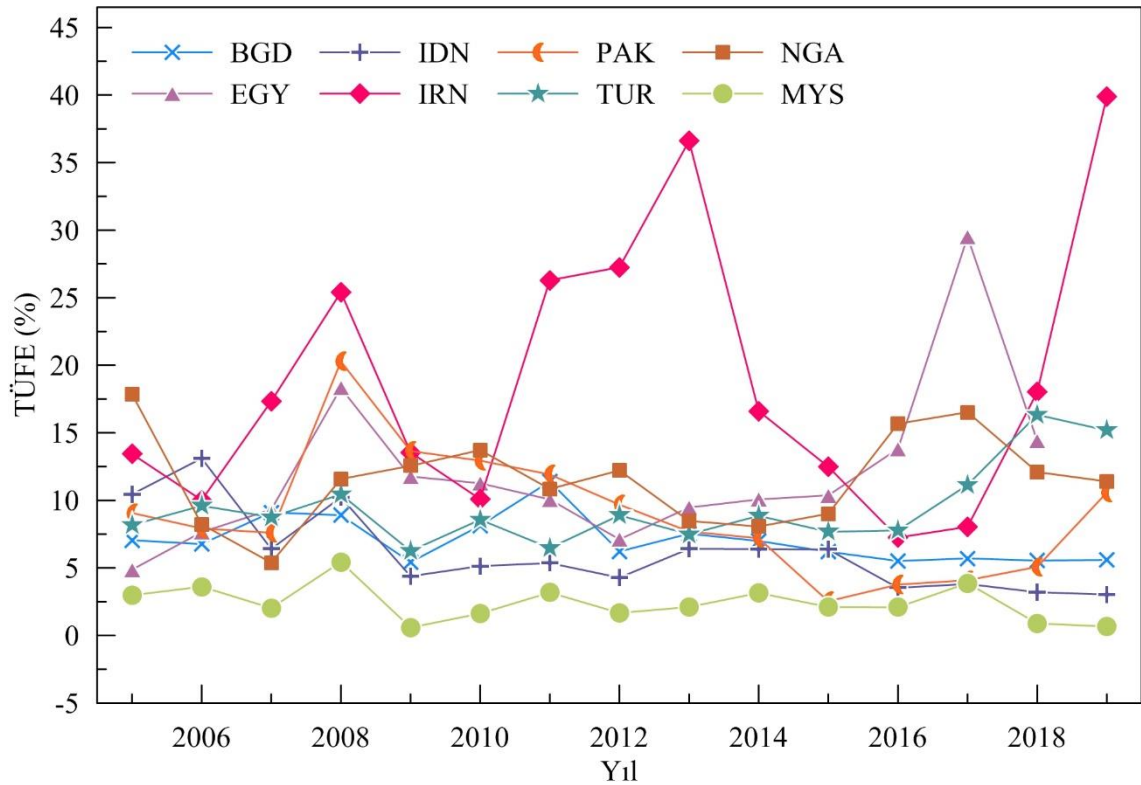
Birliğin büyüme açısından en istikrarsız ülkesi İran iken ikinci sırada Türkiye gelmektedir. Malezya 2009 krizi harici dönemde istikrarlı bir şekilde büyürken Nijerya son beş dönemde büyüme ortalaması düşmüştür. Genel olarak değerlendirildiğinde D-8 içerisinde büyüme oranları açısından bir ahenk görülmemekte artış ve azalış yılları arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 3.22: D-8 Ülkeleri Büyüme Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
BGD	6,5	6,7	7,1	6,0	5,0	5,6	6,5	6,5	6,0	6,1	6,6	7,1	7,3	7,9	8,2
EGY	4,5	6,8	7,1	7,2	4,7	5,1	1,8	2,2	2,2	2,9	4,4	4,3	4,2	5,3	5,6
IDN	5,7	5,5	6,3	6,0	4,6	6,2	6,2	6,0	5,6	5,0	4,9	5,0	5,1	5,2	5,0
IRN	3,2	5,0	8,2	0,3	1,0	5,8	2,6	-7,4	-0,2	4,6	-1,3	13,4	3,8	-6,0	-6,8
MYS	5,3	5,6	6,3	4,8	-1,5	7,4	5,3	5,5	4,7	6,0	5,1	4,4	5,8	4,8	4,3
NGA	6,4	6,1	6,6	6,8	8,0	8,0	5,3	4,2	6,7	6,3	2,7	-1,6	0,8	1,9	2,2
PAK	6,5	5,9	4,8	1,7	2,8	1,6	2,7	3,5	4,4	4,7	4,7	5,5	5,6	5,8	1,0
TUR	9,0	6,9	5,0	0,8	-4,8	8,4	11,2	4,8	8,5	4,9	6,1	3,3	7,5	3,0	0,9
ORT	6,0	5,8	6,2	3,4	1,7	6,2	5,6	2,8	4,9	5,3	3,7	5,0	4,7	2,4	1,1

3.4.2.Enflasyon

D-8 içerisinde enflasyon oranlarına Tablo 3.23’de incelendiğinde İran’ın gruptan farklı olduğu, yüksek oynaklıkta ve dalga boylarının büyük olduğu görülmektedir. 2008 Küresel krizin olduğu yılda bütün ülkelerin enflasyonlarında bir artış görülmektedir.

Şekil 3.23: D-8 Ülkeleri Enflasyon Oranları

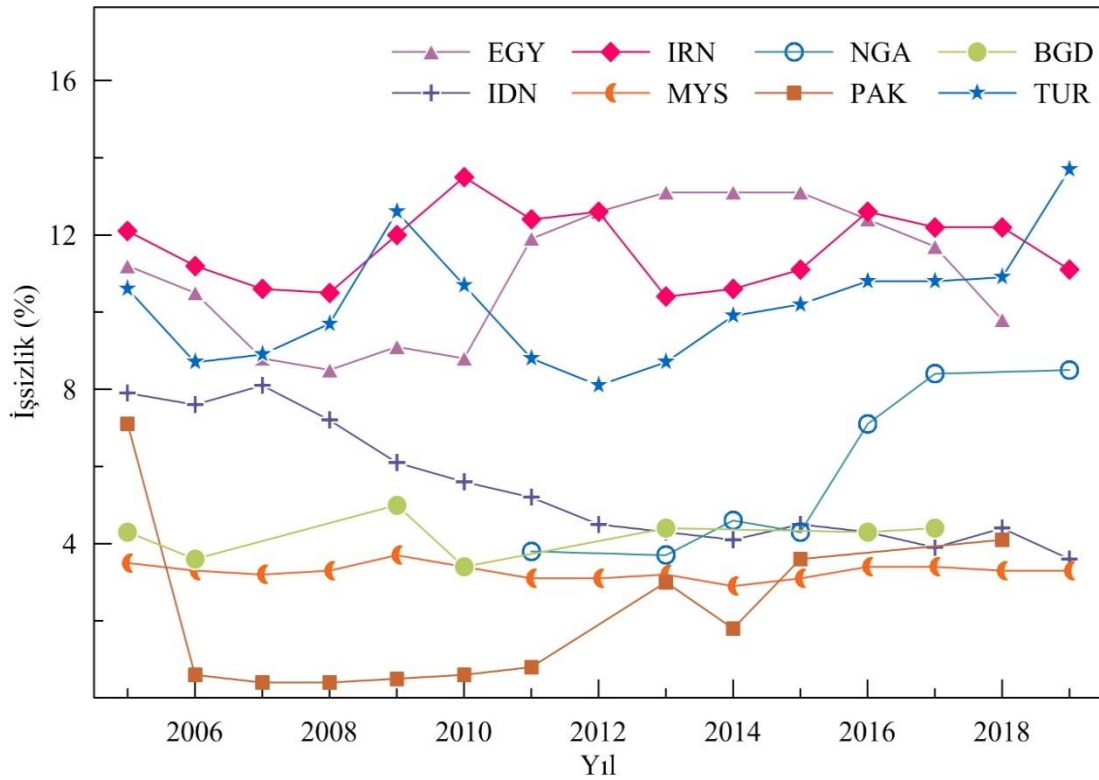
2016-2017 yıllarında Mısır ve Nijerya'da bir artış gerçekleşirken İran 2017 yılından itibaren hızlı bir artış trendine girmiştir. Grubun en istikrarlı ve en düşük enflasyon oranına sahip ülkesi Malezya olurken son dönemlerde Hindistan'ın da düşük oranlarda istikrar sağladığı görülmektedir.

Tablo 3.23: D-8 Ülkeleri Enflasyon Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
BGD	7,0	6,8	9,1	8,9	5,4	8,1	11,4	6,2	7,5	7,0	6,2	5,5	5,7	5,5	5,6
EGY	4,9	7,6	9,3	18,3	11,8	11,3	10,1	7,1	9,5	10,1	10,4	13,8	29,5	14,4	..
IDN	10,5	13,1	6,4	10,2	4,4	5,1	5,4	4,3	6,4	6,4	6,4	3,5	3,8	3,2	3,0
IRN	13,4	10,0	17,3	25,4	13,6	10,1	26,3	27,3	36,6	16,6	12,5	7,2	8,0	18,0	39,9
MYS	3,0	3,6	2,0	5,4	0,6	1,6	3,2	1,7	2,1	3,1	2,1	2,1	3,9	0,9	0,7
NGA	17,9	8,2	5,4	11,6	12,6	13,7	10,8	12,2	8,5	8,1	9,0	15,7	16,5	12,1	11,4
PAK	9,1	7,9	7,6	20,3	13,6	12,9	11,9	9,7	7,7	7,2	2,5	3,8	4,1	5,1	10,6
TUR	8,2	9,6	8,8	10,4	6,3	8,6	6,5	8,9	7,5	8,9	7,7	7,8	11,1	16,3	15,2
ORT	10,3	8,7	7,9	13,9	8,5	8,7	10,7	10,7	11,5	8,4	6,7	6,7	7,9	9,3	13,5

3.4.3.İşsizlik

Tablo 3.24'de D-8 İşsizlik oranlarına baktığımızda İran'ın ortalama % 12 seviyelerinde dalgalandığını, İran'a Mısır'ın eşlik ettiğini ve Türkiye'nin de üçüncü ülke konumunda olduğunu söylenebilir. Bu üç ülkenin trendleri arasında başka bir benzerlik bulunmamaktadır.

Şekil 3.24: D-8 Ülkeleri İşsizlik Oranları

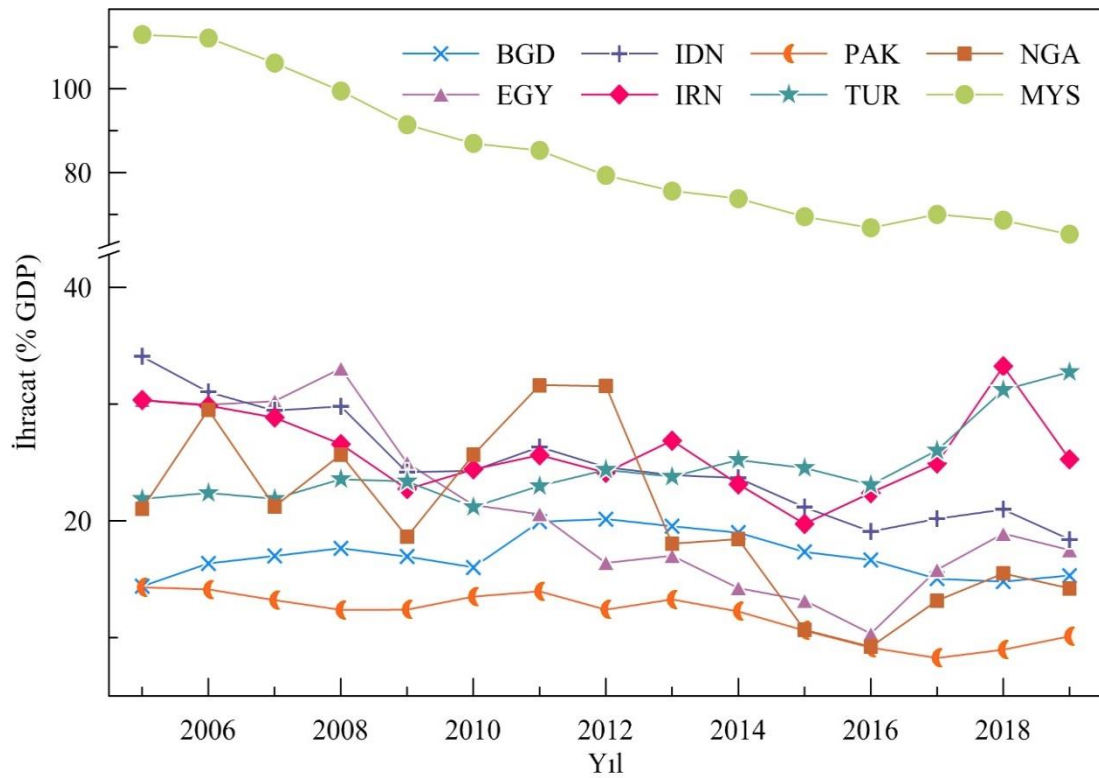
Malezya ortalama % 3 civarında istikrarlı bir işsizlik oranıyla grubun en düşük işsizliğine sahip ülkesi olurken verileri tam olmasa da Pakistan'ın da Malezya'ya eşlik ettiğini ancak istikrarsız olduğunu söyleyebiliriz. Hindistan ortalama bir düzeyde sürdürdüğü işsizlik oranı son yıllarda düşük oranlarda istikrar sağladığı görülmektedir. İşsizlik oranları açısından da D-8 ülkeleri arasında bir benzerlik bulunamamıştır.

Tablo 3.24: D-8 Ülkeleri İşsizlik Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
BGD	4,3	3,6	..	..	5,0	3,4	..	..	4,4	..	..	4,3	4,4	..	..
EGY	11,2	10,5	8,8	8,5	9,1	8,8	11,9	12,6	13,1	13,1	13,1	12,4	11,7	9,8	..
IDN	7,9	7,6	8,1	7,2	6,1	5,6	5,2	4,5	4,3	4,1	4,5	4,3	3,9	4,4	3,6
IRN	12,1	11,2	10,6	10,5	12,0	13,5	12,4	12,6	10,4	10,6	11,1	12,6	12,2	12,2	11,1
MYS	3,5	3,3	3,2	3,3	3,7	3,4	3,1	3,1	3,2	2,9	3,1	3,4	3,4	3,3	3,3
NGA	..	..	..	..	..	..	3,8	..	3,7	4,6	4,3	7,1	8,4	..	8,5
PAK	7,1	0,6	0,4	0,4	0,5	0,6	0,8	..	3,0	1,8	3,6	..	..	4,1	..
TUR	10,6	8,7	8,9	9,7	12,6	10,7	8,8	8,1	8,7	9,9	10,2	10,8	10,8	10,9	13,7
ORT	8,3	6,3	6,2	6,2	7,0	6,8	5,7	7,1	5,6	5,6	6,1	7,7	7,7	7,0	8,0

3.4.4.İhracatın GSYİH'ya Oranı

Tablo 3.25'de görüldüğü gibi D-8 ülkeleri içerisinde Malezya'nın yüksek ve negatif eğimli olsa da birlik ortalamasının çok üzerinde bir oranda olduğu görülmektedir. Pakistan grubun en düşük oranına sahipken, en düşük ikinci ülke Bangladeş olmaktadır.

Şekil 3.25: D-8 Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları

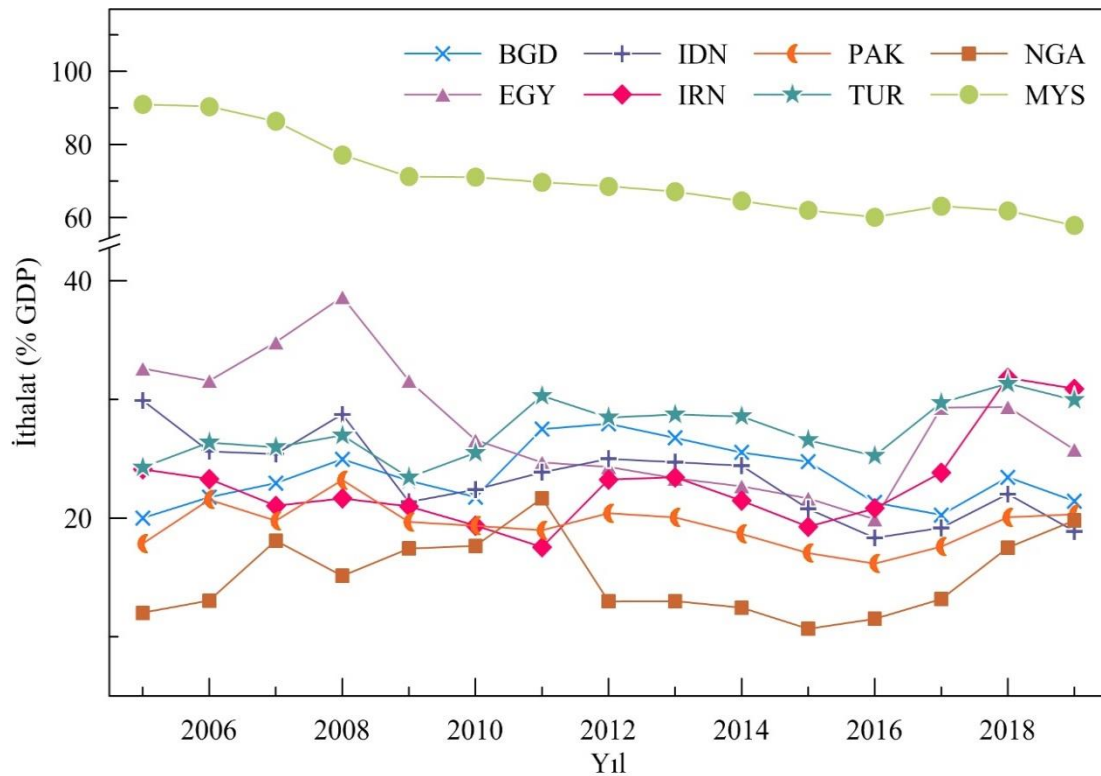
Türkiye orta düzeyde son yıllarda artan bir ortalamaya sahipken diğer ülkeler istikrarsız ve düşük ortalamada kalmışlardır. Grubun ihracat/GSYİH oranları Malezya hariç çok düşük seviyede olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3.25: D-8 Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
BGD	14,4	16,4	17,0	17,7	16,9	16,0	19,9	20,2	19,5	19,0	17,3	16,6	15,0	14,8	15,3
EGY	30,3	29,9	30,2	33,0	25,0	21,3	20,6	16,4	17,0	14,2	13,2	10,3	15,8	18,9	17,5
IDN	34,1	31,0	29,4	29,8	24,2	24,3	26,3	24,6	23,9	23,7	21,2	19,1	20,2	21,0	18,4
IRN	30,3	29,9	28,8	26,6	22,7	24,4	25,6	24,1	26,9	23,1	19,7	22,4	24,9	33,2	25,3
MYS	113	112	106	99,5	91,4	86,9	85,3	79,3	75,6	73,8	69,4	66,8	70,0	68,6	65,2
NGA	21,0	29,5	21,2	25,7	18,6	25,7	31,6	31,5	18,0	18,4	10,7	9,2	13,2	15,5	14,2
PAK	14,3	14,1	13,2	12,4	12,4	13,5	14,0	12,4	13,3	12,2	10,6	9,1	8,3	9,0	10,1
TUR	21,9	22,4	21,9	23,6	23,4	21,2	23,0	24,4	23,8	25,2	24,5	23,1	26,0	31,2	32,7
ORT	39,1	39,9	36,8	36,3	32,1	32,7	34,3	32,7	30,3	29,4	26,0	25,0	27,1	29,7	27,7

3.4.5.İthalatın GSYİH'ya Oranı

Tablo 3.26'da İthalatın GSYİH oranına bakıldığında Malezya'nın yüksek oranlarda bir istikrar sağladığını her ne kadar negatif trende sahip olsa da eğiminin düşük olduğunu, birlik ortalamasının çok üzerinde bir ortalama yakaladığını görülmektedir. Birliğin en düşük ortalamaya sahip ülkesi Nijerya olurken diğer ülkeler düşük düzeylerde seyir izlemektedir.

Şekil 3.26: D-8 Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları

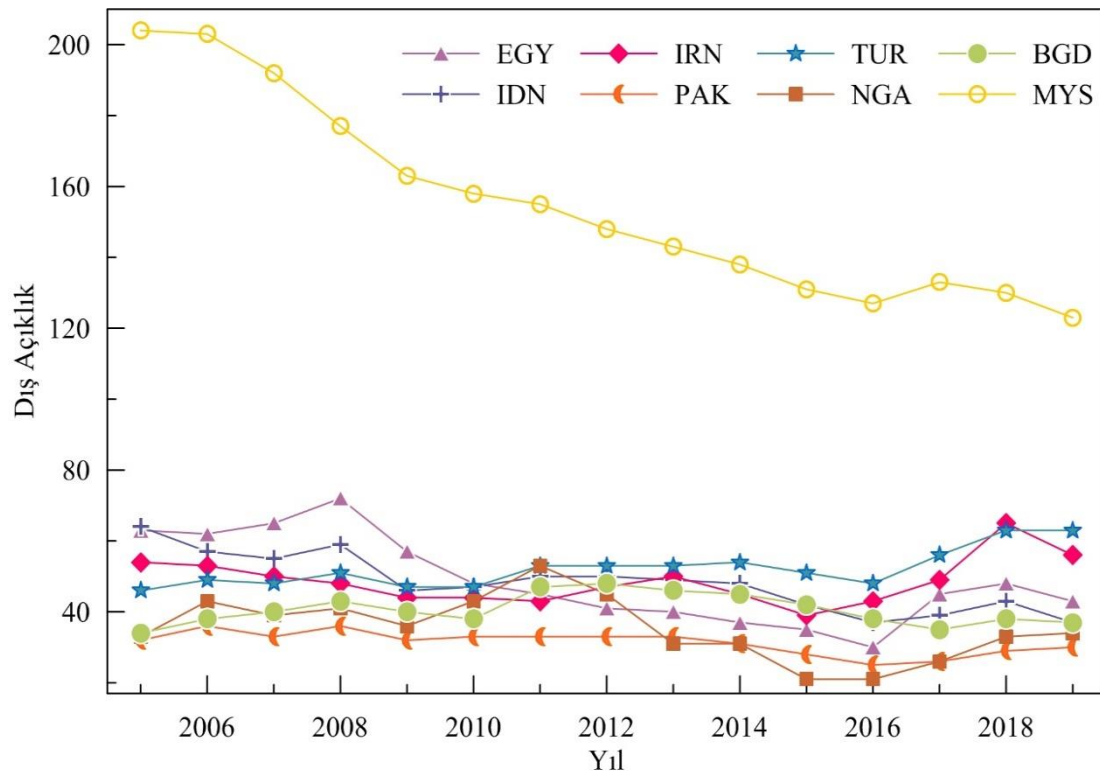
D-8 içerisinde ülkelerin trendleri dalgalı ancak dalga boylarının kısa olduğunu, dar bir bant aralığında seyir izlediği görülmektedir. D-8 içerisinde Malezya yüksek oranla, Nijerya ise düşük oranla diğerlerinden ayrılmaktadır.

Tablo 3.26: D-8 Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
BGD	20,0	21,8	22,9	25,0	23,2	21,8	27,5	27,9	26,8	25,5	24,7	21,3	20,3	23,4	21,4
EGY	32,6	31,6	34,8	38,6	31,6	26,6	24,7	24,3	23,4	22,7	21,7	19,9	29,3	29,4	25,8
IDN	29,9	25,6	25,4	28,8	21,4	22,4	23,9	25,0	24,7	24,4	20,8	18,3	19,2	22,0	18,9
IRN	24,1	23,3	21,0	21,7	21,0	19,4	17,6	23,2	23,4	21,5	19,3	20,8	23,8	31,8	30,9
MYS	91,0	90,4	86,3	77,2	71,1	71,0	69,7	68,5	67,1	64,5	61,9	60,1	63,1	61,9	57,8
NGA	12,0	13,1	18,1	15,1	17,4	17,7	21,7	13,0	13,0	12,5	10,7	11,5	13,2	17,5	19,8
PAK	17,8	21,5	19,8	23,2	19,7	19,4	19,0	20,4	20,1	18,7	17,1	16,2	17,6	20,1	20,3
TUR	24,3	26,4	26,0	27,0	23,4	25,5	30,3	28,5	28,7	28,6	26,6	25,2	29,7	31,3	29,9
ORT	33,2	33,4	32,8	32,1	29,0	29,2	30,3	29,8	29,5	28,3	26,0	25,4	27,8	30,8	29,6

3.4.6.Dış Açıklık Oranı

Tablo 3.27'ye göre D-8 ülkelerinin ortalama dış açıklık oranı % 55-65 arasında değişmekte Malezya harici ülkelerin hepsi grup ortalamasının altında kalmıştır. Malezya'nın ortalamayı önemli derecede artırdığını görmüş olsak da diğer ülkelerin ortalaması Malezya'nın yaklaşık üçte biri oranında kalmıştır. Bu sonuçlara göre Malezya hariç ülkelerin birbirine benzedikleri ancak ortalamalarının düşük olduğu açıktır.

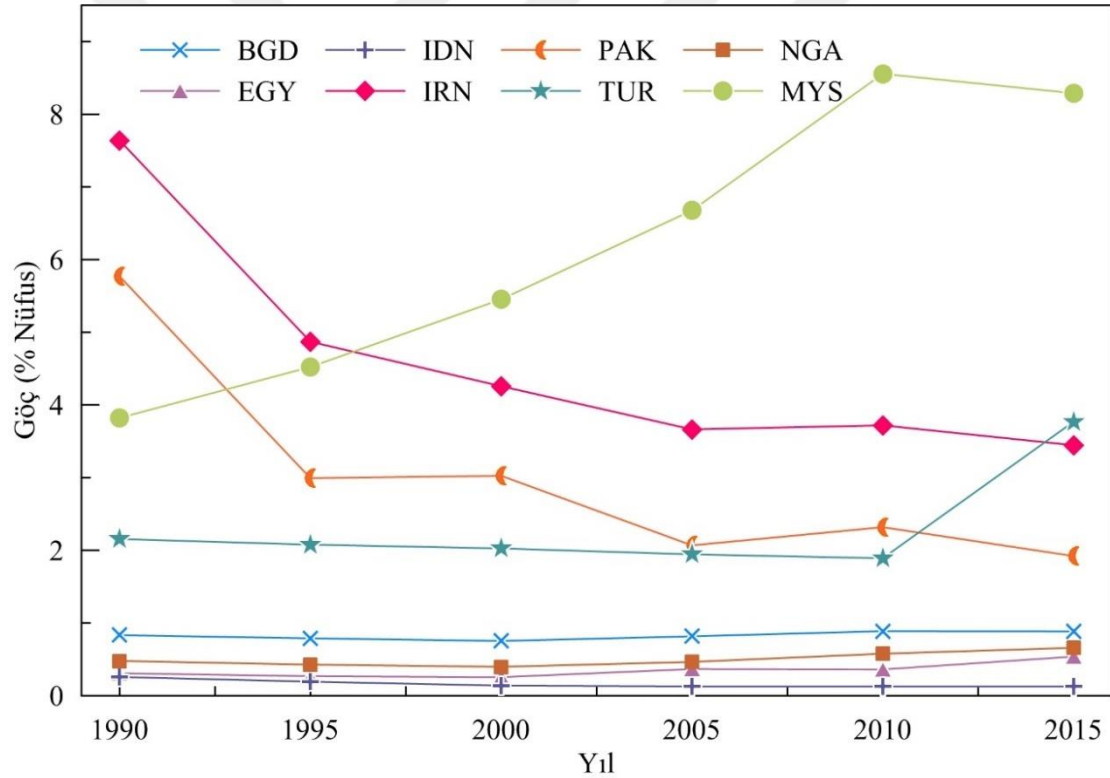
Şekil 3.27: D-8 Ülkeleri Dış Açıklık Oranları

Tablo 3.27: D-8 Ülkeleri Dış Açıklık Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
BGD	34	38	40	43	40	38	47	48	46	45	42	38	35	38	37
EGY	63	62	65	72	57	48	45	41	40	37	35	30	45	48	43
IDN	64	57	55	59	46	47	50	50	49	48	42	37	39	43	37
IRN	54	53	50	48	44	44	43	47	50	45	39	43	49	65	56
PAK	32	36	33	36	32	33	33	33	33	31	28	25	26	29	30
TUR	46	49	48	51	47	47	53	53	53	54	51	48	56	63	63
NGA	33	43	39	41	36	43	53	45	31	31	21	21	26	33	34
MYS	204	203	192	177	163	158	155	148	143	138	131	127	133	130	123
ORT	66,9	68,1	66,8	64,9	59,3	59,6	61,8	60,3	59,8	57,3	53,0	51,9	57,0	63,0	61,0

3.4.7.Net Göç

Tablo 3.28’de D-8 ülkeleri içerisinde Net Göç oranlarının arttığı ülke Malezya olarak görülmektedir. Malezya’daki net göç oranı diğer ülkelere göre çok yüksek (Yaklaşık yedi kat) gerçekleşirken Türkiye’de de son dönemde bir artış söz konusudur.

Şekil 3.28: D-8 Ülkeleri Net Göç Oranları**Tablo 3.28: D-8 Ülkeleri Net Göç Oranları**

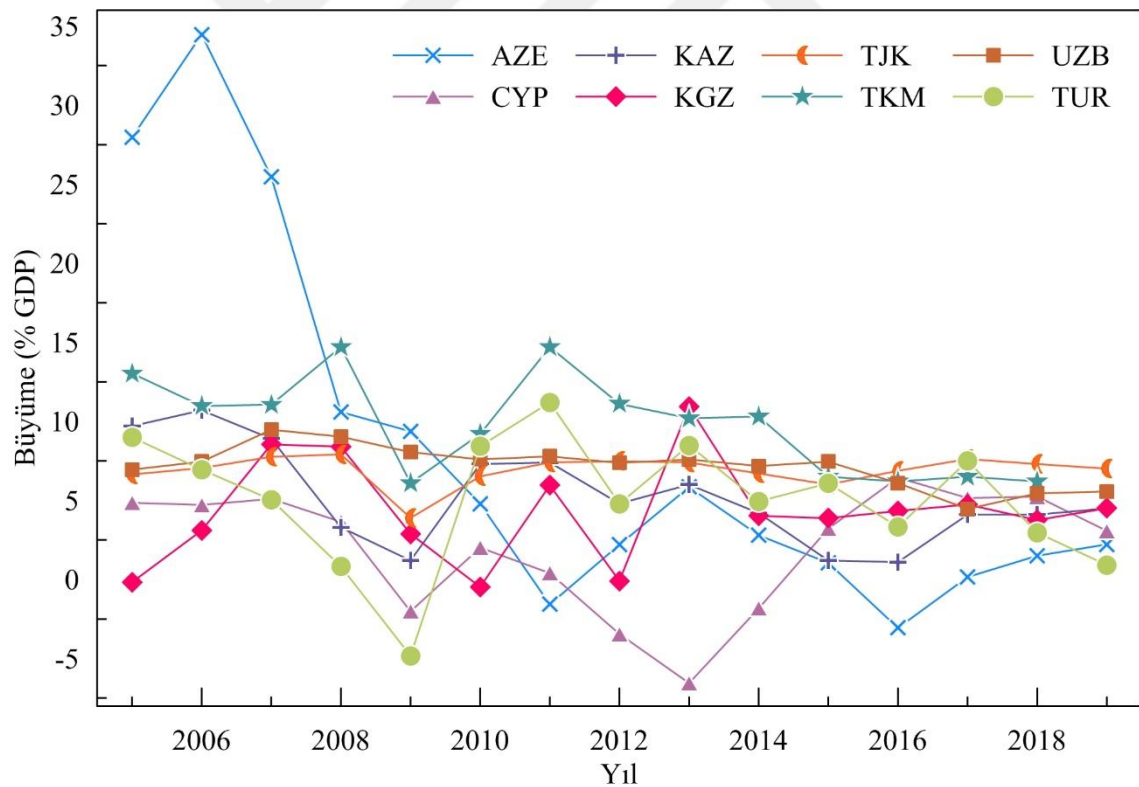
ÜLKE/YIL	1990	1995	2000	2005	2010	2015
BGD	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9
EGY	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5
IDN	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
IRN	7,6	4,9	4,3	3,7	3,7	3,4
MYS	3,8	4,5	5,5	6,7	8,6	8,3
NGA	0,5	0,4	0,4	0,5	0,6	0,7
PAK	5,8	3,0	3,0	2,1	2,3	1,9
TUR	2,2	2,1	2,0	1,9	1,9	3,8
ORT	3,4	2,5	2,5	2,5	2,9	3,0

İran ve Pakistan'da ki göç oranı sürekli azalırken diğer ülkelerin göç oranları düşük düzeyde ve istikrarlı olarak devam etmiştir. D-8 ülkelerinin Net Göç oranlarının da Endonezya, Nijerya, Bangladeş ve Mısır'ın benzerlik gösterdiği, diğer ülkelerin benzerliği olmadığı görülmektedir.

3.5. TÜRKİYE'NİN TÜRKİSTAN ÜLKELERİ İLE BENZERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Türkistan ülkeleri olarak kabul edilen Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın yanı sıra Kıbrıs'ta değerlendirmeye alınmıştır. Kıbrıs verileri Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi olarak ayrı olmadığı için birlikte tek bir ülke olarak kabul edilmiştir.

3.5.1.Ekonomik Büyüme

Şekil 3.29: Türkistan Ülkeleri Büyüme Oranları

Tablo 3.29'a göre Türkistan ülkeleri içerisinde büyüme oranları 2015 yılına kadar istikrarsız yüksek oynaklığa sahiptir. Büyüme ortalaması en yüksek ülke Azerbaycan olurken onu Türkmenistan takip etmektedir. Azerbaycan ilk yıllarda çok yüksek büyüme

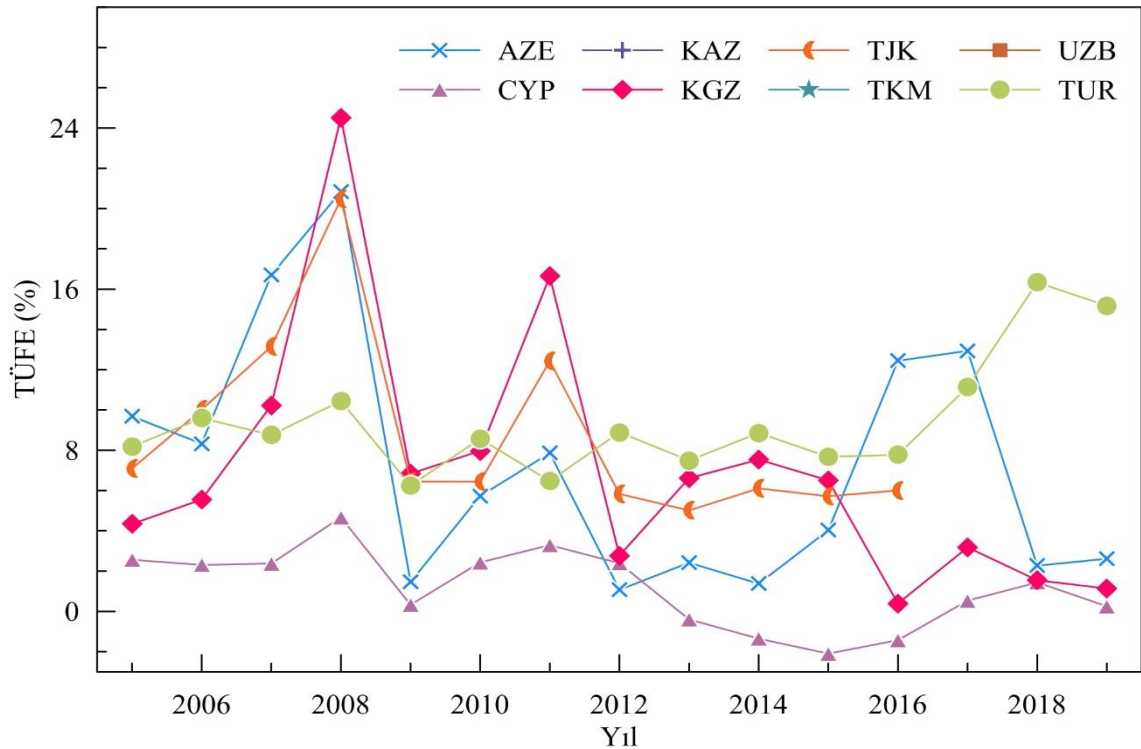
gerçekleştirirken 2011 yılından itibaren grubun en düşük ortalamasına sahip ülkesidir. Grubun en istikrarlı ülkesi Özbekistan olurken son iki dönemde en yüksek büyümeye sahip ülkesi Tacikistan'dır. Türkistan ülkeleri içerisinde son beş döneme kadar büyüme oranlarında bir ahenk görülmemiştir.

Tablo 3.29: Türkistan Ülkeleri Büyüme Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AZE	28,0	34,5	25,5	10,6	9,4	4,8	-1,6	2,2	5,8	2,8	1,0	-3,1	0,2	1,5	2,2
CYP	4,9	4,7	5,1	3,6	-2,0	2,0	0,4	-3,4	-6,6	-1,8	3,2	6,4	5,2	5,2	3,1
KAZ	9,7	10,7	8,9	3,3	1,2	7,3	7,4	4,8	6,0	4,2	1,2	1,1	4,1	4,1	4,5
KGZ	-0,2	3,1	8,5	8,4	2,9	-0,5	6,0	-0,1	10,9	4,0	3,9	4,3	4,7	3,8	4,5
TJK	6,6	7,0	7,8	7,9	3,9	6,5	7,4	7,5	7,4	6,7	6,0	6,9	7,6	7,3	7,0
TKM	13,0	11,0	11,1	14,7	6,1	9,2	14,7	11,1	10,2	10,3	6,5	6,2	6,5	6,2	..
TUR	9,0	6,9	5,0	0,8	-4,8	8,4	11,2	4,8	8,5	4,9	6,1	3,3	7,5	3,0	0,9
UZB	7,0	7,5	9,5	9,0	8,1	7,6	7,8	7,4	7,6	7,2	7,4	6,1	4,5	5,4	5,6
ORT	7,1	7,1	8,4	8,2	3,2	6,3	9,4	6,1	8,9	6,6	6,0	5,4	6,2	5,1	4,5

3.5.2.Enflasyon

Türkistan ülkelerinin enflasyon oranlarının değerlendirildiği Tablo 3.30'a göre birlik ülkeleri 2005 yılında tek haneli olarak yakınlık gösterirken 2008 kriziyle beraber sıçrama yapmış 2009 yılında tekrar sert düşüş gerçekleştirdikten sonra 2011 yılında tekrar artmıştır.

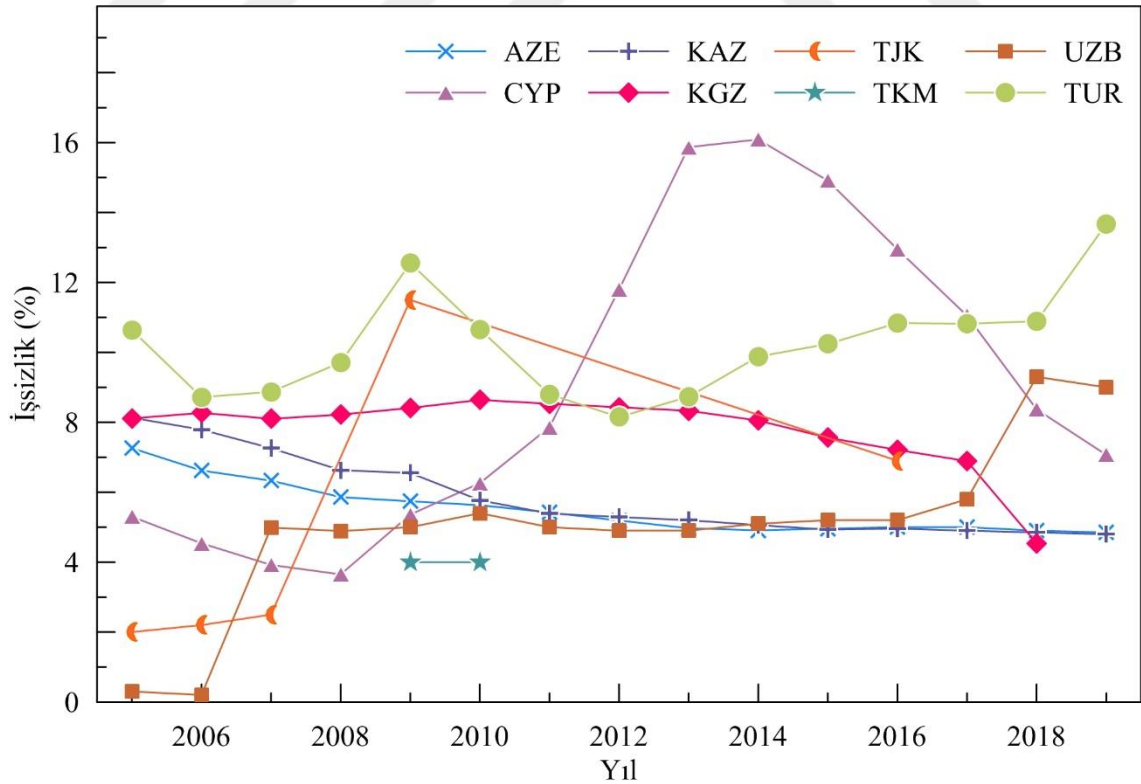
Şekil 3.30: Türkistan Ülkeleri Enflasyon Oranları

Birlik içerisinde bir benzerlik olmadığı gibi dalgalanma boyutu da yüksektir. Volatilitenin en yüksek olduğu ülkeler Kırgızistan, Azerbaycan ve Tacikistan olurken en istikrarlı görülen ülke Kıbrıs olmuştur. Enflasyon oranı 2012 yılına kadar yüksek volatiliteli 2012 yılından itibaren de daha istikrarlı görülmektedir. Bu yıldan itibaren oynaklığı artan Türkiye ve 15 yıldır istikrarlı bir orana kavuşamayan Azerbaycan yer almaktadır. Enflasyon oranı Türkiye’de 2012 yılından itibaren ciddi artış göstererek Türkistan ülkeleri ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Kazakistan enflasyon oranları veri tabanında bulunmamaktadır.

Tablo 3.30: Türkistan Ülkeleri Enflasyon Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AZE	9,7	8,3	16,7	20,8	1,5	5,7	7,9	1,1	2,4	1,4	4,0	12,4	12,9	2,3	2,6
CYP	2,6	2,3	2,4	4,7	0,3	2,4	3,3	2,4	-0,4	-1,4	-2,1	-1,4	0,5	1,4	0,3
KAZ	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
KGZ	4,3	5,6	10,2	24,5	6,8	8,0	16,6	2,8	6,6	7,5	6,5	0,4	3,2	1,5	1,1
TJK	7,1	10,0	13,1	20,5	6,4	6,4	12,4	5,8	5,0	6,1	5,7	6,0	..	..	..
TKM	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
TUR	8,2	9,6	8,8	10,4	6,3	8,6	6,5	8,9	7,5	8,9	7,7	7,8	11,1	16,3	15,2
UZB	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
ORT	6,5	8,4	10,7	18,5	6,5	7,7	11,8	5,8	6,4	7,5	6,6	4,7	7,2	8,9	8,2

3.5.3.İşsizlik

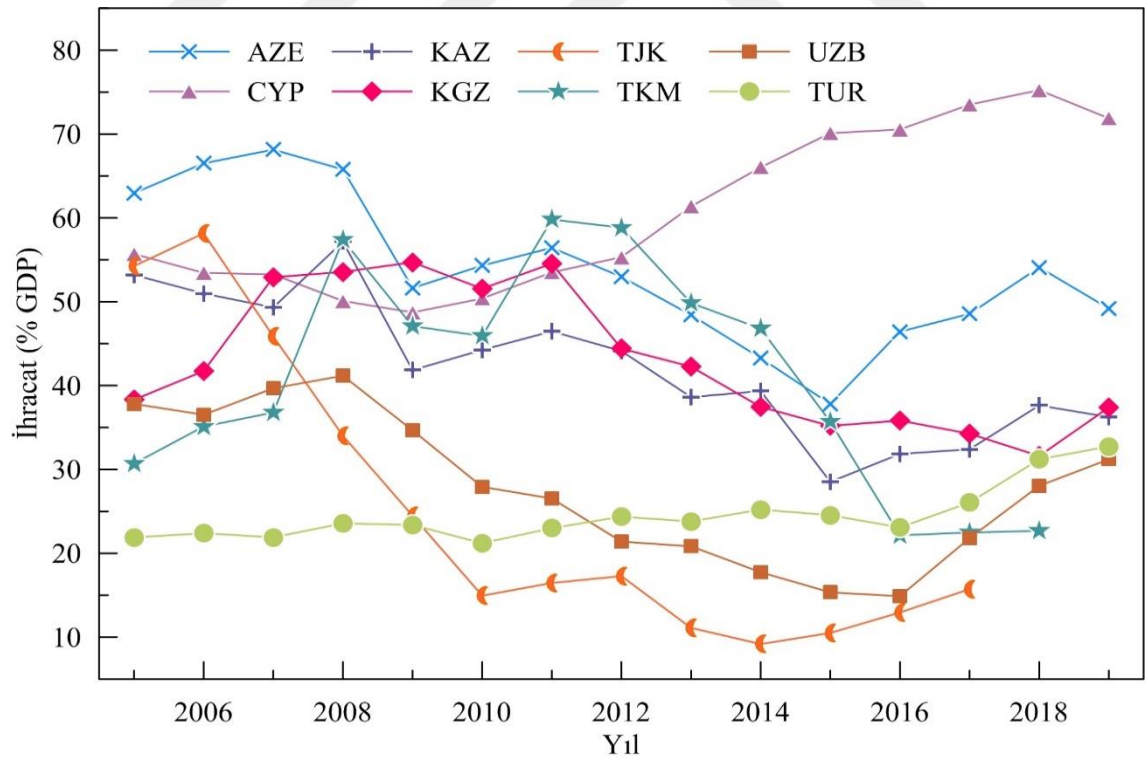
Şekil 3.31: Türkistan Ülkeleri İşsizlik Oranları

Tablo 3.31'e göre Türkistan ülkelerinin işsizlik oranları karşılaştırıldığında 2008 küresel krizden sonra en yüksek artışı gösteren ülke Kıbrıs olmuştur. Türkiye genel ortalama olarak grubun en yüksek ortalamasına sahip ülkesi konumundadır. Tacikistan ve Türkmenistan'ın verileri eksik olsa da genelde grup içerisinde ortalama bir değere sahiptir. Grubun en istikrarlı ülkesi Azerbaycan olurken onu Kırgızistan ve Özbekistan takip etmektedir. Son dönemleri değerlendirildiğinde Türkiye, Türkistan ülkeleri içerisinde negatif ayrışan ülke konumundadır.

Tablo 3.31: Türkistan Ülkeleri İşsizlik Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AZE	7,3	6,6	6,3	5,9	5,7	5,6	5,4	5,2	5,0	4,9	5,0	5,0	5,0	4,9	4,8
CYP	5,3	4,5	3,9	3,7	5,4	6,3	7,9	11,8	15,9	16,1	14,9	12,9	11,1	8,4	7,1
KAZ	8,1	7,8	7,3	6,6	6,6	5,8	5,4	5,3	5,2	5,1	4,9	5,0	4,9	4,8	4,8
KGZ	8,1	8,3	8,1	8,2	8,4	8,6	8,5	8,4	8,3	8,1	7,6	7,2	6,9	4,5	..
TJK	2,0	2,2	2,5	..	11,5	..	..	..	..	..	..	6,9	..	..	..
TKM	..	..	..	..	4,0	4,0	..	..	..	..	..	..	..	..	..
TUR	10,6	8,7	8,9	9,7	12,6	10,7	8,8	8,1	8,7	9,9	10,2	10,8	10,8	10,9	13,7
UZB	0,3	0,2	5,0	4,9	5,0	5,4	5,0	4,9	4,9	5,1	5,2	5,2	5,8	9,3	9,0
ORT	5,8	5,4	6,3	7,4	8,0	6,9	6,9	6,7	6,8	7,0	7,0	7,0	7,1	7,4	9,2

3.5.4.İhracatın GSYİH'ya Oranı

Şekil 3.32: Türkistan Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları

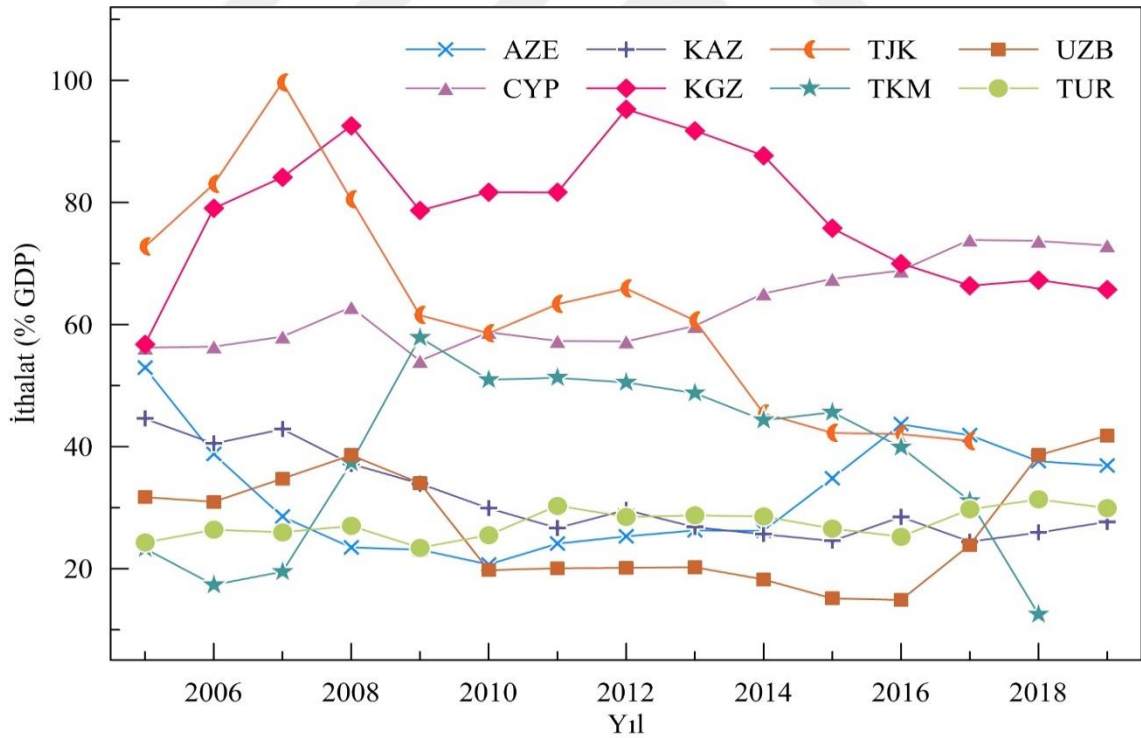
Tablo 3.32'de görüldüğü gibi İhracatın GSYİH'ya oranlarına bakıldığında Türkistan ülkeleri arasında bir benzerlik görülmemektedir. Türkiye düşük düzeyde

istikrarlı bir şekilde devam ederken Kıbrıs pozitif trendle istikrarını sürdürmektedir. Bu iki ülke haricindeki ülkelerin dalgalı bir seyir izlediklerini söyleyebiliriz. Birliğin içerisinde Kıbrıs ve Azerbaycan diğer ülkelere göre yüksek bir ortalamada seyir izlemekte, Tacikistan ise 2010 sonrası düşük oranlarda ve istikrarlı olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkmenistan'ın 2011 yılından itibaren azalış trendine girdiğini de belirtmek gerekir.

Tablo 3.32: Türkistan Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AZE	62,9	66,5	68,1	65,8	51,6	54,3	56,4	53,0	48,4	43,3	37,8	46,4	48,5	54,1	49,2
CYP	55,7	53,4	53,3	50,1	48,7	50,4	53,5	55,3	61,4	66,0	70,1	70,5	73,5	75,2	71,9
KAZ	53,2	51,0	49,3	57,1	41,8	44,2	46,5	44,1	38,6	39,3	28,5	31,8	32,4	37,6	36,2
KGZ	38,3	41,7	52,9	53,5	54,7	51,6	54,5	44,4	42,3	37,4	35,2	35,8	34,3	31,6	37,4
TJK	54,2	58,2	45,9	34,0	24,5	14,9	16,4	17,3	11,1	9,2	10,5	12,9	15,7	..	..
TKM	30,7	35,1	36,8	57,4	47,1	45,9	59,8	58,8	49,8	46,8	35,7	22,1	22,5	22,7	..
TUR	21,9	22,4	21,9	23,6	23,4	21,2	23,0	24,4	23,8	25,2	24,5	23,1	26,0	31,2	32,7
UZB	37,8	36,5	39,7	41,2	34,7	27,9	26,5	21,4	20,8	17,7	15,3	14,9	21,8	28,0	31,2
ORT	44,3	45,6	46,0	47,8	40,8	38,8	42,1	39,8	37,0	35,6	32,2	32,2	34,3	40,1	43,1

3.5.5.İthalatın GSYİH'ya Oranı

Şekil 3.33: Türkistan Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları

Tablo 3.33'de görüldüğü üzere İthalatın GSYİH oranları açısından Kıbrıs yüksek düzeylerde ve istikrarlı devam ederken Kırgızistan yüksek düzeyde ancak volatilitesi yüksek bir seyir izlemektedir. Tacikistan 2011 yılına kadar dalgalı bir seyir izlerken bu

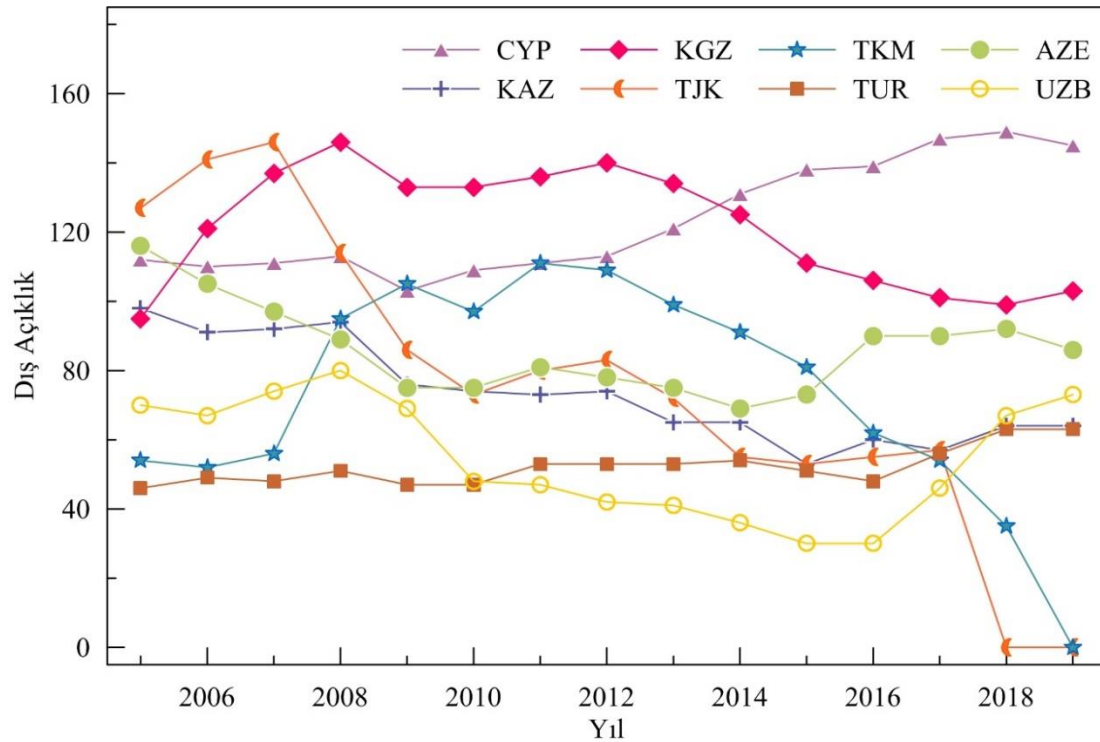
tarihten sonra düşüş trendine girmiştir. Türkmenistan 2009 yılından itibaren negatif trendle Türkiye ise düşük düzeylerde ve istikrarlı bir şekilde ilerlemektedir. Ayrıca Özbekistan'ın 2016 yılından itibaren bir artış trendine girdiğini de belirtmek gerekir.

Tablo 3.33: Türkistan Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AZE	52,9	38,8	28,5	23,5	23,1	20,7	24,1	25,3	26,3	26,2	34,8	43,6	41,9	37,6	36,9
CYP	56,2	56,4	58,0	62,8	54,1	58,7	57,3	57,2	59,8	65,1	67,5	68,8	73,9	73,7	72,9
KAZ	44,6	40,5	42,8	37,1	33,9	29,9	26,7	29,6	26,8	25,6	24,5	28,5	24,4	25,9	27,7
KGZ	56,8	79,0	84,1	92,6	78,7	81,7	81,6	95,3	91,8	87,7	75,8	70,0	66,4	67,3	65,7
TJK	72,8	83,0	99,7	80,5	61,5	58,6	63,3	65,9	60,7	45,4	42,2	42,0	40,9	..	..
TKM	23,3	17,3	19,5	37,3	57,9	51,0	51,3	50,5	48,8	44,3	45,6	39,9	31,1	12,5	..
TUR	24,3	26,4	26,0	27,0	23,4	25,5	30,3	28,5	28,7	28,6	26,6	25,2	29,7	31,3	29,9
UZB	31,7	31,0	34,7	38,6	34,0	19,7	20,1	20,1	20,2	18,2	15,1	14,9	23,9	38,6	41,8
ORT	45,3	46,5	49,2	49,9	45,8	43,2	44,3	46,5	45,4	42,6	41,5	41,6	41,5	41,0	45,8

3.5.6.Dış Açıklık Oranı

Türkistan ülkelerini dış açıklık oranları açısından Tablo 3.34'ü değerlendirildiğinde Kırgızistan, Kıbrıs diğer ülkelerin çok üzerinde bir dış açıklığa sahipken Özbekistan ve Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Kazakistan ve Tacikistan 2008 yılına kadar ortalamasının üzerinde, bu yıldan sonra düşüş trendine girerek ortalamasının altında kalmıştır. Türkmenistan ise başlangıçta düşük 2009-2014 arası yüksek ve 2014 sonrası yine ortalamasının altında dalgalı bir seyir izlemiştir.

Şekil 3.34: Türkistan Ülkeleri Dış Açıklık Oranları

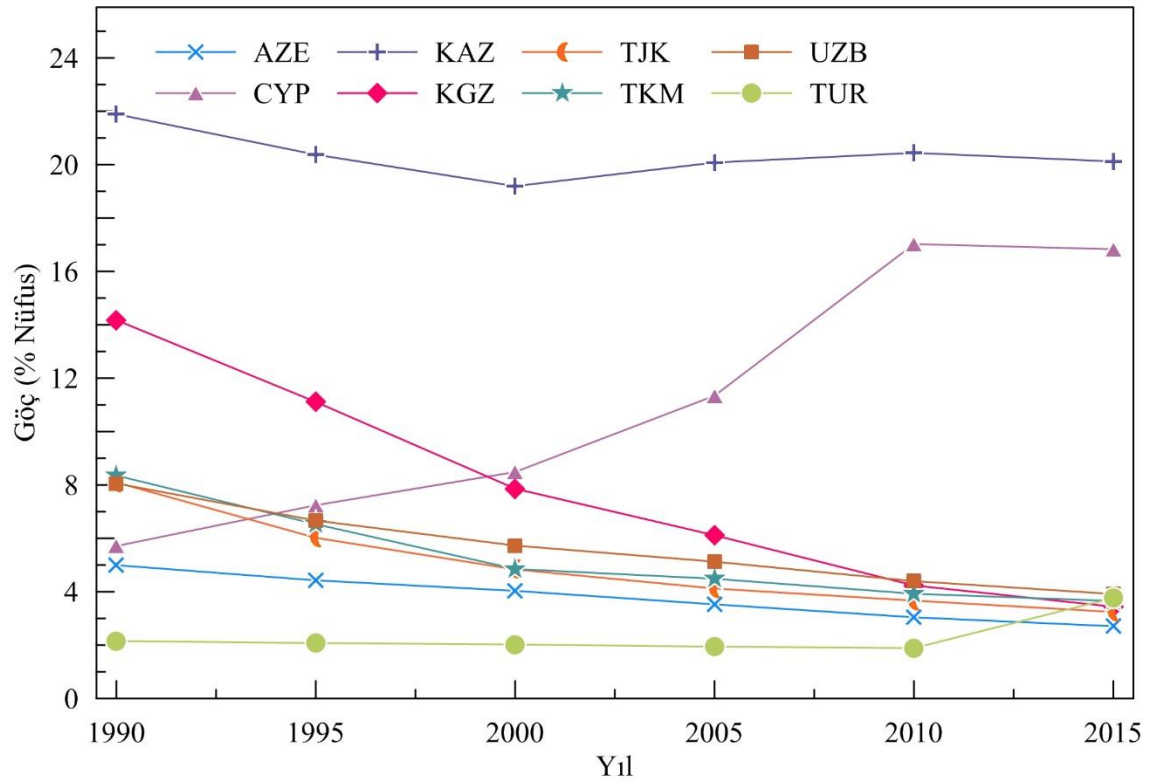
Tablo 3.34: Türkistan Ülkeleri Dış Açıklık Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AZE	116	105	97	89	75	75	81	78	75	69	73	90	90	92	86
CYP	112	110	111	113	103	109	111	113	121	131	138	139	147	149	145
KAZ	98	91	92	94	76	74	73	74	65	65	53	60	57	64	64
KGZ	95	121	137	146	133	133	136	140	134	125	111	106	101	99	103
TJK	127	141	146	114	86	73	80	83	72	55	53	55	57	0	0
TKM	54	52	56	95	105	97	111	109	99	91	81	62	54	35	0
TUR	46	49	48	51	47	47	53	53	53	54	51	48	56	63	63
UZB	70	67	74	80	69	48	47	42	41	36	30	30	46	67	73
ORT	90	94	101	103	94	89	91	96	93	87	84	83	83	82	93

Dış açıklık konusunda Türkistan ülkeleri arasında bir benzerlik bulunamamıştır. Bazı ülkelerin dış açıklık oranı % 60 düzeyindeyken bazı ülkelerinki % 100 üzerinde yer almaktadır. Özellikle Özbekistan ve Türkiye gruptan negatif olarak ayrılmaktadır.

3.5.7.Net Göç

Net göç rakamlarını Tablo 3.35'e göre değerlendirdiğimizde Türkistan ülkeleri arasında bir benzerlik yoktur. Kazakistan Sürekli % 20 üzerinde bir orana sahipken Kıbrıs 2010 yılına kadar artan bir trend izlemiştir. Kırgızistan ise sürekli artan hızda düşen bir trende sahipken Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan düşük bir hızda azalan trende sahiptir.

Şekil 3.35: Türkistan Ülkeleri Net Göç Oranları

Azerbaycan ve Türkiye'nin trendleri birbirine benzer olmakla beraber Türkiye'nin 2010 yılından itibaren trendi pozitifte dönmüştür. Son dönemde Kıbrıs ve Kazakistan harici ülkelerin net göç oranları birbirine benzerken bu iki ülkenin yüksek trendi devam etmektedir. Grup içerisinde 2010 yılında gerçekleşen oranlar 2015 yılında da benzer oranda gerçekleşmiştir yani Türkistan ülkelerinin 2010 yılından itibaren net göç oranlarında sabit bir trende kavuşmuş olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3.35: Türkistan Ülkeleri Net Göç Oranları

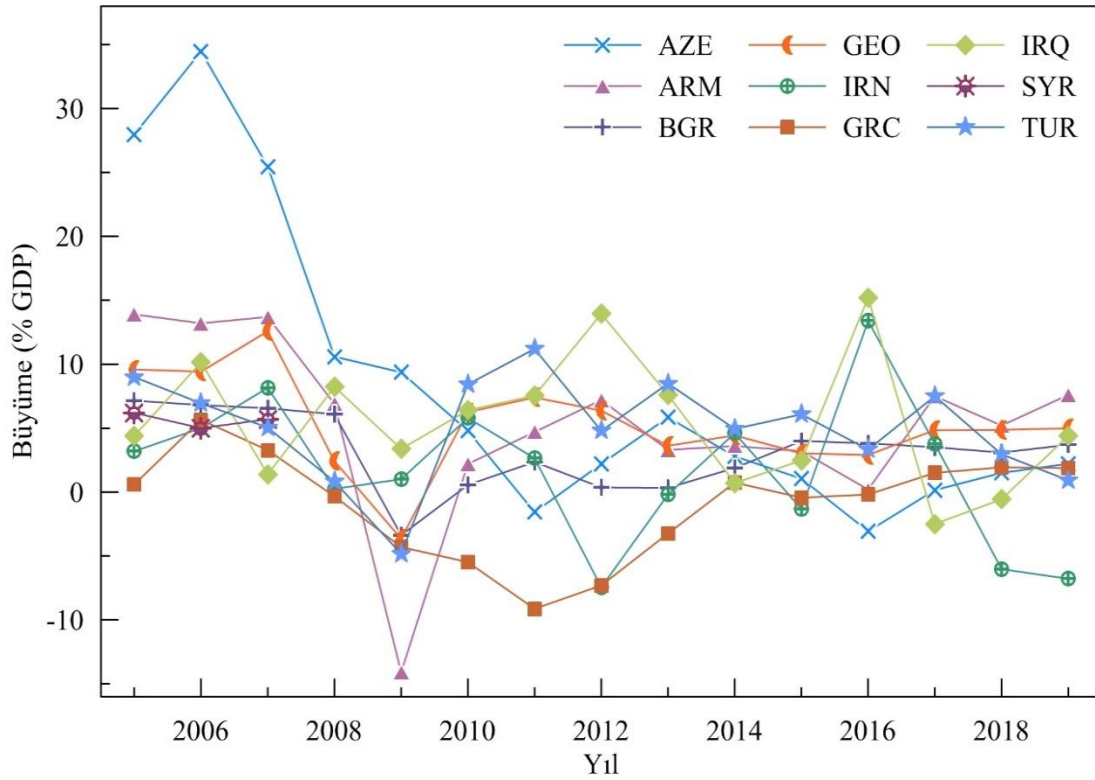
ÜLKE/YIL	1990	1995	2000	2005	2010	2015
AZE	5,0	4,4	4,0	3,5	3,0	2,7
CYP	5,7	7,2	8,5	11,3	17,0	16,8
KAZ	21,9	20,4	19,2	20,1	20,4	20,1
KGZ	14,2	11,1	7,9	6,1	4,2	3,4
TJK	8,1	6,0	4,8	4,1	3,7	3,2
TKM	8,4	6,5	4,9	4,5	3,9	3,7
TUR	2,2	2,1	2,0	1,9	1,9	3,8
UZB	8,1	6,7	5,7	5,1	4,4	3,9
ORT	9,2	8,1	7,1	7,1	7,3	7,2

3.6.TÜRKİYE’NİN SINIR KOMŞUSU ÜLKELER İLE BENZERLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

OPA oluşturulmasında coğrafi yakınlığında gerekliliği düşünülerek herhangi bir ekonomik entegrasyon içerisinde olunmamasına rağmen Türkiye'nin sınır komşusu olan ülkelerle makro ekonomik benzerlikleri değerlendirilmiştir. Bu amaçla kara sınırı olan ülkeler; Bulgaristan, Yunanistan, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, İran, Irak ve Suriye'nin dahil olduğu bir grup oluşturulmuştur.

3.6.1.Ekonomik Büyüme

Türkiye'nin sınır komşusu olan ülkelerle büyüme oranları açısından benzerlikleri Tablo 3.36'daki verilere göre kıyaslandığında Azerbaycan'ın 2006 yılında bir düşüş trendine girdiğini, 2011 yılından itibaren de yatay hafif dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2009 yılı tüm ülkeler için düşüş dönemi olarak gerçekleşse de krizde en çok etkilenen ülke Ermenistan olmuştur. Yunanistan 2006 yılından itibaren düşüş trendine girdiğini, 2011 yılında dip yaptığını 2014 yılından itibaren de yataya yakın bir büyüme gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz.

Şekil 3.36: Sınır Komşu Ülkeleri Büyüme Oranları

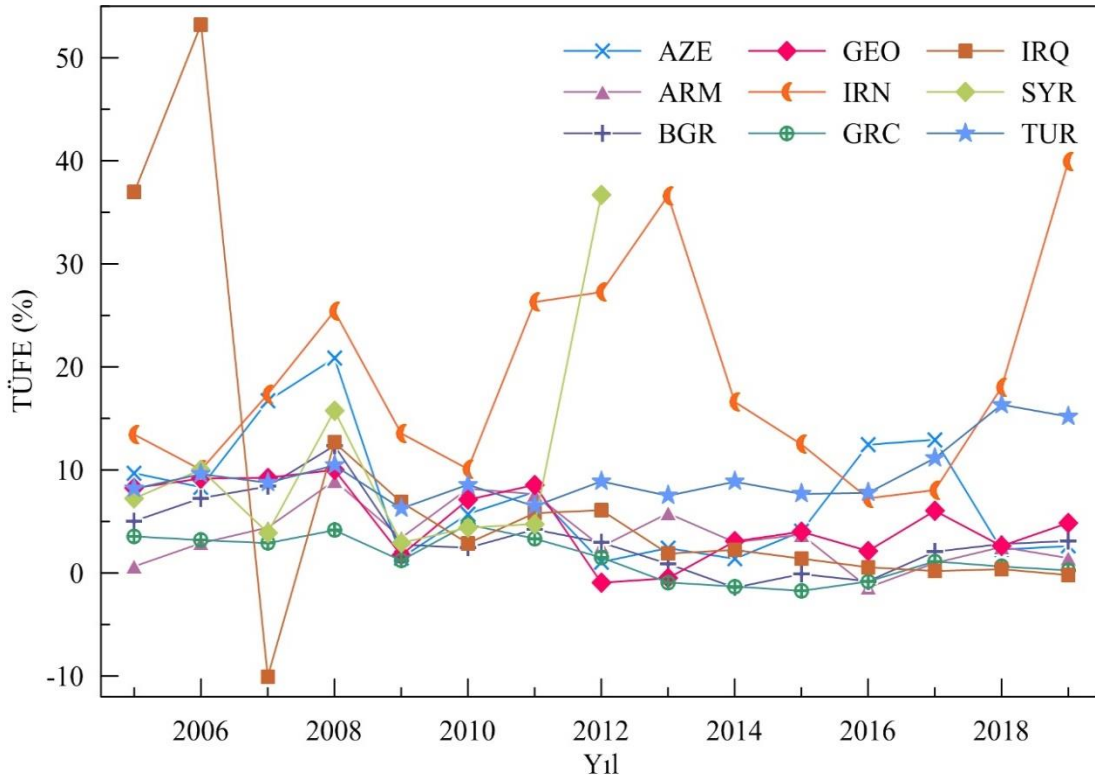
Irak ve İran 2014 yılında bir sıçrama gerçekleştirip bir sonraki yıl ani düşüş yaşamıştır. Grup içerisinde istikrarlı bir büyüme gerçekleştiren olmadığı gibi benzer tepkiler veren ülke grubuna da rastlanmamıştır. Böylelikle bu ülke grubu için büyümeyi pozitif veya negatif tetikleyen etkenlerin birbirinden farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.36: Sınır Komşu Ülkeleri Büyüme Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ARM	13,9	13,2	13,7	6,9	-14	2,2	4,7	7,2	3,3	3,6	3,2	0,2	7,5	5,2	7,6
AZE	28,0	34,5	25,5	10,6	9,4	4,8	-1,6	2,2	5,8	2,8	1,0	-3,1	0,2	1,5	2,2
BGR	7,2	6,8	6,6	6,1	-3,4	0,6	2,4	0,4	0,3	1,9	4,0	3,8	3,5	3,1	3,7
GEO	9,6	9,4	12,6	2,4	-3,7	6,2	7,4	6,4	3,6	4,4	3,0	2,9	4,8	4,9	5,0
GRC	0,6	5,7	3,3	-0,3	-4,3	-5,5	-9,1	-7,3	-3,2	0,7	-0,4	-0,2	1,5	1,9	1,9
IRN	3,2	5,0	8,2	0,3	1,0	5,8	2,6	-7,4	-0,2	4,6	-1,3	13,4	3,8	-6,0	-6,8
IRQ	4,4	10,2	1,4	8,2	3,4	6,4	7,5	13,9	7,6	0,7	2,5	15,2	-2,5	-0,6	4,4
SYR	6,2	5,0	5,7	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
TUR	9,0	6,9	5,0	0,8	-4,8	8,4	11,2	4,8	8,5	4,9	6,1	3,3	7,5	3,0	0,9
ORT	6,5	7,4	6,8	3,5	-3,5	3,3	3,4	1,8	1,7	2,4	2,5	5,6	3,9	2,1	2,5

3.6.2.Enflasyon

Tablo 3.37'ye göre enflasyon oranları açısından sınır komşusu olan ülkeler arasında 2012 yılı sonrasında Irak, Bulgaristan, Yunanistan ve Gürcistan arasında bir benzerlik bulunmuştur. Irak 2006 yılında % 53,2 den 2007 yılında % -10 seviyesine düşmüştür.

Şekil 3.37: Sınır Komşu Ülkeleri Enflasyon Oranları

İran'ın enflasyon oranı sürekli grup ortalamasının üzerinde ve yüksek oynaklığa sahip bir seyir göstermiştir. Türkiye'de diğer ülkelere göre ortalamanın üzerinde bir enflasyon oranına sahiptir. Azerbaycan'ın da yine gruba uymadığı kendince farklı bir trendi vardır. Suriye için 2012 sonrası verisi yoktur ancak 2011 yılında hızlı bir artışla % 4,8'den % 36,7 seviyelerine geldiğini görmekteyiz. Bu ülke grubu içinde enflasyon dinamiklerinin farklı olduğunu az sayıda ülkenin benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

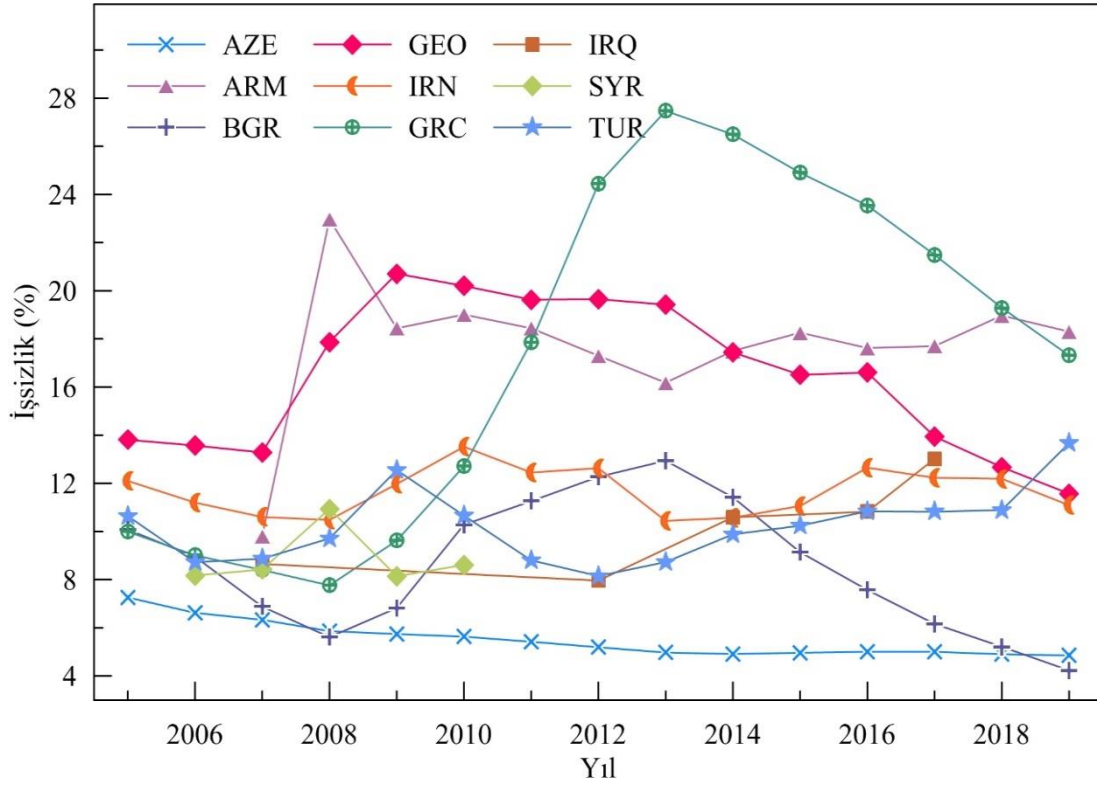
Tablo 3.37: Sınır Komşu Ülkeleri Enflasyon Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ARM	0,6	2,9	4,4	8,9	3,4	8,2	7,7	2,6	5,8	3,0	3,7	-1,4	1,0	2,5	1,4
AZE	9,7	8,3	16,7	20,8	1,5	5,7	7,9	1,1	2,4	1,4	4,0	12,4	12,9	2,3	2,6
BGR	5,0	7,3	8,4	12,3	2,8	2,4	4,2	3,0	0,9	-1,4	-0,1	-0,8	2,1	2,8	3,1
GEO	8,2	9,2	9,2	10,0	1,7	7,1	8,5	-0,9	-0,5	3,1	4,0	2,1	6,0	2,6	4,9
GRC	3,5	3,2	2,9	4,2	1,2	4,7	3,3	1,5	-0,9	-1,3	-1,7	-0,8	1,1	0,6	0,3
IRN	13,4	10,0	17,3	25,4	13,6	10,1	26,3	27,3	36,6	16,6	12,5	7,2	8,0	18,0	39,9
IRQ	37,0	53,2	-10	12,7	6,9	2,9	5,8	6,1	1,9	2,2	1,4	0,6	0,2	0,4	-0,2
SYR	7,2	10,0	3,9	15,7	2,9	4,4	4,8	36,7	..	..	..	..	..	..	..
TUR	8,2	9,6	8,8	10,4	6,3	8,6	6,5	8,9	7,5	8,9	7,7	7,8	11,1	16,3	15,2
ORT	10,3	12,6	6,8	13,4	4,5	6,0	8,3	9,6	6,7	4,0	3,9	3,4	5,3	5,7	8,4

3.6.3.İşsizlik

Tablo 3.38'e göre sınır komşusu ülkelerin işsizlik oranının değerlendirmesinde istikrarlı görülen tek ülke Azerbaycan olarak görülmektedir. Diğer ülkelerin işsizlik

oranlarının sürekli değiştiğini ve ortalama olarak 10-13 aralığında olduğunu görmekteyiz. Küresel krizden sonra en hızlı artış gösteren ülke Yunanistan ancak 2013 yılından sonra düşüş trendine girmiştir.

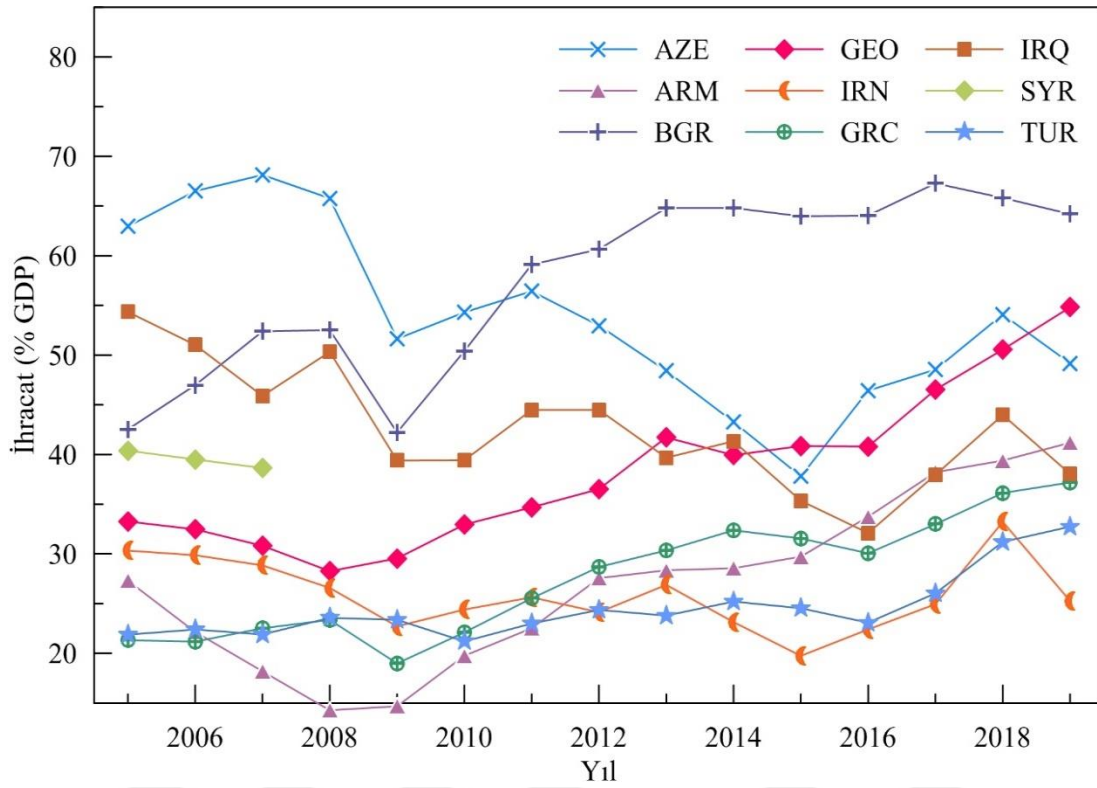
Şekil 3.38: Sınır Komşu Ülkeleri İşsizlik Oranları

Son dönemlerde trendi artan tek ülke Türkiye olurken Ermenistan sürekli yüksek ortalamalarda seyretmiştir. Ayrıca Gürcistan'ın da 2009 sonrası düşüş trendine girdiğini grup ortalamasına kadar düştüğünü görmekteyiz. Grup içerisinde işsizlik oranlarının hareketi açısından bir benzerlik olmadığı gibi işsizlik oranları arasında da yüksek farklar olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3.38: Sınır Komşu Ülkeleri İşsizlik Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ARM	..	..	9,8	23,0	18,4	19,0	18,4	17,3	16,2	17,5	18,3	17,6	17,7	19,0	18,3
AZE	7,3	6,6	6,3	5,9	5,7	5,6	5,4	5,2	5,0	4,9	5,0	5,0	5,0	4,9	4,8
BGR	10,1	8,9	6,9	5,6	6,8	10,3	11,3	12,3	12,9	11,4	9,1	7,6	6,2	5,2	4,2
GEO	13,8	13,6	13,3	17,9	20,7	20,2	19,6	19,6	19,4	17,4	16,5	16,6	13,9	12,7	11,6
GRC	10,0	9,0	8,4	7,8	9,6	12,7	17,9	24,4	27,5	26,5	24,9	23,5	21,5	19,3	17,3
IRN	12,1	11,2	10,6	10,5	12,0	13,5	12,4	12,6	10,4	10,6	11,1	12,6	12,2	12,2	11,1
IRQ	..	..	8,6	..	..	..	..	8,0	..	10,6	..	10,8	13,0	..	..
SYR	..	8,2	8,4	10,9	8,1	8,6	..	..	..	..	..	..	..	..	..
TUR	10,6	8,7	8,9	9,7	12,6	10,7	8,8	8,1	8,7	9,9	10,2	10,8	10,8	10,9	13,7
ORT	10,6	9,5	9,0	11,4	11,7	12,6	13,4	13,4	14,3	13,6	13,6	13,1	12,5	12,0	11,6

3.6.4.İhracatın GSYİH'ya Oranı

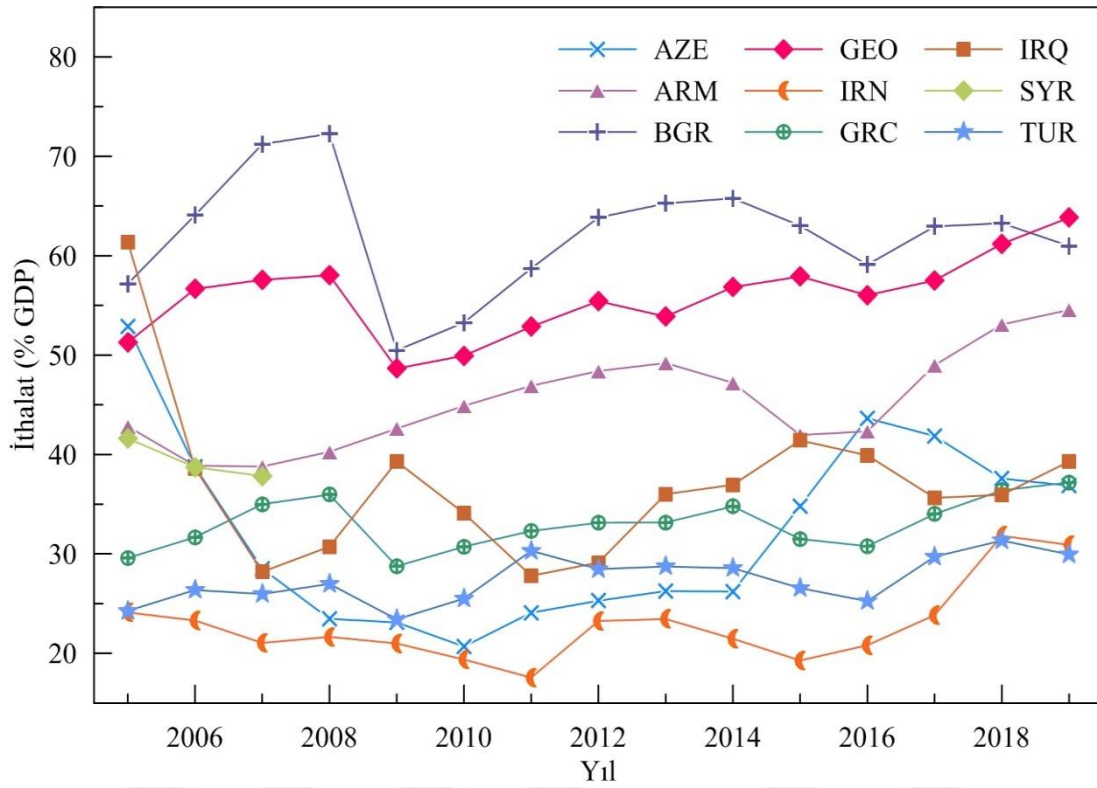
Şekil 3.39: Sınır Komşu Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları

İhracatın GSYİH'ya oranının değerlendirildiği tablo 3.39'a göre grup içerisinde Gürcistan, Yunanistan ve Ermenistan'ın 2008 yılından itibaren bir artış trendinde olduğunu, Azerbaycan, İran ve Irak'ın benzer trend oranlarına sahip olduklarını, Türkiye'nin de 2012 yılına kadar stabil, 2012 yılından sonra bir artış gösterdiğini görmekteyiz. Azerbaycan, Bulgaristan ve Gürcistan diğer ülkelere göre daha yüksek bir ihracat/GSYİH oranına sahipken grubun en düşük ortalamasına sahip ülkesi Türkiye ve İran olarak karşımız çıkmaktadır. Suriye'nin 2008 sonrası verileri olmadığı için değerlendirme dışında tutulmuştur.

Tablo 3.39: Sınır Komşu Ülkeleri İhracat/ GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ARM	27,3	22,1	18,2	14,3	14,7	19,7	22,5	27,6	28,4	28,6	29,7	33,7	38,2	39,4	41,2
AZE	62,9	66,5	68,1	65,8	51,6	54,3	56,4	53,0	48,4	43,3	37,8	46,4	48,5	54,1	49,2
BGR	42,5	47,0	52,4	52,5	42,2	50,4	59,1	60,7	64,8	64,8	64,0	64,0	67,3	65,8	64,2
GEO	33,3	32,5	30,8	28,3	29,5	33,0	34,7	36,5	41,7	39,9	40,9	40,8	46,5	50,6	54,8
GRC	21,3	21,2	22,5	23,4	19,0	22,1	25,5	28,7	30,4	32,4	31,6	30,1	33,0	36,1	37,2
IRN	30,3	29,9	28,8	26,6	22,7	24,4	25,6	24,1	26,9	23,1	19,7	22,4	24,9	33,2	25,3
IRQ	54,3	51,0	45,9	50,3	39,4	39,4	44,5	44,5	39,7	41,3	35,3	32,1	38,0	44,0	38,1
SYR	40,4	39,5	38,6	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
TUR	21,9	22,4	21,9	23,6	23,4	21,2	23,0	24,4	23,8	25,2	24,5	23,1	26,0	31,2	32,7
ORT	37,1	36,9	36,4	35,6	30,3	33,1	36,4	37,4	38,0	37,3	35,4	36,6	40,3	44,3	42,8

3.6.5.İthalatın GSYİH'ya Oranı

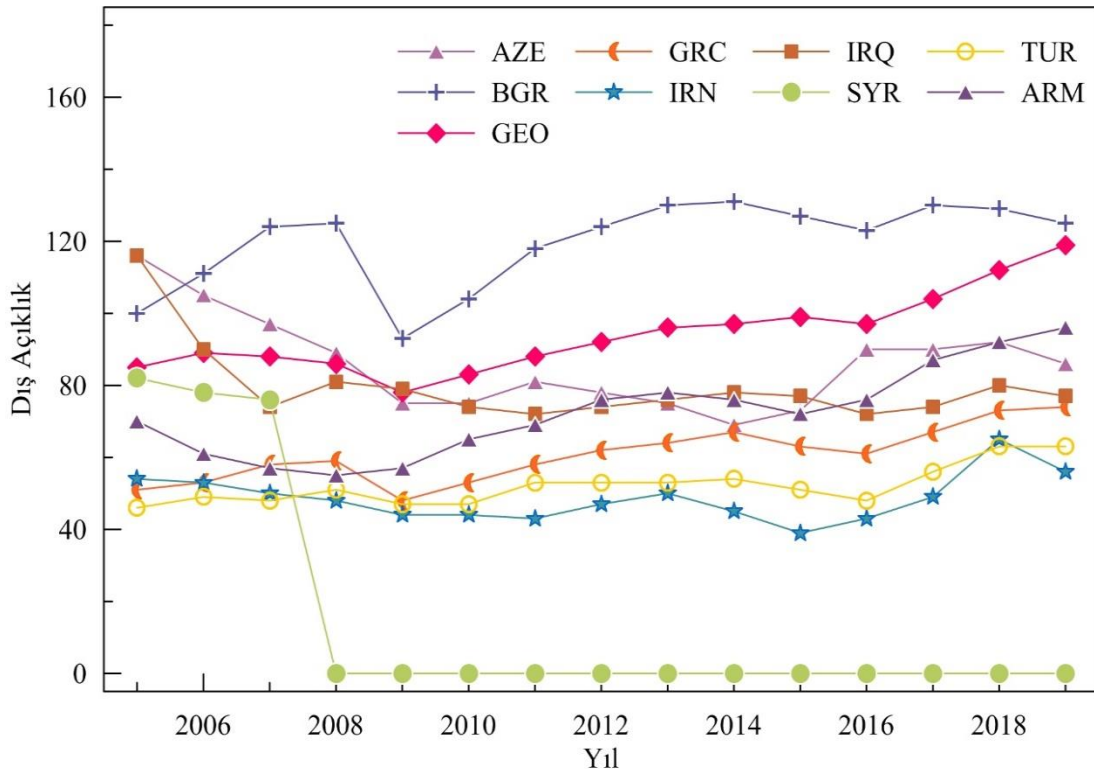
Şekil 3.40: Sınır Komşu Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları

İthalatın GSYİH'ya oranlarına Tablo 3.40'e göre bakıldığında Türkiye ile Yunanistan'ın benzer trend gösterirken Bulgaristan ve Gürcistan arasında bir benzerlik görülmüştür. İran sürekli grubun en düşük oranına sahip ülkesi konumunda iken Azerbaycan, Ermenistan ve Irak gruptan tamamen farklı kendilerine özgü volatilitesi yüksek bir trend izlemektedir. Grubun en düşük ortalamaları sahip ülkeleri Türkiye ve İran olduğu görülmektedir. İthalatın GSYİH'ya oranı açısından grup içerisinde bir benzerlik bulunamamıştır.

Tablo 3.40: Sınır Komşu Ülkeleri İthalat/ GSYİH Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ARM	42,8	38,9	38,8	40,3	42,6	44,9	46,9	48,4	49,2	47,2	42,0	42,3	49,0	53,1	54,5
AZE	52,9	38,8	28,5	23,5	23,1	20,7	24,1	25,3	26,3	26,2	34,8	43,6	41,9	37,6	36,9
BGR	57,2	64,1	71,2	72,3	50,5	53,3	58,7	63,8	65,3	65,8	63,0	59,1	62,9	63,3	61,0
GEO	51,3	56,7	57,6	58,0	48,6	49,9	52,9	55,4	53,9	56,8	57,9	56,0	57,5	61,2	63,8
GRC	29,6	31,7	35,0	36,0	28,8	30,7	32,3	33,1	33,2	34,8	31,5	30,8	34,0	36,4	37,2
IRN	24,1	23,3	21,0	21,7	21,0	19,4	17,6	23,2	23,4	21,5	19,3	20,8	23,8	31,8	30,9
IRQ	61,4	38,6	28,2	30,7	39,3	34,1	27,8	29,1	36,0	36,9	41,4	39,9	35,6	35,9	39,3
SYR	41,6	38,7	37,8	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
TUR	24,3	26,4	26,0	27,0	23,4	25,5	30,3	28,5	28,7	28,6	26,6	25,2	29,7	31,3	29,9
ORT	42,8	39,7	38,2	38,7	34,7	34,8	36,3	38,4	39,5	39,7	39,6	39,7	41,8	43,8	44,2

3.6.5.Dış Açıklık Oranı

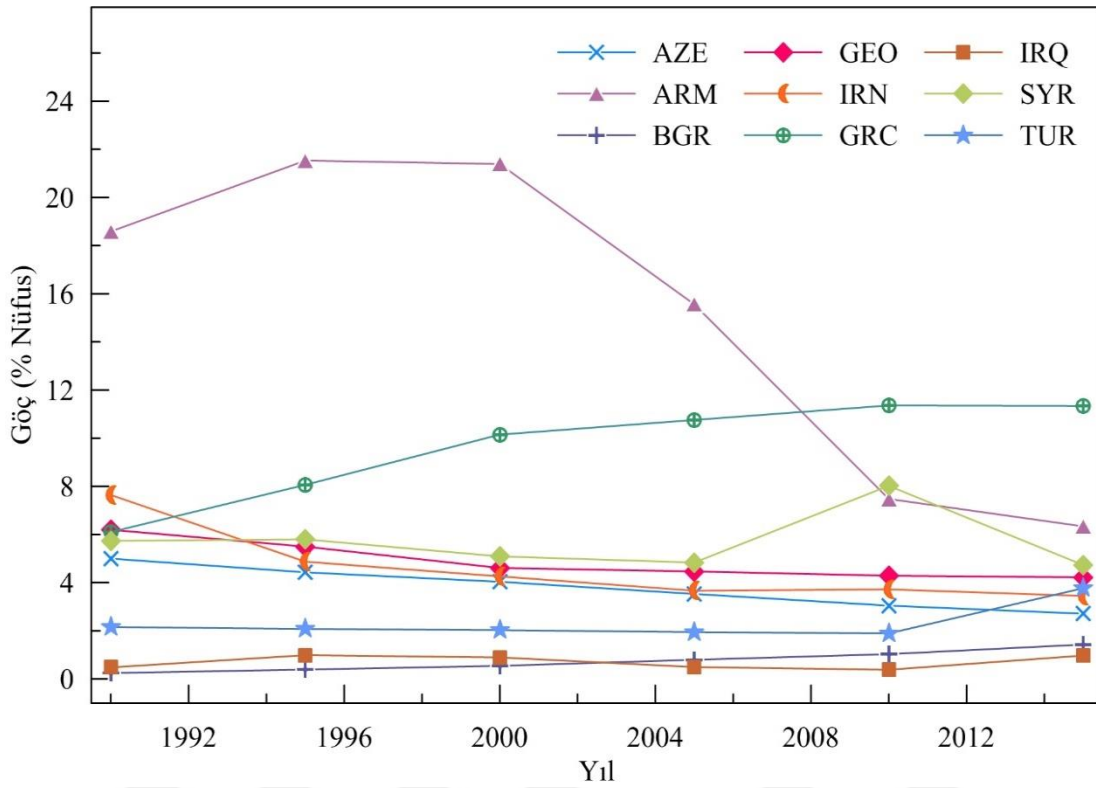
Şekil 3.41: Sınır Komşu Ülkeleri Dış Açıklık Oranları

Dış Açıklık oranının karşılaştırıldığı Tablo 3.41'e göre sınır komşusu ülkelerle değerlendirdiğimizde Bulgaristan'ın grup ortalamasının çok üzerinde olduğunu Gürcistan ve belirli dönemlerde Azerbaycan'ın bu ülkeye eşlik ettiğini görmekteyiz. İran, Türkiye ve Yunanistan grup içerisinde dış açıklık oranı en düşük olan ülkeler olmuştur. Bulgaristan harici ülkeleri genel ortalamalar açısından kıyasladığımızda fark çok olmasa da trendlerinin birbirinden çok farklı ilerlediğinden dolayı benzerlikleri düşük kalmıştır.

Tablo 3.41: Sınır Komşu Ülkeleri Dış Açıklık Oranları

ÜLKE/YIL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ARM	70	61	57	55	57	65	69	76	78	76	72	76	87	92	96
AZE	116	105	97	89	75	75	81	78	75	69	73	90	90	92	86
BGR	100	111	124	125	93	104	118	124	130	131	127	123	130	129	125
GEO	85	89	88	86	78	83	88	92	96	97	99	97	104	112	119
GRC	51	53	58	59	48	53	58	62	64	67	63	61	67	73	74
IRN	54	53	50	48	44	44	43	47	50	45	39	43	49	65	56
IRQ	116	90	74	81	79	74	72	74	76	78	77	72	74	80	77
SYR	82	78	76	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TUR	46	49	48	51	47	47	53	53	53	54	51	48	56	63	63
ORT	84	79	78	79	71	71	74	78	81	81	80	79	84	88	89

3.6.7.Net Göç

Şekil 3.42: Sınır Komşu Ülkeleri Net Göç Oranları

Net göç oranlarının gösterildiği tablo 3.42'ye göre Ermenistan'ın 2000 yılından itibaren hızla düştüğünü, Yunanistan'ın düşük oranlarda trendinin arttığını söyleyebiliriz. İran'ın göç oranı düşük oranlarda olsa da düşüşü sürdürdüğü, Türkiye'nin ise 2010 yılından itibaren göç oranlarının arttığını görülmektedir.

Suriye'de düşüş trendinde olan göç oranları 2005 yılından 2010 yılına kadar artarken 2010 yılından sonra azalmıştır. Diğer ülkelerin göç oranları yatay seyrini sürdürmüştür. Bu çerçevede Göç Oranları açısından benzerlikler grup içerisinde farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 3.42: Sınır Komşu Ülkeleri Net Göç Oranları

ÜLKE/YIL	1990	1995	2000	2005	2010	2015
ARM	18,6	21,5	21,4	15,6	7,5	6,3
AZE	5,0	4,4	4,0	3,5	3,0	2,7
BGR	0,2	0,4	0,5	0,8	1,0	1,4
GEO	6,2	5,5	4,6	4,5	4,3	4,2
GRC	6,1	8,1	10,1	10,8	11,4	11,3
IRN	7,6	4,9	4,3	3,7	3,7	3,4
IRQ	0,5	1,0	0,9	0,5	0,4	1,0
SYR	5,7	5,8	5,1	4,8	8,0	4,7
TUR	2,2	2,1	2,0	1,9	1,9	3,8
ORT	5,8	6,0	5,9	5,1	4,6	4,3

BÖLÜM IV: TÜRKİYE’NİN KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ İLE OPTİMAL PARA ALANI ÇERÇEVESİNDE SVAR ANALİZ YÖNTEMİYLE TEST EDİLMESİ

Küreselleşme ve uluslararası ticaretin gelişmesi ile beraber önemi artmaya başlayan entegrasyon, iki veya daha fazla ülkenin ekonomik olarak bütünleşerek ticari engelleri kaldırılmasıyla ekonomik büyüme sürecinin hızlandırılma sürecidir. Ekonomik olarak bütünleşmek faktör hareketliliğinin sağlanmasıyla ticari malların ülkeler arasında serbest dolaşımının sağlanması şeklinde olmaktadır. Entegrasyonların uygulamada farklı aşamaları vardır. En basit entegrasyon türü Tercihli Ticaret Anlaşmaları iken en gelişmiş entegrasyon ise Ekonomik Birlik’tir. Ekonomik birliklerde ülkeler arasında tam bir bütünleşme söz konusudur. Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı yanında ülkelerin sınırları da kaldırılarak her türlü ticari faaliyetin tek bir ülke gibi sürdürüldüğü, siyasi, askeri alanlarda ortak hareket edildiği organizasyondur. Gelişmiş entegrasyonlarda birliğe ait bir para biriminin ve merkez bankasının olması da ortak para politikaları uygulamaları gerektiğinin bir göstergesidir.

Optimal para alanı kavramı ise, yüksek faktör hareketliliği ve ürün çeşitliliğinin yanında enflasyon oranlarının benzer, ekonomik açıklık derecelerinin yakın olduğu ülkelerin bir araya gelmesiyle oluşturulan parasal alandır. Optimum para alanı teorisi Mundell (1960), Mc Kinnon (1963), Kenen (1969), Ingram (1969), Haberler (1970) ve Fleming (1971) katkılarıyla şekillenmiştir. Teori birlik içerisinde tek para biriminin kullanıldığı, böylece birlik içerisinde malların ve sermayenin rahat dolaşabildiği, birliğe katılmanın pozitif etkilerinin negatif etkilerden büyük olduğu, finansal bütünleşme önündeki engellerin kaldırıldığı, tek bir merkez bankası ve ortak para ve maliye politikalarının yürütülebildiği, dış ticaretin ülke ekonomisindeki büyüklüklerinin ve yüksek ürün çeşitliliğinin olduğu arz ve talep şoklarına verecekleri tepkilerin benzer olduğu ekonomilerin oluşturabilecekleri bir ekonomik birleşmeye dayanmaktadır.

Tek para birimi kullanılması birlik içerisinde ticareti artırmanın yanı sıra işlem maliyetlerinin ve kur hareketlerinden dolayı ortaya çıkabilecek belirsizlikleri ortadan kaldıracaktır. Ayrıca tek para biriminin kullanılması birlik içerisinde tek bir para politikası uygulanmasını gerektirmektedir. Tek bir para politikası ise karşılaşılabilecek

arz ve talep şoklarına karşı benzer tepki veren ülkelerle uygulanabilecektir. Bu yüzden ülkelerin büyüme ve enflasyon oranlarının benzerliği önem arz etmektedir.

OPA içerisinde ürün çeşitliliğinin yüksek olması karşılaşılabilecek şoklarda ülkelerin esnek davranabilmesine imkan verecek ve şoklardan daha az etkileneceklerdir. Yüksek ürün çeşitliliğinde herhangi bir mal arz veya talep şokuyla karşılaştığında toplam üretim içindeki payı düşük olacağından şokun maliyeti de düşük kalacaktır. Aksine düşük ürün çeşitliliğinin ülkenin katlanması gereken maliyetleri artıracak da açıktır.

OPA'nın belirtilen şartlar haricinde birlik içerisindeki ülkelerin politik birliktelik içerisinde olmaları da birliğin sağlıklı ilerleyebilmesi için gereklidir. Ülkelerin farklı siyasi tavırları ve birlik içerisindeki siyasi anlaşmazlıklar risk unsurudur. Bu riskler beraberinde bir belirsizlik oluşturacak ve yatırımcıların kararlarını olumsuz etkileyecektir. Ayrıca birliği oluşturan ülkelerin özellikle işgücü faktörünün hareketliliğini kolaylaştırması açısından coğrafi yakınlıkları da gerekmektedir. Bu kriterler haricinde kültürel ve dinsel benzerlik de birliğin daha aktif olması yönünde pozitif katkı yapacağını da belirtmek gerekir.

Parasal birlik oluşturma için birçok faydası bulunmaktadır. Bu faydaları spekülasyon amaçlı sermaye akımlarının azalması, ekonomik istikrarın sağlanması, işlem maliyetlerinin azalması, belirsizliklerin azalması ticaretin artması şeklinde özetleyebiliriz. Faydaların yanında beklenen bir takım maliyetlerle de karşılaşılması kaçınılmazdır. Bu maliyetler ise öncelikle ekonomik bağımsızlığın kaybolması bağımsız para politikası oluşturabilme gücünü kaybetmek, senyoraj gelirinden mahrum kalmak ve yeni sisteme adapte olmak için gerçekleşecek maliyetler olarak sıralanabilir.

Belirtilen koşullar çerçevesinde Türkiye'nin içerisinde bulunduğu entegrasyonlar hâlihazırda bir OPA olan Avrupa Birliği ki henüz adaylık süreci devam etmekte, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, D-8 ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi ve ekonomik bir birlik oluşturamamış olsa da coğrafi sınır komşuları ön plana çıkmaktadır.

4.1. LİTERATÜR TARAMASI

Ekonomik entegrasyon içerisinde olan ülkelerin optimal para alanı oluşturup oluşturamayacaklarına yönelik çalışmalar literatürde pek çok çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda farklı yöntemler kullanılmış olsa da genellikle Bayumi ve Eichengreen (1993-1994) çalışmalarında kullandıkları yapısal VAR analizi olmakla birlikte OPA endeksi oluşturma veya yakınsama yöntemiyle de yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Yapısal VAR analizlerinin örnek alındığı çalışmaların temelini oluşturan çalışma olan Bayumi ve Eichengreen (1993) 11 Avrupa ülkesini (1960-1988) dönemi ve 8 ABD bölgesi (1963-1986) dönemi için arz ve talep şoklarının etkisini reel GSYİH ve Fiyat düzeyi verilerini kullanarak yapısal VAR analiz yöntemiyle incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre arz şoklarının etkisi Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika ve Danimarka'da diğer ülkelerden farklı çıkmıştır. Bu ülkelerin arz şokların etkisini daha az hissettiğini ve böylece de birlik içerisinde bir çekirdek grup oluşturduğunu belirtmiştir. Bu çekirdek grup içerisinde talep şoklarının etkisi de arz şoklarının etkisine benzemektedir. ABD içerisinde de Middle-East, New England, Great Lakes, Plains, South East ve Far West oluşturduğu bir çekirdek grup tespit edilmiştir. Avrupa topluluğu ve ABD içerisindeki çekirdek grupları karşılaştırıldığında ABD içerisindeki çekirdek grubun arz şoklarından daha az etkilendiği, daha az maliyetli olduğu, şoklardan sonra uyum sürecinin çok daha kısa olduğu bu yüzden ABD'nin optimal para alanı olma yönünde Avrupa Birliğinden daha önde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bayumi ve Eichengreen (1994) bir diğer çalışmalarında reel ve nominal GSYİH ve fiyat düzeyi verileri ile Batı Avrupa'dan 15 ülke (1960-1990 dönemi), Doğu Asya'dan 11 ülke (1969-1989 dönemi) ve Amerika'dan 13 ülke (1969-1989 dönemi) olmak üzere üç bölge belirlenerek yapısal VAR analizi yapılmıştır. Çalışma sonucuna göre Avrupa ve Asya'nın benzer büyüklükteki arz şoklarına maruz kaldıkları, Amerika'nın diğer iki gruptan neredeyse iki kat yüksek arz şoklarına maruz kaldığını ayrıca talep şokları açısından da Amerika'nın görece olarak daha yüksek talep şoklarına maruz kaldığı sonucuna ulaşmıştır. Şoklara uyum sağlama açısından en hızlı bölge Asya olurken onu Avrupa izlemiştir. En yavaş uyum sağlayan bölge de Amerika olmuştur. Avrupa içerisinde ise kuzey Avrupa ülkelerinin Güney Avrupa ülkelerine göre daha hızlı uyum

sağladıkları bu yüzden Güney Avrupa için parasal birliğin maliyetlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yapısal VAR analizini kullanan bir diğer çalışma Chadha ve Hudson (1998) tarafından arz ve talep şoklarının etkisini ölçmek amacıyla Reel GSYİH ve Enflasyon verilerini kullanarak Avrupa birliğine dahil 14 ülkenin yanında Japonya, ABD ve Norveç'i de dahil ederek analiz yapmıştır. Çalışma sonucunda Almanya'nın içerisinde olduğu bir birliğe dahil olmanın o ülke için çok kazançlı olacağı varsayımına dayanarak Almanya'yı referans ülke olarak kabul etmiştir. Grup içerisindeki ülkelerin GSYİH ve enflasyon verilerinin Almanya ile korelasyon içerisinde olduğu Almanya'nın dahil olduğu bir birlik içerisinde olmanın diğer ülkeler için kazançlı olacağı sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada ayrıca reel döviz kuru değişimleriyle birlikte enflasyon oranları da karşılaştırılmıştır. Ülkelerin Almanya'dan ekonomik uzaklıklarının ölçüldüğü bu bölümde Fransa, ABD ve Avusturya'nın oranları en düşük çıkmıştır. Bu sonuca göre ekonomileri Almanya'ya en yakın ülke olarak bu üç ülkeyi belirlemiş ve bu ülkelerin parasal birliği minimum maliyetli olarak oluşturabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın son kısmında her bir ülkeyi Almanya ile arz şoklarının korelasyonu açısından karşılaştırmıştır. Buna göre Fransa harici gelişmiş ülkelerin hepsinin Almanya ile yüksek korelasyon içerisinde olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Arz ve talep şoklarının etkisini yapısal VAR yöntemiyle ölçmeye çalışan diğer bir çalışmada ise Kouparitsas (1999) 1969Q1-1998Q3 dönemini tüketici fiyat endeksi verilerini deflete ederek ve kişisel gelir verilerine Baxter-King filtresi uygulayarak ABD'yi 8 bölgeye ayırmıştır. ABD'nin OPA olup olmadığını bölgesel konjonktürel dalgalanmaları tahmin ederek yapısal VAR yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışma sonuçlarına göre ABD'nin şoklara verdikleri tepkilerin benzer olduğunu optimal para sahası olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Çalışmada ayrıca ABD'nin toplam gelirini, dünyadaki petrol fiyatları değişimlerini, ABD para politikasının bölgesel faiz geliri üzerindeki etkilerini ve ABD para politikasını incelemiştir. Çalışma sonucuna göre ABD'de şokların benzer özellikte olduğu, konjonktürel dalgalanmaların korelasyonunun yüksek olduğunu ve ABD'nin OPA kriterlerini sağladığını belirtmiştir.

Shioji (2000) çalışmasında Bayumi ve Eichengreen tarafından 1993-1994 yıllarında yapılan çalışmaları tekrarlayarak parasal birliğin birlik içerisindeki ülkelerin çıktı büyüme korelasyonuna etkisini incelemiştir. Buna göre APB ülkelerinin ABD bölgelerine göre daha az korelasyona sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada daha sonra şokları içsellikten arındırmak için çıktı ve fiyat düzeylerinde para şoklarından kaynaklanan değişimleri arındırmıştır. İçsellikten arındırılan verileri yapısal VAR yöntemiyle ABD ve AB'nin reel çıktıları, fiyatları, para arzını ve faiz oranlarını kullanarak 1964-1996 yıllarını kapsayacak şekilde analiz yapmıştır. Analiz sonuçlarına göre APB için reel çıktı korelasyon katsayısı 0,51 seviyesinden 0,49 seviyesine gerilerken, ABD bölgelerinin dahil olduğu grup da 0,71'den 0,62 düşmüştür. Enflasyon oranlarında ise APB 0,42'den 0,34 seviyesine inerken bu oran ABD bölgelerinde önemli derecede azalarak 0,93'ten 0,61 düzeyine kadar gerilemiştir. İçsellikten arındırıldıktan sonra ortaya çıkan korelasyona bakıldığında çıktı büyüme oranları arasında çok fazla bir fark görülme de enflasyon oranları açısından APB, ABD bölgelerine kıyasla korelasyonu çok düşük kalmış ve optimal para alanı koşullarını sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapısal VAR yöntemini Doğu Asya ülkeleri olan Çin, Tayvan, Kuzey Kore, Avustralya, Malezya, Japonya, Singapur, Tayland, Endonezya, Yeni Zellenda, Malezya ve Hong Kong için çalışan Yuen (2000) çalışmasında 1967-1997 dönemi için geçici ve kalıcı şoklara verdikleri tepkileri yapısal VAR yöntemini kullanarak ölçerek bu ülkelerin optimal para alanı oluşturup oluşturamayacaklarını incelemiştir. Çalışmanın diğer bölümünde ise ekonomik açıklıkları ölçmek amacıyla Çin, Japonya, Tayland, Singapur, Hong Kong, Kuzey Kore, Endonezya, Malezya ve Filipinler dahil olduğu grup incelenmiştir. Çalışma sonucuna göre Singapur ve Hong Kong'un daha yüksek bir ekonomik açıklığa sahip olduğunu bu ülkelerin ticaret ortaklarıyla ortak para alanı oluşturmaları durumunda karlı çıkacakları sonucuna ulaşmıştır.

Avrupa üzerine yapılan bir diğer yapısal VAR çalışması Eickmeier ve Breitung (2005) tarafından 1980-2002 dönemi için Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini AB'ye ne kadar yakınsadığının analizini arz ve talep şoklarını incelemiştir. Portekiz Yunanistan ve İrlanda'nın birlikten çıkarıldığında birlik içerisinde korelasyonun çok yüksek çıktığı sonucuna ulaşmıştır. Macaristan, Polonya, Slovenya ve Estonya'nın büyüme korelasyonu Euro ülkeleri kadar olmasa da diğer ülkelere göre yüksek çıkarken Slovakya, Çek

Cumhuriyeti ve Litvanya'nın negatif ve düşük bir korelasyona sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Enflasyon oranlarına göre Polonya, Litvanya, Macaristan ve Slovenya pozitif ve yüksek korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İş çevrimlerine göre Macaristan, Polonya ve Slovenya en yüksek korelasyonlu ülke konumunda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapısal VAR yönteminin kullanıldığı Alturki (2007) çalışmanın birinci bölümünde körfez ülkeleri olan Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn ve Umman'ı büyüme ve enflasyon oranı verilerini kullanarak 1980-2005 dönemi kapsayan dönemde yakınsamalarını inceleyerek OPA olup olmadıklarını SVAR yöntemiyle analiz etmiştir. Bölgede özellikle arz şokları açısından bir simetrimin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca özellikle son 10 yıl içerisinde bölgede hem arz hem de talep şokları açısından simetrilerin arttığını belirtmektedir. Körfez bölgesine iş döngülerini ölçmek amacıyla yapılan Hodrick- Prescott filtresi ve Baxter-King Filtresi sonuçlarına göre de arz ve talep şokları açısından özellikle son yıllarda simetrimin olduğu gözlenmiştir. Ayrıca Bahreyn, Kuveyt ve Suudi Arabistan bölge içerisindeki çekirdek grup olarak belirlenmiştir.

Yakın zamanlardaki Avrupa ülkeleri üzerine bir diğer yapısal VAR yönteminin kullanıldığı çalışma Alakbarov (2013) 1980-2004 yılları için APB'nin arz ve talep şoklarına karşı tepkilerini ve aralarındaki korelasyonu büyüme ve enflasyon oranları verileriyle incelenmiştir. Çalışmaya göre arz şoklarında İspanya Hollanda, Belçika ve Yunanistan arasında yüksek korelasyon bulunmuştur. Birleşik Krallık, İtalya, Danimarka, Avusturya, Finlandiya, Portekiz ve Fransa anlamlı ancak diğer gruba göre daha düşük korelasyona sahiptir. Ayrıca arz şokları için Türkiye ile İsveç arasında yüksek bir korelasyon bulunmuştur. Talep şokları açısından İsveç, İrlanda ve İtalya diğer ülkelerle herhangi bir korelasyona sahip olmazken İspanya, Belçika ve Finlandiya en anlamlı korelasyon katsayılarına sahip ülkeler olarak bulunmuştur. Birleşik Krallık ise talep korelasyonunda birlik içerisindeki çekirdek ülkelerin hiçbirisi ile anlamlı bir korelasyona sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye için ise Finlandiya ve Hollanda ile anlamlı bir talep korelasyonu olduğunu açıklamıştır. APB içerisinde arz şoklarının daha düzenli olduğu görülürken talep şokları açısından birlik içerisinde önemli derecede farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'nin hedef alınarak detaylı bir çalışma yapan Samsar (2003) çalışmasında üç farklı yöntemle APB'nin OPA olup olmadığını araştırmıştır. 1975-2001 yılları arası için havuzlanmış regresyon modelini kullanarak yapmış olduğu çalışmasında OPA endeksine göre APB'nin OPA olup olmadığını değerlendirdiği bölümde APB'nin bir OPA olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Nominal döviz kurlarının kullanıldığı endekste APB içerisinde bir çekirdek grup oluşmazken reel döviz kurlarının kullanıldığı endekste Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İrlanda ve Avusturya'dan oluşan bir çekirdek grubun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca birlik içerisinde olmayan İsveç birliğe dahil olması durumunda ek bir maliyete katlanmayacaktır. İspanya, Portekiz, Fransa, İtalya ve Yunanistan'ın birlik içerisinde olmalı yüksek maliyetlere katlanmalarına neden olmakta iken Türkiye ve İngiltere'nin bu birliğe dahil olmamaları yararlarına olan bir durumdur. Çalışmanın diğer modelinde ise APB, Türkiye ve İngiltere için arz ve talep şoklarının etkileri yapısal VAR yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye ve İngiltere'nin bağımsız para politikalarından vazgeçmenin maliyetinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca APB'nin içerisinde Hollanda, İtalya ve Fransa'dan oluşan çekirdek grup olduğu, bu grubun OPA'ya APB'den daha uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

OPA endeksi oluşturularak yapılan çalışmaların temelini oluşturan çalışma Bayumi ve Eichengreen (1997) tarafından yapılan analizdir. Bu analizde nominal döviz kuru değişkenliğinin en az olduğu 21 Avrupa ülkesi için ikili döviz kurlarını kullanarak hazırladıkları OPA indeksinde incelemişlerdir. Çalışmanın amacı çıktının asimetrik şoku, ülkenin ekonomik büyüklüğü ve ticaret bağlantıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Çalışmada 1982-1993 arası dönem verileri kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre Avrupa'nın üç bölgeye ayrıldığını tespit etmişler. Almanya, Avusturya, İsviçre, Hollanda, Belçika ve İrlanda ile birlikte birinci çekirdek grubu oluştururken, Danimarka, İngiltere, Fransa, Norveç ve Finlandiya APB'e dahil olmak isteyen grup ve İsveç, İspanya, İtalya, Portekiz, Yunanistan ise APB dahil olmaktan uzak olan ülkeler olarak gruplandırılmıştır.

OPA endeksinin kullanıldığı diğer çalışmalarda ise Bunyaratavej (2001) 2000 yılı sonrası AB'ye aday 13 ülkenin parasal birliğe ne derece yakınsadığının analizini 1998-1999 ve 2000 yılları için OPA endeksi hesaplayarak tahmin etmiştir. İndeks değeri ne kadar düşük çıkarsa yakınsama o kadar yüksek olmaktadır. Çalışma sonucuna göre

parasal birlik için yakınsaması en yüksek ülkeler Estonya, Slovenya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti olmuştur. En düşük yakınsama gösteren ülkeler ise Türkiye, Bulgaristan ve Malta olmuştur. Hovarth ve Komarek (2002) çalışmada Çek Cumhuriyeti, Portekiz ve Almanya'yı APB yakınsamasını OPA çerçevesinde 1993-1998 dönemi için döviz kuru değişkeni, ticaret hacmi ve çıktı düzeyi ile oluşturduğu OPA endeksi yöntemiyle incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre Çek Cumhuriyeti için Almanya'nın referans ülke olması durumunda endeks değerini düşük çıkarken Portekiz için AB'nin referans ülke konumunda olması endeks değeri düşük çıkmıştır.

Frankel ve Rose (1997) ise çalışmalarında Panel Veri analizi yöntemini kullanmışlardır. çalışmalarında “yüksek ticaret hacmi yüksek korelasyonlu konjonktürel dalgalanmalara sebep olur” şeklindeki hipotezi test etmek amacıyla 1959-1993 arası dönemi kapsayacak şekilde ikili ticaret ve nominal GSYİH verilerini kullanarak 20 endüstri ülkesi için analiz yapmışlardır. Çalışma sonucuna göre ikili ticaretin yoğunluğu ile ülkeler arası korelasyon arasında pozitif ilişki tespit etmişlerdir. Ülkeler arası entegrasyonun artmasıyla konjonktürel dalgalanmaların da uyum içerisinde arttığını ve yakın ticaret ortakları arasındaki konjonktürel dalgalanmaların ticaretin artmasıyla daha da artacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Ülkelerin ekonomik açıklıklarını ölçüp buna göre OPA oluşturabilme kabiliyetlerini ölçmeye çalışan çalışmalardan biri olan Mkenda (2001) Doğu Afrika Topluluğunun OPA oluşturup oluşturamayacağını bölge içi ticaretin GSYİH oranı ve Toplam ticaretin GSYİH oranı verilerini 1991-1999 yılları arasını kapsayan dönem için incelemiştir. Çalışma sonucuna göre ülkelerin bölge içi ticaret paylarının düşük olduğu yani bölge içi ekonomik açıklığın düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Toplam dış ticaret açıklığına bakıldığında ise Tanzanya ve Uganda'ya göre Kenya'nın açıklığının daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Bu sonuca göre OPA kriterlerinden sadece ekonomik açıklığa bakarak Doğu Afrika ülkelerinin para birliği oluşturmaya henüz hazır olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonomik açıklığı ölçen diğer bir çalışma olan Stanoeva (2002) Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden Macaristan, Polonya, Romanya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Slovakya, Estonya, Slovenya ve Bulgaristan için ekonomik büyüklük ve

ekonomik açıklık arasındaki ilişkiyi farklı zaman dilimleri için araştırmıştır. Çalışmaya göre ekonomik büyüklük ile ekonomik açıklık arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Slovenya, Estonya ve Slovakya'nın diğer ülkelere göre daha yüksek bir ekonomik açıklığa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucu Baltık ülkelerinin ticaretlerinin İsveç ile yoğun olmasına dayandırmıştır.

Noyan (2015) çalışmasında Türkiye, Orta Doğu ve bazı seçilmiş gelişmiş ülkeler için Entegrasyonların büyüme ve dış ticaret etkilerini “Çekim Teorisi”nden yararlanarak analiz etmiştir. 2003 yılı modeline göre GSYİH ve Türkiye'nin komşusu olma özelliklerinin ticaret üzerinde olumlu ve anlamlı sonuç verirken diğer değişkenlerin sonuçları anlamlı çıkmamıştır. 2005 yılı sonuçları 2003 yılı sonuçlarına benzer çıkarken 2010 yılı sonuçları negatif ve anlamsız çıkmıştır.

Muhammed (2018) Çalışmasında Afrika Boynuzu bölgesinde entegrasyonun düzeyini belirlemek amacıyla kompozit indeks modelini kullanmıştır. Modelde üretim entegrasyonu, altyapı, ticaret, emek mobilitesi, makroekonomik yakınsama ve kurumsal entegrasyon verileri kullanılmıştır. Kenya en fazla uyum sağlayan ülke olurken Kenya'yı Uganda ve Cibuti takip etmektedir. En düşük değere sahip olan ülke ise Somali olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel entegrasyon değeri ise 0,512 olarak ortalama bir değere sahiptir.

Dündar (2019) 1990-2018 arası dönem için Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, D-8, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve AB için Zaman serisi yöntemiyle ihracat, ithalat, yabancı yatırımların GSYİH üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye'nin AB ile negatif etkilendiği, D-8 ile etkisinin yeterli olmadığı, sonucu çıkarken KEİ ve EİT ile Türkiye arasında dış ticareti ve yabancı yatırımları artırma etkisi olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. TEORİK ÇERÇEVE

Mundell (1961), optimal para alanını faktör hareketliliği açısından ele alırken, Mc Kinnon (1963), ülkelerin dışa açıklık derecelerinin üzerinde durmuştur. Kenen (1969) ise mal çeşitliliğine dikkat çekerek teoriye katkı sağlamışlardır. Daha sonraki çalışmalar ise birliklerin optimal para alanı olup olmadıklarını incelerken ülkelerin sahip olması gereken

faklı özelliklerine vurgu yapmışlardır. Yapılan çalışmalarda üzerinde en çok durulan konu ise şokların ülkeler ve bölgeler üzerine yapacakları etki üzerine olmuştur. Asimetrik şokların optimal para alanı oluşturmaya zorlaştırdığını, şok simetrisinin ise bölgelerin optimal para alanı oluşturmaya yakın olduklarının göstergesi olarak kabul edilmiştir. Şok simetrisi ülkelerin ve bölgelerin benzer şoklara verdikleri tepkilerin benzer olduğu bu yüzden ortak politikalar uygulayarak şokların maliyetlerini minimuma indirmekte daha başarılı olacakları belirtilmiştir. Asimetrik şoklarda ise ülkelerin ortak para politikası uyguladıklarında maliyetlerinin artacağı bu yüzden farklı para politikalarına ihtiyaç duyacağı farklı para politikalar ise birlik içerisinde dengelerin bozulacağı belirtilmiştir.

Ülkelerin şoklara verdikleri tepkinin yanı sıra şoklardan sonra tekrar dengeye gelmeleri yani uyum hızlarının da birbirine yakın olmaları gerekmektedir. Uyum hızlarının yakın olması ortak para politikası uygulamayı kolaylaştıracaktır. Optimal para alanlarının özelliklerinden birisi olan ortak para birimi ve ortak para politikası uygulamak ülkelerin katlanması gereken maliyetleri düşüreceğinden şoklara verilen tepkiler ve uyum hızlarının benzer olması birlikte ortak para politikası yürütmeyi kolaylaştıracaktır. Aksi halde ülkelerin katlanması gereken maliyetler artacaktır.

Asimetrik şokların etkisinin ölçüldüğü Bayumi ve Eichengreen (1994) yılında yapmış oldukları çalışma daha sonraki yapılan çalışmalar için rehber niteliğindedir. Yapılan bu çalışmada Bayumi ve Eichengreen (1994) yılındaki çalışması örnek alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne (KEİ) üye on iki ülkeden: Azerbaycan, Arnavutluk, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'dan oluşmaktadır. Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan Avrupa Birliği üyesi ülkedir ancak KEİ içerisinde birlikte değerlendirilecektir.

Çalışmada KEİ üye ülkelerin optimal para alanı oluşturup oluşturamayacakları incelenmiştir. Olası bir parasal birlikte bu ülkelere hangilerinin karlı, hangilerinin zararlı çıkacakları belirlenmiştir. Bu çerçevede KEİ incelenmek amacıyla toplam talep ve toplam arz şoklarının etkileri Blanchard ve Quah (1989) tarafından geliştirilen yaklaşıma göre ele alınarak SVAR (vektör-autoregression) modeli arz ve talep şoklarını tanımlamak için kullanılmıştır. Birliğe dahil ülkelerin arz ve talep şokları korelasyonları, şokların

şiddeti ve uyum hızları ülkeler arasındaki uyumu bize göstererek parasal birliğe dahil olmanın maliyetleri ve karlarını karşılaştırma fırsatı sunmuştur.

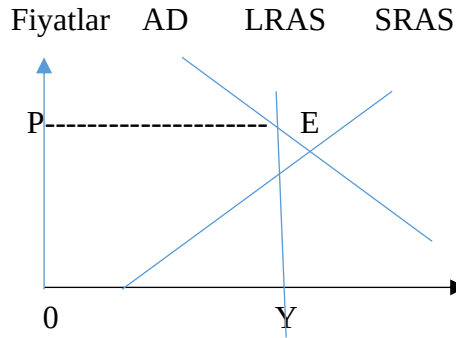
Çalışmada öncelikli olarak analizde kullanılan yöntem açıklanmaktadır. Daha sonrasında kullanılan modelin dayandığı teori anlatılmış ve VAR modeli Blanchard ve Quah (1989) yöntemine göre açıklanmıştır. Analizin ilk aşamasında birim kök testleri, sınır testleri, AR karakteristik polinomu ters kökleri, Otokorelasyon ve Değişen varyans testleri, eşbütünleşme analizleri, arz ve talep korelasyonu, şok büyüklükleri, şoklara uyum hızları, etki-tepki fonksiyonları, varyans ayrıştırması analiz edilerek sonuçlar değerlendirilmiştir.

4.3. YÖNTEM

Bu çalışmada kullanılan yöntem yapısal şok analizlerinin etkisini araştırmak için kullanılan Blanchard ve Quah (1989) tarafından kullanılmış olunan yöntemdir. Bu yöntem iki değişkenden oluşan bir VAR modeli oluşturularak Reel GSYİH'nın nasıl ayrıştığını ve şokların elde edilmelerini açıklamaktadır. Çalışmadaki modelde RGSYİH arz ve talep şoklarından etkilenmektedir. Talep şokları uzun dönem için RGSYİH üzerine bir etki etmediği kabul edilirken arz şoklarının RGSYİH üzerinde uzun dönemde kalıcı bir etki bıraktığı varsayılmaktadır.

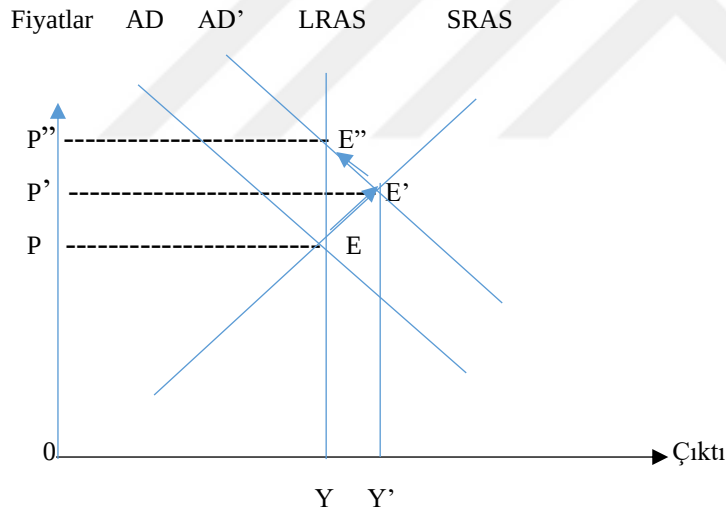
Bayumi ve Eichengreen (1994) çalışmalarında arz ve talep şoklarını tanımlarken Blanchard ve Quah (1989) yaklaşımını örnek almışlardır. Buna göre arz şokları çıktı düzeyi ve fiyat seviyesi üzerinde kalıcı etki bırakırken talep şoklarının çıktı üzerinde geçici, fiyat düzeyinde ise kalıcı bir etki bıraktığı varsayılmaktadır. Bu varsayımın teorik temelini toplam arz ve toplam talep modeline dayandırmaktadırlar.

Şekil 1.1'de toplam arz ve toplam talep modeline göre toplam arz eğrisi (SRAS) kısa dönemde pozitif eğimlidir. SRAS eğrisinin pozitif eğimli olmasının arkasında yatan neden üreticilerin kısa dönemde toplam talepte (AD) meydana gelecek değişimleri dikkate almasıdır. Toplam arz eğrisi (LRAS) uzun dönemde dikey eksene paraleldir. LRAS eğrisinin dikey olmasının arkasındaki neden ise uzun dönemde çıktı düzeyinin fiyatlardan etkilenmemesidir. Çünkü uzun dönemde üretim tam kapasitededir ve sabittir bu yüzden fiyat seviyesindeki değişiklikler çıktı düzeyini değiştirmez.

Şekil 4.1: Toplam Talep ve Toplam Arz Modeli

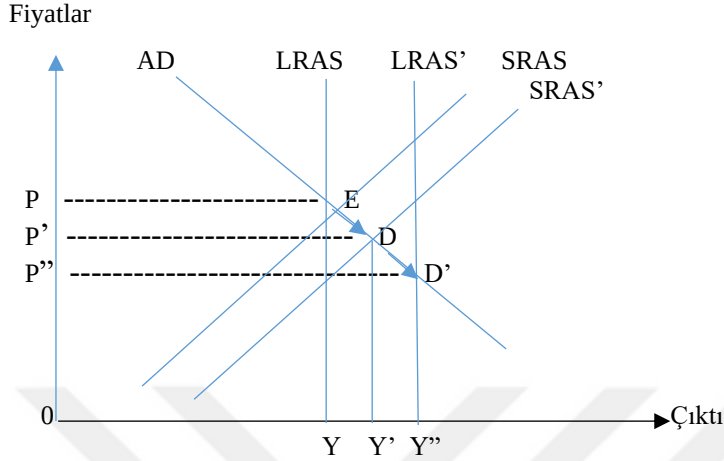
Uzun dönemde çıktı düzeyinin değişebilmesi ancak teknolojik gelişme veya üretim faktörlerinde meydana gelecek kalıcı değişikliklerle mümkün olacaktır. Toplam talep eğrisi negatif eğimli bir eğridir. Toplam talebin negatif olmasının nedeni fiyat seviyesindeki değişikliklerle toplam talep miktarında meydana gelecek değişikliğin ters yönlü olmasıdır. Yani fiyat seviyesindeki düşüş reel gelirin artmasına neden olacağı için talebi artırırken fiyat seviyesinin artması reel geliri azaltacak ve toplam talebi azaltacaktır.

Şekil 4.2: Pozitif Talep Şokunun Etkisi

Şekil 4.2'ye göre pozitif talep şoku olduğunda toplam talep eğrisi AD den AD' ne kayacaktır. Kısa dönemde denge E noktasından SRAS ile AD' nün kesiştiği E' noktasında dengeye gelecektir. E' noktasında fiyat ve çıktı düzeyinin dengesi önceki denge olan E noktasına göre daha yüksekte gerçekleşecektir. Ekonomideki uzun dönem ilerledikçe toplam arz eğrisi dikleşecek ve yeni denge noktası E'' konumuna gelecektir. Bu yüzden pozitif bir talep şokunun çıktı seviyesine etkisi geçici olmaktadır. Pozitif

talep şokuyla çıktı düzeyi başlangıç seviyesine dönmüştür ancak fiyat düzeyi üzerindeki etkisi kalıcı ve artırıcı olmuştur.

Şekil 4.3: Pozitif Arz Şokunun Etkileri

Şekil 4.3’de ise pozitif arz şokunun çıktı ve fiyat seviyesi üzerine etkisi incelenmiştir. Grafikte görüleceği gibi hem kısa dönem hem de uzun dönem arz eğrileri sağa kaymaktadır. Kısa dönem arz eğrisi SRAS den SRAS’ gelirken uzun dönem arz eğrisi ise LRAS den LRAS’ konumuna gelmektedir. Kısa dönem dengesi E noktasından D noktasına kayarken çıktı seviyesinin arttığı ancak fiyat seviyesinin düştüğü görülmektedir. Uzun dönem toplam arz eğrisi dikey konumda sağa kaydığı zaman yeni denge noktası D noktasından D’ konumuna kayacak ve çıktı düzeyinde ilave bir artış olurken fiyat seviyesi ise ilave bir düşüş gösterecektir. Kısaca pozitif arz şoklarının hem çıktı düzeyi hem de fiyat seviyesi üzerine etkisi kalıcı olmaktadır. Pozitif talep şokları fiyat düzeyini artırırken pozitif arz şokları fiyat düzeyinde azaltıcı etki yapmaktadır.

4.4. YAPISAL VEKTÖR AUTOREGRESİF MODEL (SVAR)

SVAR analizi standart VAR analizinden elde edilen sonuçların ekonomi literatüründe yeterli desteği görmemesi ve basit kalmasından dolayı Sims (1986) ve Bernanke (1986) tarafından ekonomideki yapısal şokların kullanıldığı bir model olarak geliştirilmiştir.

SVAR yönteminin ortaya çıkışının açıklanabilmesi için n değişkenli Var modeli kullanılmaktadır. Var modelinde tahmin kalıntıları ile yapısal değişimler arasındaki ilişki

incelendiğinde bu ilişkide gecikme uzunluklarından etkilenmediği için n değişkenli bir model oluşturulacaktır.

$$\begin{bmatrix} 1 & b_{12} & b_{13} & \cdot & b_{1n} \\ b_{21} & 1 & b_{23} & \cdot & b_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ b_{n1} & b_{n2} & b_{n3} & \cdot & b_{nn} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} X_{1t} \\ X_{2t} \\ \cdot \\ \cdot \\ X_{nt} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b_{10} \\ b_{20} \\ \cdot \\ \cdot \\ b_{n0} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} Y_{11} & Y_{12} & Y_{13} & \cdot & Y_{1n} \\ Y_{21} & Y_{22} & Y_{23} & \cdot & Y_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ Y_{n1} & Y_{n2} & Y_{n3} & \cdot & Y_{nn} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} X_{1t-1} \\ X_{2t-1} \\ \cdot \\ \cdot \\ X_{nt-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \\ \cdot \\ \cdot \\ \varepsilon_{nt} \end{bmatrix} \quad (4.1)$$

Denklemin kapalı formu:

$$BX_t = \Gamma_0 + \Gamma_1 X_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4.2)$$

Denklemin her iki tarafı B^{-1} ile çarpıldığında X_t serisi;

$$X_t = B^{-1} \Gamma_0 + B^{-1} \Gamma_1 X_{t-1} + B^{-1} \varepsilon_t \quad (4.3)$$

$B^{-1} \Gamma_0 = A_0$, $B^{-1} \Gamma_1 X_{t-1} = A_1$ ve $B^{-1} \varepsilon_t = e_t$ olarak denklem yeniden düzenlendiğinde birinci dereceden VAR modelinin denklemi olan

$$X_t = A_0 + A_1 X_{t-1} + e_t \quad (4.4)$$

elde edilmiş olur. Burada dikkat edilmesi gereken öncelikli konu gözlemlenen e_t hata terimlerinin değerlerinin kullanılması yoluyla $e_t = B^{-1} \varepsilon_t$ olacak şekilde sistemin sınırlandırılmasıdır. Ancak, b_{ij} seçimlerinin tamamen rastgele olmaması gerekmektedir. Sistem için gerekli kısıtların belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken şart, şokların bağımsızlık varsayımına dayalı farklı ε_{it} 'lerden oluşmasıdır. Model belirlemede problemin çözülmesi için bilinmeyen değişken sayısı ile modeldeki denklem sayılarının eşit olmasıdır (Aslan, 2017:37-39).

En küçük kareler yönteminin kullanılmasıyla elde edilen varyans/kovaryans matrisi;

$$\Sigma = \begin{bmatrix} \sigma_1^2 & \sigma_{12} & \cdot & \sigma_{1n} \\ \sigma_{21} & \sigma_{12} & \cdot & \sigma_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \sigma_{n1} & \sigma_{n2} & \cdot & \sigma_n^2 \end{bmatrix} \quad (4.5)$$

Olarak burada;

$$\sigma_{ij} = (1/T) \sum_{t=1}^T e_{it} e_{jt} \quad (4.6)$$

elde edilir. (Enders, 2014:314-315).

Varyans-kovaryans matrisinin simetrik olmasından dolayı $(n^2 + n) / 2$ adet farklı elemanı barındırmaktadır. B matrisi diagonal yani özdeş köşegen elemana olmasından dolayı toplam $(n^2 + n)$ adet bilinmeyen değişkene sahip olacaktır. Yapısal modelde bulunan n^2 adet bilinmeyene karşılık, n adet bilinmeyen $var(\mathcal{E}_{it})$ bulunmaktadır. Buna göre, B matrisi ile $var(\mathcal{E}_{it})$ matrisinde bilinmeyen toplam değişken sayısı n^2 olacaktır. n^2 bilinmeyeni varyans-kovaryans matrisinde bulunan $(n^2 + n) / 2$ adet bağımsız bilinenler ile tanımlayabilmek için $(n^2 - n) / 2$ tane kısıta ihtiyaç duyulmaktadır. Kısaca standart VAR modelinden yapısal model tahmin edebilmek için sisteme $(n^2 - n) / 2$ adet kısıt konulması gerekmektedir (Aslan, 2017:39-40).

Kısıtlamalar için farklı birçok yöntem bulunmaktadır. Bu kısıtlamalar aşağıdaki gibidir.

- Kısa Dönemli Sıfır Kısıtlama (Cholesky Ayırışması)
- İşaret Kısıtlamaları
- Uzun Dönem Sıfır Kısıtlaması (Blanchard – Quah Ayırışması)
- Teori Bazlı Kısıtlamalar
- Değişen Varyans Aracılığı ile Konulan Kısıtlamalar

Çalışmamızda kullanacağımız kısıtlama uzun dönem sıfır kısıtlaması (Blanchard – Quah ayırışması) olacaktır. Hazırlanan modelde geçici şokları kalıcı şoklardan ayırmak amacıyla Blanchard ve Quah (1989) tarafından önerilen çift zaman serisi değişkeni kullanılarak arz ve talep şokları oluşturulmaktadır. Modelde belirlenen değişkenler Bayumi ve Eichengreen (1994) tarafından da kullanılan büyüme ve enflasyon oranlarından oluşmaktadır.

Büyüme oranı için (Δy) ve enflasyon oranı için de (Δp) X vektörü için bileşenleri oluşturacaktır. Buna göre oluşturulan X vektörü şu şekilde tanımlanır:

$$X_t = \begin{bmatrix} \Delta y_t \\ \Delta p_t \end{bmatrix} \quad (4.7)$$

Modelimizi geçici şokları kalıcı şoklardan bir çift zaman serisi değişkenine ayırmak için Blanchard ve Quah (1989) tarafından önerilen bir modeli kullanarak tahmin ediyoruz. Gerçek modelin, değişken X_t (vektör) değişkeninin sonsuz hareketli ortalaması ve eşit sayıda E_t şoku ile temsil edilebildiği bir sistemi oluşturulmaktadır. Gecikme operatörü L kullanılarak bu şu şekilde yazılabilir (Bayumi ve Eichengreen, 1994:10).

$$X_t = A_0 \varepsilon_t + A_1 \varepsilon_{t-1} + A_2 \varepsilon_{t-2} + A_3 \varepsilon_{t-3} \dots \quad (4.8)$$

$$X_t = \sum_{i=0}^{\infty} L^i A_i \varepsilon_t, \quad (L)$$

A_i matrisleri, şokların X vektörünün elemanlarına olan etki tepki fonksiyonlarını temsil eder. Burada X , çıktıdaki değişimden ve fiyatlardaki değişimden oluşmaktadır ve ε_t , arz ve talep şoklarını temsil etmektedir. Bu sistemin matris formunda ifadesi aşağıdaki gibi olacaktır (Bayumi ve Eichengreen, 1994:11).

$$\begin{bmatrix} \Delta y_t \\ \Delta p_t \end{bmatrix} = \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} a_{11i}(L) & a_{12i}(L) \\ a_{21i}(L) & a_{22i}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{dt} \\ \varepsilon_{st} \end{bmatrix} \quad (4.9)$$

Bu matris formunda y_t çıktı düzeyini temsil ederken p_t enflasyon değişkeninin logaritmalarını temsil etmektedir. ε_{dt} toplam talep şoklarını gösterirken ε_{st} toplam arz şoklarını temsil etmektedir. Blanchard ve Quah (1989) çalışmalarında arz şoklarının çıktı üzerine kalıcı etkisi olduğunu ancak talep şoklarının çıktı düzeyindeki etkilerinin sınırlı olduğunu kabul etmektedir. Buna göre talep şoklarının çıktı üzerine toplam etkilerinin sıfır olduğu kabul edilerek modelde şu şekilde bir kısıtlama yapılacaktır (Bayumi ve Eichengreen, 1994:11).

$$\sum_{i=0}^{\infty} a_{11i} = 0 \quad (4.10)$$

Yukarıda (4.9) ve (4.10) ile tanımlanan denklem modeli VAR analizi ile tahmin edilebilir. Herhangi bir VAR modelinde olduğu gibi X 'in her bir elemanı, X 'in tüm elemanlarının gecikmeli değerlerinde regresyona tabi tutulur. Bu tahmini katsayıları temsil etmek için B 'yi kullanarak VAR matris formu aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$X_t = B_1 X_{t-1} + B_2 X_{t-2} + \dots B_n X_{t-n} + e_t$$

$$X_t = [I - B(L)]^{-1} e_t \quad (4.11)$$

$$X_t = [I + B(L) + B(L)^2 + \dots] e_t$$

$$X_t = e_t + D_1 e_{t-1} + D_2 e_{t-2} + \dots$$

Yukarıdaki denklemde e_t VAR analizine göre elde edilen hataları temsil etmektedir. X , Δy ve Δp den meydana gelmektedir. Hata terimleri ise bu iki değişkenin gecikme değerlerinin şimdiki değerlerine olan regresyonundan elde edilir. Eşitlik (4.11) elde edilirken (4.9) ve (4.10) numaralı eşitlikler kullanıldığı için buradaki e_t arz ve talep şoklarını yani (ε_t) temsil eder. Buna göre $e_t = C \varepsilon_t$ olarak yazılır (Bayumi ve Eichengreen, 1994:11).

Yukarıdaki (4.10) denklemde gösterilen talep şoklarının çıktı üzerine geçici etkiye sahip olması ifadesi VAR gösterimi aşağıdaki gibidir.

$$\sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} d_{11i} & d_{12i} \\ d_{21i} & d_{22i} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} \\ c_{21} & c_{22} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & - \\ - & - \end{bmatrix} \quad (4.12)$$

Bu kısıtlama C matrisinin benzersiz bir şekilde tanımlanmasına ve arz ve talep şoklarının tanımlanmasına izin verir. Açıkça çıktı düzeyine kalıcı etki eden şokları arz şokları, çıktı üzerine geçici etki eden şokları da talep şokları olarak yorumlamak tartışma konusudur. Bu şekilde düşünmek toplam arz ve toplam talep modellerinde yer alan varsayımları kabul etmek anlamına gelir. Standart toplam arz ve toplam talep modellerinin dışında bu ilişkinin geçerliliğini yitirdiği farklı çevrelerce düşünülebilir. Verilerimize reel değişkenler üzerinde kalıcı etkileri olan geçici arz veya talep şoklarının hakim olduğu düşünülebilir. Bu noktada metodolojimizin kritik bir özelliği devreye girmektedir. Kısıtlama (4.12) çıktının her iki şoka verdiği yanıtı tanımlamış olsa da fiyatların verdiği tepki hakkında bir şey söylemiyor. Toplam arz ve toplam talep modeli, pozitif talep şoklarının fiyatları artırması, pozitif arz şoklarının ise düşürmesi gerektiğini öngörüyor. Bu tepkiler dürtüsel olmadığından aşırı tanımlayıcı kısıtlamalar olarak düşünülebilir. Bu yüzden kalıcı çıktı şoklarını arz açısından yorumlamamızı, talep

açısından ise geçici çıktı şoklarını test etmek için yararlı olacaktır. Başka bir ifadeyle etki-tepki fonksiyonları, yapısal VAR analizinin geçerliliğini doğrudan test etmek amacıyla kullanılabilir (Bayumi ve Eichengreen, 1994:12).

En küçük kareler yöntemi (OLS) kullanılarak elde edilen e_{yt} ve e_{pt} 'nin ortalamalarının sıfır olduğu ve varyansının da sabit olduğu kabul edilmektedir. Eş zamanlı etkilerin dışında (a_{11} ve $a_{21} = 0$) korelasyona sahiptir. Buna göre şokların varyans/kovaryans matrisi aşağıdaki şekilde olacaktır (Enders, 1995:332).

$$\Sigma_e = \begin{bmatrix} \text{var}(e_{yt}) & \text{cov}(e_{yt}, e_{pt}) \\ \text{cov}(e_{yt}, e_{pt}) & \text{var}(e_{pt}) \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{bmatrix} \quad (4.13)$$

Bu durumda model tahmininin doğru olması için Blanchard ve Quah (1989) çalışmalarında belirtilen kısıtlamaların konulması gerekmektedir. Bu kısıtların ilk ikisi arz ve talep şoklarının normalleştirilmesidir. Bunun için yapılması gereken hem arz hem de talep şokunun temiz dizi (white noise) olduklarını kabul etmemiz gerekmektedir. Üçüncü kısıtlama arz ve talep şoklarının dik olduğu varsayımına dayanmaktadır. Son kısıtlama ise toplam talep şokunun GSYİH üzerindeki etkisinin geçici olduğudur (Demirel, 2011:339).

Yukarıda belirtilen dört kısıtlamaya göre Δy ve Δp 'nin bir dönem ileri tahmini hata terimleri e_{yt} ve e_{pt} kullanılarak tahmin edebileceğimiz indirgenmiş VAR modelinden arz ve talep şokları (ϵ_s ve ϵ_d) elde edilebilir. Bunun için düzenlenen indirgenmiş VAR modelimiz aşağıdaki gibi olacaktır.

$$\begin{bmatrix} \Delta y_t \\ \Delta p_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} C_{11}(L) & C_{12}(L) \\ C_{21}(L) & C_{22}(L) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \Delta y_{t-1} \\ \Delta p_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{yt} \\ e_{pt} \end{bmatrix} \quad (4.14)$$

Bu matrisin basit gösterimi ise aşağıdaki gibidir;

$$X_t = C(L) X_{t-1} + e_t \quad (4.15)$$

Buradaki X_t = sütun vektörünü (Δy ve Δp), e_t = sütun vektörü (e_{yt} ve e_{pt}) ve $C(L)$ = 2×2 boyutunda katsayı polinom matrisini temsil etmektedir (Demirel, 2011:339). Bu noktadan

sonra arz ve talep şoklarını elde edebiliriz. Yukarıda belirtilen polinom matrisinin kullanılmasıyla arz ve talep şoklarını elde ederken aşağıda belirtilen eşitliği kullanmamız gerekecektir (Enders, 1995:333).

$$\begin{aligned} e_{yt} &= \Delta y_t - E_{t-1} \Delta y_t = \alpha_{11}(0) \varepsilon_{dt} + \alpha_{12}(0) \varepsilon_{st} \\ e_{pt} &= \Delta p_t - E_{t-1} \Delta p_t = \alpha_{21}(0) \varepsilon_{dt} + \alpha_{22}(0) \varepsilon_{st} \end{aligned} \quad (4.16)$$

Bu eşitliğin matris gösterimi ise aşağıdaki gibi olacaktır.

$$\begin{bmatrix} e_{yt} \\ e_{pt} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \alpha_{11}(0) & \alpha_{12}(0) \\ \alpha_{21}(0) & \alpha_{22}(0) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{dt} \\ \varepsilon_{st} \end{bmatrix} \quad (4.17)$$

Bu matriste $\alpha_{11}(0)$, $\alpha_{21}(0)$, $\alpha_{12}(0)$ ve $\alpha_{22}(0)$ katsayıları bilinmediği için arz ve talep şoklarının elde edilmemektedir. Bu katsayıları belirleyebilmek için Blanchard ve Quah (1989) çalışmalarında belirttikleri dört kısıtlamanın kullanılması gerekir (Enders, 1995:335-336). Bu dört kısıtlamadan sonra arz ve talep şoklarını tahmin edebiliriz.

$$\text{Kısıtlama 1: } \text{Var}(e_1) = \alpha_{11}(0)^2 + \alpha_{12}(0)^2$$

$$\text{Kısıtlama 2: } \text{Var}(e_2) = \alpha_{21}(0)^2 + \alpha_{22}(0)^2$$

$$\text{Kısıtlama 3: } E e_{1t} e_{2t} = \alpha_{11}(0) \alpha_{21}(0) + \alpha_{12}(0) \alpha_{22}(0)$$

$$\text{Kısıtlama 4: } [1 - \sum_{i=0}^{\infty} C_{22}(i)] \alpha_{11}(0) + \sum_{i=0}^{\infty} C_{12}(i) \alpha_{21}(0) = 0$$

4.5. VERİ SETİ VE UYGULAMA

Çalışmamızda 1991-2019 yılları arası Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) üyesi ülkeler için yıllık reel GSYİH'nın logaritmik değerleri ve TÜFE verileri kullanılmıştır. Veriler Dünya Bankası internet sitesinden düzenlenmiştir. Analize konu olan KEİ üyesi ülkeler, Azerbaycan, Arnavutluk, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'dan oluşmaktadır. Çalışmamızda öncelikler serilerin durağanlığını test etmek amacıyla birim kök testleri yapılmıştır. Durağan olmayan seriler fark alma yöntemiyle durağanlaştırıldıktan sonra eşbütünleşme testleri yapılmıştır. Daha sonra seriler için

gecikme uzunlukları bulunmuş ve serilerin otokorelasyon ve değişen varyans sorunu test edilmiştir. Serilerin korelasyonları incelenmiş ve arz ve talep şoklarının büyüklükleri ve uyum hızları hesaplanmıştır. Etki-tepki fonksiyonları oluşturulduktan sonra varyans ayrıştırması yapılarak sonuçlar değerlendirilmiştir.

4.5.1. Birim Kök Testi

SVAR Analizinde kullanılacak seriler durağan olması gerekir. Seriler durağan olduğu taktirde değişen varyans sorunuyla karşılaşılmayacaktır. Bunun aksine durağan olmayan bir seriyi durağan olarak kabul edilmesi durumunda sahte regresyon olgusu ortaya çıkacaktır. Sahte regresyon sorunuyla karşılaşmamak amacıyla serileri durağanlık testine tabi tutmamız gerekmektedir. Bu amaçla kullanılan birçok birim kök testleri mevcuttur. Durağanlık test sinamalarında öncelikle seviyede durağan olup olmadıklarına bakılır. Serilerin seviyede durağan olmaması durumunda fark alma işlemi yapılır tekrar durağanlık sinamasına tabi tutulur. Birinci fark işleminden sonra seriler durağan ise ikinci kez fark alma işlemine gerek kalmaz, eğer ilk fark işleminden sonra seriler durağan değilse ikinci kez fark alma işlemi yapılır (Tarı, 2002: 373-375; Karanfil ve Kılıç, 2015: 7-8).

Zaman serilerinin kullanıldığı çalışmalarda kullanılan serilerin birim kök testlerinin yani durağanlığının belirlenmesi ve durağanlık seviyelerinin tespiti amacıyla kullanılan pek çok birim kök testi bulunmaktadır. Bu çalışmada, değişkenlerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi ve sağlamasını yapmak amacıyla Phillips –Perron (PP) birim kök testleri ile test edilmiştir. Bu testlerden ADF birim kök testi aşağıdaki gibidir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007).

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \delta_j \Delta Y_{t-j} + e_t \quad (1)$$

ADF birim kök testi için kullanılan üç farklı denklem vardır. Birincisi sabit terimin ve trendin olmadığı, ikincisi sabit terimin olduğu ve üçüncüsü de sabit terimin ve trendin olduğu rassal yürüyüş sürecini tanımlamaktadır. Kullanılan bu üç denklem için , $\delta=0$ yokluk hipotezi test edilir (Tarı, 2002: 375-377). Birim kök testine ait sıfır hipotezi ve alternatif hipotez aşağıdaki gibidir.

H1: $\delta < 0$ (Birim kök yoktur, seri durağandır.)

H0: $\delta = 0$ (Birim kök vardır, seri durağan değildir.)

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \mu_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \mu_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \mu_t \quad (4)$$

Tablo 4.1: Arnavutluk Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy Değeri (0)		Birinci Fark (1)	
	ADF Testi	PP Testi	ADF Testi	PP Testi
Sabit GDP	-1.539476	-2.230654	-6.346660(***)	-6.062705 (***)
Sabit + Trend GDP	-1.574718	-1.364415	-7.629385(***)	-7.239435(***)
Sabit TÜFE	-3.783539 (***)	-24.24829 (***)		
Sabit + Trend TÜFE	-5.993397 (***)	-31.14760 (***)		

(*) % 10 düzeyinde anlamlı (**) % 5 düzeyinde anlamlı (***) % 1 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Tablo 4.1’de verilen Arnavutluk birim kök test sonucuna göre Gross Domestic Product (GDP) sabit ve sabit + trend hem ADF hem de PP testine göre seviyede durağan olmayıp birinci derece farkları neticesinde % 1 düzeyinde durağan olmuştur. TÜFE serisi ise sabit ve sabit + trend hem ADF hem de PP testine göre % 1 düzeyinde seviyede durağan olarak bulunmuştur.

Tablo 4.2: Azerbaycan Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy Değeri (0)		Birinci Fark (1)	
	ADF Testi	PP Testi	ADF Testi	PP Testi
Sabit GDP	-1.446837	-0.569130	-3.322630(**)	-3.322594(**)
Sabit + Trend GDP	-1.634499	-2.494900	-5.273532(***)	-7.214145(***)
Sabit TÜFE	-2.638081	-2.774064	-9.290729(***)	-6.000367(***)
Sabit + Trend TÜFE	-3.195518	-3.195518	-11.38007(***)	-6.885169(***)

(*) % 10 düzeyinde anlamlı (**) % 5 düzeyinde anlamlı (***) % 1 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Tablo 4.2 Azerbaycan birim kök test sonucuna göre GDP sabit ve sabit + trend hem ADF hem de PP testine göre seviyede durağan olmayıp birinci derece farkları neticesinde GDP sabit % 5 düzeyinde durağan olurken GDP sabit + trend % 1 düzeyinde durağan olmuştur. TÜFE serisi ise sabitte % 10 seviyesinde durağan olurken sabit +

trendde birim kök içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum kararsız durum olarak kabul edildiğinden birinci derece farkları alındığında hem ADF hem de PP testine göre TÜFE serisi hem sabit hem de sabit + trend % 1 düzeyinde durağan hale gelmiştir.

Tablo 4.3: Bulgaristan Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy Değeri (0)		Birinci Fark (1)	
	ADF Testi	PP Testi	ADF Testi	PP Testi
Sabit GDP	-1.132966	-0.537409	-6.829214 (***)	-6.894794 (***)
Sabit + Trend GDP	-3.609832	-2.375391	-6.694977 (***)	-6.767797 (***)
Sabit TÜFE	-4.845388 (***)	-4.844963 (***)		
Sabit + Trend TÜFE	-3.907722 (**)	-5.301401 (***)		

(*) % 10 düzeyinde anlamlı (**) % 5 düzeyinde anlamlı (***) % 1 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Tablo 4.3 Bulgaristan birim kök test sonucuna göre GDP sabitte birim kök içerirken sabit + trend ADF testine göre % 10 seviyesinde durağan, PP testine göre birim kök içermektedir. Birinci derece farkları alındığında her iki istatistiğe göre hem sabit hem de sabit + trend % 1 düzeyinde durağan hale gelmiştir. TÜFE, sabitte % 1 düzeyinde durağan iken sabit + trend de ADF testine göre % 5 düzeyinde PP testine göre %1 düzeyinde durağan olarak bulunmuştur.

Tablo 4.4: Ermenistan Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy Değeri (0)		Birinci Fark (1)	
	ADF Testi	PP Testi	ADF Testi	PP Testi
Sabit GDP	-0.016329	-0.199630	-4.924490 (***)	-4.924490 (***)
Sabit + Trend GDP	-1.517811	-2.715177	-4.720137 (***)	-4.708023 (***)
Sabit TÜFE	-855.5478 (***)	-734.0627 (***)		
Sabit + Trend TÜFE	-839.7455 (***)	-730.9922(***)		

(*) % 10 düzeyinde anlamlı (**) % 5 düzeyinde anlamlı (***) % 1 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Tablo 4.4 Ermenistan birim kök test sonucuna göre GDP hem sabitte hem de sabit + trendde seviyede birim kök içerirken birinci derece farkları sonucunda her iki test istatistiğine göre hem sabit hem de sabit + trend % 1 düzeyinde durağan hale gelmiştir. TÜFE serisi sabitte ve sabit + trendde her iki test istatistiğine göre % 1 düzeyinde durağan olarak bulunmuştur.

Tablo 4.5: Gürcistan Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy Değeri (0)		Birinci Fark (1)	
	ADF Testi	PP Testi	ADF Testi	PP Testi
Sabit GDP	-0.028561	-0.344534	-4.341163 (***)	-4.655948 (***)
Sabit + Trend GDP	-2.156468	-3.766674	-3.935272 (**)	-4.140199 (**)
Sabit TÜFE	-27.76223 (***)	-36.59724(***)		
Sabit + Trend TÜFE	-25.15892 (***)	-88.97301 (***)		

(*) % 10 düzeyinde anlamlı (**) % 5 düzeyinde anlamlı (***) % 1 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Tablo 4.5 Gürcistan birim kök test sonucuna göre GDP hem sabit hem de sabit + trend her iki istatistiğe göre seviyede birim kök içerirken birinci derece farkları sonucu GDP sabit her iki istatistiğe göre % düzeyinde durağan hale gelirken GDP sabit + trend her iki istatistiğe göre % 5 düzeyinde durağanlaştırılmıştır. TÜFE serisi hem sabit hem de sabit + trend olarak hem ADF hem de PP testine göre seviyede % 1 düzeyinde durağan olarak bulunmuştur.

Tablo 4.6: Moldova Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy Değeri (0)		Birinci Fark (1)	
	ADF Testi	PP Testi	ADF Testi	PP Testi
Sabit GDP	-0.032825	-0.131769	-3.690811 (**)	-3.659750(**)
Sabit + Trend GDP	-1.957635	-2.058037	-3.598336 (*)	-3.567853 (*)
Sabit TÜFE	-5.232187 (***)	-5.836519 (***)		
Sabit+ Trend TÜFE	-5.481890(***)	-3.419679 (*)		

(*) % 10 düzeyinde anlamlı (**) % 5 düzeyinde anlamlı (***) % 1 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Moldova birim kök test sonucu Tablo 4.6’da gösterildiği üzere GDP hem sabit hem de sabit + trend her iki istatistiğe göre seviyede birim kök içerirken birinci derece farkları sonucu GDP sabit her iki istatistiğe göre % 5 düzeyinde durağan hale gelirken GDP sabit + trend her iki istatistiğe göre % 10 düzeyinde durağanlaştırılmıştır.

TÜFE serisi sabit olarak seviyede her iki istatistiğe göre % 1 düzeyinde durağan iken TÜFE sabit + trend ADF istatistiğine göre seviyede % 1 düzeyinde, PP test istatistiğine göre seviyede % 10 düzeyinde durağan olarak bulunmuştur.

Tablo 4.7: Romanya Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy Değeri (0)		Birinci Fark (1)	
	ADF Testi	PP Testi	ADF Testi	PP Testi
Sabit GDP	-0.422308	-0.513250	-3.857944 (***)	-3.874492 (***)
Sabit + Trend GDP	-2.424877	-1.869033	-3.792443 (**)	-3.804272 (**)
Sabit TÜFE	-5.786650 (***)	-3.381915 (**)		
Sabit +Trend TÜFE	-2.717979	-2.662977	-4.602842 (***)	-9.603532 (***)

(*) % 10 düzeyinde anlamlı (**) % 5 düzeyinde anlamlı (***) % 1 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Tablo 4.7'deki Romanya birim kök test sonucuna göre GDP hem sabit hem de sabit + trend olarak hem ADF hem de PP test istatistiğine göre seviyede birim kök tespit edilmiş birinci derece farkları sonucunda GDP sabit her iki test istatistiğine göre % 1 düzeyinde durağan hale gelirken GDP sabit + trend her iki testte de % 5 düzeyinde durağan hale gelmiştir. TÜFE sabit ADF testine göre % 1 düzeyinde PP testine göre ise % 5 düzeyinde seviyede durağan bulunmuş, TÜFE sabit + trend ise seviyede her iki test istatistiğine göre birim köke sahip iken birinci derece farkları alındığında her iki test istatistiğine göre % 1 düzeyinde durağan hale gelmiştir.

Tablo 4.8: Rusya Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy Değeri (0)		Birinci Fark (1)	
	ADF Testi	PP Testi	ADF Testi	PP Testi
Sabit GDP	-0.933805	-0.645078	-3.495272 (**)	-3.435209 (**)
Sabit + Trend GDP	-4.154893	-1.947763	-3.416926 (*)	-3.356395 (*)
Sabit TÜFE	-7.119851 (***)	-31.91071(***)		
Sabit +Trend TÜFE	-6.927053 (***)	-81.60277 (***)		

(*) % 10 düzeyinde anlamlı (**) % 5 düzeyinde anlamlı (***) % 1 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Rusya birim kök test sonucu Tablo 4.8'de gösterildiği gibi GDP sabit hem ADF hem de PP test istatistiğine göre seviyede birim köke sahip olduğu görülmüş. Birinci derece farkları neticesinde her iki test istatistiğine göre % 5 düzeyinde durağan hale gelmiştir. GDP sabit + trend ADF test istatistiğine göre % 5 düzeyinde durağan iken PP test istatistiğine göre birim köke sahip olduğu görülmüştür. Kararsız bir durum olduğundan dolayı birinci derece farkları neticesinde GDP sabit + trend her iki test istatistiğine göre % 10 düzeyinde durağan hale gelmiştir. TÜFE serisi hem sabit hem de sabit + trend her iki test istatistiğine göre seviyede % 1 düzeyinde durağan olarak bulunmuştur.

Tablo 4.9: Sırbistan Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy Değeri (0)		Birinci Fark (1)	
	ADF Testi	PP Testi	ADF Testi	PP Testi
Sabit GDP	-1.453310	-1.411473	-5.472458 (***)	-5.472458 (***)
Sabit +Trend GDP	-2.313528	-2.334328	-5.343105 (***)	-5.344310 (***)
Sabit TÜFE	-2.620515	-2.530030	-5.393919 (***)	-6.417154 (***)
Sabit +Trend TÜFE	-3.348313	-3.185628	-6.040691 (***)	-7.059702 (***)

(*) % 10 düzeyinde anlamlı (**) % 5 düzeyinde anlamlı (***) % 1 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Tablo 4.9'daki Sırbistan birim kök test sonucuna göre GDP sabit ve GDP sabit + trend hem ADF hem de PP test istatistiğine göre seviyede birim köke sahip oldukları görülmüştür. Birinci derece farkları sonrası hem GDP sabit hem de GDP sabit + trend her iki test istatistiğine göre % 1 düzeyinde durağan hale gelmiştir. TÜFE sabit her iki test istatistiğine göre seviyede birim köke sahipken birinci derece farkları sonucunda her iki test istatistiğine göre % 1 düzeyinde durağan hale gelirken TÜFE sabit + trend ADF test istatistiğine göre % 10 düzeyinde durağan iken PP test istatistiğine göre birim köke sahiptir. Kararsız kalınan bu durum için birinci derece farkları neticesinde her iki test istatistiğine göre % 1 düzeyinde durağan hale gelmiştir.

Tablo 4.10: Türkiye Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy Değeri (0)		Birinci Fark (1)	
	ADF Testi	PP Testi	ADF Testi	PP Testi
Sabit GDP	-1.181216	-1.181216	-5.502999 (***)	-5.501620 (***)
Sabit+ Trend GDP	-1.248574	-1.241940	-5.565682 (***)	-5.563475 (***)
Sabit TÜFE	-3.179384	-0.972500	-2.071803	-5.162473 (***)
Sabit+ Trend TÜFE	-2.574003	-1.594295	-3.532441 (*)	-5.100157 (***)

(*) % 10 düzeyinde anlamlı (**) % 5 düzeyinde anlamlı (***) % 1 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Türkiye için Birim kök test sonucu Tablo 4.10'da görüldüğü üzere GDP sabit ve GDP sabit + trend hem ADF hem de PP test istatistiğine göre seviyede birim köke sahipken birinci derece farkları sonucunda her iki test istatistiğine göre her iki seride % 1 düzeyinde durağan hale gelmiştir. TÜFE sabit ADF test istatistiğine göre seviyede %5 düzeyinde durağan iken PP test istatistiğine göre birim köke sahiptir. Kararsız kalınan bu durumda birinci derece fark alındığında PP test istatistiğine göre % 1 düzeyinde anlamlı hale gelirken ADF test istatistiğine göre birim köke sahiptir. TÜFE sabit + trend her iki test istatistiğine göre seviyede birim kök barındırırken birinci derece fark sonucunda ADF

test istatistiğine göre %10 düzeyinde PP test istatistiğine göre % 1 düzeyinde anlamlı hale gelmiştir.

Tablo 4.11: Ukrayna Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy Değeri (0)		Birinci Fark (1)	
	ADF Testi	PP Testi	ADF Testi	PP Testi
Sabit GDP	-1.168042	-0.926280	-3.294328 (**)	-3.265447 (**)
Sabit + Trend GDP	-4.227852	-1.999889	-3.309997 (*)	-3.291692 (*)
Sabit TÜFE	-92.01989 (***)	-112.8517 (***)		
Sabit + Trend TÜFE	-85.35120 (***)	-103.1674 (***)		

(*) % 10 düzeyinde anlamlı (**) % 5 düzeyinde anlamlı (***) % 1 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Tablo 4.11’de Ukrayna için verilen birim kök test sonucuna göre GDP sabit hem ADF hem de PP test istatistiğine göre seviyede birim kök barındırırken birinci farkları sonucunda her iki test istatistiğine göre % 5 düzeyinde durağan hale gelmiştir. GDP sabit + trend ADF test istatistiğine göre % 5 düzeyinde durağan iken PP test istatistiğine göre birim köke sahiptir. Birinci derece farkları sonucunda her iki test istatistiğine göre % 10 düzeyinde durağan hale gelmiştir. TÜFE serisi hem sabit hem de sabit + trend her iki test istatistiğine göre seviyede % 1 düzeyinde durağan olduğu görülmüştür.

Tablo 4.12: Yunanistan Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzy Değeri (0)		Birinci Fark (1)	
	ADF Testi	PP Testi	ADF Testi	PP Testi
Sabit GDP	-1.588687	-1.682533	-3.056301 (**)	-3.051868 (**)
Sabit + Trend GDP	-1.337537	-1.015406	-5.741913 (***)	-3.13077
Sabit TÜFE	-4.157246 (***)	-4.655567 (***)		
Sabit +Trend TÜFE	-3.228498 (*)	-3.378762 (*)		

(*) % 10 düzeyinde anlamlı (**) % 5 düzeyinde anlamlı(***) % 1 düzeyinde anlamlılık ifade eder.

Tablo 4.12’ye göre Ukrayna birim kök test sonucuna göre GDP sabit ve GDP sabit + trend hem ADF hem de PP test istatistiğine göre seviyede birim kök barındırdığı birinci derece farkları sonucu GDP sabit her iki test istatistiğine göre % 5 düzeyinde durağan hale gelirken GDP sabit + trend ADF test istatistiğine göre % 1 düzeyinde durağan hale gelirken PP test istatistiğine göre birim kök barındırmaktadır. TÜFE sabit her iki test istatistiğine göre seviyede % 1 düzeyinde durağan iken TÜFE sabit + trend her iki test istatistiğine göre % 10 düzeyinde durağan olarak bulunmuştur.

4.5.2. Optimal Gecikme Uzunlukları

VAR modellerinde tahminlerden doğru sonuçlar alabilmek amacıyla optimal gecikme uzunluğu belirlenmektedir. Eğer uygun gecikme uzunluğu belirlenemezse modelin serbestlik derecesi ve benzeri sorunları beraberinde getirecektir. Bu yüzden öncelikle model tahmini yapılmadan optimal gecikme uzunlukları belirlenmiş ve daha sonra diğer testlere geçilmiştir.

Aşağıdaki tablolar her ülke için belirlenen gecikme uzunluklarını göstermekte optimal gecikme uzunlukları (*) işaretiyle gösterilmektedir. Tabloda altı farklı gecikme kriteri bulunmaktadır. Bu kriterlere göre en uygun gecikme uzunluğunu belirlenerek SVAR modelinde kullanılmıştır.

Tablo 4.13: Arnavutluk İçin Optimal Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-60.61304	NA	0.793714	5.444612	5.543351	5.469445
1	-51.57454	15.71912*	0.513614*	5.006482*	5.302698*	5.080980*
2	-45.92409	8.844198	0.449918	4.862964	5.356657	4.987126
3	-38.11157	10.86958	0.331381	4.531441	5.222611	4.705268
4	-17.77721	24.75487	0.084032	3.111062	3.999710	3.334555
5	-14.50382	3.415715	0.097136	3.174245	4.260370	3.447403

Tablo 4.13'e göre Arnavutluk serisi için optimal gecikme uzunluğu "1" olarak bulunmuştur. Belirlenen bu optimal gecikme uzunluğuna göre VAR modeli kurulacaktır.

Tablo 4.14: Azerbaycan İçin Optimal Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-68.63829	NA	2.108621	6.421663	6.520849	6.445028
1	-61.25169	12.75868*	1.554968*	6.113790*	6.411347*	6.183885*
2	-59.49319	2.717681	1.930858	6.317563	6.813491	6.434389
3	-56.34574	4.291977	2.149160	6.395067	7.089367	6.558623
4	-50.65125	6.729857	1.948345	6.241022	7.133693	6.451309
5	-50.36475	0.286499	3.004418	6.578613	7.669656	6.835630

Tablo 4.14'e göre Azerbaycan serisi için optimal gecikme uzunluğu "1" olarak bulunmuştur. Belirlenen bu optimal gecikme uzunluğuna göre VAR modeli kurulacaktır.

Tablo 4.15: Bulgaristan İçin Optimal Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-138.5206	NA	694.7424	12.21919	12.31792	12.24402
1	-128.8984	16.73425	427.3205	11.73030	12.02651	11.80480
2	-115.2467	21.36796	186.6737	10.89102	11.38471	11.01518
3	-108.9294	8.789322*	156.5823	10.68951	11.38068	10.86334
4	-106.1983	3.324830	183.5035*	10.79985*	11.68850*	11.02334*
5	-102.3100	4.057275	201.0750	10.80957	11.89569	11.08273

Tablo 4.15'e göre Bulgaristan serisi için optimal gecikme uzunluğu "4" olarak bulunmuştur. Belirlenen bu optimal gecikme uzunluğuna göre VAR modeli kurulacaktır.

Tablo 4.16: Gürcistan İçin Optimal Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-33.37614	NA	0.117893	3.53761	3.637187	3.557051
1	-32.17890	2.035302	0.156719	3.817890	4.116610	3.876203
2	-32.11513	0.095652*	0.236315*	4.211513*	4.709379*	4.308702*
3	-29.12620	3.885607	0.272162	4.312620	5.009633	4.448684
4	-25.53680	3.948347	0.306275	4.353680	5.249839	4.528619
5	-23.45789	1.871014	0.424671	4.545789	5.641095	4.759604

Tablo 4.16'e göre Gürcistan serisi için optimal gecikme uzunluğu "2" olarak bulunmuştur. Belirlenen bu optimal gecikme uzunluğuna göre VAR modeli kurulacaktır.

Tablo 4.17: Moldova İçin Optimal Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-36.74222	NA	0.202416	4.078129	4.177543	4.094954
1	-35.69753	1.759481	0.277701	4.389214	4.687458	4.439688
2	-34.28572	2.080569*	0.372046*	4.661654*	5.158727*	4.745779*
3	-31.86633	3.056070	0.460693	4.828034	5.523937	4.945809
4	-30.41504	1.527673	0.660385	5.096320	5.991051	5.247744
5	-29.17492	1.044306	1.039565	5.386834	6.480395	5.571908

Tablo 4.17'ye göre Moldova serisi için optimal gecikme uzunluğu "2" olarak bulunmuştur. Belirlenen bu optimal gecikme uzunluğuna göre VAR modeli kurulacaktır.

Tablo 4.18: Romanya İçin Optimal Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-99.05921	NA	22.46847	8.787757	8.886496	8.812590
1	-94.49142	7.943986	21.44774	8.738384	9.034600	8.812882
2	-83.63112	16.99873*	11.94344*	8.141836*	8.635529*	8.265999*
3	-75.62126	11.14415	8.647106	7.793153	8.484323	7.966980
4	-72.63816	3.631598	9.914167	7.881579	8.770227	8.105071
5	-70.99467	1.714945	13.20510	8.086493	9.172618	8.359650

Tablo 4.18'e göre Romanya serisi için optimal gecikme uzunluğu "2" olarak bulunmuştur. Belirlenen bu optimal gecikme uzunluğuna göre VAR modeli kurulacaktır.

Tablo 4.19: Rusya İçin Optimal Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-98.12618	NA	14.41387	8.343848	8.442020*	8.369893
1	-92.43216	9.964545*	12.54791*	8.202680*	8.497193	8.280814*
2	-91.33614	1.735359	16.14006	8.444678	8.935534	8.574902
3	-88.11920	4.557328	17.62046	8.509934	9.197132	8.692247

Tablo 4.19'a göre Rusya serisi için optimal gecikme uzunluğu "1" olarak bulunmuştur. Belirlenen bu optimal gecikme uzunluğuna göre VAR modeli kurulacaktır.

Tablo 4.20: Sırbistan İçin Optimal Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-76.99327	NA	14.00651	8.315081	8.414496	8.331906
1	-67.08381	16.68962	7.558003	7.693033	7.991277	7.743507
2	-56.84497	15.08882*	3.998501*	7.036312	7.533385*	7.120437
3	-55.81522	1.300727	5.731128	7.348971	8.044873	7.466745
4	-48.41598	7.788674	4.392524	6.991156	7.885888	7.142580
5	-43.39280	4.230052	4.643277	6.883452*	7.977013	7.068526*

Tablo 4.20'ye göre Sırbistan serisi için optimal gecikme uzunluğu "2" olarak bulunmuştur. Belirlenen bu optimal gecikme uzunluğuna göre VAR modeli kurulacaktır.

Tablo 4.21: Türkiye İçin Optimal Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-67.04630	NA*	1.388719	6.004026	6.102765	6.028859
1	-64.48772	4.449714	1.578700*	6.129367*	6.425583*	6.203864*
2	-60.19619	6.717171	1.556380	6.104017	6.597710	6.228179

3	-55.34008	6.756329	1.482373	6.029572	6.720743	6.203400
4	-53.41111	2.348315	1.862737	6.209661	7.098309	6.433154
5	-47.08535	6.600793	1.651248	6.007421	7.093546	6.280579

Tablo 4.21'e göre Türkiye serisi için optimal gecikme uzunluğu "1" olarak bulunmuştur. Belirlenen bu optimal gecikme uzunluğuna göre VAR modeli kurulacaktır.

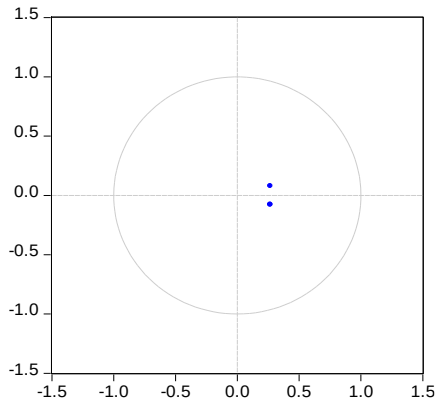
Tablo 4.22: Yunanistan İçin Optimal Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-32.33277	NA	0.059929	2.861064	2.959235	2.887109
1	-14.74945	30.77080*	0.019370*	1.729121*	2.023635*	1.807256*
2	-12.33445	3.823752	0.022322	1.861204	2.352060	1.991428
3	-11.29596	1.471196	0.029221	2.107997	2.795195	2.290311
4	-8.489434	3.508158	0.033662	2.207453	3.090993	2.441856

Tablo 4.22'ye göre Yunanistan serisi için optimal gecikme uzunluğu "1" olarak bulunmuştur. Belirlenen bu optimal gecikme uzunluğuna göre VAR modeli kurulacaktır.

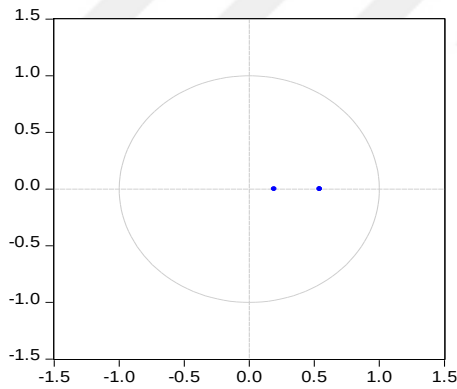
4.5.3. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

VAR modelinin dinamik olarak durağanlığının test edilmesi için AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember analizi yapılması gerekmektedir. Bu analize göre ters kökler çember içerisinde yer alırsa kurulan model dinamik olarak durağan yani istikrar koşulunu sağladığı sonucuna ulaşılırken çember dışarısında olması durumunda kurulan modelin uzun dönemde durağan olmadığı sonucuna ulaşılır. Aşağıda oluşturulan VAR modeline dahi on ülke için AR karakteristik polinomunun ters kökleri verilerek modelin uzun dönem durağanlığı incelenmiştir.

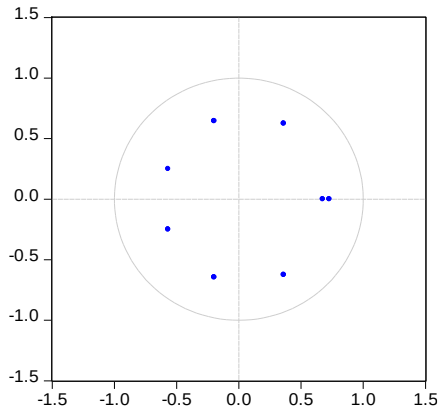
Şekil 4.4: Arnavutluk için AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri

Şekil 4.4’de Arnavutluk için AR karakteristik polinomunun ters kökleri verilmiştir. Grafiğe göre AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde yer alması VAR (2) modelin dinamik olarak durağan olduğu yani istikrar koşulunun yerine geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre model için Otokorelasyon ve Değişen Varyans testlerine geçilmiştir.

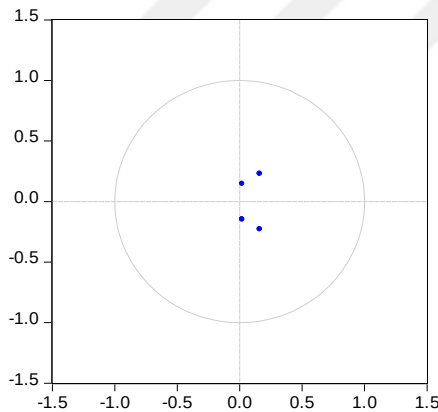
Şekil 4.5: Azerbaycan için AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri

Şekil 4.5’de Azerbaycan için AR karakteristik polinomunun ters kökleri verilmiştir. Grafiğe göre AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde yer alması VAR (2) modelin dinamik olarak durağan olduğu yani istikrar koşulunun yerine geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre model için Otokorelasyon ve Değişen Varyans testlerine geçilmiştir.

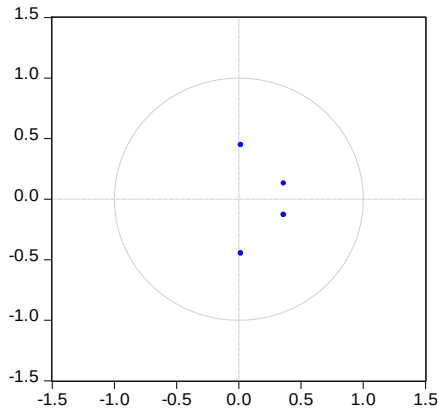
Şekil 4.6: Bulgaristan için AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri

Şekil 4.6’da Bulgaristan için AR karakteristik polinomunun ters kökleri verilmiştir. Grafiğe göre AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde yer alması VAR (2) modelin dinamik olarak durağan olduğu yani istikrar koşulunun yerine geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre model için Otokorelasyon ve Değişen Varyans testlerine geçilmiştir.

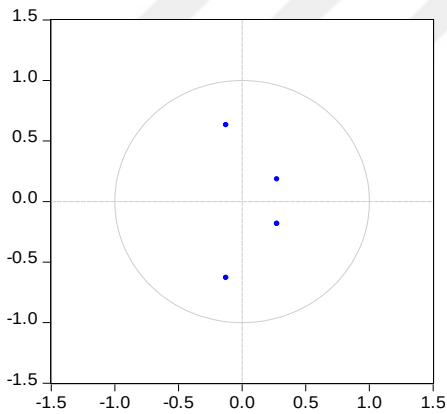
Şekil 4.7: Gürcistan için AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri

Şekil 4.7’de Gürcistan için AR karakteristik polinomunun ters kökleri verilmiştir. Grafiğe göre AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde yer alması VAR (2) modelin dinamik olarak durağan olduğu yani istikrar koşulunun yerine geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre model için Otokorelasyon ve Değişen Varyans testlerine geçilmiştir.

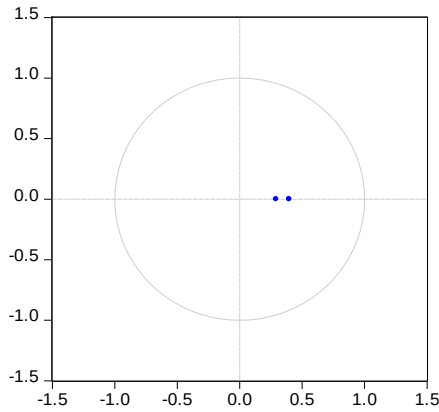
Şekil 4.8: Moldova için AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri

Şekil 4.8’de Moldova için AR karakteristik polinomunun ters kökleri verilmiştir. Grafiğe göre AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde yer alması VAR (2) modelin dinamik olarak durağan olduğu yani istikrar koşulunun yerine geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre model için Otokorelasyon ve Değişen Varyans testlerine geçilmiştir.

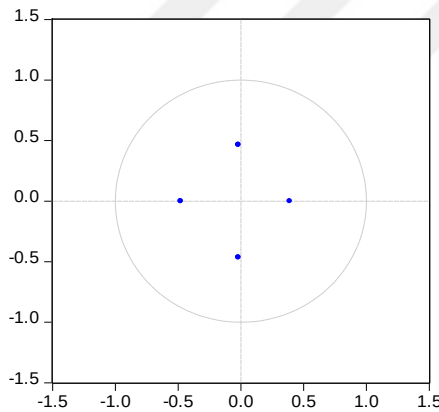
Şekil 4.9: Romanya için AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri

Şekil 4.9’da Romanya için AR karakteristik polinomunun ters kökleri verilmiştir. Grafiğe göre AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde yer alması VAR (2) modelin dinamik olarak durağan olduğu yani istikrar koşulunun yerine geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre model için Otokorelasyon ve Değişen Varyans testlerine geçilmiştir.

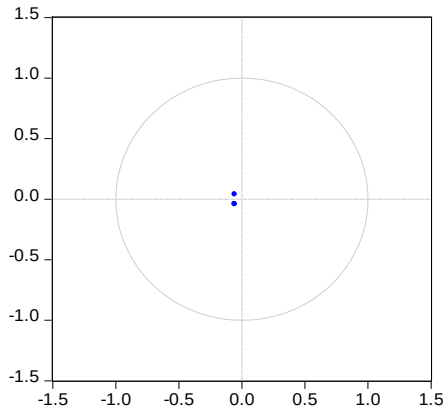
Şekil 4.10: Rusya için AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri

Şekil 4.10’da Rusya için AR karakteristik polinomunun ters kökleri verilmiştir. Grafiğe göre AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde yer alması VAR (2) modelin dinamik olarak durağan olduğu yani istikrar koşulunun yerine geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre model için Otokorelasyon ve Değişen Varyans testlerine geçilmiştir.

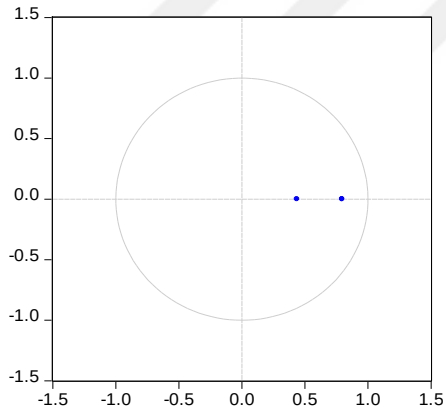
Şekil 4.11: Sırbistan için AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri

Şekil 4.11’de Sırbistan için AR karakteristik polinomunun ters kökleri verilmiştir. Grafiğe göre AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde yer alması VAR (2) modelin dinamik olarak durağan olduğu yani istikrar koşulunun yerine geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre model için Otokorelasyon ve Değişen Varyans testlerine geçilmiştir.

Şekil 4.12: Türkiye için AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri

Şekil 4.12’de Türkiye için AR karakteristik polinomunun ters kökleri verilmiştir. Grafiğe göre AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde yer alması VAR (2) modelin dinamik olarak durağan olduğu yani istikrar koşulunun yerine geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre model için Otokorelasyon ve Değişen Varyans testlerine geçilmiştir.

Şekil 4.13: Yunanistan için AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri

Şekil 4.13’de Yunanistan için AR karakteristik polinomunun ters kökleri verilmiştir. Grafiğe göre AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisinde yer alması VAR (2) modelin dinamik olarak durağan olduğu yani istikrar koşulunun yerine geldiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre model için Otokorelasyon ve Değişen Varyans testlerine geçilmiştir.

4.5.4. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testi

Eşbütünleşme analizlerinde doğru sonuçlar alınabilmesi için tahmin edilen VAR modellerinin hata terimleri arasında otokorelasyon olmamalı ve hata terimlerinin varyansının da sabit olması gerekmektedir. Hesaplanan test istatistiği ki kare tablo değerinden küçük ise model için otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır yani H_0 hipotezi reddedilemez. Hesaplanan Ki kare değeri tablo değerinden büyükse otokorelasyon sorunu var şeklinde yorumlanır.

Değişen varyans sorunu içinde hesaplanan test istatistiği ki kare tablo değerinden küçük ise değişen varyans sorunu yok demektir yani H_0 hipotezi reddedilemez. Eğer hesaplanan ki kare değeri tablo değerinden büyükse H_0 hipotezi reddedilir yani değişen varyans var demektir.

H_0 : Hata terimleri seri korelasyon içinde değildir (otokorelasyon yoktur)

H_1 : Hata terimleri seri korelasyon içindedir (otokorelasyon vardır)

Tablo 4.23: Arnavutluk Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Otokorelasyon				Değişen Varyans		
Gecikme Uzunluğu	Rao F-stat	df	Prob.	Ki-kare	df	P- değeri
1	1.847854	4	0.1377	10.17131	12	0.6009
2	0.723537	4	0.5808			

Tablo 4.23'e göre Arnavutluk serisinde % 10 anlamlılık düzeyinde p değerleri 0,10 değerinin üzerinde çıkmıştır bu sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilememektedir. Serilerde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 4.24: Azerbaycan Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Otokorelasyon				Değişen Varyans		
Gecikme Uzunluğu	Rao F-stat	df	Prob.	Ki-kare	df	P- değeri
1	1.130788	4	0.3558	28.09164	12	0,054
2	0.502308	4	0.7342			

Tablo 4.24'e göre Azerbaycan serisinde %10 anlamlılık düzeyinde p değerleri 0,10 değerinin üzerinde çıkmıştır bu sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilemediği için serilerde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Değişen varyans için anlamlılık değeri 0,054 çıkmıştır bu yüzden seride değişen varyans problemi vardır.

Tablo 4.25: Bulgaristan Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Otokorelasyon				Değişen Varyans		
Gecikme Uzunluğu	Rao F-stat	df	Prob.	Ki-kare	df	P- değeri
1	0.293437	4	0.8795	58.35437	36	0.1106
2	2.111641	4	0.1081			
3	1.613576	4	0.2007			
4	0.333601	4	0.8528			
5	0.587788	4	0.6744			

Tablo 4.25'e göre Bulgaristan serisinde % 10 anlamlılık düzeyinde p değerleri 0,10 değerinin üzerinde çıkmıştır bu sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilememektedir. Serilerde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 4.26: Gürcistan Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Otokorelasyon				Değişen Varyans		
Gecikme Uzunluğu	Rao F-stat	df	Prob.	Ki-kare	df	P- değeri
1	0.750557	4	0.5655	17.77584	24	0.8137
2	0.923416	4	0.4634			
3	0.771946	4	0.5521			

Tablo 4.26'ya göre Gürcistan serisinde % 10 anlamlılık düzeyinde p değerleri 0,10 değerinin üzerinde çıkmıştır bu sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilememektedir. Serilerde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 4.27: Moldova Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Otokorelasyon				Değişen Varyans		
Gecikme Uzunluğu	Rao F-stat	df	Prob.	Ki-kare	df	P- değeri
1	1.838991	4	0.1494	25.34279	24	0.3873
2	0.780853	4	0.5471			
3	0.491339	4	0.7421			

Tablo 4.27'ye göre Moldova serisinde % 10 anlamlılık düzeyinde p değerleri 0,10 değerinin üzerinde çıkmıştır bu sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilememektedir. Serilerde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 4.28: Romanya Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Otokorelasyon				Değişen Varyans		
Gecikme Uzunluğu	Rao F-stat	df	Prob.	Ki-kare	df	P- değeri
1	1.211177	4	0.3221	43.45348	36	0.1836
2	1.922215	4	0.1266			
3	0.417298	4	0.7951			

Tablo 4.28'e göre Romanya serisinde % 10 anlamlılık düzeyinde p değerleri 0,10 değerinin üzerinde çıkmıştır bu sonuçlara göre Ho hipotezi reddedilememektedir. Serilerde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 4.29: Rusya Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Otokorelasyon				Değişen Varyans		
Gecikme Uzunluğu	Rao F-stat	df	Prob.	Ki-kare	df	P- değeri
1	0.993141	4	0.4225	33.66911	12	0.0008
2	0.719332	4	0.5838			

Tablo 4.29'a göre Rusya serisinde %10 anlamlılık düzeyinde p değerleri 0,10 değerinin üzerinde çıkmıştır bu sonuçlara göre Ho hipotezi reddedilemediği için serilerde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Değişen varyans için anlamlılık değeri 0,0008 çıkmıştır bu yüzden seride değişen varyans problemi vardır.

Tablo 4.30: Sırbistan Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Otokorelasyon				Değişen Varyans		
Gecikme Uzunluğu	Rao F-stat	df	Prob.	Ki-kare	df	P- değeri
1	0.089385	4	0.9850	33.69633	24	0.0902
2	1.815226	4	0.1539			
3	0.357050	4	0.8369			

Tablo 4.30'a göre Sırbistan serisinde %10 anlamlılık düzeyinde p değerleri 0,10 değerinin üzerinde çıkmıştır bu sonuçlara göre Ho hipotezi reddedilemediği için serilerde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Değişen varyans için anlamlılık değeri 0,0902 çıkmıştır bu yüzden seride değişen varyans problemi vardır.

Tablo 4.31: Türkiye Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Otokorelasyon				Değişen Varyans		
Gecikme Uzunluğu	Rao F-stat	df	Prob.	Ki-kare	df	P- değeri
1	0.361762	4	0.8344	13.74948	12	0.3170
2	0.422562	4	0.7914			

Tablo 4.31'e göre Türkiye serisinde % 10 anlamlılık düzeyinde p değerleri 0,10 değerinin üzerinde çıkmıştır bu sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilememektedir. Serilerde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 4.32: Yunanistan Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Otokorelasyon				Değişen Varyans		
Gecikme Uzunluğu	Rao F-stat	df	Prob.	Ki-kare	df	P- değeri
1	1.248843	4	0.3052	9.449733	12	0.6641
2	0.312402	4	0.8681			

Tablo 4.32'ye göre Yunanistan serisinde % 10 anlamlılık düzeyinde p değerleri 0,10 değerinin üzerinde çıkmıştır bu sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilememektedir. Serilerde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

4.5.5. Eşbütünleşme Testleri

Eşbütünleşme testi birim kök analizlerinden sonra değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin tespit edilmesi amacıyla yapılmıştır. Ancak eşbütünleşme testi yapılırken değişkenlerin durağanlık dereceleri önem arz etmektedir. Aynı seviyede durağan olan değişkenlerin uzun dönem ilişkisi Johansen eşbütünleşme testi yapılmıştır. Seriler aynı seviyede durağan değilse Johansen eşbütünleşme testi uygulanamamaktadır. Bu yüzden farklı seviyelerde durağan olan seriler için Autoregressive Distributed Lag (ARDL) testi uygulanmıştır. ARDL testi için serilerin aynı seviyede durağan olma şartı aranmamaktadır. Bu yüzden serilerin aynı seviyede durağan olduğu ülkeler (Azerbaycan, Romanya, Sırbistan ve Türkiye) için Johansen eşbütünleşme testi uygularken serileri farklı seviyede durağan ülkeler (Arnavutluk, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Rusya, Ukrayna ve Yunanistan) için ise ARDL eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Öncelikle Johansen eşbütünleşme testinin teorik çerçevesi anlatılacak ve aynı seviyede durağan olan ülkelerin eşbütünleşme test sonuçları verilip daha sonra

ARDL modelinin teorisi anlatıldıktan sonra farklı seviyede durağan olan ülkelerin eşbütünleşme analiz sonuçları verilecektir.

4.5.5.1. Johansen Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme testleri yapılabilmesi için öncelikle serilerin durağanlık derecelerinin incelenmesi gerekir. Serilerin aynı seviyede durağan olmaları durumunda Johansen eşbütünleşme testi yapılabilir. Farklı seviyelerde durağan olan seriler için Johansen eşbütünleşme testi yapılamaz (Tarı ve Yıldırım, 2009). Modelin denklemi aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \sum_{i=1}^p A_i Y_{t-i} + \beta X_t + u_t \quad (1)$$

Buradaki X_t ve Y_t düzey değerleri durağan olmayan ancak birinci farkları alındığı zaman durağan olan yani $I(1)$ seriler olmalıdır. Denklemin birinci farkını alıp tekrar düzenlendiğimizde,

$$\Delta Y_t = \pi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \tau_i Y_{t-i} + \beta X_t + v_t \quad (2)$$

şeklini alır. Burada $\pi = \sum_{i=1}^p A_i - I$ ve $\tau_i = - \sum_{j=i+1}^p A_j$ dir. $\pi = \alpha\beta'$ olarak tanımlanır. α ve β' ($k \times r$) boyutuna sahip ve rankı (r) olan iki matrisi gösterir (Göçer, 2013). α simgesiyle hata düzeltme teriminin katsayısı açıklanırken, β' simgesiyle de uzun dönem için eşbütünleşme katsayıları matrisini ve (r) ile de matrisin rankı gösterilir (Tarı, 2009:427). Rank 1'e eşit ise 1 eşbütünleşme ilişkisi olduğunu, 1'den büyük ise rankın değeri kadar eşbütünleşme ilişkisi olduğunu ifade eder. Eşbütünleşik ilişkiyi tespit etmek için iz (trace) ve maksimum öz değer istatistiklerine bakılır (Tarı, 2009: 427).

Tablo 4.33: Azerbaycan İçin Eşbütünleşme Test Sonuçları

Hipotez	Özdeğer	İz İstatistik	Kritik Değer	Prob.
None*	0.828752	51.82808	20.26184	0.0000
At most 1	0.265438	7.712012	9.164546	0.0936

Tablo 4.33'e göre değişkenler arasında en az bir tane uzun dönem ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre Azerbaycan serisinde değişkenler aralarında eşbütünleşme ilişkisi vardır ve H_0 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 4.34: Romanya İçin Eşbütünleşme Test Sonuçları

Hipotez	Özdeğer	İz İstatistik	Kritik Değer	Prob.
None*	0.690788	33.05419	20.26184	0.0005
At most 1	0.184155	4.884740	9.164546	0.2963

Tablo 4.34'e göre Romanya serisinde değişkenler arasında en az bir tane uzun dönem ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre değişkenler aralarında eşbütünleşme ilişkisi vardır ve H_0 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 4.35: Sırbistan İçin Eşbütünleşme Test Sonuçları

Hipotez	Özdeğer	İz İstatistik	Kritik Değer	Prob.
None*	0.707826	31.92571	20.26184	0.0008
At most 1	0.251635	6.087162	9.164546	0.1841

Tablo 4.35'e göre değişkenler arasında en az bir tane uzun dönem ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre Sırbistan serisinde değişkenler aralarında eşbütünleşme ilişkisi vardır ve H_0 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 4.36: Türkiye İçin Eşbütünleşme Test Sonuçları

Hipotez	Özdeğer	İz İstatistik	Kritik Değer	Prob.
None*	0.362852	20.30765	20.26184	0.0493
At most 1	0.281299	8.588064	9.164546	0.0642

Tablo 4.36'ya göre Türkiye serisinde değişkenler arasında en az bir tane uzun dönem ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre değişkenler aralarında eşbütünleşme ilişkisi vardır ve H_0 hipotezi reddedilmektedir.

4.5.5.2. ARDL Model

Değişkenlerin aralarında uzun dönem ilişkilerin tespiti eşbütünleşme testleri ile yapılmaktadır. Diğer eşbütünleşme testlerine göre bazı avantajları olan ARDL sınır testi modeli kullanılacak olan değişkenlerin aynı seviyede durağan olma gibi kısıtlayıcı varsayımı bulunmamaktadır. Bu yüzden $I(0)$ ve $I(1)$ değişkenlerinin aynı anda modelin içinde yer almasında bir sakınca bulunmamaktadır. Bunun yanında değişkenlerin iki veya

daha yüksek dereceli bütünleşik olmaması gerekmektedir. Model sadece I (0) ve I(1) derece bütünleşik değişkenler içindir. (Çağlayan, 2006, s. 427).

Diğer bir avantaj olarak da az sayıdaki örneklem için de uygulanabilmesidir (Kamaruddin ve Jusoff, 2009: 100). ARDL modeli için sınır testi denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\Delta Y_t = \Psi_0 + \sum_{i=1}^m \Psi_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \Psi_{2i} \Delta X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^m \Psi_{ki} \Delta X_{kt-i} + \xi_1 Y_{t-1} + \xi_2 X_{1t-1} + \dots + \xi_k X_{kt-1} + u_t$$

Yukarıdaki modelde bağımlı değişken serisinin farkı kullanılmaktadır. Bağımsız değişkenler ise farklı iki grupta toplanmaktadır. Birinci grup hem bağımlı hem bağımsız değişkenlerin farkı ve bu farkların gecikmeleri alınarak oluşturulur. Bağımlı değişken için fark birinci derece gecikmeden başlarken diğerleri için sıfır derece gecikmeden başlamaktadır. İkinci grupta ise açıklayıcı değişkenlerin birinci gecikmelerinden oluşmaktadır.

İncelenen modelde eşbütünleşmenin belirlenmesi için öncelikle model için en uygun gecikme uzunluklarını belirlemek gerekmektedir. Gecikme uzunlukları belirlenirken bilgi kriterlerinden (Akaike ve Schwarz) yararlanılır. F istatistik değerleri Peseran ve diğerleri (2001) tarafından hesaplanmış olan alt ve üst sınır değerleriyle karşılaştırılır. Buna göre hesaplanan F istatistik değeri alt sınır değerinin I(0) altında bir değer alırsa seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinden söz edilemez yani eşbütünleşme yoktur denilir. F istatistik değeri alt ve üst sınır arasında bir değer alırsa (I0-I1) kesin yorum yapılamamaktadır. F istatistik değeri üst sınır değerinin I(1) üzerinde bir değer alırsa seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Gecikme uzunluklarının belirlenmesinden sonra en küçük kareler yöntemiyle model tahmin yapılır. Son olarak ARDL modeli için eşbütünleşmenin sınanması aşağıdaki hipotezle test edilir.

$H_0 : \xi_1 = \xi_2 = \dots = \xi_k = 0$ ise Eş Bütünleşme Yoktur.

$H_1 : \xi_1 \neq \xi_2 \neq \dots \neq \xi_k \neq 0$ ise Eş Bütünleşme Vardır.

Tablo 4.37’de Arnavutluk serisi için yapılan sınır testine göre F istatistik aldığı değer (6,49) % 1 anlamlılık düzeyinde belirlenen üst sınır (5,58) büyük olduğu görülmektedir. Buna göre değişkenler arasında % 1 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 4.37: Arnavutluk İçin Sınır Testi Sonucu

F- İstatistik Değeri: 6.494254	Kritik Değerler	
Anlamlılık Düzeyleri	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
% 10	3.02	3.51
% 5	3.62	4.16
% 2,5	4.18	4.79
% 1	4.94	5.58

Bu sonuca göre belirtilen seriler arasında kısa ve uzun dönem ilişkisini belirleyebilmek amacıyla ARDL modeli kurulur.

Tablo 4.38: Arnavutluk İçin ARDL Test Sonucu

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T-İstatistik	Prob.
TUFE	-0.150804	0.039055	-.861369	0.0013
C	23.84432	0.307137	77.63413	0.0000
EC = LGDP - (-0.1508*TUFE + 23.8443)				

Tablo 4.38’e göre uzun dönemde TÜFE’deki % 1’lik artış GDP’de -0,15’lik bir azalışa neden olduğu tespit edilmiştir. Buna göre seriler arasında uzun dönemde anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 4.39: Bulgaristan İçin Sınır Testi Sonucu

F- İstatistik Değeri: 5.739099	Kritik Değerler	
Anlamlılık Düzeyleri	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
% 10	3.02	3.51
% 5	3.62	4.16
% 2,5	4.18	4.79
% 1	4.94	5.58

Tablo 4.39’da Bulgaristan serisi için yapılan sınır testine göre F istatistik değeri (5,73) % 1 anlamlılık düzeyinde belirlenen üst sınır (5,58) büyük olduğu görülmektedir. Buna göre değişkenler arasında % 1 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 4.40: Bulgaristan İçin ARDL Test Sonucu

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T-İstatistik	Prob.
TUFE	-0.006954	0.001302	-.339844	0.0001
C	24.92823	0.212159	117.4980	0.0000
EC = LGDP - (-0.0070*TUFE + 24.9282)				

Tablo 4.41'e göre uzun dönemde TÜFE'deki % 1'lik artış GDP'de -0,007'lik bir azalışa neden olduğu tespit edilmiştir. Buna göre seriler arasında uzun dönemde anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 4.41: Ermenistan İçin Sınır Testi Sonucu

F- İstatistik Değeri: 1.446065	Kritik Değerler	
Anlamlılık Düzeyleri	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
% 10	3.02	3.51
% 5	3.62	4.16
% 2,5	4.18	4.79
% 1	4.94	5.58

Tablo 4.41'de Ermenistan serisi için yapılan sınır testi sonuçlarına göre F istatistik değeri (1,44) % 10 anlamlılık düzeyinde belirlenen alt sınır değerinden (3,02) küçük olduğu görülmektedir. Buna göre değişkenler arasında % 10 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır. Bu yüzden çalışmamızın geri kalan kısmında Ermenistan analizimizden çıkarılacaktır. Bu yüzden Ermenistan için optimal gecikme uzunluğu belirlenmemiştir.

Tablo 4.42: Ermenistan İçin ARDL Test Sonucu

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T-İstatistik	Prob.
TUFE	0.071247	0.260241	0.273772	0.7871
C	23.95771	2.051701	11.67700	0.0000
EC = LGDP - (0.0712*TUFE + 23.9577)				

Tablo 4.42'ye göre uzun dönemde TÜFE'deki % 1'lik artış GDP'de -0,07'lik bir azalışa neden olduğu tespit edilmiştir. Buna göre seriler arasında uzun dönemde negatif bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 4.43: Gürcistan İçin Sınır Testi Sonucu

F- İstatistik Değeri: 8.190015	Kritik Değerler	
Anlamlılık Düzeyleri	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
% 10	3.02	3.51
% 5	3.62	4.16
% 2,5	4.18	4.79
% 1	4.94	5.58

Tablo 4.43’de Gürcistan serisi için yapılan sınır testi sonuçlarına göre F istatistik değeri (8,19) % 1 anlamlılık düzeyinde belirlenen üst sınır değerinden (5,58) büyük olduğu için değişkenler arasında % 1 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 4.44: Gürcistan İçin ARDL Test Sonucu

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T-İstatistik	Prob.
TUFE	0.122367	0.181878	0.672799	0.5120
C	23.57677	0.727819	32.39373	0.0000
EC = LGDP - (0.1224*TUFE + 23.5768)				

Tablo 4.44’e göre uzun dönemde TÜFE’deki % 1’lik artış GDP’de -0,12’lik bir azalışa neden olduğu tespit edilmiştir. Buna göre seriler arasında uzun dönemde anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmaktadır. Gürcistan için ARDL anlamlılık değeri yüksek çıkmış olsa da sınır değeri sonucu F istatistik değerine göre analizde kullanılacaktır.

Tablo 4.45: Moldova İçin Sınır Testi Sonucu

F- İstatistik Değeri: 3.651888	Kritik Değerler	
Anlamlılık Düzeyleri	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
% 10	3.02	3.51
% 5	3.62	4.16
% 2,5	4.18	4.79
% 1	4.94	5.58

Tablo 4.45’de Moldova serisi sınır testi sonuçlarına göre F istatistik değeri (3,65) % 5 anlamlılık düzeyinde alt sınır (3,62) den büyük olduğu görülmektedir. Buna göre değişkenler arasında % 5 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 4.46: Moldova İçin ARDL Test Sonucu

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T-İstatistik	Prob.
TUFE	-0.141943	0.087772	-.617174	0.1208
C	24.82586	1.856936	13.36926	0.0000
EC= LGDP - (-0.1419*TUFE + 24.8259)				

Tablo 4.46'ya göre uzun dönemde TÜFE'deki % 1'lik artış GDP'de -0,14'lük bir azalışa neden olduğu tespit edilmiştir. Buna göre seriler arasında uzun dönemde anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmaktadır. Moldova için ARDL anlamlılık değeri yüksek çıkmış olsa da sınır değeri sonucu F istatistik değerine göre analizde kullanılacaktır.

Tablo 4.47: Rusya İçin Sınır Testi Sonucu

F- İstatistik Değeri: 5.437930	Kritik Değerler	
Anlamlılık Düzeyleri	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
% 10	3.02	3.51
% 5	3.62	4.16
% 2,5	4.18	4.79
% 1	4.94	5.58

Tablo 4.47'de Rusya serisi için yapılan sınır testi sonuçlarına göre F istatistik aldığı değer (5,43) % 2,5 anlamlılık düzeyinde belirlenen üst sınır değerinden (4,79) büyük olduğu görülmektedir. Bu yüzden değişkenler arasında % 2,5 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 4.48: Rusya İçin ARDL Test Sonucu

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T-İstatistik	Prob.
TUFE	-0.065252	0.012364	-.277474	0.0001
C	28.74741	0.237248	121.1702	0.0000
EC = LGDP - (-0.0653*TUFE + 28.7474)				

Tablo 4.48'e göre uzun dönemde TÜFE'deki % 1'lik artış GDP'de -0,06'lık bir azalışa neden olduğu tespit edilmiştir. Buna göre seriler arasında uzun dönemde anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 4.49: Ukrayna İçin Sınır Testi Sonucu

F- İstatistik Değeri: 0.606329	Kritik Değerler	
Anlamlılık Düzeyleri	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
% 10	3.02	3.51
% 5	3.62	4.16
% 2,5	4.18	4.79
% 1	4.94	5.58

Tablo 4.49’da Ukrayna serisi için yapılan sınır testi sonuçlarına göre F istatistik değeri (0,60) % 10 anlamlılık düzeyinde belirlenen alt sınır değerinden (3,02) küçük olduğu için değişkenler arasında % 10 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır. Bu yüzden çalışmamızın geri kalan kısmında Ukrayna analizimizden çıkarılacaktır. Bu yüzden Ukrayna için optimal gecikme uzunluğu belirlenmemiştir.

Tablo 4.50: Ukrayna İçin ARDL Test Sonucu

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T-İstatistik	Prob.
TUFE	-0.000950	0.001682	-.564894	0.5774
C	25.87815	1.463825	17.67844	0.0000
EC = LGDP - (-0.0010*TUFE + 25.8781)				

Tablo 4.50’ye göre uzun dönemde TÜFE’deki % 1’lik artış GDP’de -0,001’lik bir azalışa neden olduğu tespit edilmiştir. Buna göre seriler arasında uzun dönemde anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmamaktadır. Ukrayna için hem sınır testi sonucu olumsuz hem de ARDL anlamlılık değeri yüksek çıkmış bu yüzden analizde kullanılmayacaktır.

Tablo 4.51: Yunanistan İçin Sınır Testi Sonucu

F- İstatistik Değeri: 3.773320	Kritik Değerler	
Anlamlılık Düzeyleri	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
% 10	3.02	3.51
% 5	3.62	4.16
% 2,5	4.18	4.79
% 1	4.94	5.58

Tablo 4.51’de Yunanistan verileri için yapılan sınır testi sonuçlarına göre F istatistik değeri (3,77) % 10 anlamlılık düzeyinde belirlenen üst sınırdan (3,51) büyük olduğu görülmektedir. Buna göre değişkenler arasında % 10 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 4.52: Yunanistan İçin ARDL Test Sonucu

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T-İstatistik	Prob.
TUFE	0.058119	0.057936	1.003160	0.3298
C	26.17651	0.143763	182.0810	0.0000
EC = LGDP - (0.0581* TUFE + 26.1765)				

Tablo 4.52'ye göre uzun dönemde TÜFE'deki % 1'lik artış GDP'de -0,05'lik bir azalışa neden olduğu tespit edilmiştir. Buna göre seriler arasında uzun dönemde anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmaktadır. Yunanistan için ARDL anlamlılık değeri yüksek çıkmış olsa da sınır değeri sonucu F istatistik değerine göre analizde kullanılacaktır.

4.5.6. Büyüme ve Enflasyon Korelasyonu

Optimal para alanlarında ülkelerin benzer makroekonomik göstergelere sahip olmaları ve ortak politikalar yürütebilmelerine olanak sağlayan alanlardır. Politika bağımsızlığını kaybedip ortak politikalar yürütmek için de ekonomilerinin yapılarının birbirine benzer olması gereklidir. Büyüme ve enflasyon korelasyonları da ülkelerin uyumlulukların bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Korelasyon katsayıları anlamlı ve değerleri yüksekse optimal para alanı için o kadar uygun olduğunu gösterir. Korelasyon katsayıları anlamsız veya düşük değerlerde olursa o ülke için para birliğine girmeye henüz uygun olmadığı birlikte hareket etmenin bazı maliyetleri veya zararları olabileceği anlamına gelmektedir.

Tablo 4.53: Büyüme Korelasyonu

	AZER	ARNA	GÜRC	BULG	YUN	SIRP	TÜRK	RUS	MOLD	ROM
AZER	1									
ARNA	0,89***	1								
GÜRC	0,89***	0,93***	1							
BULG	0,85***	0,96***	0,93***	1						
YUN	0,67***	0,63***	0,57***	0,60***	1					
SIRP	0,83***	0,91***	0,89***	0,90***	0,74***	1				
TÜRK	0,93***	0,84***	0,92***	0,85***	0,56***	0,78***	1			
RUS	0,92***	0,89***	0,93***	0,90***	0,66***	0,91***	0,88***	1		
MOL	0,84***	0,91***	0,96***	0,95***	0,55***	0,90***	0,87***	0,94***	1	
ROM	0,83***	0,95***	0,92***	0,96***	0,60***	0,90***	0,84***	0,86***	0,91***	1

Tablo 4.53'de ülkelerin büyüme korelasyonlarını göstermektedir. Bu korelasyon katsayılarına göre sonuçların hepsi istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Büyüme

korelasyonuna göre Yunanistan harici ülkelerin korelasyon katsayıları oldukça yüksek ve simetriktir. Yunanistan'ın korelasyon katsayısı 0,55- 0,74 arası değişmektedir. Yunanistan harici ülkelerin korelasyonlarının yüksek çıkması optimal para alanı oluşturmada ortak para ve maliye politikası yürütebilecekleri, ortak para kullanmanın ve ortak politika uygulamanın maliyetleri düşürecek ve faydaları artacağını söyleyebiliriz.

Tablo 4.54: Enflasyon Korelasyonu

ÜLKELER	AZER	ARNA	GÜRC	BULG	YUN	SIRP	TÜRK	RUS	MOLD	ROM
AZER	1									
ARNA	0,36*	1								
GÜRC	0,62***	0,47***	1							
BULG	0,27	0,68***	0,55***	1						
YUN	0,29	0,76***	0,56***	0,77***	1					
SIRP	-0,01	0,47***	0,48**	0,75***	0,75***	1				
TÜRK	-0,10	0,26	0,31	0,60***	0,56***	0,63***	1			
RUS	-0,02	0,32	0,41**	0,56***	0,59***	0,81***	0,56***	1		
MOL	0,36*	0,15	0,72***	0,57***	0,53***	0,65***	0,46**	0,69***	1	
ROM	-0,11	0,45**	0,42**	0,73***	0,79***	0,90***	0,71***	0,77***	0,63***	1

Tablo 4.54'e göre ülkeleri enflasyon korelasyonları açısından değerlendirildiğinde Azerbaycan'ın sonuçları genel olarak istatistiksel olarak anlamsız veya çok küçük değerde kalmıştır. En yüksek korelasyona sahip ülkeler Sırbistan-Romanya, Rusya-Sırbistan, Rusya-Romanya, Bulgaristan-Yunanistan, Yunanistan-Arnavutluk ve Sırbistan-Yunanistan olarak görülmektedir. Tablodan da görüleceği gibi balkan ülkeleri talep korelasyonu açısından bir çekirdek grup oluşturmuşlardır. Bunların haricinde Türkiye-Romanya, Rusya-Moldova, Türkiye-Sırbistan ve Gürcistan-Moldova arasında da düşük sayılmayacak düzeyde enflasyon korelasyonu bulunmaktadır.

Türkiye için enflasyon korelasyonunda Arnavutluk, Azerbaycan ve Gürcistan dışındaki ülkelerle orta düzeyde uyumlu oldukları benzer korelasyon değerleri taşıdıklarını söyleyebiliriz. Ülkelerin simetrik ve yüksek korelasyonda olmaları parasal alan oluşturmak için önemli ancak tek kriter değildir. Çalışmada kullanılan serinin başlangıç dönemlerinde yüksek enflasyona sahip ülkelerin bulunması korelasyon değerlerini olumsuz etkilemektedir.

4.5.7. Arz ve Talep Şok Büyüklükleri

Arz ve Talep şoklarının büyüklükleri ülkelerin şoklara karşı verdikleri tepkileri etkilemektedir. Karşılaşılan şok ne kadar büyük olursa ekonomideki etkisi o derece büyük ve yıkıcı olacaktır. Şok büyüklüklerinin artması maliyetleri de beraberinde artıracaktır. Parasal birlik içerisinde ortak politikalar yürütüleceği düşünüldüğünde ülkelerin karşılaşacakları şokların büyüklüklerinde de bir simetri olması gerekmektedir aksi halde bağımsız bir politika yürütülemeyecek olması yüksek şoklarla karşılaşan ülkeler için maliyetleri daha da artıracaktır. Şok büyüklüklerinin hesaplanmasında talep şoku hesaplanırken çıktı ve fiyatlar üzerine yaptığı ilk yıl etkileri toplanarak hesaplanır. Arz şoku büyüklüğünün hesaplanması ise arz şokunun çıktı üzerine yaptığı uzun dönemli etkiye göre hesaplanmaktadır. Aşağıdaki tabloda KEİ ülkelerinin arz ve talep şok büyüklükleri verilmiştir.

Tablo 4.55: Arz ve Talep Şok Büyüklükleri

ÜLKELER	ARZ ŞOKLARI	TALEP ŞOKLARI
Arnavutluk	0,14	1,04
Azerbaycan	0,44	5,05
Bulgaristan	0,27	42,71
Gürcistan	0,31	4,46
Moldova	0,38	4,99
Romanya	0,29	35,11
Rusya	0,44	21,04
Sırbistan	0,56	7,32
Türkiye	0,26	3,54
Yunanistan	0,19	1,29

Yukarıdaki tablo 4.55’de KEİ üye ülkeler için arz ve talep şok büyüklükleri verilmiştir. Tabloya göre arz şoku büyüklüğü Arnavutluk ve Yunanistan serisinde ortalamanın altında kalmış yani daha düşük arz şoku ile karşılaşmakta iken, Sırbistan, Azerbaycan ve Moldova ise diğer ülkelere göre yüksek arz şoku ile karşılaşmaktadır. Talep şoku açısından bakıldığında birliğe üye ülkelerin büyük bir çoğunluğu şokların hesaplandığı ilk yıllarda çok yüksek enflasyonla (Arnavutluk % 226, Azerbaycan % 1662, , Bulgaristan % 338, Gürcistan % 162, Moldova % 1026, Rusya, % 874, Romanya % 230) karşılaştıkları için değerler yüksek çıkmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde

Bulgaristan, Romanya ve Rusya'nın diğer ülkelere göre yüksek talep şokları barındırdığını söyleyebiliriz. Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Sırbistan ve Türkiye simetrik talep şoklarına sahiptir. Genel olarak değerlendirildiğinde birlik içerisinde şok simetrisi yoktur. Karşılaşılabilecek şok büyüklükleri farklı olacağı için bağımsız politika üretememenin maliyetleri de yüksek olacaktır. Ancak burada şunu belirtmemiz gerekir ki incelenen dönem itibarıyla ülkelerin ilk yıllarda yüksek enflasyon barındırması sonuçları olumsuz anlamda etkilemektedir. Bu yüzden şokların uyum süreleri ve varyans ayrıştırması sonuçlarıyla beraber değerlendirilmesi daha sağlıklı sonuç verecektir.

4.5.8. Arz ve Talep Şoklarına Uyum Süreleri

Bayumi ve Eichengreen tarafından kullanılan bu yöntem ekonomilerin şoklara verdikleri tepkileri analiz etmemize imkan tanımaktadır. Uyum süresi, karşılaşılan şokun çıktı ve fiyat düzeyindeki etkilerin ortadan kalkma sürecini açıklamaktadır. Bu yüzden uyum süresinden kastedilen uzun dönem etkisidir. Bir yıllık dönem kısa dönem olarak kabul edildiği için yapılan çalışmalarda uyum süresinin hesaplanmasında iki ve daha sonraki yıl tepkileriyle ölçülür. Etki-tepki fonksiyonunun ikinci yıl değeri payı üçüncü veya dördüncü yıl değeri ise paydayı temsil etmektedir. Payın paydaya oranı ülkenin şoklara uyum süresini vermektedir. Uyum süresi bire eşitse iki yılda uyum sağladığını, birden küçük ise ekonominin iki yıldan daha uzun sürede uyum sağladığını, birden büyük ise daha kısa sürede uyum sağladığını sonucuna ulaşılır (Samsar, 2003: 75).

Uyum süreleri optimal para alanlarının bir parçası olup olamayacakları yönünde ekonomilere gösterge niteliğinde olacaktır. Şoklara karşı uyum hızı birden ne kadar yüksek olursa çıktı ve fiyatların şokun yaratacağı etkiyi atma süresi o kadar kısa sürede gerçekleşecek demektir. Optimal para sahası içerisinde ülkelerin uyum hızlarının birbirine yakın olması ortak para kullanımının maliyetlerini azaltıcı etki yapacaktır. Bu yüzden uyum süresi kısa yani uyum hızları yüksek ve birbirine yakın ülkelerin optimal para sahası oluşturabilmeleri daha olası görülmektedir. Aşağıdaki tablolarda KEİ ülkeleri için uyum hızları hesaplanmıştır.

Tablo 4.56'da çıktının arz ve talep şoklarına verdikleri tepkiye göre hesaplanmış uyum hızlarını göstermektedir. Tabloya göre çıktının arz şokuna uyum hızı en yüksek değer Arnavutluk'ta gerçekleşmiştir. Arnavutluk harici diğer ülkelerin çıktı düzeyinde

arz şoklarına uyum hızları birbirine çok yakındır. Ülkelerin çıktı düzeyi ortalama olarak iki yıllık bir dönemde arz şokuna uyum sağlıyor demektir. Talep şokları açısından bakarsak uyum hızlarının çok daha yüksek olduğunu tüm ülkelerin iki yıldan kısa sürede uyum sağladıklarını görüyoruz. Talep şoklarına uyum hızı en yüksek Rusya olurken Sırbistan, Azerbaycan ve Bulgaristan'ın da uyum hızlarının birbirine yakın olduklarını görmekteyiz.

Tablo 4.56: Çıktının Arz ve Talep Şoklarına Uyum Hızı

ÜLKELER	ARZ ŞOKLARI	TALEP ŞOKLARI
Arnavutluk	3,3228	1,6367
Azerbaycan	0,9151	2,4763
Bulgaristan	0,9237	2,1487
Gürcistan	0,9655	1,2749
Moldova	1,0231	1,2384
Romanya	0,9894	1,3912
Rusya	1,0438	4,7578
Sırbistan	1,1410	2,8561
Türkiye	0,9639	1,4906
Yunanistan	1,0914	1,4925

Arz şokları için Arnavutluk'u, talep şokları için de Rusya'yı hariç tutarsak diğer ülkelerin çıktı düzeylerinin arz ve talep şoklarına verdikleri tepkiler yani uyum hızlarının yüksek olduğunu, iki yıl içerisinde uyum sağladıklarını görmekteyiz. Bu sonuçlara göre ülkelerin şoklara uyum hızlarının hem yüksek hem de uyumlu olmalarından dolayı optimal para sahası oluşturdıklarında karşılaşacakları şoklara verecekleri tepkiler ve yürütülecek para ve maliye politikalarının ortak olması maliyetlerini artırmayacaktır.

Tablo 4.57'de fiyatların arz ve talep şoklarına uyum hızları verilmiştir. Tabloya göre arz şoklarına uyum hızı en yüksek ülke Sırbistan'dır. Sırbistan'daki bir arz şokuna fiyatlar çok kısa sürede uyum sağlamaktadır. Sırbistan'dan sonra Moldova'nın uyum hızı yüksektir. Fiyatların arz şoklarına uyum hızı iki yıldan daha uzun olan ülke sadece Azerbaycan'dır. Diğer tüm ülkelerde fiyat düzeyi iki yıldan daha kısa sürede arz şoklarına uyum sağlamaktadır. Azerbaycan'dan sonra Türkiye'nin uyum hızı düşük kalmaktadır ancak Türkiye'nin de uyum hızı iki yıl civarındadır.

Tablo 4.57: Fiyatların Arz ve Talep Şoklarına Uyum Hızı

ÜLKELER	ARZ ŞOKLARI	TALEP ŞOKLARI
Arnavutluk	1,6216	1,5342
Azerbaycan	0,7649	1,7301
Bulgaristan	1,4566	0,1432
Gürcistan	1,3068	1,1521
Moldova	2,6771	1,4881
Romanya	1,3135	3,3534
Rusya	1,4956	2,8544
Sırbistan	3,0417	2,1797
Türkiye	1,0822	1,2261
Yunanistan	1,9343	1,2781

Azerbaycan, Sırbistan ve Moldova harici ülkeler bir grup olarak ortak politika uygulamaya uygun bir grup olarak görülebilir. Fiyatların talep şoklarına verdikleri tepkiler ve uyum hızlarına baktığımızda Romanya ve Rusya'nın çok hızlı olduğunu bu ülkeleri Sırbistan'ın takip ettiğini görmekteyiz. Uyum hızı düşük olan tek ülke Bulgaristan olarak karşımıza çıkmaktadır.

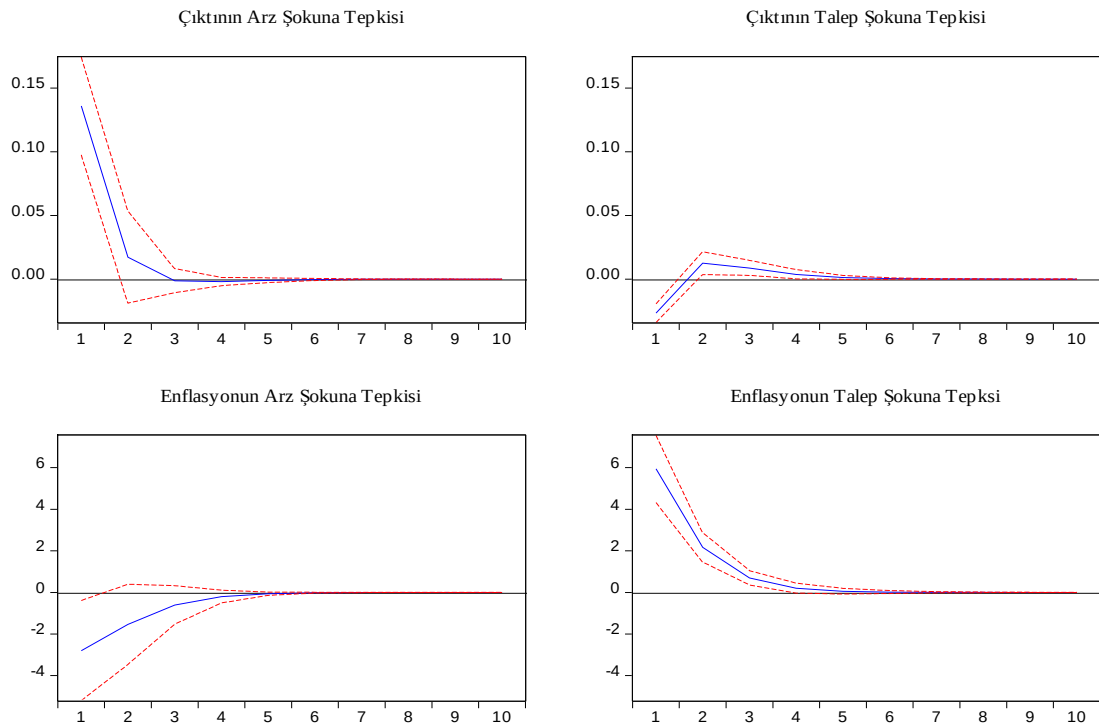
Genel olarak değerlendirdiğimizde çıktı ve fiyatların arz ve talep şoklarına uyum hızları açısından KEİ üyesi ülkelerin uyum hızlarının Azerbaycan'ın fiyat düzeyinin arz şokuna uyumu ve Bulgaristan'da fiyatların talep şokuna uyum hızı haricinde yüksek ve uyumlu oldukları optimal para alanı oluşturduklarında ortak para kullanımı, ortak para ve maliye politikaları yürütmeleri açısından bir sakınca görülmemektedir. Ülkelerin arz ve talep şoklarına benzer tepkiler vermesi ve uyum süreleri birlikte hareket etmeleri açısından önemli bir gösterge olarak kullanılabilir.

4.5.9. Etki -Tepki Analizleri

Etki tepki fonksiyonu ile rassal hata terimlerinin birisinde meydana gelen bir standart sapmalı şoka karşılık diğer değişkenlerin vermiş oldukları tepkiyi ölçmektedir. Değişkenlerin aralarındaki dinamik etkileşimi belirlemede ve ilişkilerin yönünün tespit etmede etki tepki fonksiyonları kullanılır. Makroekonomik göstergeler üzerinde değişkenlerin etkilerinin boyutunu belirlemede varyans ayrıştırması kullanılırken, etkili bulunan değişkenin için etki-tepki fonksinlari sonucunda bir politika aracı olarak

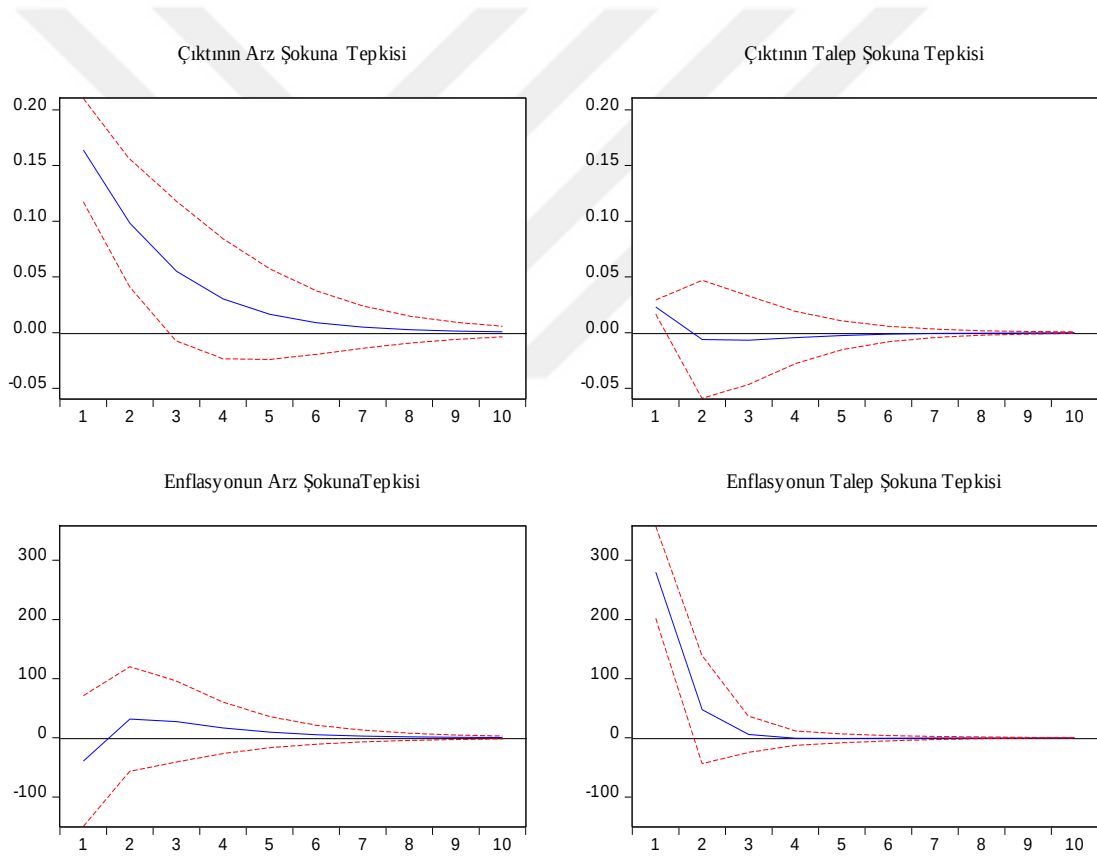
kullanılıp kullanılamayacağı belirlenir (Özgen ve Güloğlu, 2004). Bu yöntemle modelde kullanılan bir değişkene bir standart sapmalılık şok verildiği zaman diğer değişkenlerin bu şoka vermiş oldukları tepkiler ölçülür. Modelde ayrıca güven sınırları da belirlenerek tahmin edilen etki-tepki katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı belirlenmektedir. Aşağıdaki grafiklerde arz ve talep şoklarına karşı çıktı ve enflasyon oranlarının vermiş oldukları tepkiler gösterilmektedir. Grafikteki kesikli çizgiler güven aralıklarını gösterirken düz çizgiler nokta tahminlerini temsil etmektedir. Aşağıda gösterilen etki-tepki fonksiyonlarında kesikli çizgilerle gösterilen güven aralığında yer alan çizginin 0 çizgisini kesmesi durumunda fonksiyonda yer alan değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlılık olduğu biçiminde ifade edilir.

Bu analizde yer alan her değişkene sırasıyla verilecek şoklar (hata payı) karşısında hem alakalı değişkenin hem de diğer değişkenlerin tepkilerinin ölçüldüğü bir yöntemdir. Bu şekilde gelecekte karşılaşılabilecek şok politikalar sonucunda diğer değişkenlerin tepkilerinin nasıl olacağı kesinleşecektir. Analizde kullanılan değişkenler durağan olduklarından dolayı verilen ilk şokun etkisi bir zaman sonra sonlanacaktır. Eğer seriler durağan olmazsa verilen şok sürekli olarak etkisini sürdürmeye devam edecek ve şoka verdikleri tepki sağlıklı bir ölçüm olmayacaktır.

Şekil 4.14: Arnavutluk Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları

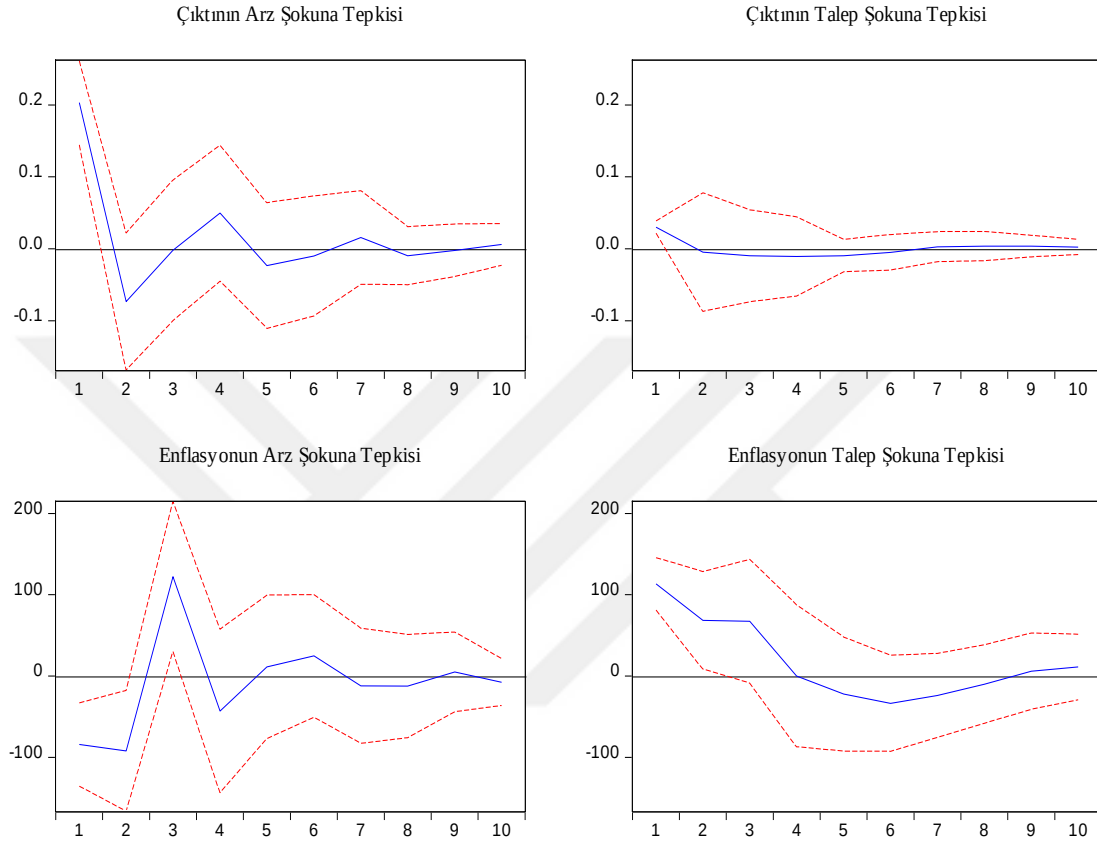
Arnavutluk etki-tepki fonksiyonu Şekil 4.14'e göre bir standart sapmalı arz şokuna karşılık çıktı düzeyi 4. döneme kadar pozitif ve 4. dönemden sonra etkisizleştiği görülmektedir. Arz şokuna enflasyonun tepkisi başlangıçta negatif 5. dönem sonrası etkisini kaybettiği görülmektedir. Bir standart sapmalı talep şokuna çıktının tepkisi yaklaşık iki dönem boyunca negatif daha sonra ise pozitif olarak devam ediyor 5. dönemden sonra etkisini kaybediyor. Talep şokuna enflasyonun tepkisi ise başlangıçta pozitif ve 5 döneme kadar da pozitif devam ederek 5. dönemde etkisini kaybettiği görülmüyor. Arnavutluk genel olarak etkisini kaybetme süresi 5 dönem olarak görülmektedir.

Şekil 4.15: Azerbaycan Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları

Şekil 4.15'de verilen Azerbaycan etki-tepki fonksiyonuna göre bir standart sapmalı arz şokuna karşılık çıktı düzeyi pozitif tepki vermekte ve 8 dönem sonra etkisizleştiği görülmektedir. Arz şokuna enflasyonun tepkisi ise başlangıçta negatif ancak 1 dönem sonra pozitif olarak dönerek 6 dönem sonra etkisini kaybetmektedir. Bir standart sapmalı talep şokuna karşılık çıktı düzeyi başlangıçta pozitif bir dönem sonra negatif tepki vererek 6. dönemden sonra etkisini yitirdiği görülmektedir. Enflasyonun talep

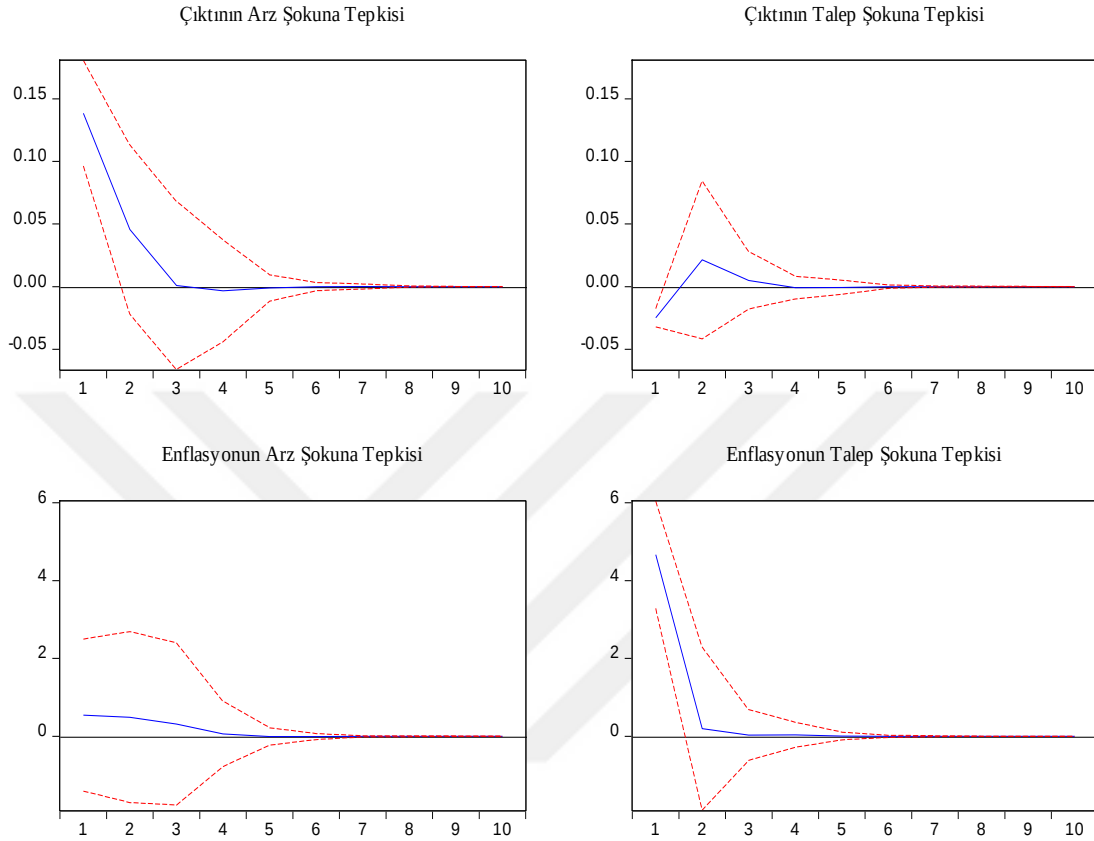
şoklarına karşı tepkisi on dönem boyunca pozitif olmuştur. 4. dönemden itibaren tekrar etkisini kaybederek şokun etkisini atmıştır. Azerbaycan genel olarak etkisini yitirme süresi 6-7 dönem arası sürmektedir.

Şekil 4.16: Bulgaristan Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları

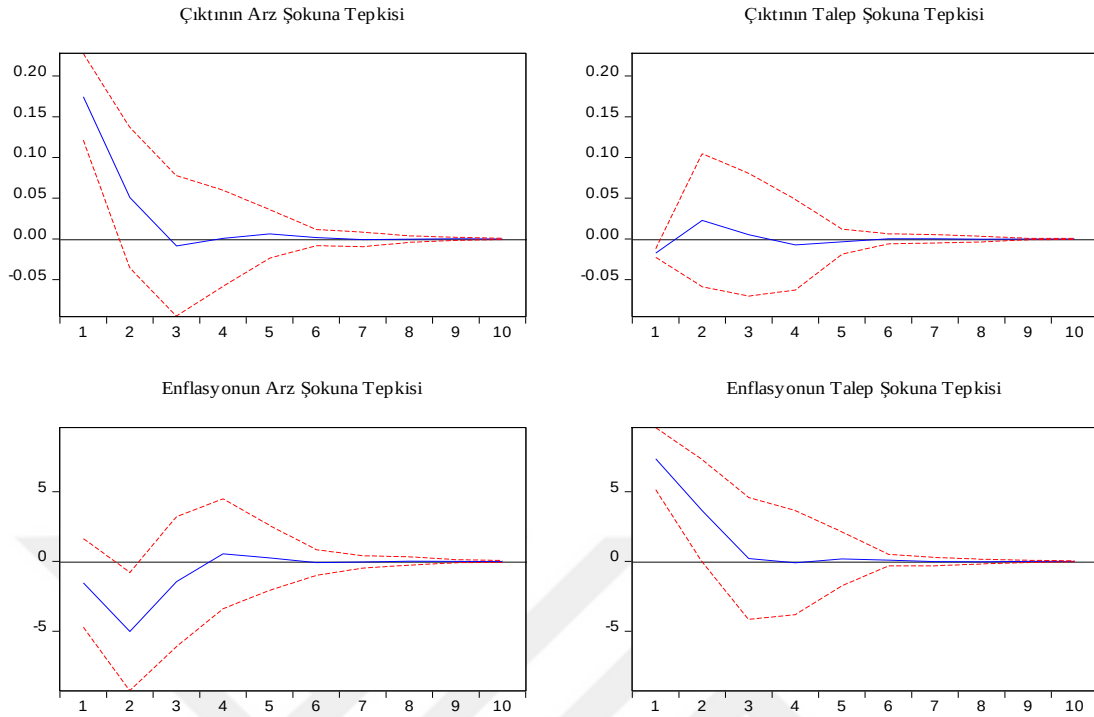
Şekil 4.16'da verilen Bulgaristan etki-tepki fonksiyonuna göre bir standart sapmalı arz şokuna karşılık çıktı düzeyi 2. döneme kadar pozitif, 2. dönem negatif sonra tekrar pozitif tepki vermektedir. Şokun etkisinin çıktı düzeyinde dalgalı seyir izlediği ancak 5. dönemden sonra dalga boylarının düştüğü ve 10. döneme kadar etkisini kaybettiği görülmemektedir. Arz şokuna enflasyonun başlangıçta negatif 2. dönemden sonra pozitif, 4. dönemde tekrar negatif ve 5. dönemden sonra düşük volatilitede ancak on dönem boyunca etkisini kaybetmeyen bir seyir izlemiştir. Bir standart sapmalı talep şokuna çıktının tepkisi yaklaşık iki dönem boyunca pozitif daha sonra ise negatif olarak devam ediyor 8. dönemden sonra talep şoklarının çıktı üzerindeki etkisi kayboluyor. Talep şokuna enflasyonun tepkisi ise başlangıçta pozitif, 4. dönemden 9. döneme kadar negatif tepki veriyor ve 10 dönem boyunca etkisini kaybetmiyor. Bulgaristan'ın arz şokuna tepkisi on dönem boyunca dalgalı seyir izlemekte son dönemlerde volatilité

düşmekte ancak etkisini kaybetmemektedir. Talep şokuna tepki ise arz şokuna göre dalga boylarının uzun volatilitenin düşük olduğu bir seyir izlemiştir.

Şekil 4.17: Gürcistan Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları

Gürcistan'ın etki-tepki fonksiyonu Şekil 4.17'de görüldüğü üzere bir standart sapmalı arz şokuna karşılık çıktı düzeyi pozitif tepki vermekte ve 3 dönem sonra etkisizleştiği görülmektedir. Arz şokuna enflasyonun tepkisi ise pozitif ve 4. dönemden itibaren etkisini kaybetmektedir. Bir standart sapmalı talep şokuna karşılık çıktı düzeyi başlangıçta negatif 2. ve 4. dönem arası pozitif tepki vererek 4. dönemden sonra etkisizleştiği görülmektedir. Enflasyonun talep şoklarına karşı tepkisi on dönem boyunca pozitif olmuştur. 3. dönemden itibaren tekrar uyum sürecine girerek şokun etkisini atmıştır. Gürcistan genel olarak etkisini yitirme süresi 4 dönem sürmektedir.

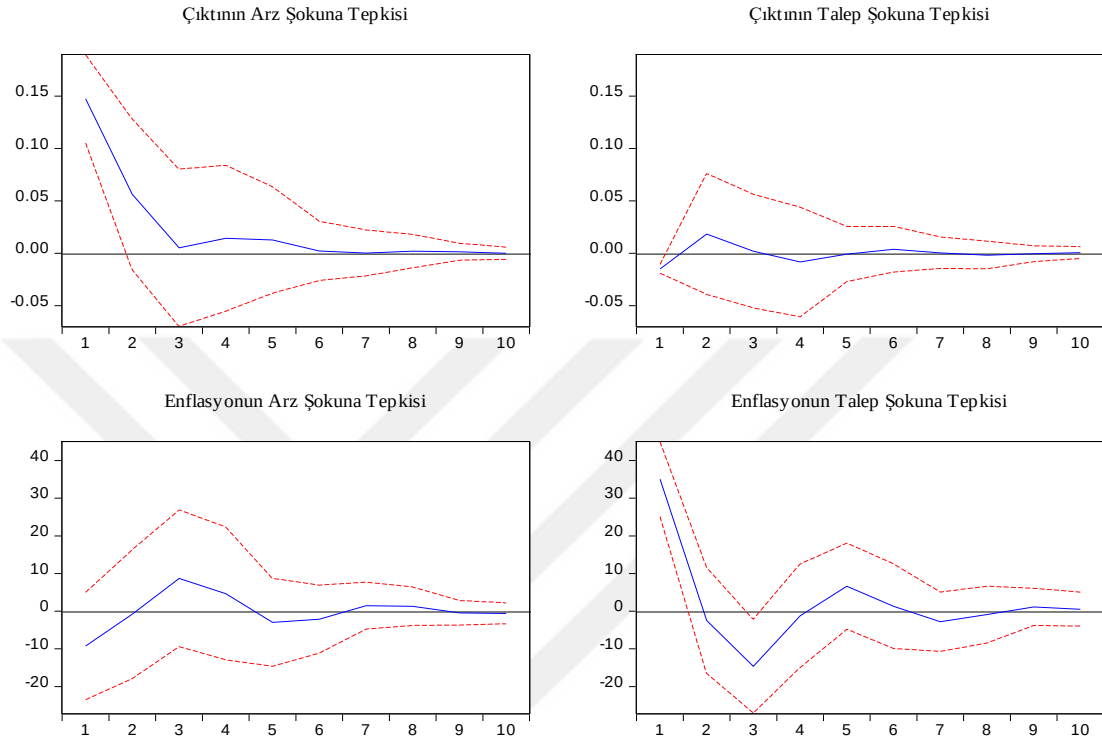

Şekil 4.18: Moldova Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları

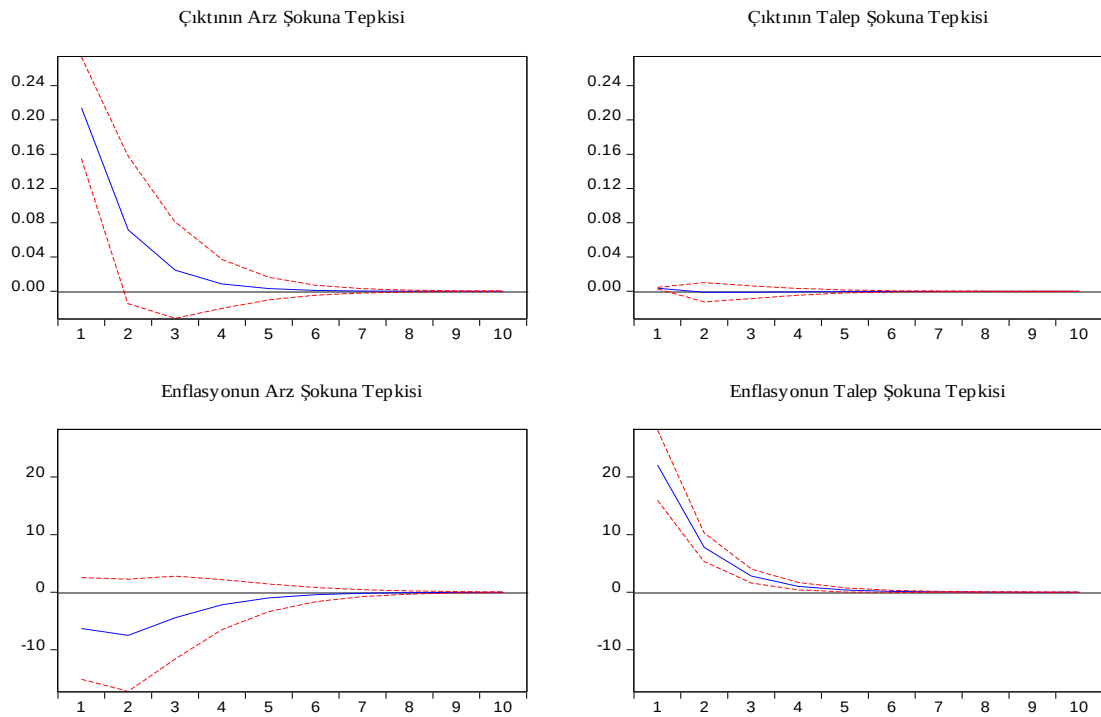
Şekil 4.18'de verilen Moldova etki-tepki fonksiyonuna göre bir standart sapmalı arz şokuna karşılık çıktı düzeyi pozitif tepki vermekte ve 6. dönem sonra etkisizleştiği görülmektedir. Arz şokuna enflasyonun tepkisi ise başlangıçta negatif ve 2. dönemde negatif tepki artmakta ancak 4. dönemden itibaren pozitif olarak 6 dönem sonra etkisini kaybetmektedir. Bir standart sapmalı talep şokuna karşılık çıktı düzeyi başlangıçta negatif, 2-3 dönemler pozitif, 4-5-6 dönemler negatif ve 6. dönemden sonra etkisini kaybetmektedir. Enflasyonun talep şoklarına karşı tepkisi on dönem boyunca pozitif iken 6. dönemden itibaren etkisini yitirmiştir. Moldova genel olarak etkisizleşme süresi 6 dönem sürmektedir.

Romanya etki-tepki fonksiyonu Şekil 4.19'da belirtildiğine göre bir standart sapmalı arz şokuna karşılık çıktı düzeyi on dönem boyunca pozitif tepki vermekte ve 6. dönem sonunda etkisizleştiği görülmektedir. Arz şokuna enflasyonun tepkisi ise başlangıçta negatif ve 2-5. dönemde pozitif, 5-7. dönem negatif olarak sürmektedir. 4. dönemden itibaren volatilité düşmüştür ancak on dönem boyunca etkisini kaybettiği görülmemiştir. Bir standart sapmalı talep şokuna karşılık çıktı düzeyi başlangıçta negatif, 2-3 dönemler pozitif, 4. dönem negatif ve 7. dönemden sonra etkisini yitirmektedir. Enflasyonun talep şoklarına karşı tepkisi ilk iki dönem pozitif 2-4. dönem

arası negatif, 4-5-6 dönemler pozitif, 7-8 dönemler negatif tepki vererek 9. dönemden itibaren etkisini kaybetmiştir. Moldova genel olarak etkisizleşme süresi şoklara ve değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

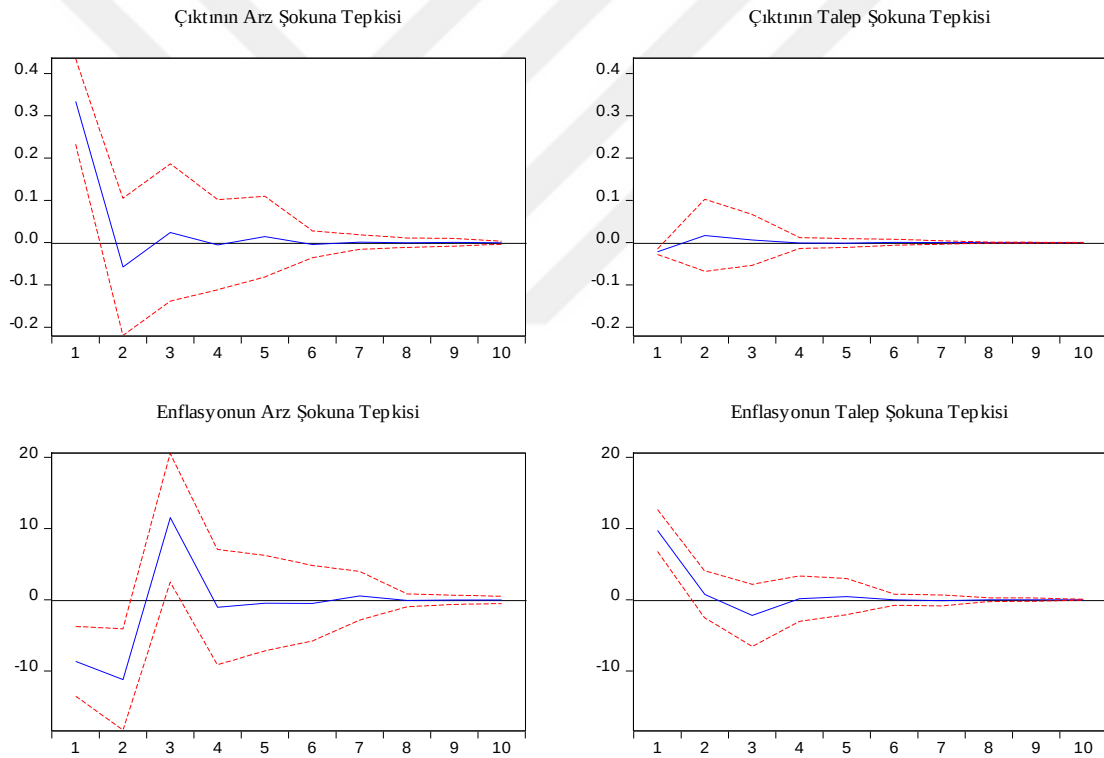

Şekil 4.19: Romanya Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları

Şekil 4.20: Rusya Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları

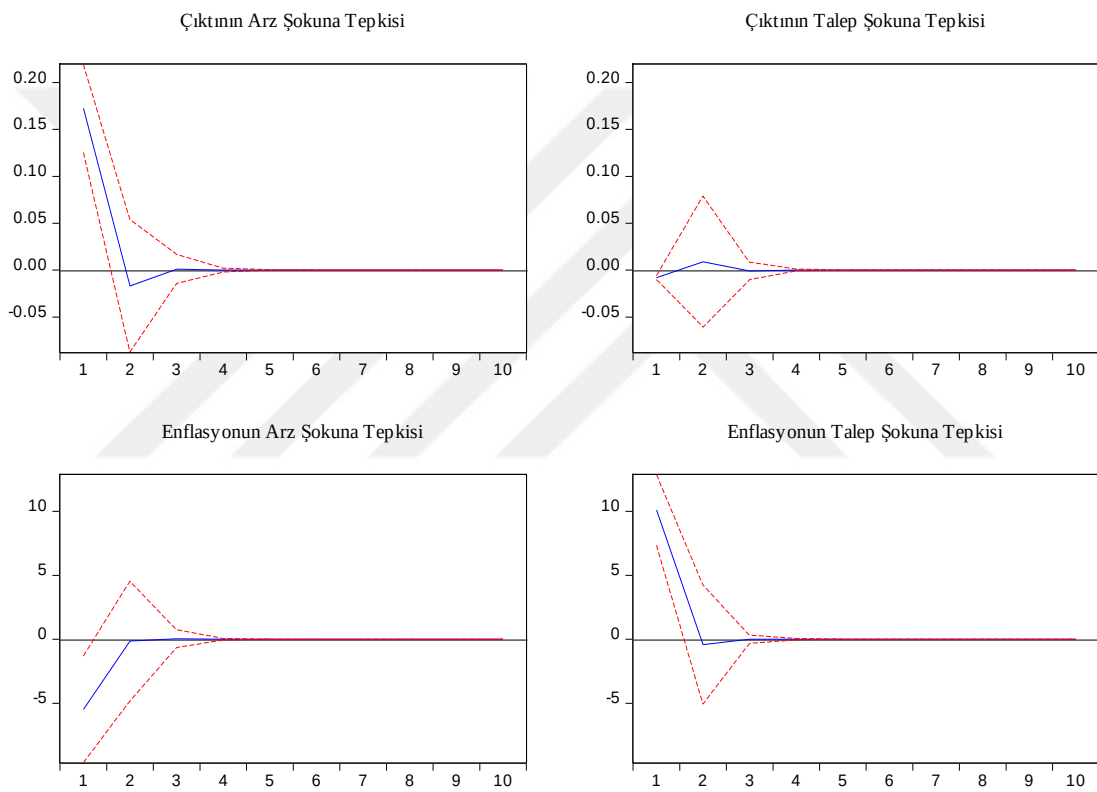
Rusya etki-tepki fonksiyonu Şekil 4.20'ye göre bir standart sapmalı arz şokuna karşılık çıktı düzeyi pozitif tepki vermekte ve 6 dönem sonra etkisizleştiği görülmektedir. Arz şokuna enflasyonun tepkisi ise 7 dönem boyunca negatif devam ederek 7. dönemden sonra etkisini kaybetmektedir. Bir standart sapmalı talep şokuna karşılık çıktı düzeyi 4 dönem boyunca sıfıra yakın düzeyde tepki vererek 4. dönemden sonra etkisizleştiği görülmektedir. Enflasyonun talep şoklarına karşı tepkisi on dönem boyunca pozitif olmuştur. Enflasyonun tepkisi 6. dönemden itibaren etkisini yitirmektedir. Rusya genel olarak etkisizleşme süresi arz şoklarında 7 dönem, talep şoklarında 4-5 dönem arası sürmektedir. Burada dikkat çekici nokta arz şokuna çıktının tepkisi ile talep şokuna fiyatların tepkisinin yüksek düzeylerden başlamasıdır.

Şekil 4.21: Sırbistan Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları

Şekil 4.21'de belirtildiği üzere Sırbistan etki-tepki fonksiyonuna göre bir standart sapmalı arz şokuna karşılık çıktı düzeyi başlangıçta pozitif olmuş, 2-3 dönemler arası negatif ve 3. dönemden sonra on dönem boyunca pozitif tepki vererek 6. dönemden sonra etkisizleşmiştir. Arz şokuna enflasyonun tepkisi ise başlangıçta negatif ve 3-4. dönemde pozitif tepki göstererek 4. dönemden itibaren volatilité düşmüştür ve 8. dönemden itibaren etkisini yitirdiği görülmüştür. Bir standart sapmalı talep şokuna karşılık çıktı

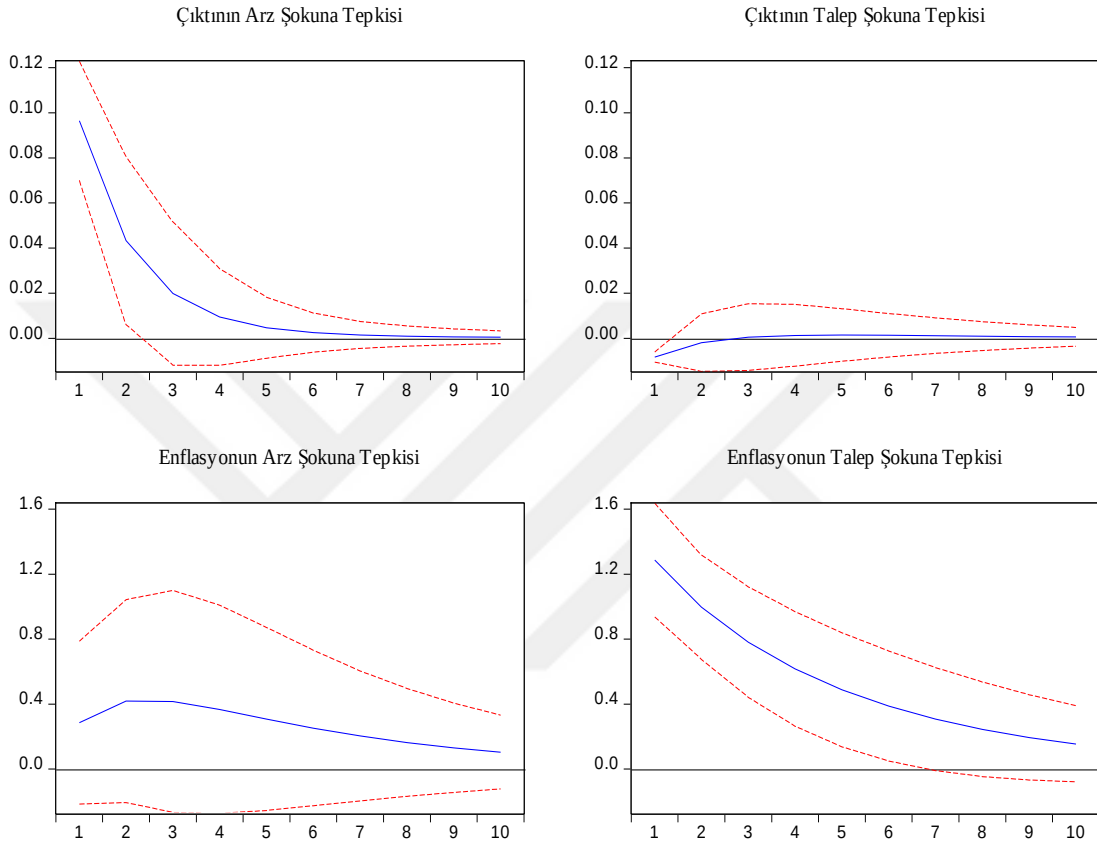
düzeyi başlangıçta negatif tepki vermiş ancak 2. dönemden itibaren pozitif tepki vererek 4. dönemden sonra etkisini kaybetmektedir. Enflasyonun talep şoklarına karşı tepkisi ilk iki dönem pozitif 2-4. dönem arası negatif, 4. dönemden itibaren etkisini kaybetmiştir. Sırbistan genel olarak etkisizleşme süresi şoklara ve değişkenlere göre farklılık göstermektedir ancak arz şoklarına verilen tepkilerin ilk dönemlerde yüksek olurken talep şoklarına verilen tepkiler on dönem boyunca düşük düzeyde kalmıştır. Sırbistan'ın talep şoklarına karşı etkisizleşme süresi yaklaşık 4 dönem sürmektedir.

Şekil 4.22: Türkiye Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları

Türkiye'nin etki-tepki fonksiyonu Şekil 4.22'de verilmiştir. Fonksiyona göre bir standart sapmalı arz şokuna karşılık çıktı düzeyi başlangıçta pozitif tepki vermekte 2-3 dönem arasında negatif tepki verirken ve 3 dönem sonra etkisizleştiği görülmektedir. Arz şokuna enflasyonun tepkisi ise ilk 3 dönem negatif ve 3. dönemden itibaren etkisini kaybetmektedir. Bir standart sapmalı talep şokuna karşılık çıktı düzeyi başlangıçta negatif 2. ve 3. dönem arası pozitif tepki vererek 4. dönemden sonra etkisizleştiği görülmektedir. Enflasyonun talep şoklarına karşı tepkisi ilk iki dönem pozitif, 3-4 dönem negatif olarak gerçekleşmiş ve 4. dönemde etkisini kaybetmektedir. Türkiye genel olarak

etkisizleşme süresi 4 dönem sürmektedir. Türkiye ekonomik yapı itibariyle şokların etkisini kısa sürede kaybediyor olması politika yapıcıların karar alma süreçlerine pozitif katkı sağlamaktadır.

Şekil 4.23: Yunanistan Çıktı ve Enflasyon Etki-Tepki Fonksiyonları

Şekil 4.23’de verilen Yunanistan’ın etki-tepki fonksiyonuna göre bir standart sapmalı arz şokuna karşılık çıktı düzeyi pozitif tepki vermektedir. Arz şoklarına çıktının tepkisi 8. dönemde sona ererek etkisini kaybetmiştir. Şokun etkisi 8. döneme kadar azalan ancak pozitif olarak devam etmektedir. Arz şokuna enflasyonun pozitif tepki verdiği 2. döneme kadar arttığı daha sonraki dönemlerde pozitif etkinin devam ettiği görülmektedir. Ancak on dönem boyunca arz şokunun pozitif etkisinin sürdüğünü yani şokların etkisinin sürdüğünü söyleyebiliriz. Bir standart sapmalı talep şokuna çıktının tepkisi yaklaşık 2 dönem boyunca negatif daha sonra ise pozitif olarak devam etmekte ve 7. dönemde şokun etkisini kaybettiği görülmektedir. Talep şokuna enflasyonun tepkisi ise beklenildiği gibi pozitif ve on dönem boyunca da pozitif olarak devam etmiştir. Arz şokuna benzer şekilde on dönem boyunca etkiyi atamamıştır.

Etki tepki fonksiyonlarını genel olarak değerlendirdiğimiz zaman KEİÖ içerisinde fonksiyonun volatilitesinin yüksek olduğu ülkeler aynı zamanda halihazırda AB üyesi olan ülkeler Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üç ülkenin fonksiyonu şokların etkisini kaybetmesi ve tepkileri KEİÖ içerisindeki diğer ülkelerle benzememektedir ve ortak politikalar yürütmeleri kendi ekonomileri için uygun değildir. Arnavutluk, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Rusya, Sırbistan ve Türkiye de etki-tepki fonksiyonları yani şoklara verilen tepkilerin benzer olduğu görülmektedir. Bu yüzden değerlendirmemizi bu yedi ülkenin ortak politika yürütüp yürütemeyeceği üzerine yapacağız. Bu yedi ülkenin şoklara vermiş oldukları tepkiler ve tepkilerin süresi birbirine çok yakındır. Tepkilerin volatilitesi oldukça düşük dalga boyları da kısadır. Bu ülkelerden Sırbistan volatilitesi en yüksek olarak karşımıza çıkmaktadır ancak Sırbistan'ın da tepki süresi diğer ülkelerle benzerlik göstermektedir.

Azerbaycan'da talep şoklarına çıktının pozitif tepki vermesi ve Gürcistan'da fiyatların arz şoklarına pozitif tepki vermesi belirtilen grup içerisinde ayrıcalıklı olarak durmaktadır. Ancak hemen belirtelim ki bu tepkiler her ne kadar farklı olsa da tepkilerin büyüklüğü düşük boyutta kalmış ve kısa süre içerisinde etkisizleşmeye geçmişlerdir.

Türkiye, Arnavutluk ve Gürcistan birlik içerisinde bir çekirdek grup oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu üç ülkenin tepkileri ve şokların etkilerini kaybetme süreleri kısa sürmekte ve ortalama 4 dönem içerisinde şokların etkisini yitirdiği görülmektedir. Azerbaycan, Moldova, Rusya ve Sırbistan'ın da kendi aralarında bir çekirdek grup olduğunu söyleyebiliriz. Bu ülkelerinde şokların etkisini yitirme süreleri ortalama 6 dönem olarak belirtilmiştir. Her iki çekirdek grubu karşılaştırdığımızda aslında çok farklılık görülmemekte ve 4-6 dönem içerisinde şokların etkilerini kaybettiğini görebiliriz.

Optimal para teorisi içerisinde ülkelerin bağımsız para politikasından vazgeçmeleri ortak politikalar yürütmeleri ekonomik yapılarındaki benzerlik ve ülkelerin karşılaşılabilecekleri arz ve talep şoklarına benzer tepki vermelerini gerektirir. OPA içerisinde tek bir politika olduğu düşünüldüğünde ülkelerin farklı politika uygulama şansları kalmamaktadır. Arz ve talep şoklarına karşı farklı politika uygulanamayacağına göre şoklara verdikleri tepkilerinin de benzer olması gerekmektedir. Şoklara farklı

tepkiler veren ülkelerin ortak politika yürütmesi durumunda katlanacakları maliyetler artacaktır ve optimal para alanına katılmanın maliyetleri faydasını geçeceği için o ülke için birlik artık OPA olmaktan çıkacaktır.

Çalışmaya konu olan KEİ üyesi ülkeler içerisinde Arnavutluk, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Rusya, Sırbistan ve Türkiye arz ve talep şoklarına benzer tepkiler vererek olası bir parasal birlik içerisinde ortak para politikası uygulayabileceklerini göstermiştir. Oluşturulacak OPA'nın birlik içerisinde ticareti artıracığı sabit kur ile maliyetlerini düşüreceği, ticari işlemlerin hızlanacağı ve ortak para kullanımının faydasının bağımsız politikalardan vazgeçmenin maliyetlerinden daha yüksek olacağını beklenebilir.

4.5.10. Varyans Ayırıştırması

Varyans ayırıştırması kullanılan serilerdeki değişimlerin nedenleri açıklamak üzere kullanılan bir tekniktir. Analize tabi tutulan her bir değişken için öngörü hatasının varyansını kullanılan tüm değişkenlere göre ayırştırmak için kullanılır. Değişkenlerin birindeki değişimin büyük bir oranı kendi şoklarından kaynaklanıyorsa bu değişkenin dışsal olarak hareket ettiğini, değişimin büyük bir oranının diğer değişkenlerdeki şoklardan kaynaklanıyorsa bu değişkenin içsel olarak hareket ettiğini söyleriz. Kullanılan değişkenlerde meydana gelen değişimleri yüzdesel olarak hangi oranlarda kendisinden hangi oranlarda diğer değişkenler tarafından kaynaklandığını göstermektedir. Bu sonuçlarla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin derecesi hakkında da bilgi vermiş olur (Enders, 1995: 311, Tarı, 2006: 452-453).

Çalışmada kullanılan değişkenler GDP ve TÜFE verileridir. Buna göre her ülke için GDP ve TÜFE serilerinde meydana gelen hata varyansların hangi oranda kendisinden hangi oranda diğer değişkenden kaynaklandığı 10 dönem alınarak aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. Tablonun ilk sütunu dönemleri gösterirken ikinci sütun GDP için standart etkiyi, üçüncü sütun GDP'nin kendisinden kaynaklanan etkisi ve dördüncü sütun GDP'nin TÜFE'ye etkisini göstermektedir. Beşinci sütun TÜFE için standart etkiyi gösterirken altıncı sütun TÜFE'nin kendisinden kaynaklanan etki iken yedinci sütun da TÜFE'nin GDP'ye etkisini göstermektedir.

Tablo 4.58: Arnavutluk GDP ve TÜFE Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	S.E.	Arz→ GDP	Talep →GDP	S.E	Talep→TÜFE	Arz →TÜFE
1	0.138607	96.27880	3.721204	6.567328	18.13073	81.86927
2	0.140237	95.57232	4.427684	7.083571	20.28876	79.71124
3	0.140514	95.20473	4.795266	7.143148	20.66490	79.33510
4	0.140577	95.14032	4.859675	7.148935	20.71210	79.28790
5	0.140586	95.13253	4.867467	7.149412	20.71678	79.28322
6	0.140587	95.13178	4.868220	7.149445	20.71716	79.28284
7	0.140587	95.13172	4.868281	7.149447	20.71719	79.28281
8	0.140587	95.13172	4.868285	7.149447	20.71719	79.28281
9	0.140587	95.13171	4.868285	7.149447	20.71719	79.28281
10	0.140587	95.13171	4.868285	7.149447	20.71719	79.28281

Tablo 4.58’de açıklanan Arnavutluk serisinde GDP için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi % 95’i iken talep şoklarının etkisi 10 yıllık süreçte ortalama % 5 civarındadır. TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi yaklaşık % 79 iken talep şoklarının etkisi % 21 civarındadır. TÜFE’deki değişimin ilk dönemlerde yaklaşık % 18’i kendisi tarafından açıklanırken sonraki dönemlerde yaklaşık % 21’i kendisi tarafından açıklanmaktadır. TÜFE’deki değişimin GDP tarafından açıklanan kısmı ilk dönem yaklaşık % 82 seviyelerinde iken sonraki yıllarda % 79,3 seviyesine düşmüştür. Bu sonuçlara göre GDP değişkenindeki değişikliğin büyük bir bölümü kendi şokları tarafından açıklandığı için dışsal olduğu görülmektedir.

Tablo 4.59: Azerbaycan GDP ve TÜFE Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	S.E.	Arz→ GDP	Talep →GDP	S.E	Talep→TÜFE	Arz →TÜFE
1	0.165533	98.07211	1.927891	282.6645	1.940301	98.05970
2	0.192628	98.47574	1.524261	288.3712	3.062283	96.93772
3	0.200479	98.47510	1.524903	289.7157	3.919985	96.08001
4	0.202795	98.46236	1.537637	290.1996	4.239562	95.76044
5	0.203478	98.45727	1.542727	290.3556	4.340936	95.65906
6	0.203679	98.45563	1.544367	290.4031	4.371533	95.62847
7	0.203738	98.45514	1.544865	290.4172	4.380614	95.61939
8	0.203756	98.45499	1.545012	290.4213	4.383293	95.61671
9	0.203761	98.45494	1.545056	290.4226	4.384081	95.61592
10	0.203762	98.45493	1.545069	290.4229	4.384313	95.61569

Tablo 4.59’da belirtildiği gibi Azerbaycan serisinde GDP için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi % 98,5 iken talep şoklarının etkisi 10 yıllık süreçte ortalama % 1,5 civarındadır. TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi yaklaşık % 96 iken talep şoklarının etkisi % 4 civarındadır. GDP’deki değişikliğin yaklaşık % 98,5’i kendisi tarafından açıklanırken yaklaşık % 1,5’i TÜFE tarafından açıklanmaktadır.

TÜFE’deki değişikliğin yaklaşık % 4’ü kendisi tarafından açıklanırken GDP tarafından açıklanan kısmı % 96 civarındadır. Bu sonuçlara göre GDP değişkenindeki değişikliğin büyük bir bölümü kendi şokları tarafından açıklandığı için dışsal olduğunu, TÜFE değişkeninde meydana gelen değişikliğin de büyük bir bölümünün kendisinden olmayan şoklardan kaynakladığı için içsel olduğu görülmektedir.

Tablo 4.60: Bulgaristan GDP ve TÜFE Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	S.E.	Arz→ GDP	Talep →GDP	S.E	Talep→TÜFE	Arz →TÜFE
1	0.205275	97.85769	2.142315	141.2749	35.56403	64.43597
2	0.218028	98.05269	1.947314	182.0048	46.99247	53.00753
3	0.218256	97.85728	2.142719	229.4788	58.01773	41.98227
4	0.224064	97.74431	2.255689	233.4726	59.44172	40.55828
5	0.225493	97.59144	2.408560	234.7960	58.99986	41.00014
6	0.225766	97.54772	2.452285	238.4825	58.27013	41.72987
7	0.226320	97.54428	2.455723	239.9861	57.79745	42.20255
8	0.226553	97.52251	2.477491	240.5105	57.80861	42.19139
9	0.226594	97.49657	2.503430	141.2749	35.56403	64.43597
10	0.226687	97.48701	2.512986	182.0048	46.99247	53.00753

Tablo 4.60’da belirtildiği üzere Bulgaristan serisinde GDP için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi % 97,5 iken talep şoklarının etkisi ortalama % 2,5 civarındadır. TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi 10 yıllık ortalama yaklaşık % 48,5 iken talep şoklarının etkisi % 51,5 civarındadır. GDP’deki değişikliğin yaklaşık % 97,5’i kendisi tarafından açıklanırken yaklaşık % 2,5’i TÜFE tarafından açıklanmaktadır.

TÜFE’deki değişikliğin yaklaşık % 51,5’i kendisi tarafından açıklanırken GDP tarafından açıklanan kısmı % 48,5 civarındadır. TÜFE değişkeninin başlangıçta kendisine etkisinin % 35,5 olduğu, ileriki dönemlerde % 59’a kadar arttığını dokuzuncu yılda tekrar

%35,5 seviyesine düştüğü görülmektedir. Bu sonuçlara göre GDP değişkenindeki değişikliğin büyük bir bölümü kendi şokları tarafından açıklandığı için GDP serisi için dışsal olduğunu söylenebilir.

Tablo 4.61: Gürcistan GDP ve TÜFE Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	S.E.	Arz→ GDP	Talep →GDP	S.E	Talep→TÜFE	Arz →TÜFE
1	0.140750	96.89074	3.109255	4.697061	1.349376	98.65062
2	0.149498	95.19957	4.800433	4.726686	2.409573	97.59043
3	0.149585	95.09264	4.907363	4.737145	2.835062	97.16494
4	0.149626	95.09201	4.907995	4.737731	2.852505	97.14749
5	0.149632	95.09063	4.909365	4.737740	2.852796	97.14720
6	0.149632	95.09058	4.909418	4.737748	2.853063	97.14694
7	0.149632	95.09058	4.909417	4.737748	2.853077	97.14692
8	0.149632	95.09058	4.909418	4.737748	2.853077	97.14692
9	0.149632	95.09058	4.909418	4.737748	2.853077	97.14692
10	0.149632	95.09058	4.909418	4.737748	2.853077	97.14692

Tablo 4.61'e göre Gürcistan serisinde GDP için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi % 95 iken talep şoklarının etkisi 10 yıllık süreçte ortalama % 5 civarındadır. TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi yaklaşık % 97,1 iken talep şoklarının etkisi % 2,9 civarındadır. GDP'deki değişikliğin yaklaşık % 95'i kendisi tarafından açıklanırken yaklaşık % 5'i TÜFE tarafından açıklanmaktadır.

TÜFE'deki değişikliğin yaklaşık % 2,85'i kendisi tarafından açıklanırken GDP tarafından açıklanan kısmı % 97,15 civarındadır. Bu sonuçlara göre GDP değişkenindeki değişikliğin büyük bir bölümü kendi şokları tarafından açıklandığı için dışsal olduğunu, TÜFE değişkeninde meydana gelen değişikliğin de büyük bir bölümünün kendisinden olmayan şoklardan kaynakladığı için içsel olduğu görülmektedir.

Tablo 4.62'ye göre Moldova serisinde GDP için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi ilk dönem % 99 iken sonraki dönemlerde ortalama % 97,3 olarak görülmüştür. Talep şoklarının etkisi ise ilk yıl yaklaşık % 1 iken sonraki dönemlerde ortalama % 2,7 civarında değer almaktadır. TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi ilk yılda % 95,8 iken sonraki dönemlerde ortalama % 69,2 olarak görülmüştür.

Tablo 4.62: Moldova GDP ve TÜFE Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	S.E.	Arz→ GDP	Talep →GDP	S.E	Talep→TÜFE	Arz →TÜFE
1	0.175234	99.01669	0.983309	7.514599	4.164131	95.83587
2	0.183885	97.55963	2.440368	9.741271	29.06089	70.93911
3	0.184153	97.48751	2.512492	9.850827	30.58486	69.41514
4	0.184296	97.33769	2.662311	9.866385	30.79441	69.20559
5	0.184433	97.30600	2.694004	9.871108	30.82821	69.17179
6	0.184441	97.30615	2.693855	9.871921	30.83046	69.16954
7	0.184442	97.30609	2.693912	9.871985	30.83112	69.16888
8	0.184442	97.30594	2.694057	9.872040	30.83159	69.16841
9	0.184443	97.30591	2.694094	9.872050	30.83172	69.16828
10	0.184443	97.30591	2.694095	9.872050	30.83173	69.16827

TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde talep şoklarının etkisi ilk yıl % 4,16 iken sonraki dönemlerde ortalama % 30,8 düzeyindedir. GDP'deki değişikliğin yaklaşık % 97,3'ü kendisi tarafından açıklanırken yaklaşık % 2,7'si TÜFE tarafından açıklanmaktadır. TÜFE'deki değişikliğin yaklaşık % 30,8'i kendisi tarafından açıklanırken GDP tarafından açıklanan kısmı % 69,2 civarındadır. Bu sonuçlara göre GDP değişkenindeki değişikliğin büyük bir bölümü kendi şokları tarafından açıklandığı için dışsal olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 4.63: Romanya GDP ve TÜFE Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	S.E.	Arz→ GDP	Talep →GDP	S.E	Talep→TÜFE	Arz →TÜFE
1	0.148134	98.99752	1.002476	36.26036	6.498985	93.50102
2	0.159581	97.80051	2.199485	36.35235	6.509528	93.49047
3	0.159686	97.78646	2.213542	40.14292	10.05664	89.94336
4	0.160548	97.54875	2.451250	40.43302	11.24837	88.75163
5	0.161055	97.56256	2.437437	41.08037	11.41425	88.58575
6	0.161121	97.50447	2.495534	41.15565	11.63608	88.36392
7	0.161122	97.50324	2.496756	41.27746	11.69680	88.30320
8	0.161145	97.49343	2.506569	41.30816	11.78015	88.21985
9	0.161152	97.49313	2.506866	41.32622	11.78122	88.21878
10	0.161153	97.49128	2.508717	41.33375	11.79689	88.20311

Tablo 4.63'e göre Romanya serisinde GDP için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi ilk dönem % 99 iken sonraki dönemlerde ortalama % 97,5 olarak görülmüştür. Talep şoklarının etkisi ise ilk yıl yaklaşık % 1 iken sonraki

dönemlerde ortalama % 2,5 civarında değer almaktadır. TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi ilk iki dönemde % 93,5 iken sonraki dönemlerde ortalama % 88,5 olarak görülmüştür. TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde talep şoklarının etkisi ilk iki yılda % 6,5 iken sonraki dönemlerde ortalama % 11,5 düzeyindedir. GDP'deki değişikliğin ilk yıl hariç, yaklaşık % 97,5'i kendisi tarafından açıklanırken yaklaşık % 2,5'i TÜFE tarafından açıklanmaktadır. İlk iki dönemde TÜFE'deki değişikliğin % 6,5'i kendisi tarafından açıklanırken GDP tarafından açıklanan kısmı % 93,5 civarındadır. Sonraki dönemlerde ortalama olarak TÜFE'deki değişikliğin % 11,5'i kendisi tarafından açıklanırken % 88,5'i GDP tarafından açıklanmaktadır. Bu sonuçlara göre GDP değişkenindeki değişikliğin büyük bir bölümü kendi şokları tarafından açıklandığı için GDP serisi dışsal olarak kabul edilir.

Tablo 4.64: Rusya GDP ve TÜFE Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	S.E.	Arz→ GDP	Talep →GDP	S.E	Talep→TÜFE	Arz →TÜFE
1	0.214306	99.97077	0.029235	22.98254	7.529120	92.47088
2	0.226005	99.97115	0.028846	25.39609	14.87947	85.12053
3	0.227344	99.96866	0.031340	25.93096	17.18873	82.81127
4	0.227509	99.96776	0.032242	26.04273	17.74251	82.25749
5	0.227530	99.96754	0.032462	26.06429	17.85694	82.14306
6	0.227533	99.96749	0.032507	26.06821	17.87853	82.12147
7	0.227533	99.96748	0.032516	26.06889	17.88237	82.11763
8	0.227533	99.96748	0.032517	26.06900	17.88303	82.11697
9	0.227533	99.96748	0.032518	26.06902	17.88314	82.11686
10	0.227533	99.96748	0.032518	26.06903	17.88316	82.11684

Tablo 4.64'e göre Rusya serisinde GDP için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi yaklaşık % 100 iken talep şoklarının etkisi neredeyse hiç yoktur. TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi ilk yılda % 92,47 iken sonraki dönemlerde ortalama % 82,2 olarak görülmüştür.

TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde talep şoklarının etkisi ilk yıl % 7,53 iken sonraki dönemlerde ortalama % 17,8 düzeyindedir. GDP'deki değişikliğin neredeyse tamamı kendisi tarafından açıklanırken TÜFE tarafından açıklanan oran yok denecek kadar azdır. İlk yıl için TÜFE'deki değişikliğin % 7,53'i kendisi tarafından açıklanırken GDP tarafından açıklanan kısım % 92,47 seviyesindedir. Diğer dönemler

için TÜFE'deki değişikliğin yaklaşık % 17,8'i kendisi tarafından açıklanırken GDP tarafından açıklanan kısmı % 82,2 civarındadır. Bu sonuçlara göre GDP değişkenindeki değişikliğin neredeyse tamamı kendi şokları tarafından açıklandığı için GDP serisi dışsal olarak kabul edilir.

Tablo 4.65: Sırbistan GDP ve TÜFE Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	S.E.	Arz→ GDP	Talep →GDP	S.E	Talep→TÜFE	Arz →TÜFE
1	0.334993	99.57926	0.420735	13.00059	44.04436	55.95564
2	0.340306	99.34485	0.655146	17.17842	67.76166	32.23834
3	0.341188	99.31529	0.684705	20.80460	76.90656	23.09344
4	0.341230	99.31434	0.685657	20.83067	76.95945	23.04055
5	0.341522	99.31438	0.685617	20.84074	76.93708	23.06292
6	0.341550	99.31395	0.686053	20.84661	76.95006	23.04994
7	0.341551	99.31392	0.686079	20.85439	76.96472	23.03528
8	0.341552	99.31392	0.686084	20.85460	76.96514	23.03486
9	0.341552	99.31392	0.686084	20.85462	76.96509	23.03491
10	0.341552	99.31391	0.686085	20.85463	76.96511	23.03489

Tablo 4.65'e göre Sırbistan serisinde GDP için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi yaklaşık % 99,3 iken talep şoklarının etkisi yaklaşık % 0,68 civarında değer almaktadır. TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi ilk yılda % 56 iken sonraki dönemlerde ortalama % 23 olarak görülmüştür. Sonraki dönemler için TÜFE gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde talep şoklarının etkisi ilk yıl % 44 iken sonraki dönemlerde ortalama % 77 düzeyindedir. GDP'deki değişikliğin yaklaşık % 99'u kendisi tarafından açıklanırken yaklaşık % 0,68'i TÜFE tarafından açıklanmaktadır.

İlk yıl için TÜFE'deki değişikliğin yaklaşık % 44'ü kendisi tarafından açıklanırken GDP tarafından açıklanan kısmı % 56 civarındadır. Sonraki dönemler için TÜFE'deki değişikliklerin yaklaşık % 77'si kendisi tarafından açıklanırken % 23'ü GDP tarafından açıklanmaktadır. Bu sonuçlara göre GDP değişkenindeki değişikliğin neredeyse tamamı kendi şokları tarafından açıklandığı için dışsal olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 4.66: Türkiye GDP ve TÜFE Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	S.E.	Arz→ GDP	Talep →GDP	S.E	Talep→TÜFE	Arz →TÜFE
1	0.172585	99.78126	0.218742	11.49582	22.63974	77.36026
2	0.173644	99.51573	0.484270	11.50410	22.62333	77.37667
3	0.173650	99.51254	0.487463	11.50419	22.62442	77.37558
4	0.173650	99.51252	0.487478	11.50419	22.62443	77.37557
5	0.173650	99.51252	0.487478	11.50419	22.62443	77.37557
6	0.173650	99.51252	0.487478	11.50419	22.62443	77.37557
7	0.173650	99.51252	0.487478	11.50419	22.62443	77.37557
8	0.173650	99.51252	0.487478	11.50419	22.62443	77.37557
9	0.173650	99.51252	0.487478	11.50419	22.62443	77.37557
10	0.173650	99.51252	0.487478	11.50419	22.62443	77.37557

Tablo 4.66'ya göre Türkiye serisinde GDP için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi yaklaşık % 99,5 iken talep şoklarının etkisi % 0,5 civarındadır. TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi yaklaşık % 77,38 iken talep şoklarının etkisi % 22,62 civarındadır. GDP'deki değişikliğin yaklaşık % 99,5'i kendisi tarafından açıklanırken yaklaşık % 0,5'i TÜFE tarafından açıklanmaktadır. TÜFE'deki değişikliğin ortalama % 22,62'ü kendisi tarafından açıklanırken GDP tarafından açıklanan kısmı % 77,38 düzeyindedir. Bu sonuçlara göre GDP değişkenindeki değişikliğin büyük bir bölümü kendi şokları tarafından açıklandığı için dışsal oldu kabul edilmektedir.

Tablo 4.67: Yunanistan GDP ve TÜFE Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Dönem	S.E.	Arz→ GDP	Talep →GDP	S.E	Talep→TÜFE	Arz →TÜFE
1	0.096832	99.25781	0.742186	1.317745	4.680471	95.31953
2	0.106102	99.34838	0.651623	1.704175	8.813062	91.18694
3	0.107946	99.36823	0.631770	1.920211	11.63581	88.36419
4	0.108363	99.35865	0.641349	2.049838	13.42465	86.57535
5	0.108475	99.34263	0.657368	2.129524	14.53466	85.46534
6	0.108512	99.32856	0.671439	2.179065	15.22108	84.77892
7	0.108527	99.31820	0.681802	2.210059	15.64659	84.35341
8	0.108535	99.31112	0.688884	2.229525	15.91145	84.08855
9	0.108540	99.30645	0.693552	2.241782	16.07699	83.92301
10	0.108542	99.30343	0.696571	2.249513	16.18079	83.81921

Tablo 4.67'ye göre Yunanistan serisinde GDP için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi yaklaşık % 99,3 iken talep şoklarının etkisi % 0,7 civarındadır. TÜFE için gelecek dönem öngörü hata varyansı içinde arz şoklarının etkisi ilk yılda % 95,3 iken sonraki dönemde % 91,18 ve geri kalan dönemlerde de ortalama olarak % 85 civarında değer almıştır. İlk dönem için TÜFE gelecek dönem hata varyansı içinde talep şoklarının etkisi % 4,7 iken ikinci dönem % 8,81 ve sonraki dönemlerde ortalama olarak % 15 civarında olduğu görülmektedir. GDP'deki değişikliğin yaklaşık % 99,3'ü kendisi tarafından açıklanırken yaklaşık % 0,7'si TÜFE tarafından açıklanmaktadır. İlk yıl için TÜFE'deki değişikliğin yaklaşık % 4,68'i kendisi tarafından açıklanırken ikinci yılda % 8,81'i, geri kalan dönemlerde de ortalama % 15'i kendisi tarafından açıklanmaktadır. GDP tarafından açıklanan kısım ilk yıl % 95,3 iken ikinci yıl % 91,18 ve sonraki dönemlerde ortalama olarak % 85 civarındadır. Bu sonuçlara göre GDP değişkenindeki değişikliğin neredeyse tamamı kendi şokları tarafından açıklandığı için dışsal olduğunu söyleyebiliriz.

Varyans ayrıştırma sonuçları değerlendirildiğinde GDP'deki değişikliğin neredeyse tamamı kendisi tarafından açıklanmaktadır. Yani GDP'deki değişiklikler arz şoklarıyla açıklanmakta talep şoklarının etkisi olmamaktadır. Analize konu olan on ülke içinde GDP dışsal olarak kabul edilir. TÜFE'nin varyans ayrıştırma sonuçlarını incelediğimizde ise Sırbistan ve Bulgaristan hariç TÜFE'deki değişikliğin büyük bir bölümü GDP tarafından açıklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle TÜFE'deki değişimi arz şoklarının etkisinin talep şokları etkisinden fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bu sonuçlara göre arz şoklarının GDP ve TÜFE üzerinde uzun dönem etkisinin olduğu, talep şoklarının GDP üzerinde etkisi olmadığı ancak fiyatlar üzerinde kısa dönemli etkisi olduğu toplam arz-toplam talep modelinin KEİ üyesi ülkeler için geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Ekonomik entegrasyon iki veya daha fazla ülkenin ekonomik çıkarlarını ön planda tutarak ticareti geliştirmek amacıyla bir araya gelmesi şeklindeki oluşumlara denir. Küreselleşme ile birlikte verimliliklerin artması, üretim kapasitelerindeki artış, ticareti geliştirme ve Pazar payı oluşturma çabaları günümüzde birçok entegrasyonun kurulmasına neden olmuştur. Ülkelerin bir araya gelmesi bazen sadece karşılıklı ticareti geliştirmek bazen de yapısal, sosyal, siyasal ve ekonomik bütünleşmeyi oluşturmak amacını taşımaktadır. Entegrasyonlar başlangıçta işbölümü ve karşılıklı ticaret amacını taşısa da ilerleyen aşamalarda faktör hareketliliği ve ticaret engellerinin kaldırılarak sınırsız ticarete kadar ilerlemektedir.

Optimum Para Alanları, ekonomik entegrasyonların son aşamasına gelerek üretim faktörlerinin sınırsız hareket ettiği, enflasyon oranlarının benzediği, yüksek ürün çeşitliliğinin olduğu, mali ve ticari bütünleşmelerin sağlandığı, tek bir para biriminin kullanılması nedeniyle ortak politikaların uygulandığı, politika bağımsızlığının kaybedildiği ve bu ortak hareket sonucunda bir araya gelmenin faydaların maliyetlerden fazla olduğu alanlardır. Optimal Para Alanı oluşturmaın ülkelere sağlayacağı faydalar yanında katlanması gereken maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Bu yüzden OPA oluşturmada önce gerekli çalışmalar yapılarak bir bölgenin veya birliğin OPA olabilirliği incelenmelidir. OPA oluşturdudan sonra ülkeler tek bir para birimi kullanacaklarından dolayı ticarete birçok fayda sağlayacaklardır. Ancak bunun yanında ortak para birimi bağımsız politika uygulama gücünü elinden alacağı için ülkelerin ekonomik yapılarının benzerlik taşıması ortak politikalara benzer tepkiler vermesi gereklidir.

Çalışmada ekonomik entegrasyon araştırılmış ve OPA teorisinin teorik altyapısı incelenmiştir. OPA oluşturabilme kriterlerine göre Türkiye için OPA oluşturulabilecek ülke grupları belirlenmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye'nin içerisinde olduğu entegrasyonlar Avrupa Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, D-8, Türkistan Ülkeleri ve Sınır komşusu olan ülkelerle makroekonomik gösterge olarak reel çıktı düzeyindeki değişim hızı göstergesi olarak büyüme oranları, fiyat düzeyindeki değişim oranı olarak TÜFE, dış ticaretin ekonomi içerisindeki payının

göstergesi olarak ihracat/GSYİH, ithalat/GSYİH ve dış açıklık oranı olarak ihracat+ithalat/GSYİH oranları, faktör hareketliliğini etkileyeceği için işsizlik oranları ve net göç oranları açısından incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde Türkiye için AB enflasyon ve işsizlik oranları açısından düşük oranlarda kalırken dış açıklık açısından Türkiye birliğin çok gerisinde kalmıştır. Büyüme oranları açısından birlik içerisinde bir uyum görülmemiştir. Diğer bir entegrasyon olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü özellikle 2009 sonrası dönemde büyüme ve enflasyon oranları açısından birbirlerine çok benzer sonuçlar verirken, işsizlik oranı ve dış açıklık oranı açısından birbirlerine çok benzemeseler de birlik içerisinde 15 yıllık dönemde dalgalanmaların çok düşük kaldığı yani istikrarlı bir ilerlemenin olduğu görülmüştür. Net göç oranları ise son dönemlerde benzerlik çok artmış ve düşük bir oranda istikrarlı ilerlediği görülmüştür.

Türkiye'nin Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkeleriyle benzerliklerinin değerlendirmesinde ise neredeyse hiçbir göstergede ülkeler arası benzerlik veya benzer trende görülmemiştir. Özellikle İran, Afganistan ve Türkmenistan'ın farklı trendler izlemesi ve volatilitelerin çok yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre EİT ülkeleri arasında benzerlik bulunamamıştır. D-8 ülkeleri karşılaştırıldığında Bangladeş, Malezya ve Endonezya'nın büyüme oranları istikrarlı ilerlerken İran, Türkiye ve Afganistan yüksek oynaklığa sahipken enflasyon oranları açısından İran'ın diğer ülkelerden çok farklı olduğu, son dönemlerde Nijerya ve Mısır'ın da oynaklığının arttığı görülmüştür. İşsizlik oranı açısından Mısır, İran, Nijerya ve Türkiye'nin birlikten farklı ve yüksek ilerlediği, İran, Mısır ve Nijerya'nın diğer ülkelere göre dış açıklık oranının dalgalı trend izlediği ve Net Göç oranlarında İran, Pakistan ve Malezya'da birlikten çok yüksek olduğu görülmüştür. Türkiye'nin D-8 içerisinde ekonomik yakınlığı görülmediği için OPA'ya uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkistan ülkelerinin ekonomik benzerliklerine bakıldığında Azerbaycan, Kıbrıs ve Türkmenistan'ın büyüme oranlarının oynaklığının diğerlerine göre yüksek oynaklığa sahip olduklarını, Türkiye, Azerbaycan ve Kırgızistan'ın enflasyon oranı volatilitelerinin diğer ülkelerden büyük olduğu görülmüştür. İşsizlik oranı açısından sadece Kıbrıs ve Türkiye'nin farklı trend izlediği görülürken dış açıklık açısından Kıbrıs, Kırgızistan ve Azerbaycan'ın trendleri yüksek iken Türkmenistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın trendleri

çok oynak olarak görülmüştür. Net göç oranlarında ise Kıbrıs ve Kazakistan diğer ülkelerden çok yüksek seyir izlemiştir.

Türkiye'yi coğrafi yakınlık açısından sınır komşusu ülkelerle makroekonomik göstergelerin karşılaştırıldığı bölümde ise İran, Irak ve Azerbaycan'ın büyüme oranlarının oynaklıklarının diğerlerinden yüksek olduğu, İran'ın enflasyon oranının çok yüksek olduğu ve Yunanistan, Ermenistan, Gürcistan ve Bulgaristan'ın işsizlik oranı volatilitelerinin yüksek olduğunu görülmüştür. Dış açıklık açısından Bulgaristan'ın trendinin dalgalı diğer ülkelerin istikrarlı ancak ülkeler arasında oranların birbirinden çok farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Net göç açısından Yunanistan'ın trendi pozitif ilerlerken Ermenistan'ın trendi negatif ilerlemektedir. Diğer ülkeler düşük oranlı ve istikrarlıdır.

Çalışmamızın son bölümünde üçüncü bölümdeki makroekonomik değerlendirmeler neticesine göre benzerliklerinin yüksek olduğu aynı zamanda coğrafi birlikteliğimiz olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü üyesi ülkelerin OPA oluşturup oluşturamayacaklarını 1991-2019 yılları arası Reel GSYİH ve TÜFE verileri kullanılarak Yapısal Vektör Autoregresif Model (SVAR) yöntemiyle analiz edilmiştir. Ermenistan ve Ukrayna ülke verileri eşbütünleşik çıkmadıkları için analizden çıkarılarak diğer ülkelerle analiz tamamlanmıştır.

Öncelikle ülkelerin büyüme ve enflasyon korelasyonlarına bakılmıştır. Büyüme korelasyonunun çok yüksek ve anlamlı, enflasyon korelasyonunun ise Azerbaycan'ın sonuçları anlamsız ve küçük çıkarken Balkan ülkeleri arasında Sırbistan-Romanya, Rusya-Sırbistan, Rusya-Romanya, Bulgaristan-Yunanistan, Yunanistan-Arnavutluk ve Sırbistan-Yunanistan yüksek korelasyon görülmüştür. Ayrıca Türkiye-Romanya, Rusya-Moldova, Türkiye-Sırbistan ve Gürcistan-Moldova arasında azımsanmayacak düzeyde enflasyon korelasyonu bulunmuştur.

Arz şoku büyüklüklerinin karşılaştırıldığında Arnavutluk ve Yunanistan'ın daha düşük arz şokuyla karşılaştığı, Sırbistan, Moldova ve Azerbaycan'ın diğer ülkelere göre daha yüksek arz şokuyla karşılaştığı görülmüştür. Talep şokları açısından bakıldığında birlik üyesi ülkelerin analizimizin başlangıç yılı olan 1991 ile 1995 yılları arası hiper enflasyon yaşamış olmalarından dolayı değerler yüksek çıkmıştır. Talep şoku açısından

Türkiye, Sırbistan, Moldova, Gürcistan ve Azerbaycan simetrik talep şoklarıyla karşılaştıkları sonucuna ulaşmıştır.

Çıktının arz şoklarına uyum süreleri açısından Arnavutluk harici ülkelerin uyum hızlarında simetri görülmüş ve yaklaşık iki yılda arz şoklarına uyum sağladıkları sonucuna ulaşmıştır. Talep şoklarına uyum süresi ise çok daha kısa dönemde olmakta ve birlik içerisindeki tüm ülkeler iki yıldan daha kısa sürede talep şoklarına uyum sağlamaktadırlar. Talep şokuna en hızlı uyum sağlayan ülke Rusya iken Azerbaycan, Sırbistan ve Bulgaristan'ın uyum hızlarının aynı olduğu görülmektedir. Arz şoku için Arnavutluk, talep şoku için Rusya haricinde ülkeler simetrik uyum hızlarına sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Fiyatların arz şoklarına uyum süresinde en yüksek uyum sağlayan ülke Sırbistan olurken onu Moldova takip etmektedir. Fiyatların arz şokuna uyum süresi en uzun olan ülke Azerbaycan olurken diğer ülkeler iki yıllık sürede uyum sağlamıştır.

Etki-tepki fonksiyonlarına göre ekonomik entegrasyon içerisinde oynaklığı yüksek olan ülkeler aynı zamanda AB üyesi ülkeler olan Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya olarak belirlenmiştir. Bu ülkelerde şokların etkileri on dönem boyunca sürmektedir. Diğer ülkeler Arnavutluk, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Rusya, Sırbistan ve Türkiye'de etki-tepki fonksiyonları birbirine benzemektedir. Büyüme ve fiyatların şok tepkilerinde dalgalanmalar minimum düzeyde ve simetrik hareket etmektedir. Şokların büyüme ve fiyatlar üzerindeki etkisi yaklaşık 4-6 dönem içerisinde atlatılmakta ve 6 dönem sonucunda ekonomilerin normale döndüğünü görmekteyiz. Bu yedi ülke içerisinde volatilitesi en yüksek ülke Sırbistan olmakta ancak şokların etkisini yitirme süresi diğer ülkelerle aynı seviyededir.

Türkiye, Gürcistan ve Arnavutluk bu yedi ülke içerisinde bir çekirdek grup oluşturmaktadır. Bu üç ülke için şoklara verilen tepkiler ve uyum hızları çok yüksek gerçekleşerek ortalama 4 dönem içerisinde şokun etkisini tamamen ortadan kaldırdıkları görülmektedir. Azerbaycan, Rusya, Moldova ve Sırbistan'ın da kendi aralarında ayrı bir çekirdek grup oluşturdukları ekonomilerin şokların etkisini 6 dönem sonra ortadan kalktığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak her iki çekirdek grup arasında ciddi farklar bulunamamıştır.

Çalışmaya konu olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü üyesi ülkeler içerisinde Arnavutluk, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Rusya, Sırbistan ve Türkiye arz ve talep şoklarına benzer tepkiler vererek olası bir parasal birlik içerisinde ortak para politikası uygulayabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Olası bir OPA'nın birlik içerisinde ticareti artıracak sabit kur ile maliyetlerini düşürecek, ticari işlemlerin hızlanacak ve ortak para kullanımının faydasının bağımsız politikalardan vazgeçmenin maliyetlerinden daha yüksek olacağını tahmin etmekteyiz.

Varyans ayrıştırma sonuçlarına göre büyümedeki değişikliklerin neredeyse tamamı arz şokları tarafından açıklanırken Sırbistan ve Bulgaristan haricindeki ülkelerde Fiyatlardaki değişimin büyük bir bölümü arz şoklarıyla açıklanmaktadır. Varyans ayrıştırmasının bu sonuçları arz şoklarının GDP ve TÜFE üzerinde uzun dönem etkisinin olduğu, talep şoklarının GDP üzerinde etkisi olmadığı ancak fiyatlar üzerinde kısa dönemli etkisi olduğu teorisinin KEİ üyesi ülkeler için geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KEİ ülkelerinin SVAR yöntemiyle yapılan analizde Ermenistan ve Ukrayna eşbütünleşik çıkmadıkları için, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya ise arz ve talep şoklarına farklı tepki verdikleri ve tepkilerin ortadan kalkma süreleri açısından farklılık göstermektedirler. Diğer ülkelerin şoklara tepkileri ve ortadan kalkma süreleri açısından yüksek oranlı bir benzerlik söz konusudur. Ülkelerin etki-tepki fonksiyonları benzer ve trendleri aynı seyri izlemektedir. Bu açıdan KEİ ülkelerinin ortak politika uygulamanın faydalarının maliyetlerini aşacağı düşünülmektedir. Hem makroekonomik göstergeler hem de coğrafi yakınlık açısından uygun bulunan KEİ ülkeleri SVAR analizi neticesinde de OPA oluşturmak için uygun bir bölge olacağı kanaati oluşmuştur.

KAYNAKLAR

- AB Adalet Divanı, (2021), <https://ab.gov.tr/45632.html> (10.02.2021/ 21:40).
- AB Bölgeler Komitesi, (2021), <https://ab.gov.tr/45635.html> (10.02.2021/ 20:00).
- AB Ekonomik ve Sosyal Komite, (2021), <https://ab.gov.tr/45635.html> (10.02.2021/ 19:30).
- AB Komisyonu, (2021), https://ab.gov.tr/avrupa-komisyonu_45629.html (10.02.2021/ 18:30).
- AB Konseyi, (2021), <https://ab.gov.tr/45630.html> (10.02.2021/ 21:00).
- AB Kopenhag Zirvesi, (2021), <https://ab.gov.tr/45631.html> (10.02.2021/23:00).
- AB Maastricht Anlaşması, (2021), https://ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html (10.02.2021/ 15:00).
- AB Merkez Bankası, (2021), <https://ab.gov.tr/45634.html> (10.02.2021/ 16:50).
- AB Parlamentosu, (2021), https://ab.gov.tr/avrupa-parlamentosu_45628.html (10.02.2021/ 13:00).
- AB Sayıştayı, (2021), https://ab.gov.tr/avrupa-sayistayi_45633.html (10.02.2021/ 17:00).
- AB Tarihi, (2021), https://ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html (10.02.2021/ 16:00).
- AB Zirvesi, (2021), <https://www.ab.gov.tr/302.html> (10.02.2021/ 16:30).
- AKTAN, O. (1983). *Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları.
- ALAKBAROV, N. (2013). *Optimum Para Sahası, Parasal Birlik ve İktisadi Şoklar: Avrupa Parasal Birliği ve Türkiye Eksenli Bir İktisadi Analiz*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ALESİNA, A. BARRO, R ve TENREYRO, S. (2002). Optimal Currency Areas. NBER working Papers. Vol:17 No: 9072:1-49.
- ALTUNDAĞ, Z. (2016). Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü. *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Başkanlığı. Avrasya Etüdleri*. Sayı.49(1):99-124.
- APEL, E. (1998). *European Monetary Integration:1958-2002*. New York: Taylor&Francis.
- ARI, T. (2004). Onuncu Yılında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA). *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*. Sayı:14.
- ASLAN, Ç. (2017). Türkiye’de Döviz Kuru Belirsizliği ve Dış Ticaret İlişkisi: Yapısal VAR Analizi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*.
- AVRUPA KOMİSYONU. (2007). *Tek Avrupa İçin Tek Para Birimi- Euro ’ya Giden yol*. KC-77-07-033-TR-C, Belgium.
- BAİMBRİDGE, M. WHYMAN, P. (2003). *Economic and Monetary Union in Europe*. Edward Elgar Publishing. Econ Papers.
- BALKIR, C. (2010). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama, AB ve Dünya Örnekleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- BARRO, R, J, GORDON, D. B. (1983). Rules, Discretion and Reputation in a Model of Monetary Policy. *Journal of Monetary Economics*. 12(1): 101-121.
- BAYOUMI, T. ve EICHENGREEN, B. (1993). Shocking Aspects of Monetary Unification. Adjustment and Growth in the European Monetary Union. *Cambridge University Press*. s.193-229.
- BAYOUMI, T. ve EICHENGREEN, B. (1994). One Money or Many? Analyzing the Prospects for Monetary Unification in Various Parts of the World. Princeton University. *International Studies in International Finance*. No:76.

- BAYOUMI, T. ve EICHENGREEN, B. (1997). Ever Closer to Heaven? An Optimum Currency Area Index for European Countries. *European Economic Review*. No:41(3-5). s. 761–770.
- BERNANKE, B. S. (1986). Alternative Explanations of the Money–Income correlation. *Carnegie-rochester Conference Series on Public Policy*. Elsevier. 25(1): 49-99.
- BLANCHARD, O. J. ve QUAH, D. (1989). The Dynamic Effects of Aggregate Demand and Supply Sisturbances. *American Economic Review*. 79: 655-673.
- BSEC KEİ, (2021), <http://www.bsec-organization.org/> (12.02.2021/ 19:00).
- BUNYARATAVEJ, K. (2001). Optimum Currency Area Index for European Union Enlargement. *George Wasgington University*, Working Paper.
- CHADHA, J. S. ve HUDSON, S. L. (1998). The Optimum Currency Area Case for EMU: A Structural VAR Approach. *University of Southampton Discussion Papers*, No: 98-15.
- CORDEN, W,M. (1972). Monetary Integration. *Princeton University Press*. 93:1-45.
- CORDEN, W.M. (1994). *Economic Policy, Exchange Rates and the International System*. Oxford University Press.
- ÇAK, D. ÇAK, M. (2008). *Gümrük Birliğinin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- ÇAĞLAYAN, E. (2006). Enflasyon, Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt XXI (1):427-430.
- ÇALIŞKAN, Ö. (2009). *Türkiye-AB Ticaretinde Endüstri İçi Ticaret ve Gümrük Birliği Sonrası Gelişmeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇINAR, S. (2004). Gümrük Birliği Teorisi. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt.18(1):65-83.

- ÇOLAKOĞLU, S. (2004). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin. *Uluslararası İlişkiler Dergisi. Cilt.181*): 173-197.
- ÇOMAK, H. GÖKALP, A. (2008). 2010'lu yıllarda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Türkiye. *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*. Bişkek.
- ÇONDUR, F. EVLİMOĞLU, U. (2007). Optimal Para Alanı Çerçevesinde Avrupa Para Birliğinin Değerlendirmesi. *TİSK Akademi. Cilt:2 Sayı:4*: 200-223.
- DE GRAUWE, P. (2012). *Economics of Monetary Union*. United Kingdom. Oxford University Press.
- DEMİREL, B. (2011). *Optimal Para Alanları Kuramı ve Türkiye'nin AB Para Sistemine Katılım Durumunun Analizi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DPT. (2000). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. DPT:2545. ÖİK:561. Ankara.
- DÜNDAR, S. (2019). *Türkiye'nin Dahil Olduğu Ekonomik Entegrasyonlarda Dış Ticaret ve Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ECB,(2021),<https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me-more/html/anniversary.en.html> (15.02.2021/ 21:00).
- ECFR, (2021), <https://ecfr.eu/special/african-cooperation/eccas/> (14.02.2021/ 14:00).
- EICHENGREEN, B. (1990). Is Europe an Optimum Currency Area?. *Econ Papers. Vol.10(1)*: 90-151.
- EICKMEIER, S., BRETUNG, J. (2005). How Synchronized are Central and East European Economics with the Euro Area? Evidence from Structural Factor Model. *Deutsche Bundesbank, Discussion Paper Series 1, Economic Studies No: 20*.

- EKMEKÇİLER, S. (2007). Avrupa Para Sistemi ve AB-Türkiye İlişkilerinin Türk Para Sistemine Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. No.6(22):362-394.
- ENDERS, W. (1995). *Applied Econometric Time Series*. New York: John Wiley and Sons, Inc.
- ENDERS, W. (2014). *Applied Econometric Time Series*. New Jersey: John Wiley&Sons.
- EREN, K. (2012). Bağımsız Devletler Topluluğu İçinde Türk Cumhuriyetleri. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* Cilt.1(1):43-73.
- ERTÜRK, E. (1993). *Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar*. Bursa: Ezgi Yayınları.
- ERTÜRK, E. (2002). *Uluslararası İktisadi Birleşmeler*. Bursa: VİPAŞ
- ERTÜRK, E. (2012). *Ekonomik Entegrasyonlar ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- FLEMING, M. J. (1971). On Exchange Rate Unification. *Economic Journal*. No.81:467-488.
- FRANKEL, J.A. ve ROSE, A.K. (1997). The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria. *NBER Working Papers*. 5700.
- FRANKEL, J. A. ve ROSE, A. K. (1997). Is EMU more Justifiable expost than exante?. *European Economic Review*, No: 41. 753-760.
- FUKUDA, H. (2002). The Theory of Optimum Currency Areas: An Introduction Survey. *Faculty of Economics, Kieo University .Mita Festival 2002 Paper*.
- GÖÇER, İ. (2013). Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz. *Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt:8 (1): 213-242.
- GRUBEL, H.G. (1970). The Theory of Optimum Currency Areas. *The Canadian Journal of Economics*. Vol.3(2):318-324).

- GÜRAN, N. AKTÜRK, İ. (2001). Uluslararası İktisadi Kuruluşlar. Isparta: Anadolu Matbaacılık.
- GÜRAN, N. (1995). *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*. (İkinci Baskı). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- HABERLER, G. (1970). The International Monetary System: Some Recent Developments and Discussions. Approaches to Greater Flexibility in Exchange Rates, Princeton University Press. 115-123.
- HANSEN, J.D. NIELSEN, J. M. (1997). *An Economic Analysis of the EU*. Second Edition. England: McGraw-Hill.
- HORVARTH, J. (2003). Optimum Currency Area Theory: A Selective Review. *BOFIT Discussion Papers*. No:15.
- HORVATH, R. KOMAREK, L. (2002). Optimum Currency Area Theory: An Approach for Thinking about Monetary Integration. *University of Warwick, Warwick Economic Resarch. Papers*, No:647.
- HORVARTH, R. ve KOMAREK, L. (2003). Optimum Currency Area Indices: Evidence from the 1990s. *Warwick Economic Research Papers*. (665):1-19.
- HÜSEYNOV F., (2003), Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları, Ankara: Tika Yayınları.
- INGRAM, J.C. (1969). *Comment: The Currency Area Problem*. R.A. Mundell ve A. K. Swoboda (Ed). Monetary Problems of the International Economy. Chicago: University of Pres. 95-100.
- ISHIYAMA, Y. (1975). The Theory of Optimum Currency Areas: A Survey. *International Monetary Fund Staff Papers*. Vol.22:344-383.
- JOVANOVIĆ, M. N. (1997). European Economic Integration Limits and Prospects. London: Routledge.

- KAMARUDDİN, R. Ve JUSOFF, K. (2009). An ARDL Approach in food and Beverages Industry Growth Process in Malaysia. *International Business Research*. Vol:2 (3).
- KARANFİL, M. ve KILIÇ, C. (2015). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Zaman Serisi Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. Cilt. 11(4): 1-20.
- KARLUK, R. TONUS, Ö. (1998). Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği. *Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt:14 (1):261-292.
- KARLUK, R. (2012). *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar*. (İkinci Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- KENEN, P.B. (1969). The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View. *Monetary Problems of the International Economy*. (41-60). Chicago of Universty: Chicago.
- KOUPARITRAS, M. A. (1999). Is the United States An Optimum Currency Area? *Chicago Fed Letter*, No:146.
- KRUGMAN, P. (2012). Revenge of the Optimum Currency Area. *The University of Chicago Press*. Vol.27:439-448.
- KTB Uluslararası Örgütler, (2021), <https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-132162/islam-isbirligi-teskilati-iit.html> (19.02.2021/ 17:00).
- KÜÇÜKAHMETOĞLU, O. ÇEŞTEPE, H. ve TÜYLÜOĞLU, Ş. (2013). *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım*. Üçüncü Baskı. Dünya Ticaret Örgütü: Anlaşmadan Kuruma. Ankara: Ekin Yayınevi.
- MAES, I. (1992). Optimum Currenc Area Theory and European Monetary Integration. *Tijdschrift Voor Economie en Management*. Vol. 37(2):137-152.
- Mc KINNON, R. I. (1963). Optimum Currency Areas. *The American Economic Review*. Vol.53(4): 717-725.

- MKENDA, B.K. (2001). Is East Africa An Optimum Currency Area?. Working Papers in Economics. No:41. 10-30.
- MUHAMMED, A. A. F. (2007). *Essays Optimum Currency Areas*. Saudi Arabia: The Graduate School of the University of Oregon King Saud University.
- MOHAMMED, A. A. (2018). *Regional Econmomics Integration in the Horn of Africa*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MONGELLİ, F.P. (2002). New Views on the Optimum currency Area theory:What is EMU Telling Us?. *European Central Bank Series Working Paper*. No:138.
- MUMCU, H.D. (2007). *Uluslararası Para Sistemi Avrupa'nın Parasal Entegrasyonu ve OPA Teorisi*.(Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MUNDELL, R. A. (1961). A Theory of Optimum Currency Area. *American Economic Review*. No:51: 657-665.
- NOYAN, S. (2015). *Ekonomik Entegrasyon ve Büyüme: Türkiye ve Seçilmiş Bazı Ülke Grupları Açısından Çekim Modeli Analizi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ODABAŞ, V. (2012). *Merkezi Asya ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Bir Entegrasyon İçin Swot Analizleri*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OECD, (2021), <https://www.oecd.org/about/> (18.02.2021/ 20:00).
- ÖZDAŞLI, E. (2012). Çin ve Rusya Federasyonunun Perspektifinden Şangay İşbirliği Örgütü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Yıl.4(6): 108-122.

- ÖZAY, S. (2009). *Türkiye'nin Üyesi Olduğu Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlarla Dış Ticaretinin Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZER, I. (2007). *Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye'nin Uyumu*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZGEN, F. ve GÜLOĞLU, B. (2004). Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniği ile Analizi. *ODTÜ Geliştirme Dergisi*. 31: 93-114.
- ÖZPENÇE, Ö. (2008). *Avrupa Parasal Birliğinde Maliye Politikası Koordinasyonu ve Türkiye Analizi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PESERAN, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationship. *Journal of Applied Econometrics*. 16(3): 289-326.
- RİCCİ, L.A. (1997). A Modell of Optimum Currency Areas. *IMF Working Paper*. No:97(76).
- ROBERTSON, R. (1999). *Küreselleşme/Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. Çev. Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- ROBSON, P. (1998). *The New Economics of Market Integration*. 4th Edition. London:Routledge.
- RODRÍGUEZ, R. WARMERDAM, J ve TRIOMPHE, C. E. (2010). *The Lisbon Strategy 2000-2010, An Analysis and Evaluation of Methods Used and Results Achieved*. Belgium:Directorate General for Internal Policies Publisher. Belgium.
- SAMSAR, A. (2003). *Optimal Para Alanı Teorisi Çerçevesinde Türkiye Analizi*. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü.
- SEVÜKTEKİN, M. ve NARGELEÇEKENLER, M. (2007). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. Geliştirilmiş 2. Baskı.

- SEYİDOĞLU, H. (2013). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. (On Sekizinci Baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- SHIOJI, E. (2000). Monetary Shocks and Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria: Reconsidering the European Monetary Unification. *Yokohama National University Working Paper*.
- SİMS, C. (1986). Are Forecasting Models Usable for Policy Analysis. *Federal Reserve Bank Minneapolis*. 10(1):2-16.
- SÖNMEZOĞLU, F. ARİBOĞAN, Ü. ve AYMAN, G. (2000). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Der Yayınları.
- STANOEVA, G. (2002). The Theory of Optimum Currency Areas: An Applicaiton to Ten Central and East European Countries, *Universite Montesqueieu-Bordeaux Working Paper*.
- ŞİMŞEK, H. (2005). Optimum Para Sahası Teoremi Altında Türkiye'nin Avrupa Para Birliğine Uyumu. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Vol.1:53-66.
- TARI, R. (2002). *Ekonometri*. İstanbul: Alfa Yayınları, Güncellenmiş 2. Baskı.
- TARI, R. ve BOZKURT, H. (2006). Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri ile Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*. 4:12-28.
- TARI, R. ve YILDIRIM, D. Ç. (2009). Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye için Bir Uygulama. *Journal of Management and Economics*. 16(2): 95-105.
- TARI, R. (2010). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, Genişletilmiş 6. Baskı.
- TAVLAS, G.S. (1993). The "New" Theory of Optimum Currency Areas. *World Economy*. No.16(6):663-685.
- TAVLAS, G.S. (2004). Benefits and Costs of Entering the Eurozone. Cato Institute. Vol. 24(1):89-94.

- TCDB, AKBULUT, (2002), <http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-ve-kalkinma-teskilati.tr.mfa> (15.02.2021/ 14:20).
- TCDB, Uluslararası Kuruluşlar, APEC, (2021), <http://www.mfa.gov.tr/asya-pasifik-ekonomik-isbirligi-forumu.tr.mfa> (19.02.2021/ 18:40).
- TCDB, Uluslararası Kuruluşlar, ASEAN, (2021), <http://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa> (16.02.2021/ 15:40).
- TCDB, Uluslararası Kuruluşlar, G-20, (2021), <http://www.mfa.gov.tr/g-20-tr.tr.mfa> (14.02.2021/ 11:40).
- TCDB, Uluslararası Kuruluşlar, KEİ, (2021), <http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-kei.tr.mfa> (15.02.2021/ 11:40).
- TCDB, Uluslararası Kuruluşlar, MIKTA, (2021), <http://www.mfa.gov.tr/mikta-meksika-endonezya-kore-avustralya.tr.mfa> (14.02.2021/ 11:40).
- TCDB, Uluslararası Kuruluşlar, TDİK, (2021), <http://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa> (07.02.2021/ 21:40).
- TCDB, Uluslararası Kuruluşlar, WAEMU, (2021), <http://www.mfa.gov.tr/ecowas.tr.mfa> (17.02.2021/ 21:40).
- TCMB, (2021), https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/651890aa-23ae-484a-a5c9-d9e0ce944c3c/AMB_ve_EMU.pdf?MOD=AJPERES&CACHE (18.02.2021/ 21:40)
- TEMUR, F. (2015). *Yükselen Asya'da Şanghay İşbirliği Örgütü: Dünü, Bugünü ve Yarını*. Ankara: Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı.
- TEPAV (2005). *Türkiye'nin Tam Üyelik Perspektifinin İncelenmesi EFTA-EEA ve Avrupa Birliği*. Ankara: Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü.
- Ticaret Bakanlığı, (2021), <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/cok-terafli-ve-bolgesel-iliskiler/bolgesel-iliskiler> (11.02.2021/ 21:40).

- TONUS, Ö. (2000). Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye. *İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları*. No:163.
- TÖRE, N. (1995). Avrupa Birliği'nde Parasal Entegrasyon: Avrupa Para sistemi ve Ekonomik ve Parasal Birlik. *Avrupa Birliği El Kitabı: Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Semineri*. (ss.109-124). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.
- TUNÇSİPER, B. YAKUT, Ş. (1998). Avrupa Birliği'nin Ekonomik Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye'nin Uyumu. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. No.1(1):100-119
- VERGİL, H. (2007). Parasal Entegrasyon: Teori ve Uygulama Örnekleri. *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım*. 73-93. Bursa: Ekin Yayınevi.
- VİSSER, H. SMITS, W.J.B. (2000). *The Guide To International Monetary Economics: Exchange Rate Systems and Exchange Rate Theories*. Northampton:Edward Elgar.
- WEİMANN, M. (2003). *OCA Theory and EMU Eastern Enlargement-An Empirical Application*. Deutsche Bank Research. Research Notes. No:8
- WTO, (2021), https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/who_we_are_e.htm (10.02.2021/ 21:45)
- YARDIMCIOĞLU, M. KOÇARSLAN, H. (2012). Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şangay İşbirliği Örgütü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt.2(2): 163-174.
- YAZICI, İ.G. (2018). Lizbon Stratejisi ve Avrupa 2020 Hedeflerinde bölgesel Kalkınma ve Sosyal Politikalar. *Uluslararası Yönetim akademisi Dergisi*. Cilt.1(3):436-451.
- YENER, M.C. (2013). Küresel düzende Yeni Arayışlar: Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*. Yıl:13(46): 71-91.

YILDIZ, M. (2000). Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği. *Dış Ticaret Dergisi*. Sayı:15: 89-118.

YUEN, H. (2000). Is Asia An Optimum Currency Area? Shocking Aspects of Output Fluctuation in East Asia, *National University of Singapore, Department of Economics*, Working Paper.

